

กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

นางสาวนิลบล แสนอาทิตย์

สถาบันวิทยบริการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวิทยาศาสตร์พัฒนการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2547

ISBN 974-17-3742-4

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE COMMUNICATION PROCESS OF RIVER CONSERVATION IN TOMBON LAINAN
AMPHOE WAINGSA,NAN PROVINCE

Miss Nilubon Sanartit

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
For the Degree of Communication Arts in Development Communication

Department of Public Relations

Faculty of Communication Art

Chulalongkorn University

Academic Year 2004

ISBN 974-17-3742-4

นิลบล แสนอาทิตย์ : กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน.(THE COMMUNICATION PROCESS OF RIVER CONSERVATION IN TOMBON LAINAN AMPHOE WIANGSA,NAN PROVINCE) อ.ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโมเชิต, 259 หน้า.ISBN 974-17-3742-4.

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษา กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ใช้หลักการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารที่ใช้ในการอนุรักษ์แม่น้ำ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำและปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

ผลการวิจัยพบว่า 1) **พฤติกรรมการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ** มีดังต่อไปนี้ **กระบวนการที่ 1** การริเริ่ม ใช้กลยุทธ์การแสวงหาแกนนำให้ตรงใจชาวบ้าน กลยุทธ์การสร้างความเข้าใจ **กระบวนการที่ 2** การเรียนรู้และวางแผน ใช้กลยุทธ์การใช้การเปิดเวทีสาธารณะ กลยุทธ์การใช้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น กลยุทธ์การถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน กลยุทธ์การศึกษาเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้โดยเยาวชน **กระบวนการที่ 3** การจัดสรรพื้นที่และกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำ ใช้กลยุทธ์การสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ กลยุทธ์การใช้สื่อสัญลักษณ์ **กระบวนการที่ 4** การจัดการเชิงสังคม ใช้กลยุทธ์การสร้างกฎโดยชาวบ้านเพื่อชาวบ้าน กลยุทธ์การเผยแพร่กฎ กลยุทธ์การให้รางวัลกับผู้เป็นหูเป็นตาผ่านสื่อกลางในการร้องเรียน กลยุทธ์การใช้สื่อกิจกรรม กลยุทธ์การใช้สื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายในการสื่อสาร กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ผ่านสถาบันทางสังคม กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน **กระบวนการที่ 5** การประยุกต์ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ใช้กลยุทธ์การนำความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมมาใช้ **กระบวนการที่ 6** การจัดการเชิงโครงสร้าง ใช้กลยุทธ์การมอบอำนาจในการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำระดับหมู่บ้าน **กระบวนการที่ 7** การพัฒนาเครือข่าย ใช้กลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์แม่น้ำไปยังหมู่บ้านอื่น

2) **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำ** ชาวบ้านในตำบลไหล่น่านส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในฐานะผู้ปฏิบัติกิจกรรมเท่านั้น ซึ่งกลุ่มประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมหลักในการอนุรักษ์แม่น้ำคือ กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งประกอบไปด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ องค์การบริหารส่วนตำบล ข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น นักพัฒนาในหมู่บ้านและผู้เฒ่าอย่างไม่เป็นทางการ โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการ ริเริ่ม วางแผนและกำหนดกิจกรรมต่างๆในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยมีมูลนิธิกม็องน่านเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะที่ปรึกษา และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้สนับสนุนเท่านั้น

3) **ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ** มีดังนี้ **ปัจจัยภายใน** ประกอบด้วย ความรู้สึกเป็นเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำ, ความต้องการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ, ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบ, ความเชื่อในศาสนาและพิธีกรรม, ความศรัทธาในตัวผู้นำการประกอบพิธีกรรม, ความศรัทธาในกลุ่มแกนนำอนุรักษ์แม่น้ำ, ความต้องการการเรียนรู้จากการมีส่วนร่วม และความรู้สึกภาคภูมิใจในผลงานการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชน **ปัจจัยภายนอก**ประกอบด้วย รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการเชิญชวน, การได้รับแรงผลักดันจากการเห็นความสำเร็จของชุมชนอื่น, สื่อกิจกรรมที่ใช้มีความน่าสนใจ หลากหลายและต่อเนื่อง, การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในหลายระดับและการถูกบังคับโดยมาตรการหมู่บ้าน

ภาควิชา...ประชาสัมพันธ์...	ลายมือชื่อนิติดี.....
สาขาวิชา...นิเทศศาสตร์พัฒนาการ	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา..2547.....	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4685080928: MAJOR DEVELOPMENT COMMUNICATION

KEY WORD: COMMUNICATION/PROCESS/RIVER/CONSERVATION

NILUBOL SANARTIT: THE COMMUNICATION PROCESS OF RIVER CONSERVATION IN TOMBON LAINAN AMPHOE WIANGSA, NAN PROVINCE. THESIS ADVISOR: ASSOC.PROF.UBOLWAN PITIPATTANACAZIT, 259 pp. ISBN 974-17-3742-4.

The purpose of this research is to study "The Communication Process of River Conservation in Tombon Lainan Amphoe Wiangsa, Nan Province". by using the Qualitative Research approach. All related document-studies, in depth interviews ,and informal interviews were conducted .The objectives are to study and analyze the communication strategies, participation of the community, and factors that drive the community to participate in the river conservation in Tombon Lainan Amphoe Wiangsa, Nan Province.

From the study, the strategies obtained in the river conservation in Tombon Lainan Amphoe Wiangsa, Nan Province can be categorized into; 1.Initiation - gather the leaders that most fit to the community and develop the objective's understanding. 2.Studying and planning – open a public hearing, knowledge and information sharing within and outside community, knowledge passed on by scholars to students.3.Determining the conservation area – increase the sense of belonging, use sign and billboard. 4.Social management – community proposes and distributes rules and regulations, rewards the community, use activity as a mean of communication, utilizes local media to develop common understandings, construct the communication network, unofficial public relation, public relation through institutions, and mass communication.5.Religious activities – apply religious and spiritual believes as part of the conservation process.6.Organizational management – committees came from vote.7.Network improvement – sharing knowledge with other communities.

In the conservation process, the leaders play a major role in order to initiate and lay out plans, operations and activities, as well as several participants, counseled by "Hug Muang Nan" foundation and support from private and public institutions. The leaders are usually comprised of chieftain, village chieftain, village committee, monk, sub district governmental administration committee member, government official, local politician, change agent and unofficial leader, where the community participates in the activities only.

The factors that drive the community to join the conservation process can be divided into internal factor and external factors. The internal factors are a sense of belonging of river and fish (marine organism), necessity to improve financial status, responsibility, religious and spiritual belief, faithfulness in the leads, willingness to learn and study the community's resources, and pride in their own community. The external factors are communication campaign to invite people, successfulness of other communities, attractiveness of the media through activities, variety and consistency, opportunity, and regulation to drive the community to participate in conservation.

Department ...of Public Relation.....	Student's Signature
Field of Study ..Development communication	Advisor's signature.....
Academic Year ...2004.....	Co-advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะไม่สามารถสำเร็จลุล่วงได้หากไม่ได้รับความอนุเคราะห์ และช่วยเหลือจากบุคคลเหล่านี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโมษิต ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เป็นอย่างสูง ซึ่งคอยเอาใจใส่ดูแล ติดตาม ใฝ่ถามความคืบหน้า ให้ข้อเสนอแนะ และคอยกระตุ้น ตรวจสอบเช็คความเรียบร้อยจนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ พัทธนี เขยจรรยา ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์อวยพร พานิช กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และอาจารย์ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ ทุกท่าน ที่กรุณาชี้แนะและให้คำปรึกษาแก่ผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์

ขอกราบพระคุณ คุณพ่อวินิจ คุณแม่ศิริบุญร ผู้มีแต่ให้ ทั้งทางกาย ใจและทรัพย์ และพี่ (จ๊ะ)เอ๋ พี่สาวที่แสนดีคอยเอาใจช่วย และทำหน้าที่เป็นฝ่ายสวัสดิการคอยดูแลเรื่องอาหารการกิน และบางเบาภาระอื่นๆเป็นอย่างดีไม่ขาดตกบกพร่อง

ขอกราบขอบพระคุณชาวบ้านตำบลไหล่น่านทุกท่าน และมูลนิธิอีกเมืองน่าน และองค์กรต่างๆที่เป็นผู้ให้และสนับสนุนข้อมูลในการทำการวิจัยจนเสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัยผู้สนับสนุนทุนในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณคุณพินุช เจ้าหน้าที่ประจำภาคประชาสัมพันธ์ที่คอยแจ้งข่าวเกี่ยวกับการทำวิทยานิพนธ์ และคอยเป็นผู้ช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ อย่างดีเสมอ

ขอขอบคุณ เพื่อนๆ พี่ๆ น้องๆ นิเทศศาสตร์พัฒนาการทุกคน โดยเฉพาะเพื่อนๆ นิเทศศาสตร์พัฒนาการ รุ่น 26 ทุกคน โดยเฉพาะ คุณบอล คุณพี่ขวัญ คุณแก้ว คุณพี่แนน คุณพี่ไซดา คุณพี่บุ๋ย คุณพี่อบ คุณแตงโม ที่คอยให้ความช่วยเหลือทั้งร่างกาย แรงใจ แรงความคิด และข้อคิดเตือนใจต่างๆ ซึ่งเป็นกำลังใจที่สำคัญและเป็นแรงผลักดันให้ผู้วิจัยมุ่งมั่นทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนเสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณคุณคมสัน ผู้เป็นผู้คอยสนับสนุนในหลายๆด้านทั้งกาย ใจ และอุปกรณ์ในการทำการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณคุณพี่บุ๋ย(และพวกพ้อง) คุณนุค คุณพี่เหนื่อ คุณอนน คุณน้องแจจ คุณน้องหม่าหม่า ที่ให้ความช่วยเหลือในการทำวิจัยครั้งนี้อย่างสุดแรงใจและร่างกาย

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขออภัยบุคคลที่มอบความช่วยเหลือในการทำวิจัยครั้งนี้แต่ผู้วิจัยไม่ได้กล่าวถึง ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมา ณ ที่นี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญรูปภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	8
ขอบเขตของการศึกษา.....	8
นิยามศัพท์.....	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	11
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา รูปแบบการสื่อสารและการสื่อสาร	
แบบมีส่วนร่วม.....	13
แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล.....	23
ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล.....	31
แนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร.....	35
แนวคิดการรณรงค์ทางการสื่อสาร.....	37
แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน.....	43
แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายการสื่อสาร.....	46
แนวคิดกลยุทธ์ “การใช้พิธีกรรม” ในฐานะรูปแบบสื่อสารเพื่อการพัฒนา.....	49
แนวคิด ความเชื่อทางศาสนา.....	51
แนวคิดการมีส่วนร่วม.....	52

	หน้า
แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารและจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ.....	62
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน.....	63
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	76
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
รูปแบบการวิจัย.....	80
กลุ่มเป้าหมาย.....	81
ขั้นตอนในการทำวิจัย.....	82
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	83
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา.....	84
การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล.....	86
วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล.....	86
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานและพัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน.....	89
ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของตำบลไหล่นาน.....	89
ตอนที่ 2 พัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน.....	94
ส่วนที่ 2 กระบวนการในการอนุรักษ์แม่น้ำและกลยุทธ์การสื่อสารในการ อนุรักษ์แม่น้ำ.....	98
ตอนที่ 1 กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน.....	98
ตอนที่ 2 กลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ.....	119
ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำ.....	139
ส่วนที่ 4 ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ.....	151

บทที่ 5	สรุปผลการวิจัย อธิปไตยผลและข้อเสนอแนะ	
	สรุปผลการวิจัย.....	165
	อธิปไตยผลการวิจัย.....	180
	ข้อเสนอแนะ.....	194
รายการอ้างอิง	196
ภาคผนวก	200
ภาคผนวก ก	201
ภาคผนวก ข	210
ภาคผนวก ค	225
ภาคผนวก ง	257
ประวัติผู้วิจัย	259

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่1	ตารางเปรียบเทียบคุณสมบัติในการสื่อสารระหว่างสื่อบุคคลและสื่อมวลชน...	24
ตารางที่2	ตารางแสดงรูปแบบและคำนิยามการรณรงค์ทางการสื่อสาร.....	43

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญรูปรภาพ

		หน้า
ภาพที่1	แม่น้ำน่านจุดที่ไหลผ่านจังหวัดน่านในเขตอำเภอเมือง.....	2
ภาพที่2	แผนภาพสรุปความเป็นมาของการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน.....	7
ภาพที่3	แผนภาพจำลองการสื่อสารแบบทางเดียว	18
ภาพที่4	แผนภาพจำลองการสื่อสารแบบสองทาง.....	19
ภาพที่5	แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ของชนิดการมีส่วนร่วม.....	57
ภาพที่6	แผนที่จังหวัดน่านแสดงตำแหน่ง ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา.....	90
ภาพที่7	แผนที่ตำบลไหล่น่านแสดงตำแหน่งเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ.....	91
ภาพที่8	แม่น้ำน่านจุดที่ไหลผ่านตำบลไหล่น่าน.....	92
ภาพที่9	แม่น้ำว่าจุดที่ไหลผ่านตำบลไหล่น่าน.....	92
ภาพที่10	เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำบ้านนาสา หมู่ที่ 3 ตำบลไหล่น่าน.....	93
ภาพที่11	แผนภาพพัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน.....	97
ภาพที่12	แผนภาพกระบวนการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน.....	98
ภาพที่13	ป้ายกฎระเบียบการอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านนาสา	102
ภาพที่14	ภาพปลาหมออารีย์.....	107
ภาพที่15	การทำบุญแม่น้ำพิธีกรรมทางศาสนาในการอนุรักษ์แม่น้ำ.....	109
ภาพที่16	กระโจมไม้สามขา เครื่องสืบชะตาแม่น้ำ.....	110
ภาพที่17	ท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ ประธานมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน.....	111
ภาพที่18	ป้ายรายชื่อคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำบ้านนาสา หมู่ที่ 3 ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ.....	115
ภาพที่19	เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่8.....	117
ภาพที่20	เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2.....	118
ภาพที่21	แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่1.....	119
ภาพที่22	แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 2.....	122
ภาพที่23	แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 3.....	126

		หน้า
ภาพที่24	แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 4.....	128
ภาพที่25	แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 5.....	135
ภาพที่26	แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 6.....	137
ภาพที่27	แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 7.....	138
ภาพที่28	การจัดตั้งกองผ้าป่ากิจกรรมร่วมในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ.....	148
ภาพที่29	ภาพผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการขายอาหารปลา.....	151
ภาพที่30	แผนภาพสรุปปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ อนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน.....	152

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม่น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมทั้งเพื่อการอุปโภคและบริโภค การคมนาคมขนส่ง การเกษตร และเป็นแหล่งกำเนิดทรัพยากรอื่นๆ เช่น พืช สัตว์น้ำ จึงกล่าวได้ว่าประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศเกษตรกรรมมีความเกี่ยวเนื่องผูกพันกับแม่น้ำเป็นอย่างยิ่ง

ในปัจจุบันแม่น้ำของประเทศไทยเสื่อมโทรมและประสบปัญหาต่างๆมากมาย ปัญหาของแม่น้ำที่ประเทศไทยประสบที่สำคัญได้แก่ ปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย เนื่องจากขยะมูลฝอย สารเคมี และสิ่งปฏิกูลจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อทรัพยากรและสิ่งมีชีวิตที่มีต้นกำเนิดมาจากแม่น้ำไม่ว่าจะเป็นพืชน้ำ สัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ซึ่งล้วนแต่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากนี้ในปัจจุบันปัญหาของแม่น้ำที่สำคัญอีกประการหนึ่งของแม่น้ำคือ ความแห้งแล้ง ปัจจุบันจะพบว่าในหลายพื้นที่ของประเทศไทยประชาชนประสบกับความแห้งแล้ง แม่น้ำแห้งขอด ขาดแคลนน้ำ โดยเฉพาะในครอบครัวชนบทที่มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาแม่น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อการเกษตร ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนเป็นอย่างยิ่ง

สถานการณ์ของแม่น้ำในปีพ.ศ.2540 อยู่ในขั้นวิกฤติมีการขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และเกิดมลพิษกับแม่น้ำเป็นอย่างมาก ซึ่งปัญหาเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงพื้นที่ในเมืองเท่านั้นแต่ยังลุกลามและกลายเป็นปัญหาสำคัญของชนบท วิถีชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาแม่น้ำ(อภิชาติ อนุกุลอำไพ,2540) ซึ่งปัญหาเหล่านี้จึงควรได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน

จังหวัดน่านเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็น 1 ใน 4 สายหลักของแม่น้ำเจ้าพระยา (ปิง วัง ยม น่าน) ซึ่งในปัจจุบัน แม่น้ำน่านและแม่น้ำสาขาได้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของแม่น้ำ ซึ่งวิถีชีวิตของประชากรชาวจังหวัดน่านส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบชนบทและพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ มากกว่าเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะแม่น้ำ

แม่น้ำน่านเป็นแม่น้ำสายหลักที่มีหน้าที่คอยหล่อเลี้ยงประชากรจังหวัดน่าน แต่ในปัจจุบันแม่น้ำน่านในเขตจังหวัดน่านประสบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องมลพิษทางน้ำ ไม่ว่าจะเป็นขยะมูลฝอย คุณภาพของน้ำ ทำให้จำนวนพันธุ์สัตว์น้ำ โดยเฉพาะปลา ซึ่งเป็นอาหารหลักที่สำคัญของประชากรจังหวัดน่านลดจำนวนน้อยลง อันเนื่องมาจากการที่ประชาชนขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษาแม่น้ำ และโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเพิ่มจำนวนขึ้นทำให้มลพิษในแม่น้ำเพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 1 แม่น้ำน่านจุดที่ไหลผ่านจังหวัดน่านในเขตอำเภอเมือง

จากปัญหาดังกล่าว มุลินิธิรักษ์เมืองน่าน โดยมีท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ เป็นประธาน ได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าวจึงได้จัดให้มีการสืบชะตาแม่น้ำขึ้นเป็นครั้งแรกในจังหวัดน่าน โดยวัตถุประสงค์ของการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ คือเพื่อปลูกจิตสำนึกให้แก่ประชาชนให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำลำธาร และหันมาร่วมมือกันมากขึ้นในการอนุรักษ์แม่น้ำ เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพและรักษาแม่น้ำ ซึ่งพิธีดังกล่าวได้ดำเนินกิจกรรมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

พิธีกรรมการสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมที่คิดริเริ่มทำขึ้นใหม่ไม่มีในตำรา ไม่มีในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นการประยุกต์จากพิธีกรรมสืบชะตาต่ออายุให้คนซึ่งเป็นการนำรูปแบบพิธีกรรมที่ใช้กับคนมาประยุกต์ใช้กับแม่น้ำ ผู้คิดริเริ่มพิธีสืบชะตาแม่น้ำ คือ ท่านพระครูมานัสสี

พิทักษ์ เจ้าคณะอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา(วัดโพธาราม) ในปี พ.ศ.2533 ซึ่งวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของพิธีสืบทอดแม่น้ำตั้งแต่ครั้งริเริ่มคือ ต้องการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ไม่ต้องการให้ประชาชนเข้าไปทำลาย ต้องการให้ประชาชนช่วยกันรักษาดูแลแม่น้ำให้สะอาด ไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงแม่น้ำ จนกระทั่งพระครูพิทักษ์นั้นท่านคุณได้มีโอกาสเข้าไปเรียนรู้อะไรก็ได้ นำเอาพิธีสืบทอดแม่น้ำมาใช้และได้จัดพิธีสืบทอดแม่น้ำในจังหวัดน่านครั้งแรกขึ้นในปีพ.ศ.2536

พิธีสืบทอดแม่น้ำเป็นการประยุกต์เอาสื่อพิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนามาใช้เพื่อการอนุรักษ์ กล่าวคือ เป็นการเชื่อมโยงเอาความเชื่อทางศาสนาและสื่อพิธีกรรมที่ประชาชนชาวจังหวัดน่านมีความเชื่อและศรัทธาอย่างเหนียวแน่นมาเป็นเครื่องมือที่ผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีและเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งในพิธีสืบทอดแม่น้ำ ประกอบไปด้วยพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในการทำพิธีประกอบด้วยเครื่องบูชาดอกไม้ ธูปเทียน ผ้าไม้สืบทอดแม่น้ำ(ไม้ง่าม) ไม้ค้ำสะหลี เมื่อประกอบพิธีเสร็จจะนำเครื่องบูชาไปวางไว้ริมแม่น้ำ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรม ที่เน้นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำ เช่น การสืบทอดแม่น้ำถวายเป็นบุญคุณผ้าป่าพันธุปลา จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์พันธุสัตว์น้ำ ออกกฎข้อบังคับห้ามจับสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์ ห้ามจับสัตว์น้ำ โดยการใช้อุปกรณ์ที่รุนแรง ไม่ว่าจะเป็น การระเบิดปลา การใช้สารเคมี การซื้อไฟฟ้าและการจับสัตว์น้ำด้วยวิธีที่ผิดกฎหมายทุกประการ ห้ามทิ้งขยะมูลฝอยลงแม่น้ำ ห้ามทิ้งสารเคมี วัสดุบรรจุสารเคมี เช่น กระป๋องยาฆ่าแมลง โดยในการลงโทษ เป็นการใช้มาตรการทางสังคมลงโทษ หลังจากนั้นผู้เข้าร่วมพิธีจะร่วมกันปล่อยปลาและสัตว์น้ำลงสู่แม่น้ำ และกำหนดเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ(วังปลา) ซึ่งถือว่าเป็นกุศโลบายของท่านพระครูพิทักษ์นั้นท่านคุณ เพื่อโน้มน้าวให้สาธารณชนสำนึกรัก และ สำนึกในบุญคุณของแม่น้ำและสัตว์น้ำ ว่ามีความเชื่อมโยงผูกพันกับชีวิตของมนุษย์อย่างแยกกันไม่ออก

สำหรับพิธีสืบทอดแม่น้ำนั้นเป็นการนำความเชื่อที่ถือเป็นพิธีปฏิบัติที่สืบทอดกันมา ซึ่งเป็นพิธีที่ใช้สืบทอดแม่น้ำสำหรับคน เป็นความเชื่อที่จะทำให้มีอายุที่ยืนยาวมากขึ้นและมีชีวิตที่ร่มเย็นเป็นสุข และเมื่อนำมาประกอบกับแม่น้ำ ก็สื่อในความหมายเดียวกันก็คือ ประกอบพิธีเพื่อเพิ่มอายุให้แม่น้ำและสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ใสสะอาด และมีอายุที่ยืนยาว

นอกจากนั้นเป็นการพยายามปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนที่อยู่ใกล้แม่น้ำให้ดูแลรักษาแม่น้ำให้ชาวบ้านประกาศตนเป็นเจ้าของแม่น้ำ ไม่ให้ใครเข้ามาบุกรุกทำลาย คอยทำความสะอาดแม่

น้ำเสมอให้เหมือนเป็นบ้านของตนเอง กล่าวได้ว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นกุศโลบายหนึ่งที่ทำให้คนรักษาสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับการบวชป่า ถวายทานผ้าป่าต้นไม้ นั่นเอง

หลังจากที่ได้มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำขึ้นในปีพ.ศ. 2536 ได้เกิดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ (วังปลา) ในแม่น้ำน่าน และลำน้ำสาขา ภายใต้การเครือข่ายโดยมูลนิธิรักษ์เมืองน่านและความร่วมมือของชุมชนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำทั่วจังหวัดน่านเพิ่มจำนวนขึ้นจนถึงปัจจุบันมีเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์ (วังปลา) กว่า 103 จุด

การกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ(วังปลา) เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง เนื่องจากในการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ(วังปลา)ในแต่ละจุด จะเกิดจากความต้องการที่เกิดขึ้นจากชุมชนก่อนทั้งสิ้นแล้วทางมูลนิธิรักษ์เมืองน่านจึงจะเข้าไปให้ความช่วยเหลือ ให้คำปรึกษา แนะนำวิธีการที่ถูกต้องในภายหลัง และจะมีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำขึ้นทุกปี แต่อาจจะเป็นการจัดพิธีที่เล็กกว่าเกิดการรับรู้เฉพาะคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งหลังจากที่ได้กำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ(วังปลา)แล้ว ก็เป็นหน้าที่ของชุมชนในการจัดการตั้งกฎเกณฑ์ เพื่อดูแลรักษาเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ(วังปลา)ของชุมชนต่อไป

“ไหล่น่าน” เป็นตำบลหนึ่งในพื้นที่อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ประชาชนในชุมชนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์น้ำ เข้ามามีส่วนร่วม และมีการจัดการที่ดี ซึ่งการอนุรักษ์แม่น้ำ เป็นลักษณะของการกำหนดเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ โดยเฉพาะปลา ซึ่งได้มีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ (วังปลา) ขึ้นภายใต้เครือข่ายของมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน

ตำบลไหล่น่านมีสภาพเป็นชุมชนชนบทมากกว่าชุมชนเมืองประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านไหล่น่าน บ้านบุญเรือง บ้านนาสา บ้านท่าข้าม บ้านห้วยสอน บ้านห้วยเม่น บ้านปากงู และบ้านไหล่น่านเหนือ มีประชากรทั้งสิ้น 3,658 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความเป็นท้องถิ่น มีความกระตือรือร้นและมีศักยภาพในการพัฒนาสูง

หมู่บ้านต่างๆในตำบลไหล่นาน มีการใช้แม่น้ำเพื่อการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ มีการสร้างฝายกั้นน้ำไว้เพื่อการเกษตร หรือการสูบน้ำขึ้นมาใช้เพื่อการเกษตร ปลาและสัตว์น้ำถูกจับมาใช้เพื่อการบริโภค วิธีการจับโดยวิธีพื้นบ้านที่สามารถจับได้ที่ละน้อยตั้งแต่ปี.ศ.2506 ได้เปลี่ยนมาเป็นการใช้เครื่องมือที่รุนแรงและเป็นอันตรายแก่สัตว์น้ำ เช่น การระเบิดปลา ซ็อตไฟฟ้า การใช้สารเคมี เป็นต้น ซึ่งทำให้ได้ปลาในจำนวนที่มากขึ้นแต่ก็ทำให้เกิดผลกระทบต่อแม่น้ำและการแพร่พันธุ์ของปลาและสัตว์น้ำประเภทอื่นๆ เกิดปัญหามลพิษทางน้ำ และ จำนวนสัตว์น้ำที่ลดลง มีผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้งการเพิ่มจำนวนของประชากรในชุมชน และการพัฒนาแบบทุนนิยมที่ไหลเข้ามาสู่ชุมชน ดังนั้นความเสื่อมโทรมของแม่น้ำและสัตว์น้ำดังที่ได้กล่าวมาจึงกลายเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญที่จะต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนในชุมชน ซึ่งแนวทางที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาคือ “แนวความคิดอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน” ตามแบบมูลนิธิฮักเมืองนาน

ตำบลไหล่นานมีแม่น้ำไหลผ่าน 2 สาย คือแม่น้ำนาน ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของจังหวัดนานและแม่น้ำว่า เป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำนาน ซึ่งในพื้นที่เขตตำบลไหล่นานที่มีแม่น้ำนานไหลผ่าน มีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ (วังปลา) 3 แห่ง คือ ในพื้นที่บ้านไหล่นาน บ้านบุญเรือง และบ้านไหล่นานเหนือ หมู่บ้านละ 1 แห่ง ส่วนในพื้นที่ที่แม่น้ำว่าไหลผ่านในตำบลไหล่นาน มีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ (วังปลา) 7 แห่ง คือ บ้านนาสา บ้านท่าข้าม บ้านห้วยสอน บ้านห้วยเม่น และบ้านปากงู หมู่บ้านละ 1 แห่ง ยกเว้นบ้านท่าข้ามและบ้านห้วยสอนมีหมู่บ้านละ 2 แห่ง ประชาชนในพื้นที่ตำบลไหล่นานมีความผูกพันกับแม่น้ำ 2 สายนี้เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพด้านการเกษตร ด้านการอุปโภค บริโภค และยังใช้ในการประมงน้ำจืดของประชาชนในชุมชน และชุมชนใกล้เคียงในอำเภอเวียงสา ก็ได้ร่วมใช้ประโยชน์ดังกล่าว

เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ(วังปลา) ในพื้นที่เขตตำบลไหล่นานนี้ ได้ทำการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำและดำเนินการจัดการอนุรักษ์แม่น้ำจากความร่วมมือของประชาชนในชุมชนโดยวัตถุประสงค์ที่แท้จริงร่วมกันคือ การสร้างจิตสำนึกและห่วงแหนทรัพยากรธรรมชาติและก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม

ในการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันออกไป ปัจจุบันมีปลาและสัตว์น้ำจำนวนมากและยังสามารถแพร่พันธุ์สู่แม่น้ำได้ ทั้งนี้แม่น้ำน่านและแม่น้ำว้ายังได้รับการอนุรักษ์ ดูแลรักษาอย่างดี แม่น้ำใสสะอาด นอกจากนี้บริเวณเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำยังมีพื้นที่บริเวณรอบๆที่ร่มรื่น มีทิวทัศน์ที่สวยงาม กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ มีการเปิดโอกาสให้ชุมชนอื่นๆเข้ามาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังเป็นห้องเรียนให้เด็กและเยาวชนศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสัตว์น้ำอีกด้วย ซึ่งการเดินทางสามารถเดินทางโดยทางรถยนต์และทางเรือได้โดยสะดวก

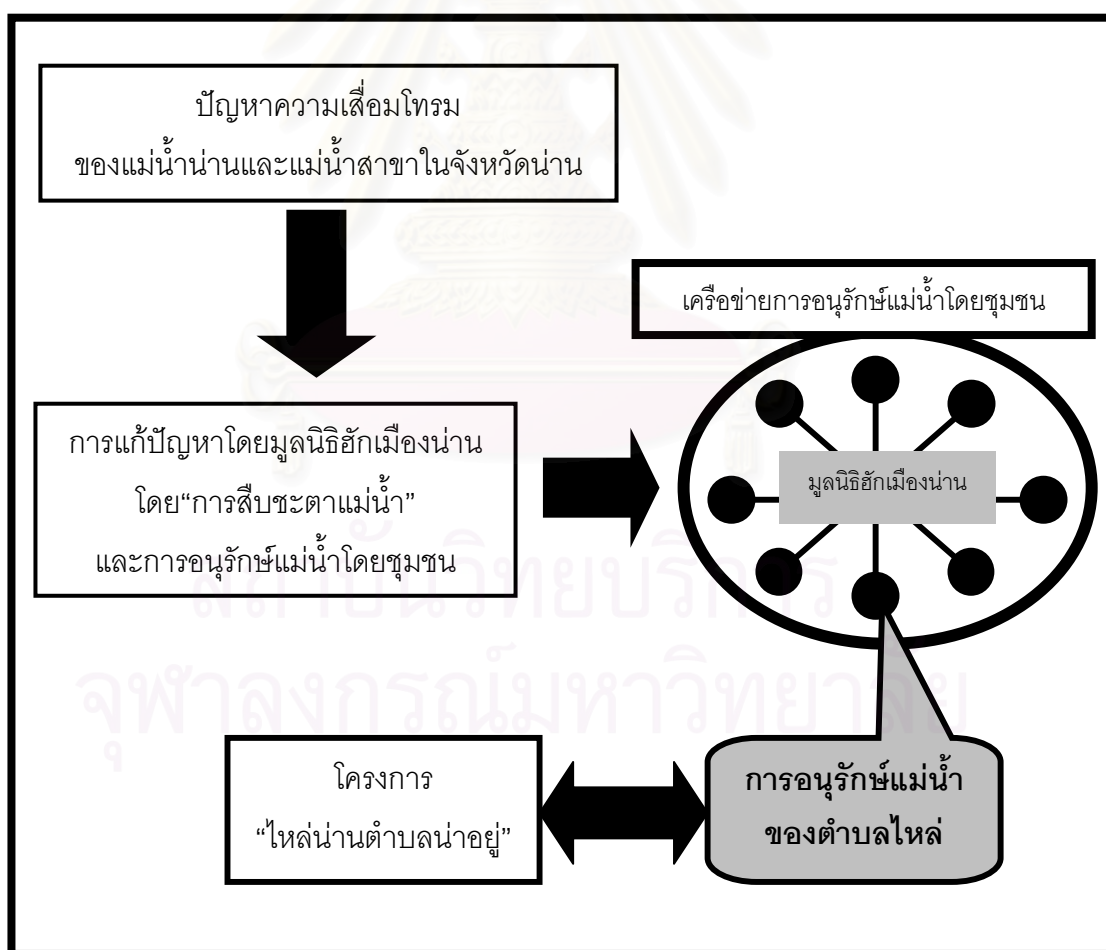
กระแสการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ท่ามกลางการพัฒนาทางทุนนิยม โดยเฉพาะในการอนุรักษ์แม่น้ำในตำบลไหล่น่าน ได้มีการจัดกิจกรรมตั้งแต่ ปีพ.ศ.2536 โดยได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิกัมพูชาเมืองน่าน โดยได้จัดให้มีพิธีสืบชะตาแม่น้ำและการบวชป่าขึ้นพร้อมกัน และในปีพ.ศ.2542 ได้มีการดำเนินงานภายใต้โครงการ “ไหล่น่าน ตำบลน่าอยู่” โดยองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน โดยได้รับการจุดประกายจาก นักวิชาการจากกลุ่มงานอนามัยสิ่งแวดล้อมและอาชีวอนามัย สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน และได้ร่วมมือกับกลุ่มองค์กรต่างๆทั้งในและนอกพื้นที่ ได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหว (Civic Movement) ซึ่งก่อให้เกิดการตื่นตัวอย่างมาก มีการสร้างวิสัยทัศน์ว่า “ตำบลไหล่น่านน่าอยู่ ชุมชนเข้มแข็ง เป็นแหล่งการศึกษา พัฒนาสีงแวดล้อม พร้อมรักษาวัดวัฒนธรรม สูงล้ำจิตใจ ปลอดภัยยาเสพติด เศรษฐกิจพอเพียง”

กลุ่มพลังมวลชนและกลุ่มแกนนำต่างๆในตำบลไหล่น่าน ซึ่งประกอบไปด้วย ข้าราชการในท้องถิ่น(ครู ผู้บริหารโรงเรียน เกษตรตำบล พัฒนาการ ตำรวจ พยาบาล นักวิชาการ) นักการเมืองในท้องถิ่น(สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน) พ่อค้า ผู้นำชุมชน (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย สารวัตกำนัน ผู้ทรงคุณวุฒิในตำบล กรรมการสภาองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน) แกนนำกลุ่มองค์กรทางสังคมในตำบลไหล่น่าน(กลุ่มเกษตรกร สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ อาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ พระสงฆ์ ฯลฯ) นักกฎหมาย และประชาชนทั่วไป ได้มาร่วมพลังในการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยได้ร่วมกันระดมความคิดเห็นในประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับแม่น้ำ เช่น ในแหล่งน้ำมีการจับปลาผิดวิธี เช่น การใช้ระเบิด ใช้สารเคมี ซิ่อตไฟฟ้า ฯลฯ เป็นต้น เป็นการทำลายสัตว์น้ำหลายชนิดและจำนวนมาก สารเคมีจากการใช้ในภาคเกษตรกรรม ถูกชะล้างและสะสมในแหล่งน้ำมากขึ้น มีผลกระทบต่อแม่น้ำก่อให้เกิดมลพิษ และทำให้สัตว์น้ำลดจำนวนลงมาก ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและรายได้ที่สำคัญของประชาชนตำบลไหล่น่าน แต่หน่วย

งานที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์แม่น้ำให้การสนับสนุนไม่ต่อเนื่องทำให้การเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์น้ำไม่ดีเท่าที่ควร

จากปัญหาดังกล่าวเพื่อเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับคุณภาพชีวิตของประชาชนในตำบลไหล่น่าน จึงได้รวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และในปีพ.ศ. 2543 ได้มีการเฝ้าระวังคุณภาพสายน้ำหลักโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบล ภายใต้โครงการ “ไหล่น่าน ตำบลน่าอยู่”

ซึ่งสามารถสรุปความเป็นมาของการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน เป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2 แผนภาพสรุปความเป็นมาของการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

จะเห็นได้ว่าตำบลไหล่นาน เป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์แม่น้ำเป็นอย่างดี และสามารถจัดการ ดูแลรักษา ได้เป็นอย่างดี และนอกจากนี้ในการอนุรักษ์แม่น้ำยังเกิดมาจากความร่วมมือจากประชาชนในพื้นที่ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมจากประชาชนหลายกลุ่ม จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นานมีกลยุทธ์การสื่อสารอะไรที่ใช้ในการอนุรักษ์แม่น้ำ และ ประชาชนในตำบลเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำอย่างไรบ้าง และปัจจัยใดบ้างที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา และรวบรวมข้อมูลดังกล่าว เพื่อให้ชุมชน หน่วยงาน องค์กรต่างๆที่สนใจการอนุรักษ์แม่น้ำในรูปแบบดังกล่าวนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินการและพัฒนางานด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้องต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ในการอนุรักษ์แม่น้ำของ ตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
2. ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
3. ศึกษาปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำการศึกษา กระบวนการสื่อสาร“การอนุรักษ์แม่น้ำ”ของตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน โดยศึกษาในพื้นที่หมู่บ้านในเขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน จำนวนทั้งหมด 8 หมู่บ้าน และมุ่งศึกษา พื้นที่ที่มีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ (วังปลา) 3 แห่ง คือ วังปลาบ้านไหล่นานเหนือและวังปลาบ้านบุญเรือง ซึ่งแม่น้ำน่านไหลผ่าน วังปลาบ้านนาสาซึ่งแม่น้ำว่าไหลผ่าน โดยเลือกศึกษาเฉพาะ กลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ การมีส่วนร่วมของประชาชน และปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย คือตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2547-มีนาคม 2548

คำนิยามศัพท์

กระบวนการสื่อสาร หมายถึง กลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ในการดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน จากแกนนำการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านในฐานะผู้ส่งสาร

กลยุทธ์การสื่อสาร หมายถึง เทคนิคการสื่อสารของแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านในฐานะผู้ส่งสารในการนำเสนอ ชักจูง สร้างความเข้าใจและเห็นความสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำร่วมกัน ปฏักจิตสำนึกและกระตุ้นให้ประชาชนร่วมกันอนุรักษ์แม่น้ำ ในเขตตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

การมีส่วนร่วม หมายถึง บทบาทและหน้าที่ของประชาชน ในการดำเนินการในขั้นตอนต่างๆในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน และกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม หมายถึง ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของประชาชนที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

-ปัจจัยภายใน หรือปัจจัยจากตัวประชาชนเอง ได้แก่ ภูมิหลังของประชาชน โดยเน้นเรื่องที่ส่งผลต่อจิตใจ อันนำไปสู่การเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ เช่น ความเชื่อ ความศรัทธา และความรู้สึก เป็นต้น

-ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องและส่งผลให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ของตำบลไหล่น่าน เช่น ปัจจัยที่เกิดจากแรงสนับสนุน ปัจจัยที่เกิดจากแรงกดดัน จากบุคคลอื่นๆที่ไม่ใช่ตัวเองที่ทำให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน เป็นต้น

เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ(วังปลา) หมายถึง บริเวณหรืออาณาเขตที่กำหนดไว้ให้เป็นเขตในการปลอดการจับสัตว์น้ำและมีการอนุรักษ์ รักษา ดูแลแม่น้ำในอาณาเขตนั้นให้มีความอุดม

สมบูรณของแม่น้ำ และมีการกำหนดมาตรการและกฎระเบียบเพื่อเป็นการดูแลเขตอนุรักษ์แม่น้ำ และสัตว์น้ำ(วังปลา)

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้แม่น้ำด้วยความฉลาดก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมถึงการดูแลรักษา บำบัดฟื้นฟู ให้ดีขึ้น ให้มีระยะเวลาการใช้งานที่นานที่สุด มีการสูญเสียน้อยที่สุด และมีการกระจายการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าและทั่วถึง

แม่น้ำ หมายถึง แม่น้ำน่านและแม่น้ำว้า(ลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่าน) ที่ไหลผ่านในเขตตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน และรวมไปถึงสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำในเขตพื้นที่ดังกล่าว

แกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำ หมายถึง กลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆในพื้นที่ตำบลไหล่น่านที่มีบทบาทหลัก และเป็นผู้นำทั้งด้านความคิดและการลงมือปฏิบัติให้กับชาวบ้านในการอนุรักษ์แม่น้ำ ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ องค์การบริหารส่วนตำบล ข้าราชการ การ นักการเมืองท้องถิ่น นักพัฒนาในหมู่บ้านและผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ

ประชาชน หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลไหล่น่าน ตามพื้นที่ปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน ทั้ง 8 หมู่บ้าน คือ บ้านไหล่น่าน บ้านบุญเรือง บ้านนาสา บ้านท่าข้าม บ้านห้วยสอน บ้านห้วยเม่น บ้านปากงู บ้านไหล่น่านเหนือ และประชาชนนอกพื้นที่ตำบลไหล่น่านที่เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

พิธีสืบชะตาแม่น้ำ หมายถึง รูปแบบของการนำเอาความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดการมาในการสืบชะตาเพื่อต่ออายุ และทำให้ชีวิตมีความสุข ซึ่งใช้กับคน มาประยุกต์ใช้กับแม่น้ำและสัตว์น้ำ เพื่อเป็นการต่อชีวิตและยืดอายุให้กับแม่น้ำและสัตว์น้ำ เป็นการใช้สื่อพิธีกรรมเพื่อก่อให้เกิดการอนุรักษ์แม่น้ำ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน” ทำให้ได้ข้อมูลด้านกลยุทธ์การสื่อสารในการดึงให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งข้อมูลที่ได้สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดึงเอาประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและในบริบทอื่นๆ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และผลที่ได้จากการศึกษาจะเป็นข้อมูลที่ชุมชน องค์กร หน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชนที่สนใจ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือวางแผนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม สามารถไปใช้ได้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไปในอนาคต และนอกจากนี้ยังเป็นการเก็บรวบรวมไว้เป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับหน่วยงานต่างๆ และผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการสื่อสารที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของประชาชน เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาและการใช้กลยุทธ์ในการสื่อสารด้านอื่นๆต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน” เป็นการวิเคราะห์ถึง กลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ การมีส่วนร่วมของประชาชนและปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ จำเป็นต้องอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่างๆ มาประกอบ เพื่อสนับสนุนและเป็นแนวทางสำคัญอันจะนำไปสู่ผลการวิจัยที่มีความน่าเชื่อถือ ตลอดจนจนสามารถเป็นกรอบกำหนดทิศทางให้งานวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 1) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารและกลยุทธ์การสื่อสาร ได้แก่
 - a. แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา รูปแบบการสื่อสารและการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
 - b. แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล
 - c. ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล
 - d. แนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร
 - e. แนวคิดการรณรงค์ทางการสื่อสาร
 - f. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน
 - g. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายการสื่อสาร
 - h. แนวคิดกลยุทธ์ “การใช้พิธีกรรม” ในฐานะรูปแบบสื่อสารเพื่อการพัฒนา
 - i. แนวคิด ความเชื่อทางศาสนา

- 2) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่ทำให้มีส่วนร่วม ได้แก่

2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วม

2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารและจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ

- 3) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน
- 4) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารและกลยุทธ์การสื่อสาร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งเพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน ซึ่งจะต้องใช้การสื่อสารหลากหลายรูปแบบ และต้องมีการใช้กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อให้ประชาชนยอมรับแนวคิดการอนุรักษ์และเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องนำแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารและกลยุทธ์การสื่อสารมาใช้ เพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์ได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด ซึ่งแนวคิดทฤษฎีที่ผู้วิจัยนำมาใช้ มีดังต่อไปนี้

1.1 แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา รูปแบบการสื่อสารและการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

• แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงกระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน กล่าวคือ ในการอนุรักษ์แม่น้ำซึ่งเป็นการพัฒนานั้น มีกระบวนการสื่อสารอย่างไร มีกลยุทธ์และรูปแบบในการสื่อสาร อย่างไร ซึ่งแนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาและรูปแบบเพื่อการพัฒนา จึงเป็นกรอบแนวคิดที่เหมาะสมในการทำวิจัยในเรื่องนี้

คำว่า การสื่อสาร ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Communication” ซึ่งนักวิชาการในสาขาต่าง ๆ ได้ให้คำนิยามแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละคน แต่ในที่นี้ขอยกเฉพาะความหมายที่สามารถนำไปปรับใช้การพัฒนาได้ อาทิ

การสื่อสาร หมายถึง การมีความเข้าใจร่วมกัน ต่อสัญลักษณ์ที่แสดงข่าวสาร

จอร์จ เอ มิลเลอร์ (George A. Miller) กล่าวว่า การสื่อสาร หมายถึงการถ่ายทอดข่าวสารจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง

จอร์จ เกอร์เบอร์ (George Gerber) กล่าวว่า การสื่อสาร คือ การแสดงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social interaction) โดยใช้สัญลักษณ์และระบบสาร

จุมพล รอดคำดี (2532) ให้ความหมายว่า การสื่อสาร หมายถึง พฤติกรรมการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ โดยอาศัยกระบวนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้สึกนึกคิด เจตคติ ตลอดจนประสบการณ์ระหว่างกันและกัน เพื่อให้เกิดผลตอบสนองของบางประการที่ตรงกับเป้าหมายที่วางไว้ คือ การเข้าใจร่วมกัน ความร่วมมือ ความตกลงเห็นพ้องกัน ความผสมผสาน ความประนีประนอม เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า การสื่อสาร หมายถึง กระบวนการถ่ายทอดสาร (Message) ระหว่างผู้รับสารกับผู้ส่งสาร ซึ่งมีความเข้าใจร่วมกันต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวผ่านสื่อ เพื่อให้เกิดผลตอบสนองตามเป้าหมายที่วางไว้

ทั้งนี้การสื่อสารจะเป็นไปด้วยความราบรื่น และมีประสิทธิภาพหรือไม่นั้น เอเวอเรท โรเจอร์ (Everet Roger, 1983) กล่าวว่า คุณลักษณะระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารเป็นปัจจัยสำคัญที่จะอธิบายว่า ใครถ่ายทอดข่าวสารไปยังใคร จะมีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดข่าวสารแค่ไหน ทั้งนี้ การสื่อสารจะเป็นไปด้วยความราบรื่นเมื่อผู้ส่งสารและผู้รับสารมีคุณลักษณะเหมือน ๆ กัน (Homophily) เช่น ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม การศึกษา สถานะทางสังคม และอื่น ๆ นั้น หมายถึง บุคคลส่วนใหญ่จะรู้สึกสบายใจที่ต้องติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลที่คล้ายคลึงกับตน

ส่วนคำว่า การพัฒนา(Development) เช่นเดียวกับ คำว่า การสื่อสาร ที่มีนักวิชาการต่าง ๆ ได้ให้ความหมายที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามยุคสมัย ในที่นี้ จะยกเฉพาะความหมายที่สามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาสถานการณ์ปัจจุบัน อาทิ

ซินฮา (Sinha,1976:2อ้างถึงใน เสถียร เขยประดับ, ม.ป.ป.:6) ให้คำจำกัดความว่า การพัฒนา หมายถึง การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่อยู่นิ่ง

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2537:67) กล่าวว่า การพัฒนาในมุมมองของชาวบ้านนั้น คือ การแก้ปัญหาที่มีอยู่และการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของตัวเองดีขึ้น ให้ภายในชุมชนมีความสันติสุขพอสมควร ไม่ว่าจะพัฒนานั้นคนนอกจะเข้ามาเป็นฝ่ายเริ่ม หรือให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม หรือเข้ามาพร้อมกับชาวบ้านในกิจการที่ชาวบ้านเป็นฝ่ายริเริ่มก็ตาม

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ ได้สรุปแนวทางของการพัฒนาว่า การพัฒนาควรจะมีมุ่งเน้นที่ความต้องการของประชาชน และคำนึงถึงการผลิตผลผลิตของวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐานต่าง ๆ ของสังคม โดยกระบวนการดังกล่าวควรสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

ทั้งนี้ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารในการพัฒนานั้น วิลเบอร์ แชรรมม์ (Wilber Shramn,1964 อ้างในเจริญ ยุติธรรมสกุล 2538:13-15) ได้เห็นความเห็นว่า เป็นการให้ข่าวสารและการโน้มน้าวใจ เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ดังนั้นการสื่อสารสมควรจะเข้ามาในฐานะเครื่องมือสนับสนุนให้การพัฒนาสำเร็จตามเป้าหมาย โดยใช้กระบวนการสื่อสารสอง ทาง หรือหลายทาง

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น อาจจะสรุปได้ว่า ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ควรคำนึงถึงองค์ประกอบเหล่านี้ คือ

1. เป็นการสื่อสารแบบสองทาง หรือหลายทาง และเน้นการสื่อสารในแนวระนาบ

2. การสื่อสารต้องให้ความสำคัญในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกระดับ
3. การสื่อสารต้องยึดหลักตามความต้องการ และปัญหาความต้องการของประชาชน เป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินกิจกรรม รวมถึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนเป็นหลัก
4. การพัฒนา และการพึ่งพาตัวเองควรรู้จักการเผยแพร่ข้อมูลความรู้ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น
5. การสื่อสารต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และอาจใช้ร่วมกัน เช่น สื่อพื้นบ้าน เป็นต้น

อีกทั้ง ประมะ สตะเวทิน (2533:149) กล่าวว่า การสื่อสารในฐานะที่เป็นสายใยสังคม และเป็นส่วนประกอบที่สำคัญต่อกระบวนการสังคม ขณะที่กระบวนการสังคมหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมกำลังดำเนินไปได้ หน้าที่สำคัญของการสื่อสารในสังคม คือ หน้าที่ในการให้ข่าวสาร หน้าที่การชักจูง และหน้าที่การให้ความรู้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม สนับสนุน และขยายการพัฒนา การสื่อสารลักษณะนี้ เรียกว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา การสื่อสารทำหน้าที่เป็นกลไกสังคม ที่จะผลักดันให้สังคมพัฒนาตามเป้าหมายที่วางไว้

จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับการพัฒนา เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ด้วยเหตุนี้ หากมีการนำการสื่อสารไปใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมและเพียงพอแล้ว จะสามารถช่วยส่งเสริมการพัฒนาได้อย่างมาก โดยเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ในสังคม ในฐานะผู้ส่งสาร กับประชาชนในฐานะผู้รับสาร

● แนวคิดรูปแบบของการสื่อสาร

ความสัมพันธ์ของการสื่อสาร ทำให้เกิดบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างข้อมูลและประชาชนในการสื่อสาร การดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน ซึ่งเป็นการ

สื่อสารที่อาศัยสื่อต่าง ๆ หลายชนิดมาไว้คร่าวเดียวกัน และรวมวิธีการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ มาใช้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยอาศัยรูปแบบการสื่อสารลักษณะต่าง ๆ ซึ่งได้มีการจำแนกรูปแบบการสื่อสารในหลายลักษณะตามหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาที่แตกต่างกันไป ในที่นี้จะกล่าวถึงรูปแบบของการสื่อสาร 3 ลักษณะคือ

1. จำแนกตามทิศทางของการสื่อสาร
2. จำแนกตามลักษณะที่ใช้
3. จำแนกตามการไหลของสาร

1. จำแนกตามทิศทางการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบคือ

1.1 การสื่อสารแบบทางเดียว (One-way Communication) หมายถึง การสื่อสารที่ผู้ส่งสารถ่ายทอดสารไปยังผู้รับสารแต่เพียงฝ่ายเดียวโดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้ซักถามข้อสงสัยหรือแสดงความคิดเห็น จึงไม่มีปฏิกิริยาย้อนกลับจากผู้รับสารทำให้ปริมาณของข้อมูลสะท้อนกลับ(Feedback)จากผู้รับสารน้อยหรือไม่มีเลย ซึ่งแสดงเป็นแผนภาพจำลองได้ดังนี้

ภาพที่ 3 แผนภาพจำลองการสื่อสารแบบทางเดียว (One - way Communication)

การสื่อสารในลักษณะนี้จะออกมาในรูปแบบของนโยบาย แผนงานคำสั่งต่าง ๆ ของผู้บริหารหรือผู้นำ โดยผ่านสื่อชนิดต่าง ๆ เช่น เสียงตามสาย เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่แล้วการสื่อสารแบบทางเดียวมักจะมีเกิดขึ้นกับสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ที่มีการเสนอข่าวสารสู่ประชาชนฝ่ายเดียว

1.2 การสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) หมายถึงการสื่อสารที่ผู้ส่งสารส่งข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสารทางหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันเมื่อผู้รับสารได้รับข้อมูลแล้วก็ส่งข้อมูลข่าวสารตอบกลับมายังผู้ส่งสารด้วยอีกทางหนึ่ง จึงเป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารต่างก็สามารถรับและส่งข่าวสารซึ่งกันและกัน มีโอกาสเปิดให้ผู้รับสารได้ซักถามข้อข้องใจหรือข้อสงสัย

ต่างมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน มีการโต้ตอบกัน ทำให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถที่จะตอบสนองต่อกันเพื่อสร้างความเข้าใจได้อย่างชัดเจน การสื่อสารแบบนี้ผู้ส่งสารจะให้ความสำคัญกับปฏิกิริยาโต้กลับ(Feedback)ของผู้รับสาร แผนภาพจำลองได้ดังนี้

ภาพที่ 4 แผนภาพจำลองการสื่อสารแบบสองทาง (Two - way Communication)

ทั้งนี้การสื่อสารแบบสองทางมีผลทำให้การสื่อสารที่เกิดขึ้นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพราะการให้ความสำคัญต่อการสื่อสารกลับ (feedback) นั้น เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้รับสารมีความเสมอภาคกันในการติดต่อสื่อสาร โดยไม่มีฝ่ายใดมีอิทธิพลเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง (เสถียร เขยประทับ, ม.ป.ป)ซึ่งจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเป็นอย่างดี

2.จำแนกตามลักษณะการใช้ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

2.1การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Communication) หมายถึง การติดต่อสื่อสารที่คำนึงถึงบทบาทหน้าที่และตำแหน่งระหว่างผู้รับสารและผู้ส่งสารเป็นสำคัญ ตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ โดยส่วนใหญ่จะเป็นการสื่อสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ประกาศแจ้งนโยบาย คำสั่งปฏิบัติงาน เป็นต้น

2.2การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal Communication) หมายถึง การสื่อสารกับบุคคลอื่นโดยไม่พิจารณาถึงตำแหน่งหน้าที่และมิได้ดำเนินไปตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ แต่เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นจากความสนิทสนมคุ้นเคยและจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในทางส่วนตัวมากกว่า การสื่อสารในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการสื่อสารโดยใช้คำพูด ได้แก่ การพบปะพูดคุยสนทนากัน เป็นต้น

หรือจำแนกตามลักษณะที่ใช้ในการสื่อสาร อาจแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

ก. การสื่อสารแบบใช้ถ้อยคำ หรือ แบบวัจนภาษา (Verbal Communication) หมายถึง การสื่อสารที่อาศัยคำพูด (Words) หรือตัวเลข (Number) เป็นสัญลักษณ์ของข่าวสาร สัญลักษณ์ อาจเป็นในรูปของภาษาพูด ภาษาเขียน หรือภาษาทางคณิตศาสตร์ก็ได้ เพื่อใช้ในการสื่อความหมายได้อย่างชัดเจนและตรงตามที่ต้องการ ลักษณะการสื่อสารแบบวัจนภาษานี้ ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสนทนา การเขียนบันทึก การประกาศข่าวสาร การประชุม เป็นต้น

ข. การสื่อสารแบบไม่ใช้ถ้อยคำ หรือแบบอวัจนภาษา (Non-Verbal Communication) หมายถึงการสื่อสารโดยปราศจากคำพูด แต่แสดงออกทางท่าทาง สีหน้า การเคลื่อนไหวส่วนใด ส่วนหนึ่งของร่างกายตามธรรมชาติของคน ซึ่งแต่ละบุคคลก็สื่อสารกับบุคคลอื่นโดยมีความหมายเฉพาะของตนเอง ซึ่งทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่าเราอยู่ในสภาพเช่นใด เช่น การสั่นศีรษะแสดงการปฏิเสธ การพยักหน้าแสดงความเข้าใจ เป็นต้น

ทั้งนี้การสื่อสารแบบวัจนภาษา และการสื่อสารแบบอวัจนภาษา ต้องดำเนินการควบคู่กันไป เพื่อให้การสื่อสารนั้นมีประสิทธิภาพเกิดความเข้าใจที่ตรงกันในการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสาร

3. จำแนกตามการไหลของข่าวสาร การสื่อสารในลักษณะนี้ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

3.1 การสื่อสารตามแนวตั้ง (Vertical Communication) โดยแบ่งออกเป็น

3.1.1 การสื่อสารจากบนลงล่าง (Top-down Communication) หมายถึง การส่งข่าวสารจากบุคคลที่มีตำแหน่งสูงกว่าลงมายังตำแหน่งที่ต่ำกว่า โดยออกมาในรูปแบบของนโยบาย แผนงาน ประกาศ เป็นต้น ซึ่งการสื่อสารรูปแบบนี้จะทำให้ผู้รับสารที่อยู่ในตำแหน่งต่ำกว่าไม่เกิดการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ขาดความริเริ่ม คอยรับฟังคำสั่งอยู่เสมอ หลีกเลี่ยงการตัดสินใจและไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

3.1.2 การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Bottom-up Communication) หมายถึง การส่งข่าวสารจากผู้ส่งสารที่อยู่ในระดับหรือตำแหน่งที่ต่ำกว่า ขึ้นไปสู่ผู้รับสารซึ่งอยู่ในระดับหรือตำแหน่งที่สูงกว่า ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกของสังคมได้ติดต่อสื่อสารกัน โดยมีทั้งส่งสารและรับสารอย่างเท่าเทียมกัน การสื่อสารรูปแบบนี้จะออกมาในลักษณะของการประชุม ปรึกษาหารือ การสัมมนา เป็นต้น ทั้งนี้จะก่อให้เกิดการพัฒนา ศักยภาพของบุคลากร เสริมสร้างให้มีความคิดสร้างสรรค์ และทำให้สมาชิกทุกส่วนของ สังคมนั้นมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างเต็มที่

3.2 การสื่อสารตามแนวนอนหรือแนวราบ (Horizontal Communication) หมายถึง การติดต่อสารระหว่างผู้ที่มีระดับหรือมีตำแหน่งที่เสมอกัน ใกล้เคียงกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ ส่วนตัว เช่น เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง การสื่อสารรูปแบบนี้จะช่วยสร้างความรับผิดชอบร่วมกันของ หมู่คณะ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน และเป็นการสื่อสารอีกรูปแบบหนึ่งที่ช่วยส่งเสริม ให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคม

จากรูปแบบการสื่อสารดังกล่าวข้างต้นอาจสรุปได้ว่าการสื่อสารทางเดียวก็คือ การสื่อสารจากบนลงล่าง ส่วนการสื่อสารสองทางก็คือการสื่อสารทั้งจากบนลงล่างและจากล่างขึ้นบน ทั้งนี้การสื่อสารจากบนลงล่างหรือล่างขึ้นบนอาจใช้รูปแบบการสื่อสารอย่างเป็นทางการหรือไม่ เป็นทางการก็ได้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ในขณะที่เดียวกันระหว่างการสื่อสารอาจใช้รูปแบบการสื่อสารทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษาควบคู่กันไปก็ได้

ส่วนรูปแบบการสื่อสารที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น ได้แก่ รูปแบบการสื่อสารแบบสองทาง การสื่อสารจากล่างขึ้นบน และการสื่อสารในแนวนอน ทั้งนี้เป็นไปในลักษณะของการสื่อสารที่ผสมผสานกันทั้งการสื่อสารในแนวดิ่งและแนวนอน โดยมีการสื่อสารแบบสองทางเป็นแกนหลัก ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2538:175-177) กล่าวว่ารูปแบบที่ใช้ในแนวทางการพัฒนามี 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1) รูปแบบการสื่อสารในแนวตั้ง

เป็นการสื่อสารทางเดียว เป็นการสื่อสารเพื่อการชักจูงใจ ผู้ส่งสารเป็นผู้ที่มีความต้องการ มีความตั้งใจอันใดอันหนึ่งอยู่แล้ว จึงใช้เครื่องมือการสื่อสารทั้งหลายถ่ายทอด เพื่อให้ผู้รับสารเห็นคล้อยตาม มีบทบาทเป็นเพียงผู้รับสาร

2) รูปแบบการสื่อสารในแนวนอน

เป็นการสื่อสารแบบสองทาง การสื่อสารจะเปลี่ยนจาก “การใช้ข้อมูลเพื่อโน้มน้าวใจ” มาเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อที่จะเรียนรู้หาความเข้าใจและความหมายร่วมกัน ทำให้การสื่อสารต้องสร้างความเข้าใจร่วมกัน ต้องการการมีส่วนร่วมจากประชาชน

นอกจากนี้ ประมะ สตเวทิน (2533) เห็นว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาจะเกิดประสิทธิผลเมื่อได้ปฏิบัติตามเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

1. ต้องมีการวางแผนอย่างเหมาะสม การวางแผนการสื่อสารที่จะเกิดประสิทธิผล ต้องคำนึงถึงเรื่องสังคมและจิตวิทยาเพื่อที่ผลิตข่าวสารได้อย่างเหมาะสมและนำมาใช้ในการวางแผนเพื่อการพัฒนา เช่น ความน่าเชื่อถือของผู้สื่อสารและของสาร การเลือกของประชาชน บทบาทของผู้นำความคิดเห็นและผู้รับนวัตกรรมคนแรก ๆ ที่มีต่อการรับนวัตกรรม เป็นต้น
2. การสื่อสารต้องเข้ากันได้กับวัฒนธรรมของประชาชน สิ่งใหม่ที่จะแนะนำให้ประชาชนยอมรับนั้น จะต้องตรงกับความเชื่อเดิมของประชาชนในขณะเดียวกัน ก็ต้องคำนึงว่า สิ่งใหม่ที่ประชาชนรับไปนั้นจะไม่ก่อผลเสียหายตามมาในภายหลัง
3. การสื่อสารจะต้องเข้าถึงประชาชนเป้าหมาย เนื่องจากประชาชนกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนามีความแตกต่างกัน ดังนั้น ในการสื่อสารจะต้องมีการจัดเตรียมเครือข่ายการสื่อสารให้เพียงพอกับการที่จะเผยแพร่ข่าวสารไปยังกลุ่มเป้าหมายให้ทั่วถึงและเหมาะสม

4. ควรใช้การสื่อสารแบบสองทาง ในการพัฒนาจะอาศัยเพียงแต่การสื่อสารจากฝ่ายรัฐบาลไปยังประชาชนเพียงฝ่ายเดียวไม่เพียงพอ ควรจะต้องให้ประชาชนสามารถสื่อสารถึงรัฐบาล เพื่อให้รัฐบาลรับทราบถึงความต้องการของประชาชน
5. ควรทำการสื่อสารน้อย ๆ และใช้ผู้ส่งสารที่มีความน่าเชื่อถือ และอยู่ในความสนใจของผู้รับสาร
6. ใช้สถิติเพื่อให้ประชาชนได้เห็นอย่างชัดเจน
7. ทำให้เกิดการปฏิบัติเพื่อให้เกิดประสบการณ์ที่ดีต่อสิ่งใหม่ ๆ และเกิดการยอมรับได้ง่าย

● แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

เงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงสังคม ได้แก่ แนวคิดด้านประชาธิปไตยทางการสื่อสาร (democratic communication) ซึ่งกล่าวถึงกระบวนการสนทนาโต้ตอบกันระหว่างสมาชิกในสังคมว่าจำเป็นต้องดำเนินไปโดยคำนึงถึงความเท่าเทียมกันของบุคคล สิทธิ และเสียงของบุคคล ในการแสดงความคิดเห็น โอกาสในการรับรู้ และเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง (accessibility to information) การมีจิตสำนึกในเชิงประวัติศาสตร์ของสาธารณะเหนือประโยชน์ส่วนตน การตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตน การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และการปฏิบัติตามทางที่ได้รับการเห็นชอบจากสมาชิกส่วนใหญ่ โดยเชื่อกันว่า ปรัชญาการสื่อสารในเชิงประชาธิปไตยจะนำไปสู่การเพิ่มพลัง (empowerment) ให้กับสมาชิกในสังคม การกระตุ้นให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ที่ได้ร่วมกำหนด ตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ ดูแล และตรวจสอบโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล, 2542)

สก๊อต เพ็ค (Scott Peck, 1987) ได้เสนอว่า การที่จะเกิดการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนได้ก็ต่อเมื่อเกิดภาวะวิกฤตในชุมชน หรือคนในชุมชนเห็นปัญหาร่วมกันในชุมชนแล้วจึงรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมกันแก้ปัญหา และเมื่อปัญหาต่างๆ หมดยุติ การรวมตัวของ

คนในชุมชนจะลดลงไปด้วยเช่นกัน แต่เราก็สามารถที่จะสร้างสรรค์การรวมตัวของคนในชุมชนได้ โดยเรียกการรวมตัวในลักษณะนี้ว่า “community by design” โดย Scott Peck ได้เสนอพื้นฐานในการรวมตัวของประชาชนในลักษณะนี้ไว้ 6 ประการ คือ

1. การมีกระบวนการในการรวมตัว ซึ่งในกระบวนการต่างๆ เหล่านี้จะใช้การสื่อสารเป็นกลไกหลักในกระบวนการต่างๆ
2. มีการสื่อสารระหว่างบุคคลต่างๆ ที่เข้ามารวมตัวกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการรวมตัว และควรมีการสื่อสารที่ดีเป็นพื้นฐานในการรวมตัวกัน
3. มีกระบวนการทำงานที่ชัดเจน เพื่อให้คนที่เข้าร่วมได้มีการเรียนรู้ เพื่อที่จะนำไปสู่การสนใจเข้าร่วมในที่สุด
4. การรวมตัวกันเป็นชุมชน สามารถที่จะถ่ายทอดให้คนในชุมชนได้รู้ในวิธีการต่างๆ
5. การสื่อสารในการสร้างชุมชนควรมีการเรียนรู้จากความเคยชิน
6. คนในชุมชนส่วนใหญ่จะรับรู้ว่าการทำตามกระบวนการเข้าร่วมเป็นอย่างไร แต่ถ้าพวกเขาว่าการเข้าร่วมเพื่ออะไร จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

1.2 แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล

“สื่อบุคคล” (Human Media) เป็นสื่อพื้นฐานดั้งเดิมของมนุษย์ และเป็นช่องทางสำคัญในการสื่อสารระหว่างบุคคล จากอดีตถึงปัจจุบันสื่อบุคคลยังคงมีอิทธิพลต่อกลไกการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาทุกยุคทุกสมัย

สื่อบุคคล (Human Media หรือ Personal Media) เป็นการใช้ในการถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นต่างๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมก่อนการใช้สื่อประเภทอื่นๆ โดยมี “คำพูด” เป็นพาหนะที่สำคัญที่สุด แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการนำคอมพิวเตอร์ และอุปกรณ์

การสื่อสารต่างๆ มาใช้ เพื่อช่วยขจัดข้อจำกัดด้านระยะทาง และเวลาในการสื่อสารระหว่างบุคคล แต่เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยผ่าน “สื่อบุคคล” ในลักษณะที่เป็น การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าต่ายังคงมีความสำคัญเสมอ ตราบใดที่มนุษย์ยังอยู่ในสังคม ตราบนั้นย่อมเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นๆ เช่น ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง (จุมพล รอดคำดี, 2527 : 268) สื่อบุคคลในสังคม ประกอบด้วย “สื่อบุคคลภายในท้องถิ่น” (Localite) ได้แก่ ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระ แพทย์ เป็นต้น และ “สื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่น” (Cosmopolite) ได้แก่ นักพัฒนา หรือพัฒนากร เจ้าหน้าที่ส่งเสริม ผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น ที่นำแนวคิดใหม่ๆ หรือนวัตกรรมไปเผยแพร่ในท้องถิ่น (เสถียร เขย ประทับ, 2523 : 149)

คุณสมบัติในการสื่อสาร

โรเจอร์ และเสวนนิง (Rogers and Svenning, 1969 : 125-126) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติในการสื่อสารของสื่อบุคคลเปรียบเทียบกับสื่อมวลชน ดังตารางที่ 1

คุณสมบัติในการสื่อสาร	สื่อบุคคล	สื่อมวลชน
1. ลักษณะของการสื่อสาร	การสื่อสารสองทาง	การสื่อสารทางเดียว
2. ความรวดเร็วในการส่งสารไปยังคนจำนวนมาก	ช้า	เร็ว
3. ความถูกต้องของสารเมื่อส่งไปยังคนจำนวนมาก	ต่ำ	สูง
4. ความสามารถในการเลือกผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
5. ความสามารถในการที่จะบริหารจัดการเลือกของผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
6. การสื่อสารกลับของผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
7. ผล	เปลี่ยนทัศนคติ	เพิ่มพูนความรู้

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบคุณสมบัติในการสื่อสารระหว่างสื่อบุคคลและสื่อมวลชน

การเปรียบเทียบคุณสมบัติในการสื่อสารดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นภาพชัดเจนว่า ทั้งสื่อบุคคลและสื่อมวลชนต่างก็มีข้อเด่นและข้อด้อยในตัวเอง ถ้ามีการใช้สื่อมวลชน กับสื่อบุคคลร่วมกัน ก็น่าจะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะจะเป็นการแก้ไขจุดอ่อน หรือข้อจำกัดตามธรรมชาติของแต่ละสื่อ ทั้งยังแก้ไขปัญหาด้านการอ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ได้ และการไม่มีเครื่องรับวิทยุ และโทรทัศน์

บทบาทของสื่อบุคคล

โรเจอร์ และเมย์เนน (Rogers and Meynen, 1969 : 234) กล่าวว่า สื่อบุคคลเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม เช่นเดียวกับ ลาซาเฟล และแมนเชล (Lazarsfeld and Manzel, 1968 : 97) ที่กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นการสื่อสารที่มีความเป็นกันเอง และเป็นส่วนตัว ก่อให้เกิดความคุ้นเคย ซึ่งช่วยให้เกิดการยอมรับความคิดได้ง่ายขึ้น การพูดคุยอย่างเห็นหน้าค่าตาในแจ้งจิตวิทยาแล้ว ทำให้ผู้รับสารมีความรู้สึกว่าได้รับรางวัลทันที อย่างน้อยที่สุดก็คือ ในด้านการแสดงความคิดเห็นของตนต่อผู้พูด

นอกจากนี้ จากรายงานการวิจัยต่างๆ ที่ผ่านมาก็มีข้อสรุปที่สอดคล้องกัน คือ รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล ในลักษณะเห็นหน้าค่าตา หรือเผชิญหน้าเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-Way Communication) ที่มีบทบาทสำคัญต่อการโน้มน้าว และชักจูงใจ เพราะเมื่อผู้รับสารเกิดความไม่เข้าใจ หรือไม่แน่ใจก็สามารถที่จะซักถาม หรือขอคำยืนยันจากแหล่งสารได้อย่างทันที ทันใดในระยะเวลาอันรวดเร็ว

จากทฤษฎีความสัมพันธ์ทางสังคมของ เดอ เฟลอร์ (De Fleur, 1970 : 124-129) ชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มมีอิทธิพลต่อการสื่อสาร เดอ เฟลอร์ พบว่า ความสัมพันธ์แบบเครือญาติมีบทบาทต่อการตัดสินใจว่าจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ทางเทคโนโลยีหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทที่มีความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเพื่อนบ้านอย่างแน่นแฟ้น

จากทฤษฎีและรายงานการวิจัยต่างๆ สรุปได้ว่า สื่อบุคคลมีลักษณะที่เอื้อต่อการชักจูงและโน้มน้าวใจ ดังนี้

1. การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ดำเนินไปอย่างง่าย ๆ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ คู่สื่อสารมีความใกล้ชิดกัน ซึ่งกระบวนการกลุ่มสามารถมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลได้

2. การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตา หรือเผชิญหน้า เป็นการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้มีการซักถามทันที ทั้งยังสามารถยืดหยุ่นการนำเสนอเนื้อหาได้ หากผู้ส่งสารได้รับการต่อต้านจากผู้ฟังก็อาจเปลี่ยนหัวข้อสนทนาได้

3. ผู้รับสารบางคน มีแนวโน้มที่จะเชื่อถือ และยอมรับความคิดเห็น หรือทรรศนะของสื่อบุคคลที่เขารู้จักคุ้นเคย และนับถือมากกว่าที่จะเชื่อบุคคลที่เขาไม่รู้จักคุ้นเคย

สรุปได้ว่า สื่อบุคคล เป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในด้านการโน้มน้าวและชักจูงใจ ซึ่งต่างจากสื่อมวลชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญอยู่ที่การให้ข่าวสารหรือความรู้

สื่อบุคคลกับการพัฒนา

1. ปัจจัยของสื่อบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการโน้มน้าวใจ

ปัจจัยที่ทำให้สื่อบุคคลในฐานะที่เป็นผู้ส่งสารเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับสารเป้าหมาย ได้แก่ ปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1.1 ความน่าเชื่อถือ (Credibility)

ความน่าเชื่อถือในที่นี้ คือ ระดับของความรู้สึกที่ผู้รับสารรู้สึกว่าคุณส่งสารเป็นที่น่าไว้วางใจ (Trustworthy) และมีความสามารถ (Competent) ถ้าผู้รับสารเป้าหมาย

มีความรู้สึกว่าการพัฒนา หรือผู้นำความคิดเห็นมีความน่าเชื่อถือ ผู้รับสารก็มีแนวโน้มที่จะยอมรับสารจากพวกเขาเหล่านั้น มิดเดิลบรูก (Middlebrook, 1974 : 161-164)

จากการศึกษาของอารอนสัน และโกลเดน (Aronson and Golden, 1962 : 135-136) พบว่า สื่อบุคคลที่ได้รับความน่าเชื่อถือ จะต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญชำนาญเฉพาะด้าน โดยเป็นความชำนาญที่มาจากประสบการณ์มากกว่าการศึกษา หรือสถานะทางสังคม ทั้งยังขึ้นอยู่กับความเป็นผู้มีไหวพริบ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความใจกว้าง

กรรณิการ์ โอบุณ (2526 : บทคัดย่อ) ที่ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษากรณี โครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์” พบว่า ความสามารถของพระสงฆ์ในการโน้มน้าวใจชาวบ้านไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น อาจมิได้มาจากทักษะการสื่อสารของผู้ส่งสารเท่าใดนัก หากแต่อยู่ที่การที่ชาวบ้านได้ประเมินคุณสมบัติบางประการของพระสงฆ์ที่ทำตนเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง เช่น คุณสมบัติด้านความเสียสละ ความเมตตา ความซื่อสัตย์ และความน่าไว้วางใจ

ลักษณะดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้รับสาร หรือกลุ่มเป้าหมายมีแนวโน้มที่จะหาข่าวสาร รับฟังคำแนะนำ ยอมรับและให้ความเชื่อถือสื่อบุคคล ไม่ว่าจะพัฒนา หรือผู้นำความคิดเห็นที่พวกเขาเชื่อว่า เป็นบุคคลที่มีความสามารถมากกว่าตนเอง และความสามารถนี้อาจแสดงให้เห็นในรูปของสถานะทางสังคมที่สูงกว่า การศึกษาที่สูงกว่า ใช้สื่อมวลชนมากกว่า แต่ก็จะต้องไม่แตกต่างกันจนเกินไป และที่สำคัญ คือ จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติบางประการดังกล่าวข้างต้นด้วย

1.2 ความดึงดูดใจ (Attractiveness)

ผู้ส่งสารที่มีความดึงดูดใจ ย่อมกระตุ้นให้ผู้รับสารเกิดความสนใจ หรือพึงพอใจ ในการได้พบเห็นพูดคุย เช่นเดียวกันกับการโฆษณาสินค้าที่นิยมนำดารารายานตร์ ศิลปินเพลง หรือนักกีฬาที่มีชื่อเสียงมาเป็นผู้โฆษณาสินค้า ทั้งๆ ที่บุคคลเหล่านั้นอาจ

ไม่ใช่ผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ หรือผู้เชี่ยวชาญในตัวสินค้านั้นๆ โดยเฉพาะ แต่เป็นเพียงผู้ที่มีบุคลิกภาพน่าดึงดูดใจ ซึ่งก็ทำให้ผู้รับสารเกิดความสนใจ และคล้อยตามข่าวสารได้

1.3 ความคล้ายคลึง (Similarity)

สื่อบุคคล หรือผู้ส่งสารที่มีความคล้ายคลึงกับผู้รับสารเป้าหมายในด้านต่างๆ เช่น อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา การแต่งกาย สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนทัศนคติ และความคิดเห็นของผู้รับสาร เพราะความคล้ายคลึงกันนี้เองจะทำให้เกิดความรู้สึกเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน ชอบพอ และไว้วางใจ

นอกจากผู้ส่งสารจะต้องมีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ น่าดึงดูดใจ และมีความคล้ายคลึงกับผู้รับสารแล้ว ลักษณะของข่าวสารที่ทำให้ผู้ส่งสารได้รับความน่าเชื่อถือ และทำให้ผู้รับสารเห็นคล้อยตาม ควรมีลักษณะดังนี้ คือ เป็นข่าวสารที่ตรงตามข้อเท็จจริง ไม่อวดอ้างจนเกินไป และมีหลักฐาน หรือเหตุผลสนับสนุน ทั้งนี้ข่าวสารและเหตุผลดังกล่าวควรมีความสอดคล้องกับประสบการณ์ของกลุ่มผู้รับสารเป้าหมาย เพราะบุคคลมีความโน้มเอียงที่จะยอมรับข่าวสารที่สอดคล้องกับประสบการณ์ที่ตนเองมีมาก่อน

2. บทบาทของนักพัฒนา

นักพัฒนา หมายถึง บุคคลภายนอกชุมชนที่เข้าไปมีส่วนร่วม บทบาทหลักคือนำบุคคลในชุมชนเกิดความเคลื่อนไหว และเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น “นักพัฒนา” ในที่นี้หมายรวมถึงพัฒนากร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ และอาสาสมัคร หรือเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน (Non – Governmental Organization : NGO)

3.บทบาทของผู้นำความคิดเห็น

ผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leaders) ในที่นี้แตกต่างจากผู้นำ (Leaders) ตามความเข้าใจทั่วไป คือ มิได้เป็นผู้นำโดยตำแหน่ง หรือแต่งตั้งเป็นทางการ ดังนั้น ผู้นำความคิดเห็นจึงไม่ได้มีอิทธิพลโดยตำแหน่ง

ผู้นำความคิดเห็น เป็นสื่อบุคคลที่มีความสำคัญต่อการพัฒนา ด้วยเป็นบุคคลที่สามารถมีอิทธิพลต่อทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลอื่น ๆ ตามที่บุคคลนั้นๆ ต้องการ โดยอาศัยวิธีที่ไม่เป็นทางการ และสามารถมีอิทธิพลเช่นนี้ได้ค่อนข้างบ่อย (เสถียร เชยประทับ, 2528 : 177)

ผู้นำความคิดเห็นในเรื่องหนึ่ง หรือกิจกรรมหนึ่งอาจไม่ใช่ผู้นำความคิดเห็นในอีกเรื่องหนึ่ง หรืออีกกิจกรรมหนึ่ง ผู้นำความคิดเห็นจะเป็นเสมือนช่องทางการเผยแพร่ กระจายข่าวสาร และสร้างเครือข่ายการสื่อสารในสังคม ซึ่งจะแพร่กระจายข่าวสารผสมผสานความคิดเห็นเป็นส่วนตัวไปยังสมาชิกในกลุ่มสังคมนั้น (พัชนี เชยจรรยา, เมตตา วิวัฒนานุกูล และถิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์, 2538 : 191)

ประสิทธิภาพของสื่อบุคคล

เสถียร เชยประทับ (2525) กล่าวถึงประสิทธิภาพของสื่อบุคคลไว้ ดังนี้

1. สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบบุคคลวิถิ ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจในสารก็สามารถไต่ถาม หรือขอข่าวสารเพิ่มเติมจากผู้ส่งสารได้ในเวลาอันรวดเร็ว ส่วนตัวผู้ส่งสารก็สามารถปรับปรุงแก้ไขสารที่ส่งออกไปให้เข้ากับความต้องการ และความเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นกัน

การที่ช่องทางที่เป็นสื่อระหว่างบุคคลมีปฏิริยาตอบสนอง หรือปฏิริยาสะท้อนกลับสามารถทำให้ลดอุปสรรคของการสื่อสารที่เกิดจากการเลือกรับสาร การเลือกแปล หรือตีความสาร และการเลือกจำสารได้

2. สามารถที่จะจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกได้

ลาซาร์สเฟลด์ และแมนเชล (Lazarsfeld and Manzel, 1968) ให้เหตุผลในความมีประสิทธิภาพของสื่อบุคคลว่า

- 1) การพูดคุยเป็นกันเอง เป็นส่วนตัว ทำให้ผู้พูด และผู้ฟังเกิดความเป็นกันเอง และทำให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดได้ง่ายขึ้น
- 2) การสื่อสารแบบเผชิญหน้ากัน ทำให้ผู้พูดสามารถดัดแปลงเรื่องต่างๆ ให้ตรงกับความต้องการของผู้ฟังได้อย่างเหมาะสม
- 3) การสื่อสารแบบนี้ทำให้ผู้ฟังรู้สึกว่าได้รางวัล หรือมีส่วนร่วมในเรื่องที่ว่าสามารถแสดงความคิดเห็นกับผู้พูดได้

สื่อบุคคล เป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นในด้านการโน้มน้าว และชักจูงใจ สื่อบุคคลในสังคม ประกอบด้วย สื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่น คือ นักพัฒนา หรือเจ้าหน้าที่พัฒนา และสื่อบุคคลภายในท้องถิ่น คือ ผู้นำความคิดเห็น ปัจจัยที่ทำให้บุคคลเหล่านี้ในฐานะที่เป็นผู้ส่งสารมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ โน้มน้าวใจ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรม คือ บุคลิกภาพที่มีความน่าเชื่อถือ ความน่าดึงดูดใจ และความคล้ายคลึงกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ทั้งยังจะต้องเป็นผู้ที่เปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนอย่างกว้างขวาง มีความเสียสละ มีเมตตา มีไหวพริบ ใจกว้าง และมีความซื่อสัตย์

ซึ่งในการสื่อสารและกลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านมีการใช้สื่อบุคคลเป็นหลักในการสื่อสารเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ดังนั้นแนวคิดเรื่องสื่อบุคคลจึงเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่จะเป็นกรอบในการวิจัยครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี

1.3 ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล

สุรพงษ์ ไสธนะเสถียร (2533 : 19) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นการสื่อสารที่มีผู้สื่อสารมากกว่าหนึ่งคน แต่ก็ไม่ใช่จำนวนที่มาก โดยบุคคลเหล่านั้นสามารถจะมีอันตรกิริยากันแบบซึ่งหน้า การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเป็นพฤติกรรมของบุคคลอันเป็นผลพวงของการรับรู้และทัศนคติของบุคคลนั้นๆ ที่มีอันตรกิริยาต่อกันในกระบวนการสื่อสารไม่ว่าจะครบวงจรหรือไม่ก็ตาม

ดีน บามานด์ (Dean Bamand, 1968 : 10) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล คือ ความเกี่ยวเนื่องกับการเสาะหาความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการต่อสถานการณ์ในสังคม ซึ่งบุคคลมีการติดต่อในลักษณะเผชิญหน้ากัน (Face-to-face) โดยมีการแลกเปลี่ยนกันแบบที่ใช้ วจนภาษา และอวัจนภาษา

จากคำนิยามนี้ สามารถแบ่งเกณฑ์ของการสื่อสารระหว่างบุคคล ได้ดังนี้

1. ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป
2. การสื่อสารระหว่างบุคคลมีความเกี่ยวข้องกับการพึ่งพาซึ่งกันและกัน กล่าวคือ พฤติกรรมทางการสื่อสารของคนหนึ่งเป็นผลโดยตรงต่ออีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสนใจร่วมกัน
3. การสื่อสารระหว่างบุคคลเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน
4. ข่าวสารที่ส่งผ่านกันอาจอยู่ในรูปของวจนภาษา และอวัจนภาษา
5. การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นความสัมพันธ์แบบไม่มีโครงสร้างที่แน่นอน หรือไม่เป็นทางการซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้

บาร์เกอร์ และเกาท์ (Barker and Gaut, 1996 : 50) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การถ่ายทอดความรู้สึก และความต้องการของผู้รับสาร และเกิดปฏิกิริยาตอบสนอง โดยปกติแล้วจะเป็นการสื่อสารโดยการพูด ที่ผู้พูดและผู้ฟังปรากฏตัวต่อหน้ากัน และเป็น การสื่อสารแบบสองทาง ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้จำนวนผู้ร่วมในการสื่อสารมีจำนวนน้อย อาจมี

จำนวนสองคน สามคน หกคน จำนวนสูงสุดจะเป็นเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับว่า การสื่อสารนั้นยังคงอยู่ในเกณฑ์ 3 ประการของการสื่อสารระหว่างบุคคลหรือไม่ หลักเกณฑ์ดังกล่าว ได้แก่

1. ทุกคนที่ร่วมในการสื่อสารจะต้องอยู่ใกล้ชิดกัน
2. ทุกคนที่ร่วมในการสื่อสารมีบทบาทเป็นทั้งผู้ส่ง และผู้รับสาร
3. สารที่ส่งกันนั้น ประกอบด้วยวจนสาร และอวจนสาร

ประมะ สตะเวทิน (2543 : 35) ให้คำนิยามว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การสื่อสารที่ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป มาทำการสื่อสารกันในลักษณะตัวต่อตัว (person to person) กล่าวคือ ทั้งฝ่ายผู้ส่งสาร และผู้รับสาร สามารถที่จะติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง ในขณะที่คนหนึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร คนอื่นๆ จะทำหน้าที่เป็นผู้รับสารในทำนองเดียวกัน การสื่อสารระหว่างบุคคลก็เกิดขึ้นได้ในกรณีของกลุ่มย่อย (small group)

พอล ลาซาเฟล และ เฮอร์เบิร์ต แมนเซล (Paul Lazafeld and Herbert Manzel, 1960 : 97) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสำคัญ คือ มีการพูดคุยกันแบบเป็นกันเอง และเป็นส่วนตัว ทำให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ซึ่งจะช่วยให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดได้ง่ายขึ้น การเห็นหน้าค่าตากันเมื่อมองในแง่จิตวิทยาแล้ว จะทำให้ผู้ฟังซึ่งเป็นเป้าหมายในการชักจูงใจของผู้พูด

บุษบา สุธีธร (2531 : 251) ให้ความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคลว่า เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารอย่างน้อยสองคน หรือเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลในกลุ่มเล็กๆ ก็ได้ ทั้งนี้มีข้อแม้ว่าบุคคลในกลุ่มทุกคนสามารถร่วมมีบทบาทเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร

ประเภทของการสื่อสารระหว่างบุคคล

เสถียร เขยประทับ (2525) แบ่งการสื่อสารระหว่างบุคคลออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. การติดต่อโดยตรง (Direct Contact) การติดต่อโดยตรงนี้ใช้สื่อบุคคลในการเผยแพร่ข่าวสาร โดยวิธีเยี่ยมที่บ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับประชาชน วิธีนี้หากประชาชนหรือผู้รับสารไม่เข้าใจก็สามารถซักถามทำความเข้าใจได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ผู้เผยแพร่ข่าวสารยังสามารถสำรวจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้รับสารได้ด้วย ฉะนั้นในกิจการเผยแพร่ข่าวสาร เพื่อสร้างความเข้าใจหรือชักจูงใจ โน้มน้าวใจ จึงนิยมใช้การติดต่อสื่อสารโดยตรง แต่มีข้อจำกัด คือ การสื่อสารประเภทนี้ต้องใช้สื่อบุคคลเป็นจำนวนมากสิ้นเปลืองเวลา ค่าใช้จ่าย และแรงงานในการเผยแพร่ข่าวสาร

2. การติดต่อโดยกลุ่ม (Group Contact of Community Public) คือ การติดต่อโดยผ่านกลุ่ม กลุ่มจะมีอิทธิพลต่อบุคคลส่วนรวม กลุ่มต่างๆ ช่วยให้การสื่อสารของบุคคลบรรลุเป้าหมายได้

วัตถุประสงค์ของการสื่อสารระหว่างบุคคล

วัตถุประสงค์ของการสื่อสารระหว่างบุคคลที่สำคัญมี 6 ประการ ซึ่งวัตถุประสงค์เหล่านี้เราไม่อาจทราบ หรือตระหนัก หรือตั้งใจ ในขณะที่ทำการสื่อสารระหว่างบุคคลอยู่ก็ได้ เดวิตโต (DeVito, 1980 : 14 – 15 อ้างใน ประทุม ฤกษ์, 2534 : 22) วัตถุประสงค์ดังกล่าว มีดังต่อไปนี้

1. การค้นพบตัวเอง (to discover oneself)

เมื่อเราทำการสื่อสารระหว่างบุคคลจะช่วยให้เราเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและคนอื่นด้วย การรับรู้เกี่ยวกับตนเอง (self-perception) ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการที่เราเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองจากการสื่อสารกับคนอื่น การสื่อสารระหว่างบุคคลจะ

เปิดโอกาสให้เราได้พูดคุยเกี่ยวกับสิ่งที่เราชอบ ความรู้สึก ความคิด และพฤติกรรมของเรา

2. การค้นพบโลกภายนอก (to discover the external world)

การสื่อสารระหว่างบุคคลทำให้เราเข้าใจโลกภายนอกได้ดีขึ้น ทั้งในด้านวัตถุ เหตุการณ์ ผู้คน ถึงแม้ว่าข่าวสารจำนวนมากจะมาถึงเราจากแหล่งของสื่อมวลชน แต่บ่อยครั้งที่เรามักจะอธิบาย และเรียนรู้ในท้ายที่สุดผ่านทางปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

3. การสร้างและดำรงความสัมพันธ์อันดี (to establish and maintain meaningful relationships)

ความปรารถนาที่สำคัญมากอันหนึ่งของคนเรา คือ การสร้าง และดำรงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับคนอื่น ๆ เราใช้เวลาเป็นจำนวนมากในการสื่อสารระหว่างบุคคล ก็เพื่อสร้างและดำรงความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่น ซึ่งความสัมพันธ์นี้จะช่วยลดความเหงา และความหดหู่ ช่วยให้เรามีความสุขมากขึ้น และทำให้เรามีความรู้สึกในแง่ดีต่อตนเอง

4. เปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม (to change attitude and behaviors)

บ่อยครั้งที่เราใช้ความพยายามในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของคนอื่น โดยผ่านทาง การสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งผลของการศึกษา และวิจัยเปรียบเทียบประสิทธิภาพของการสื่อสารมวลชนกับการสื่อสารระหว่างบุคคล พบว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลจะมีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมเหนือกว่าสื่อมวลชน

5. เพื่อการเล่น และความบันเทิง (to play and entertain)

การพูดคุยกับเพื่อนฝูงเกี่ยวกับกิจกรรมในวันสุดสัปดาห์ การวิจารณ์กีฬา การเล่าเรื่องนิยาย เรื่องตลก การพูดคุยเพื่อฆ่าเวลา เหล่านี้ล้วนเป็นการใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อการเล่น และความบันเทิง

6. เพื่อการช่วยเหลือ (to help)

เราสามารถใช้ในการสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อการช่วยเหลือ การรักษาทางใจ เช่น การพูดแนะแนวนักเรียน นักศึกษา การปลอบเด็กร้องไห้ ซึ่งเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล เพื่อการช่วยเหลือแบบไม่ใช่วิชาชีพ นอกจากนี้ยังมีการใช้แบบเป็นวิชาชีพ เช่น นักจิตวิทยาได้ใช้ในการสื่อสารระหว่างบุคคลในการรักษาโรคทางจิต

การสื่อสารระหว่างบุคคลจะมีความได้เปรียบในแง่ที่ว่าสามารถใช้ในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับสารได้ดี หากผู้นำทางความคิดมีทักษะการสื่อสารที่ดี ย่อมประสบความสำเร็จในการโน้มน้าวใจให้กลุ่มเป้าหมายหันมายอมรับและปฏิบัติตามแนวทางผู้ส่งสารต้องการได้

การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำเกิดการสื่อสารขึ้นหลากหลายรูปแบบ ซึ่งการสื่อสารระหว่างบุคคลก็เป็นการสื่อสารอีกวิธีหนึ่งที่เป็นรูปแบบการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำและยังเป็นกลยุทธ์ที่ใช้ในการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ ดังนั้นทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเป็นแนวคิดหนึ่งที่ผู้วิจัยเป็นกรอบในการทำการวิจัยในครั้งนี้

1.4 แนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร

ได้มีผู้ให้นิยามความหมายของกลยุทธ์การสื่อสารว่า หมายถึง แผนปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ เพื่อกำหนดวิธีการที่บรรลุเป้าหมาย

ซึ่งการตัดสินใจในที่นี้หมายถึง การที่ต้องทำอะไร เมื่อไร ที่ไหน อย่างไร เพื่ออะไร ส่วนวิธีการก็หมายถึง การใช้อำนาจ ใช้พลังงาน หรือใช้ทรัพยากรอื่นๆในสัดส่วนที่เหมาะสมกับขนาดหรือความยากง่ายของเป้าหมายที่วางไว้

จะเห็นว่ากระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร เป็นสิ่งที่ต้องรู้ก่อนกระบวนการสื่อสาร แผนในการสื่อสารจะมาก่อนการกระทำในการสื่อสาร แต่กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารอาจถือว่าเป็นสิ่งที่มาทีหลังกระบวนการสื่อสารก็ได้เช่นกัน ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของสารที่ส่งออกไป หรืออีกนัยหนึ่งผลที่เกิดขึ้นในผู้รับสารนั้นในขั้นสุดท้ายขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของผู้รับสาร

อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการในการกำหนดกลยุทธ์ของการสื่อสารเกี่ยวข้องกับ 2 ระบบ คือ ระบบแหล่งสาร และระบบผู้รับสาร ส่วนกระบวนการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับระบบช่องสารและสาร เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการตัดสินใจในแหล่งสารและกระบวนการตัดสินใจในผู้รับสาร

กระบวนการตัดสินใจในแหล่งสารทำให้แหล่งสารมีหน้าที่ในการผลิตสาร เผยแพร่และประเมินประสิทธิภาพของการสื่อสาร แหล่งสารจะเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะส่งสารอะไรไปถึงใคร เพื่ออะไร การตัดสินใจเหล่านี้เป็นการตัดสินใจที่เนื้อหา ผู้รับสารและความตั้งใจ ด้วยเหตุนี้แหล่งสารจะตัดสินใจว่าจะส่งสารอย่างไร จะส่งสารเมื่อไร การตัดสินใจเหล่านี้เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับวิธีที่จะประกอบกันขึ้นเป็นหัวใจของกลยุทธ์การสื่อสาร การตัดสินใจเกี่ยวกับวิธีการก็เกี่ยวข้องกับ การผลิต การเผยแพร่ การใช้สาร การประเมินสาร

กระบวนการสื่อสารจะเริ่มขึ้นเมื่อแหล่งสารพยายามนำกลยุทธ์ที่ตนได้ตัดสินใจไปแล้ว ออกไปปฏิบัติ

กระบวนการตัดสินใจในผู้รับสารจะสะท้อนให้เห็นจากพฤติกรรมทางเลือกใช้สารและพฤติกรรมยอมรับหรือปฏิเสธสาร การตัดสินใจเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเลือกใช้สารเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการเปิดรับสาร(ซึ่งรวมถึงความตั้งใจ) การรับรู้(ซึ่งรวมถึงการแปลหรือตีความสาร) และการจำสาร หลังจากนั้นผู้รับสารก็ตัดสินใจที่จะยอมรับสารโดยปฏิบัติตามคำแนะนำในสารนั้น

เมื่อปฏิเสธสารนั้นและจุดนี้เอง(จุดที่แสดงเจตนาอารมณ์ที่จะยอมรับหรือปฏิเสธของผู้รับสาร)ที่เป็นสิ่งตัดสินความมีประสิทธิภาพ หรือความล้มเหลวของความพยายามในการส่งสารของแหล่งสาร

จะเห็นได้จากที่กล่าวแล้วว่า กระบวนการตัดสินใจของแหล่งสารผู้รับสารต่างมีอิทธิพลต่อกระบวนการสื่อสาร สิ่งที่ผู้ส่งสารคิดหรือตัดสินก่อนที่จะส่งสารเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดว่าแหล่งสารจะส่งสารจริงอย่างไร และความสำเร็จและความล้มเหลวของการสื่อสารก็ขึ้นอยู่กับการที่ผู้รับสารคิดหรือตัดสินใจเกี่ยวกับสารที่ตนได้รับอย่างไรด้วย

จากวัตถุประสงค์การวิจัยจะเห็นว่า การวิจัยครั้งนี้ศึกษากระบวนการสื่อสารในประเด็นของกลยุทธ์การสื่อสาร ดังนั้นแนวคิดนี้จึงเป็นแนวคิดที่เหมาะสมในการอธิบายประกอบกับการวิจัยครั้งนี้

1.5 แนวคิดการรณรงค์ทางการสื่อสาร

การใช้พิธีกรรมมาใช้ในการสื่อสารเพื่ออนุรักษ์แม่น้ำซึ่งเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการรณรงค์ ทำให้ผู้วิจัยต้องมีการศึกษาแนวคิดเรื่องการรณรงค์ทางการสื่อสาร

การกำหนดกลยุทธ์การสื่อสาร

กลยุทธ์ของการสื่อสาร คือ การผสมผสานระหว่างการใช้ “วิธีการสื่อสาร” (Method) “สาร” (Messages) และ “แนวทางการใช้การสื่อสาร” (Approach) ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จะต้องอาศัยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นศาสตร์และศิลป์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่กลุ่มเป้าหมายได้เคยปฏิบัติมาแล้ว และการกระทำเช่นนี้ย่อมเกิดผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดและค่านิยม ซึ่งฝังรากลึกในใจของประชาชนอยู่แล้ว นาจิบ เอ็ม แอฮ์ด เจมส์ เอช(Najib M. Ahd James H.,1982:43-52)

จุดประสงค์ของการรณรงค์โครงการ ก็เพื่อมีอิทธิพลต่อความเชื่อ หรือพฤติกรรมของประชาชนกลุ่มเป้าหมาย Roger โรเจอร์ส(, 1976)

การรณรงค์ได้รับการนิยามไว้หลายอย่างทั้งโดยนักทฤษฎีและนักปฏิบัติ ซึ่งแตกต่างกันไปตามจุดประสงค์ ระยะเวลาที่ใช้ ผลกระทบที่ตั้งใจจะให้เกิดขึ้น หน่วยของการวิเคราะห์ ประเมินผลประโยชน์หลักที่จะเกิด และช่องทางการสื่อสารที่ใช้

ดังนั้นการให้นิยามของคำว่า “การรณรงค์” จึงจำเป็นต้องพุดลักษณะรวมเด่น ๆ ของคำว่า รณรงค์ ดังต่อไปนี้

1. การรณรงค์เป็นการกระทำที่มีเป้าหมาย (A campaign is purposive) ในการกระทำการรณรงค์ใด ๆ ผู้ทำการรณรงค์จะต้องคาดหวังผลตอบแทนที่จะเกิดจากการสื่อสารของตนไปยังกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งผลตอบแทนดังกล่าวนั้นครอบคลุมตั้งแต่ระดับบุคคลขึ้นไปจนกระทั่งถึงระดับสังคมเป็นส่วนรวม ผลตอบรับดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อผู้รับหรือผู้ส่งก็ได้

2. การรณรงค์เจาะเป้าหมายไปยังผู้รับสารกลุ่มใหญ่ (A campaign is aimed at large audience) การที่ใช้คำว่า ผู้รับสารกลุ่มใหญ่ ก็เพื่อจะแยกคำว่า การรณรงค์ออกจากการสื่อสารระหว่างกลุ่มย่อย ๆ อื่น นั่นเอง กลุ่มเป้าหมายของการรณรงค์จะถูกกำหนดโดยจุดประสงค์และเป้าหมายของการรณรงค์นั้น ๆ อย่างไรก็ตาม กลุ่มเป้าหมายของการรณรงค์อาจเป็นไปได้ตั้งแต่กลุ่มพนักงานเพียงไม่กี่ร้อยคนของบริษัทใดบริษัทหนึ่ง ไปจนถึงกลุ่มประชากรทั้งหมดของประเทศใดประเทศหนึ่งได้เช่นกัน

3. การรณรงค์จะต้องมีเวลากำหนด (A campaign has a more or less specifically defined time limit) ช่วงเวลาการรณรงค์จนกระทั่งการประเมินผลสัมฤทธิ์ของการรณรงค์นั้น ๆ อย่างไรก็ตามช่วงเวลาของการรณรงค์อาจจะยากที่จะกำหนดลงไปชัดเจนตายตัว ในกรณีที่มีการรณรงค์นั้น ๆ มีเป้าหมายที่เป็นแบบระยะยาว อย่างไรก็ตามโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว การรณรงค์แต่ละครั้งมักจะกำหนดช่วงเวลาการรณรงค์ไว้อย่างชัดเจน

4. การรณรงค์ประกอบด้วยชุดของการสื่อสารที่มีการเตรียมและวางแผนไว้ล่วงหน้า (A campaign involves an organized set of communication activities) ซึ่งชุดของการสื่อสารดังกล่าวมักจะถูกจัดเตรียมขึ้นเพื่อเจาะกลุ่มเป้าหมายที่สื่อมีอยู่ก่อนแล้วไม่เหมาะสมหรือไม่พอเพียงต่อการเจาะกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการได้ สื่อหรือกิจกรรมที่มักใช้กันอย่างเห็นได้ชัดคือ การใช้สื่อข้อ

ความและการกระจายข้อความนั้นไปสู่กลุ่มผู้ฟัง ซึ่งความสัมพันธ์ผลของการรณรงค์นั้นมักจะขึ้นอยู่กับว่า วิธีการที่จะใช้จะมีการประสานกันดีมากน้อยเพียงใด

หลักพื้นฐานของการรณรงค์ทางการสื่อสาร

โดยทั่วไปการรณรงค์การสื่อสารมีหลักพื้นฐานที่ประกอบด้วยกระบวนการขั้นตอน 6 ประการ คือ

1. การประเมินความต้องการ เป้าหมาย และความสนใจในการตอบสนองของผู้รับสาร การวางแผนการสื่อสาร (Communication Goals) เกี่ยวกับระดับผลกระทบของเนื้อหาสารที่ต้องการเกิดขึ้น

2. การวางแผนงานรณรงค์และการผลิตสื่ออย่างมีระบบ คือในส่วนของวางแผนการรณรงค์มักประกอบด้วย ส่วนสำคัญ 3 ส่วน ดังนี้คือ

- 2.1 การวางแผนการสื่อสาร (Communication Goals) การวางแผนการรณรงค์เพื่อเข้าถึงมวลชนจำเป็นต้องมีวัตถุประสงค์หลักเกี่ยวกับระดับผลกระทบของเนื้อหาสารที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับองค์ประกอบทางด้านจิตวิทยาของบุคคล

- 2.2 การวางแผนกลยุทธ์เกี่ยวกับเนื้อหาของสาร (Message Strategy) ข้อมูลสารนับเป็นแก่นสำคัญในกระบวนการโน้มน้าวใจ ซึ่งเป็นเป้าหมายหรือจุดประสงค์ในการส่งสารของการรณรงค์การทำให้บุคคลกลุ่มเป้าหมายเปิดรับต่อการรณรงค์ทางการสื่อสารเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ด้วยความหวังที่ว่าบุคคลเหล่านั้นจะได้รับอิทธิพลจากเนื้อหาสารดังกล่าวที่สื่อให้ไป ซึ่งประสิทธิภาพของสารส่วนใหญ่มักขึ้นกับลักษณะการเร้าอารมณ์ที่ใช้ (Type of Appeal) รูปแบบการนำเสนอ (Presentational) ชนิดของสารที่ต้องการสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ รวมไปถึงปัจจัยทางด้านผู้สื่อสาร ซึ่งมีอิทธิพลในการกำหนดเนื้อหาสารเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

3.การกระจายสาร (Message Distribution) หลังจากที่ได้กำหนดเป้าหมายและวางกลยุทธ์ในการสร้างเนื้อหาสารแล้ว ผู้ส่งสารต้องจัดทำแผนงานการใช้สื่อ เพื่อส่งสารเพื่อให้เข้าถึงผู้รับสารเป้าหมาย โดยต้องคำนึงถึงเทคนิควิธีการเสนอสารในแต่ละชนิด ความบ่อยครั้ง การเปิดรับอย่างเลือกสรรของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีความแตกต่างกันในสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ลักษณะและสไตล์ของสื่อ โดยการให้ส่งสื่อผ่านกิจกรรมของพิธีสืบชะตาแม่น้ำของจังหวัดน่าน รวมทั้งประสิทธิภาพในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายของสื่อแต่ละประเภท

รูปแบบหนึ่งของช่องทางการแพร่กระจายข่าวสารที่นิยมใช้ในการรณรงค์ คือ การสื่อสารเพื่องานเฉพาะกิจ ซึ่งในการรณรงค์ต่าง ๆ นั้น การสื่อสารเพื่องานเฉพาะกิจ เป็นการสื่อสารอีกประเภทหนึ่งที่นิยมใช้กันมาก เพราะเป็นการสื่อสารที่อาศัยสื่อต่างๆ มาใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ตามกิจกรรมนั้นๆ ทัศนคติที่นำมาพิจารณาในการวิเคราะห์ช่องทางการแพร่กระจายประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

- 3.1 ความถี่ (Frequency) เป็นความถี่ในการนำเสนอ มีผลอย่างมากต่อการเรียนรู้และการโน้มน้าวต่างๆ (Harrison, 1997) แม้ว่าบางครั้งเนื้อหาอาจจะไม่น่าสนใจก็ตาม ทั้งนี้ทั้งนั้นความถี่ในการนำเสนอต้องมีความพอเหมาะพอควร มิฉะนั้นอาจทำให้เกิดผลตรงกันข้ามก็เป็นได้
- 3.2 การเผยแพร่ซ้ำ ขณะเดียวกัน เนื้อหาที่ถูกเสนอซ้ำๆ กันบ่อยโดยไม่เปลี่ยนแปลงตามควร ก็อาจจะไม่ได้ผลดีนัก เนื้อที่นำเสนอควรมีความหลากหลายควบคู่ไปกับความถี่ด้วย
- 3.3 ช่วงเวลาในการนำเสนอ ช่วงเวลา (Timing) ของการนำเสนอก็เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาเช่นกัน เวลาที่จะนำเสนอควรจะเป็นเวลาที่ผู้รับสารให้ความสนใจหรือพร้อมที่จะรับสารมากพอสมควร ซึ่งควรคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกันในการนำเสนอด้วยเพื่อให้ได้ผลที่คุ้มค่าตามที่ต้องการ

4. การประเมินผลอย่างต่อเนื่อง คือ ในการรณรงค์ทางการสื่อสารอะไรก็แล้วแต่จำเป็นต้องมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่การประเมินก่อนการเริ่มรณรงค์ ในระหว่างการรณรงค์ และหลังดำเนินกิจกรรมการรณรงค์เสร็จสิ้นไปแล้ว เพื่อให้สามารถประเมินความสำเร็จหรือความผิดพลาดในการรณรงค์ในช่วงต่างๆได้ เพื่อนำผลจากการประเมินเหล่านั้นมาหาแนวทางแก้ไขปรับปรุง เพื่อให้มีประสิทธิภาพให้ได้มากที่สุดเท่าที่ตนเอง

5. บทบาทเสริมของสื่อมวลชน และการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งถือเป็นเรื่องที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งสำหรับการรณรงค์ซึ่งต้องอาศัยบทบาทเสริมของสื่อมวลชนในการเป็นสื่อกลางที่สำคัญในการสื่อสารกิจกรรมต่าง ๆ ในการรณรงค์ไปสู่กลุ่มเป้าหมายหลักได้อย่างทั่วถึงและเนื่องจากสื่อแต่ละประเภทมีข้อดี และข้อจำกัดในตัวเอง ดังนั้นจึงต้องเลือกใช้สื่อหลายประเภทเพื่อเสริมข้อเด่นและลดข้อด้อย

6. การเลือกสรรสื่อที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งนับเป็นเรื่องที่จำเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งของการรณรงค์ทางการสื่อสาร เพื่อให้การสื่อสารไปยังกลุ่มเป้าหมายมีประสิทธิภาพสูงสุด เพราะเลือกสื่อที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายจะช่วยให้กลุ่มเป้าหมายได้รับสารเต็มที่มีมากขึ้น หากแต่ผู้ส่งสารตัดสินใจเลือกสื่อที่ไม่เหมาะสมก็อาจทำให้การส่งสารครั้งนั้นล้มเหลว จึงเป็นข้อพิจารณาที่ควรศึกษาว่าสื่อต่าง ๆ ที่เลือกใช้ในการสื่อสารในการสื่อสารของโครงการ เหมาะสมหรือไม่อย่างไร

เซเว่น วินดาห์ล เบนนิน เอช ซิจิตเซน และจัน ที โอลสัน (Seven Windahl, Benno H. Sigitzén and Jean T. Olson, 1992) ได้จำแนกประเภทกลยุทธ์ขั้นพื้นฐานของการสื่อสาร (Categorization of Basic Strategies) โดยถือเอาปัจจัยภายนอก (Outside) และปัจจัยภายใน (Inside) ของระบบสังคมเป็นตัวกำหนดเป้าหมายและการใช้กลยุทธ์ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท

1. การสื่อสารแบบดั้งเดิม / การรณรงค์ด้วยการแจ้งข่าวสารและให้ข้อมูล Traditional Communication / Information Campaign Solution เป็นกลยุทธ์ที่ส่วนกลาง (ปัจจัยภายนอกระบบสังคม) เป็นผู้กำหนดเป้าหมายและกลยุทธ์การสื่อสารให้แก่กลุ่มเป้าหมายซึ่งดูเหมือนจะเป็นประชาธิปไตย และมีลักษณะเป็น

เผด็จการ คือมีการกำหนดเป้าหมายให้ปฏิบัติ และแผนกลยุทธ์การสื่อสารต่างๆ ทุกอย่างมาจากส่วนกลาง เช่น การรณรงค์ตามโครงการสำคัญของรัฐ ที่ต้องการให้เข้าถึงประชาชนโดยส่วนรวมจะต้องการผลเหมือนกัน โดยผู้กำหนดเป้าหมายและแผนสามารถควบคุมรายละเอียดต่างๆของการสื่อสารได้ ข้อเสียคือผู้กำหนดจากส่วนกลางไม่สามารถรู้ได้ว่าเป้าหมายหรือกลยุทธ์การสื่อสารที่ดำเนินการอยู่นั้น มีความเหมาะสมหรือเป็นไปได้และตรงกับความต้องการของชุมชนแต่ละแห่งหรือไม่

2. การรณรงค์ที่ริเริ่มจากภายนอก (External Initiative Solution) เป็นกลยุทธ์ที่ส่วนกลางเป็นผู้กำหนดเป้าหมาย แต่ให้ชุมชนหรือท้องถิ่นกำหนดกลยุทธ์การสื่อสารเอง โดยให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนด ข้อดีสามารถกำหนดได้อย่างเหมาะสมกับสภาพชุมชน ข้อเสียก็คือเป้าหมายที่กำหนดไว้อาจไม่เหมาะสมและไม่สามารถดำเนินการถึงได้ เพราะส่วนกลางอาจจะไม่คำนึงถึงข้อจำกัดต่างๆที่มีชุมชนมีอยู่
3. การรณรงค์ด้วยการสนับสนุนการสื่อสาร (communication support Solution) เป็นกลยุทธ์ที่ชุมชนจะเป็นผู้กำหนดเป้าหมายเอง แต่กลยุทธ์การสื่อสารทุกอย่างจะถูกกำหนดหรือส่งมาจากส่วนกลาง มีข้อดีคือชุมชนรู้ขีดความสามารถของตนเองว่าจะมีเป้าหมายในการปฏิบัติงานใดเท่าใดตามนั้น ข้อเสียก็คือชุมชนต้องรอรับกลยุทธ์หรือแผนการสื่อสารจากส่วนกลางส่งมาให้ ซึ่งอาจไม่ทันการณ์หรือไม่เหมาะสมกับชุมชน เช่น สื่อที่ใช้ดูทั่วไป ไม่เน้นการเป็นท้องถิ่น หรือความเป็นพวกเดียวกัน เป็นสื่อที่ใช้ทั่วประเทศดูแล้วธรรมดา ไม่เป็นสิ่งที่เร้าที่อยากไปเข้าร่วมเป็นต้น
4. การรณรงค์ที่ริเริ่มจากภายใน (Grass Roots Initiative) เป็นกลยุทธ์ที่ชุมชนหรือท้องถิ่นหมายถึงระบบสังคมภายในเป็นผู้กำหนดเป้าหมายและกลยุทธ์การสื่อสารเองทั้งหมดโดยคนในท้องถิ่นอาจรวมกันเป็นองค์กร เช่น ชมรมต่างๆ เพื่อร่วมกันคิดและร่วมมือกันในการทำงาน ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบที่ดีที่สุด แต่ควรจะใช้กับประเทศหรือชุมชนที่มีคนมีความรู้ มีการศึกษาดี มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

กลยุทธ์การสื่อสารทั้ง 4 รูปแบบ แสดงด้วยแผนภูมิ ดังตารางที่ 2

รูปแบบและคำนิยามการรณรงค์ทางการสื่อสาร

	นอกระบบสังคม	ในระบบสังคม
นอกระบบสังคม	การสื่อสารแบบดั้งเดิม/การรณรงค์ด้วยการแจ้งข่าวสารและการให้ข้อมูล	การริเริ่มแผนและเป้าหมายจากภายนอก โดยกำหนดให้ภายในปฏิบัติตาม
ในระบบสังคม	การริเริ่มแผนจากภายในโดยเรียกให้ภายนอกสนับสนุนหรือปฏิบัติตาม	การรณรงค์ที่เริ่มจากภายใน

ตารางที่ 2 ตารางแสดงรูปแบบและคำนิยามการรณรงค์ทางการสื่อสาร

ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะได้ใช้หลักการในการรณรงค์การสื่อสาร โดยเฉพาะเรื่องเนื้อหาและการนำเสนอดังกล่าว มาเป็นเกณฑ์ในกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นานว่าเป็นไปตามลักษณะของงานรณรงค์หรือไม่ อย่างไร และในเรื่องกลยุทธ์ขั้นพื้นฐานของการสื่อสาร (Categorization of Basic Strategies) Seven Windahl, Benno H. Sigitzén and Jean T. Olson (1992) โดยถือการเอาปัจจัยภายนอก(outside) และปัจจัยภายใน (Inside) ของระบบสังคมเป็นตัวกำหนดเป้าหมาย การใช้กลยุทธ์มาเป็นกรอบแนวคิดหนึ่งในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยว่ามีรูปแบบของการเข้ามามีส่วนร่วมในการรณรงค์ทางการสื่อสารอย่างไร

1.6 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ได้มีการนำเอาวัฒนธรรม ประเพณีที่ดีงามของชุมชนเข้ามาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์แม่น้ำ ยกตัวอย่างเช่น การใช้พิธีสืบชะตาแม่น้ำ ถือเป็นการพัฒนาโดยนำเอาแนวคิด วัฒนธรรมชุมชนมาใช้ คือการนำเอาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนา โดยคนในท้องถิ่นเอง ดังนั้น แนวคิดวัฒนธรรม

ธรรมชุมชนจะเป็นแนวคิดที่ดีที่จะสามารถอธิบายปรากฏการณ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำได้เป็นอย่างดี

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533) กล่าวว่า การพัฒนาวัฒนธรรมในตัวของมันเองก็คือการพัฒนา และการพัฒนาวัฒนธรรมของหมู่บ้านใดต้องเกิดจากการพิจารณาจากภายในหมู่บ้านนั้นเอง ไม่ใช่คนภายนอกไปพัฒนาให้ นอกจากการมองจากภายในแล้ว การพัฒนาวัฒนธรรมต้องไม่แยกส่วนสิ่งที่มองเห็นจับต้องได้กับคุณค่าที่แฝงอยู่

ส่วนวิธีการพัฒนาวัฒนธรรมทำได้โดยค้นหาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ยังมีอยู่โดยใช้มาตรฐานภายในวัฒนธรรมนั้นๆเองเป็นตัววัดความดีและความไม่ดี ไม่ใช่มาตรฐานภายนอกและฟื้นฟูสิ่งที่ดีแต่คลายความสำคัญไปแล้วนั้นขึ้นมา หรือประยุกต์โดยการตีหรือให้ความหมายใหม่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ หรือประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยรากฐานเดิมที่มี หรือผสมผสานวัฒนธรรมที่ดีจากภายนอก เช่น อาจใช้รูปแบบของภายนอกแต่นำคุณค่าเดิมภายในเข้าไปสวมทำนอง “เหล้าเก่าในขวดใหม่”

ด้วยเหตุนี้จึงไม่สามารถมีใครแนะนำแบบสำเร็จรูปกับทุกเรื่องปัญหาว่าจะนำเอาคุณค่าและประเพณีที่ดั้งเดิมในวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ประยุกต์มาผสมผสานกับวัฒนธรรมอื่นมาสร้างใหม่อย่างไรเพื่อให้สอดคล้องกับการแก้ปัญหาที่ชาวบ้านภาคเหนือส่งลูกสาวมาเป็นโสเภณีจำนวนมาก เป็นต้น เพียงแต่สามารถสรุปเป็นแนวทางให้ผู้เกี่ยวข้องในฐานะต่างๆนำไปพิจารณาและพัฒนาต่อไปดังนี้

1. ชาวบ้าน ซึ่งเป็นฝ่ายที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นเจ้าของวัฒนธรรมที่สามารถมองออก จากข้างในวัฒนธรรมได้แจ่มชัดที่สุด โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นนักฟื้นฟูประยุกต์ และประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรม ที่มีความเข้าใจในวัฒนธรรมเดิมอย่างลึกซึ้ง และรู้เท่าทันวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามากระทบเป็นอย่างดี จะต้องใช้ภูมิธรรมและภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอด มาจากบรรพชนในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆที่กำลังเกิดขึ้นและดำเนินอยู่ในชุมชน และใช้ปัญญานั้นพัฒนาวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมาแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนต่อไป

2. **พระ** ในฐานะท่านเป็นชาวบ้าน แต่อีกฐานะหนึ่งท่านเป็นผู้นำทางความเชื่อและพิธีกรรมอยู่แล้ว ท่านก็อาจให้ความสำคัญกับการค้นหาคุณค่าที่อาจสามารถนำมาประยุกต์ ดีความ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันและปัญหาท้องถิ่น

3. **รัฐ** ควรให้ความเคารพกับความเชื่อของชาวบ้านและเปิดใจให้กว้างต่อการพัฒนาตนเองของชาวบ้านเขาเป็น “พระเอก” ในการพัฒนาชีวิตและชุมชนของเขาโดยรัฐสนับสนุนตามความจำเป็นในสิ่งที่อยู่เหนืออำนาจการตัดสินใจของชุมชน เช่น แหล่งน้ำ ถนน สะพาน ไฟฟ้า การแก้ปัญหาที่ดิน การแก้ปัญหาหาวราคาพืชผล

4. **ปัญญาชนท้องถิ่น** ที่เข้าใจวัฒนธรรมภายนอกขณะเดียวกันก็สามารถเข้าใจวัฒนธรรมภายใน เป็นบุคคลที่มีสองวัฒนธรรม (biculture) ในตัวเอง ก็สามารถมีบทบาทสำคัญในการร่วมกับชาวบ้านประดิษฐ์และคิดค้นอะไรใหม่ๆ ออกมาที่จะช่วยยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น

5. **นักวิชาการ** โดยเฉพาะนักวิชาการในท้องถิ่น เช่น อาจารย์วิทยาลัยครู หรือ สถานศึกษาในท้องถิ่นต่างๆ ควรศึกษาวัฒนธรรมจากภายนอกต่างๆ อย่างลึกซึ้งถึงขั้นที่จะเอามาประสานกับวัฒนธรรมพื้นบ้านของเรามีพลังพลวัตรออยู่ได้ในวัฒนธรรมที่เกิดใหม่จากการผสมผสานนั้น

6. **นักพัฒนา** ต้องฝึกฝนตนเองให้เกิดญาณพิเศษที่ไวพอ ผู้ที่มีอยู่แล้วก็ฝึกให้คมและกล้าแกร่งขึ้น ในการจับเอาคำอธิบายหรือความหมายใหม่ที่ปราชญ์ชาวบ้านที่ทำงานอยู่แสดงออกมาไม่ว่าด้วยคำพูดหรือการปฏิบัตินำมาพัฒนาต่อโดยร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านท่านนั้นๆ และท่านอื่นๆ

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เป็นตัวอย่างหนึ่งในการพัฒนาจากภายในชุมชนที่สามารถนำพิธีกรรมมาฟื้นฟู ประยุกต์(ตีความหมายให้ทันสมัย) และประดิษฐ์ขึ้นใหม่ โดยผ่านทางปราชญ์ชาวบ้านที่มีทั้งภูมิธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้าน และการค้นพบพลังทางวัฒนธรรมนี้ ยังสามารถลดทรัพยากร (ทุนในการพัฒนา) ที่องค์กรภายนอกจะนำเข้าไปด้วย เพราะชาวบ้านสามารถระดมทรัพยากรที่มีอยู่ออกมาใช้ในการสร้างสรรค์ชุมชนได้เอง

1.7 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายการสื่อสาร

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้การอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน มีการติดต่อสื่อสารกับกลุ่มและหน่วยงานอื่นๆภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารกับเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำในจังหวัดน่าน การติดต่อสื่อสารกับเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำระหว่างหมู่บ้านในตำบลไหล่น่าน และการติดต่อสื่อสารกับกลุ่มอื่นๆ ซึ่งเป็นลักษณะของเครือข่ายการสื่อสาร ดังนั้นแนวคิดนี้จึงเป็นแนวคิดที่จะสามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

พัชนี เชนจรรยา เมตตา วิวัฒน์านุกูล และถิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์ (2540) ให้ความหมายของเครือข่ายการสื่อสารว่า เป็นระบบการแพร่กระจายข้อมูลในบรรดาสมาชิกของกลุ่ม โดยเครือข่ายการสื่อสารนี้มีลักษณะต่างจากช่องทางการสื่อสาร ซึ่งเป็นเพียงตัวกลางการสื่อสารระหว่างผู้รับสารและผู้ส่งสาร

โรเจอร์(Roger,1995) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของเครือข่ายการสื่อสารว่า เป็นการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลโดยทิศทางไหลของข่าวสาร วิธีการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร เป็นการจัดกลุ่มบุคคลที่มีความคล้ายคลึงกันทางการสื่อสารในการเชื่อมโยงเครือข่าย ดังนั้น บุคคลที่ใกล้ชิดกันจึงอยู่ในกลุ่มเดียวกัน ความคล้ายกันทางการสื่อสาร (Communication Proximity) เป็นระดับการเชื่อมโยงของบุคคลสองคนในเครือข่ายการสื่อสารที่มีการซ้อนทับกัน

เมตตา กฤตวิทย์ และคณะ (2530) ได้สรุปว่า เครือข่ายการสื่อสาร สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1. เครือข่ายการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal Network) หรือเครือข่ายการสื่อสารที่เกิดขึ้นเอง (Emergent Communication Network) เกิดขึ้นจากการสื่อสารระหว่างบุคคลซึ่งไม่มีใครได้รับมอบหมาย หรือบังคับให้ใช้การติดต่อผ่านช่องทางใดช่องทางหนึ่งอย่างตั้งใจ ตรงกันข้ามเครือข่ายเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอย่างอิสระในอัตราความถี่ และความเข้มข้นของการสื่อสารที่ต่างกัน จากการศึกษาพบว่า เมื่อเวลาผ่านไป เครือข่ายที่เกิดขึ้นนี้จะค่อยๆ กลายเป็นแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นระเบียบ (Unstructured)

2. เครือข่ายการสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Network) หรือเครือข่ายการสื่อสารที่ได้ถูกกำหนดไว้ (Prescribed Communication Network) เป็นประเภทของการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งเกิดปฏิสัมพันธ์ในเครือข่ายที่ได้มีการวางแผนอย่างแน่นอน ดังนั้น เครือข่ายเหล่านี้มีโครงสร้างที่มีแบบแผน บทบาทและสถานภาพของสมาชิกจึงเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาอย่างมาก ชีวิตในสังคมส่วนใหญ่ทุกวันนี้ต้องการวางแผนรูปแบบเครือข่ายการสื่อสารแทบทั้งสิ้น

เครือข่ายทั้งสองประเภทต่างมีตาข่ายต่อเนื่องกัน (Net Connectivity) คือ เส้นทาง การติดต่อที่สมาชิกสามารถสื่อสารเข้าถึงสมาชิกอื่นในเครือข่ายแบบ “All Channel Net” คือ สมาชิกทุกคนจะมีทางติดต่อถึงกันได้หมด ในขณะที่เครือข่ายแบบ Restricted Net นั้น สมาชิกบางคนมีทางสื่อสารถึงบุคคลอื่นๆ ในเครือข่ายได้อย่างจำกัด หรืออาจไม่มีทางสื่อสารถึงบุคคลอื่นเลย

ฮาร์โรว์ เจ ลีฟวิท(Harold J. Leavitt) ได้ทดลองเกี่ยวกับเครือข่ายการสื่อสาร โดยใช้แบบของการสื่อสารหลายแบบ พบว่า การสื่อสารแยกออกได้เป็น 2 แบบ คือ แบบที่มีศูนย์กลางกับแบบกระจายอำนาจ

1. การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Centralized Communication) เป็นการสื่อสารที่มีใครคนใดคนหนึ่งเป็นศูนย์กลาง หรือทางผ่าน โดยที่สมาชิกคนอื่นๆ ไม่มีการติดต่อโดยตรง แต่ต้องผ่านคนกลาง
2. การสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Communication) เป็นการสื่อสารที่สมาชิกในกลุ่มติดต่อกันโดยอิสระ ไม่มีใครตัดสินใจคนเดียว แต่รวมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา เป็นวิธีที่ใช้ได้ตรงกับกระบวนการกลุ่มมาก เพราะทุกคนมีปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) ผลที่ออกมาจะได้ทั้งผลผลิต (Product) และกระบวนการ (Process) ของกลุ่ม หมายถึง การสื่อสารแบบนี้คำนึงถึงการเอาใจใส่ผู้ทำงาน สิ่งแวดล้อมในการทำงาน ขวัญและกำลังใจของกลุ่มด้วย

การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Centralized Communication)

- เครือข่ายการสื่อสารแบบลูกโซ่ (Chain Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกแต่ละคนจะติดต่อไปยังสมาชิกคนอื่นที่อยู่ถัดไปเท่านั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดในแง่การประสานงานและการติดต่อระหว่างสมาชิกในกลุ่ม บางครั้งจึงเป็นความยากลำบากที่กลุ่มจะทำงานให้สำเร็จได้ตามที่ต้องการ การขาดความเป็นอิสระในการติดต่อสื่อสาร เพราะสมาชิกจะติดต่อกับบุคคลอื่นได้เพียง 1 คน หรือ 2 คน ที่ต่อจากเขาเหล่านั้น จึงทำให้ความพอใจของสมาชิกในกลุ่มค่อนข้างต่ำ

- เครือข่ายการสื่อสารแบบตัววาย (Y Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกที่อยู่ตรงกลางเพียง 2 คน ทำหน้าที่ประสานงานและส่งข้อมูลที่ได้รับจากสมาชิกคนอื่น ๆ ที่อยู่รอบนอก การสื่อสารแบบนี้มีความเหมาะสมกว่าแบบลูกโซ่ในแง่ที่ทำให้งานสำเร็จได้ดีกว่า เพราะข้อมูลสามารถผ่านทิศทางต่างๆ ได้มากกว่า แทนที่จะอาศัยคนที่อยู่ถัดไปเท่านั้น โดยปกติบุคคลที่อยู่ตรงกลางคน หรือสองคนเท่านั้นที่มีความพอใจต่อรูปแบบการสื่อสารแบบนี้ แต่ส่วนที่เหลือของกลุ่ม หรือผู้ที่อยู่รอบนอกมีความพอใจต่ำ รูปแบบของเครือข่ายการสื่อสารแบบตัววายนี้ มักจะเกิดขึ้นในกลุ่มที่มีสมาชิกเพียง 1 คน หรือ 2 คน เท่านั้นที่เต็มใจจะรับทำงานและรับผิดชอบต่อผลสำเร็จของงาน ในขณะที่ส่วนที่เหลือของกลุ่มไม่ยอมรับผิดชอบ

- เครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ (Wheel Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกคนหนึ่งเป็นผู้รับข่าวจากสมาชิกคนใดคนหนึ่งแล้วส่งข่าวนั้นไปยังสมาชิกคนอื่น ๆ บุคคลที่อยู่ตรงกลางของกลุ่มจะเป็นผู้ที่มีอำนาจอย่างแท้จริง และเป็นผู้นำของกลุ่ม เพราะเป็นผู้เดียวที่รับผิดชอบผลสำเร็จของงาน

การสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Communication)

- เครือข่ายการสื่อสารแบบวงกลม (Circle Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกในกลุ่มทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกที่อยู่ถัดจากคนทั้งสองข้าง สถานะของทุกคนมีความเท่าเทียมกันและทุกคนมีความพอใจ อย่างไรก็ตามปัญหาเรื่องความรับผิดชอบจะเกิดขึ้น

เพราะจะหาคนรับผิดชอบไม่ได้ เพราะแต่ละคนมีฐานะเท่าเทียมกัน จะหาใครมาเป็นศูนย์รวมของกลุ่มไม่ได้

- เครือข่ายการสื่อสารแบบทุกช่องทาง (All Channel Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกคนอื่นได้โดยตรง ไม่ต้องผ่านสมาชิกคนอื่น ๆ ทั้งในการรับข่าวสารและส่งข่าวสาร อาจถือได้ว่าเป็นเครือข่ายการติดต่อที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะไม่มีข้อจำกัดการสื่อสารของสมาชิก โดยเครือข่ายนี้จะเปิดโอกาสให้มีปฏิกริยาย้อนกลับสูงที่สุด

1.8 แนวคิดกลยุทธ์”การใช้พิธีกรรม”ในฐานะรูปแบบสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน ที่สืบเนื่องจากพิธีสืบชะตาแม่น้ำน่าน และ ในการอนุรักษ์แม่น้ำก็จะมีพิธีสืบชะตาแม่น้ำทุกครั้งในแต่ละเขตอนุรักษ์ ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน แนวคิดนี้เป็นแนวทางที่จะเป็นกรอบอธิบายได้ว่า การอนุรักษ์แม่น้ำเกิดขึ้นโดยผ่านสื่อพิธีกรรมได้อย่างไร ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาในรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแนวคิดกลยุทธ์ การใช้พิธีกรรมในฐานะรูปแบบเพื่อการพัฒนา เป็นกรอบแนวคิดที่จะใช้ศึกษาว่าในการจัดการแม่น้ำนี้มีการนำสื่อพิธีกรรมไปใช้ในการสื่อสารอย่างไร และนำไปใช้ในการพัฒนาในรูปแบบใด

ลาสส์ เวลล์(Lasswell)กล่าวว่า”บทบาทหนึ่งที่สำคัญของการสื่อสาร คือ การถ่ายทอดมรดกทางสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

จากแนวคิดนี้ได้ส่งผลให้เกิดการยอมรับว่า วัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ประเพณีพิธีกรรม ก็คือ “สื่อ” อีกรูปแบบหนึ่งในการสื่อสาร

ซึ่งตรงกับผลการวิจัยของ นิพนธ์ สัมมาและคณะ (2534) ที่กล่าวว่าพิธีกรรมกับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง จนอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมคือรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารทางสังคม อาศัยกิจกรรมเป็นสื่อกลาง เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดค้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารทางสังคม เป็นกระบวนการของการกล่อมเกลாத่างสังคม (Socialization) เป็นเครื่อง

มือที่ทำให้คนจำนวนมากมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการประพฤติ ปฏิบัติตามแนวคิด ความเชื่อสืบ ๆ กันมา แต่การสื่อสารโดยพิธีกรรมจะให้ผลลึกซึ้งกว่า เพราะนอกจากจะได้รับการ สื่อสารโดยตรงแล้ว ยังจะได้รับการสื่อสารโดยทางอ้อมที่จะทำให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ด้วย

อีกทั้ง สื่อพิธีกรรมเป็นสื่อที่อาจจะส่ง "สาร" ได้ไม่เต็มรูปแบบนัก แต่ "สาร" ที่มาจากสื่อ ของพิธีกรรมกลับมีความแนบเนียนกลมกลืนกับพิธีกรรม จนบางครั้งกลายเป็นเรื่องยากต่อการตี ความ "สาร" ที่สื่อผ่านทางพิธีกรรมนั้นด้วยซ้ำไป ด้วยเหตุนี้ ลิซ(Leach) จึงกล่าวว่าพิธีกรรมนั้น เป็นทั้งส่วนของสุนทรีย์และส่วนของการสื่อสาร มิลเลอร์(Miller, 1979)

นอกจากนี้ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมยังมีความเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับเรื่องความเชื่อ ถือ ซึ่งเป็นการสื่อถึงอารมณ์ ความรู้สึก ที่ถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่ง เราจึงต้อง พิจารณากันถึงแนวคิดต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อความเชื่อด้วย

Rokeach (พัชนี เที่ยจรรยา และคณะ, 2538) แบ่งความเชื่อตามความยากง่ายในการ เปลี่ยนแปลงเมื่อได้รับสารเพื่อการโน้มน้าวใจ กล่าวคือ แบ่งความเชื่อออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ความเชื่อหลัก ความเชื่อตามกฎเกณฑ์ของสังคม และความเชื่อผิวเผิน

1. ความเชื่อหลัก (Central Belief) เป็นความเชื่อที่เกิดจากการสั่งสมทางสังคม เกิด จากการอบรมสั่งสอนของครอบครัว ศาสนา สถานศึกษา และแหล่งต่าง ๆ มาเป็นระยะเวลา นานจนยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้

2. ความเชื่อตามกฎเกณฑ์ทางสังคม (Authority belief) ความเชื่อตามกฎเกณฑ์ของ สังคม เป็นความเชื่อที่บุคคลยึดถือ และกระทำตาม เช่น เชื่อว่าต้องหยุดรถเมื่อเห็นไฟแดง ความเชื่อนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้เมื่อสังคมเปลี่ยนกฎเกณฑ์ไป

3. ความเชื่อผิวเผิน เป็นความเชื่อเกี่ยวกับบรรณนิม ซึ่งมีโอกาสเปลี่ยนแปลงได้ง่าย

1.9 แนวคิด ความเชื่อทางศาสนา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับการนำพิธีกรรมมาใช้ในการสื่อสาร ซึ่งพิธีกรรมเป็นรูปแบบหนึ่งของความเชื่อทางศาสนา แนวคิดเรื่องความเชื่อทางศาสนาที่ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบในการศึกษาเพื่อ ต้องการศึกษว่าความเชื่อทางศาสนามีการนำเอาแนวคิดด้านความเชื่อทางศาสนามาใช้ในรูปแบบใด มีผลต่อการมีส่วนร่วม และ มีผลต่อการสื่อสารในเรื่องนี้อย่างไร

ความเชื่อทางศาสนา เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการจัดทำพิธีกรรมเป็นอย่างมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของคน จอห์นสัน(Johnson,1970) กล่าวว่า ศาสนามีความสำคัญต่อระบบความเชื่อและการปฏิบัติของคน ซึ่งระบบความเชื่อเป็นสิ่งที่มอิทธิพลต่อพฤติกรรมทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม เวเบอร์(Weber,1930) กล่าวเสริมว่า ในแต่ละสังคม ศาสนามีอิทธิพลต่อทำที่ ความรู้สึกนึกคิด และการกระทำของคน

เวเบอร์ ฮิลล์(Weber Hill, 1973) กล่าวว่า ศาสนาเป็นคำตอบของปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิต ไม่ว่าจะเป็นความทุกข์ ความผิดหวัง ความเจ็บปวด และความตาย คำตอบของปัญหาเหล่านี้จะกลายเป็นที่ยอมรับกันในสังคม และจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคน

ในด้านความเชื่อเรื่องบุญกุศล คิงชิลล์(Kingshill,มาลี วงษ์สิทธิ์, 2535) กล่าวว่า พุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย จึงมีอิทธิพลในการสร้างความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญกุศล คนไทยเชื่อว่าการทำบุญกุศลนั้นเป็นกรรมดี (Good Deed) ที่หากสร้างสมไว้จะส่งผลถึงอนาคตทั้งชาตินี้และชาติหน้า

อีมิล เดอร์ไคม์ (Emile Derkime,1965:อ้างถึงใน สมิท สมัครการ 2539:4) ปราภฏการณ์ทางศาสนานั้นจะต้องประกอบด้วยสาระสำคัญ 2 ประการด้วยกัน คือส่วนที่เป็นความเชื่อ (Beleifs) อย่างหนึ่ง และส่วนที่เป็นพิธีกรรม (rites) อีกอย่างหนึ่ง

หน้าที่ของศาสนาแยกออกได้เป็น 2 ประการใหญ่ ๆ คือ

1. หน้าที่หรือประโยชน์ทางด้านจิตใจ (psychological function)
2. หน้าที่หรือประโยชน์ทางด้านสังคมหรือการอยู่ร่วมกัน (social function)

หน้าที่หรือประโยชน์ทางด้านจิตใจนี้เราอาจกล่าวได้ว่า ศาสนา ได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้คนมีความมั่นใจในความสามารถ ทำให้เกิดความอบอุ่นมีขวัญและกำลังใจดี ศาสนาได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ของสังคม หรือกลุ่มของชนที่นับถือศาสนาเดียวกันจะมีความรู้สึกต่อกันอย่างอบอุ่น และมีความรู้สึกที่เราเป็นพวกเดียวกัน มีจุดกำเนิดปัจจุบันและอนาคตร่วมกัน

2) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่ทำให้มีส่วนร่วม

การศึกษาการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องนำแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่ทำให้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์ได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด ซึ่งแนวคิดทฤษฎีที่ผู้วิจัยนำมาใช้มีดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วม

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนนี้ได้มีผู้นำไปใช้ในเรื่องต่างๆไม่ว่าทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นความหมายจึงถูกให้คำจำกัดความแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ แต่การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะมุ่งเน้นในเฉพาะแง่ของปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการ

สหประชาชาติ(1975) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในฐานะกระบวนการพัฒนา ว่า การเข้าร่วมของประชาชนมีพลังในระดับต่างๆ ดังนี้

- ในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อตัดสินใจกำหนดเป้าหมายของสังคม และจัดการทรัพยากรให้บรรลุตามเป้าหมายนั้น

- ในการปฏิบัติตามแผน หรือร่วมกิจกรรมโครงการต่างๆโดยสมัครใจ

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์(2527) ให้ความหมายในการมีส่วนร่วมคือ การที่ประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ และควบคุมการใช้การกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามจำเป็น อย่างมีศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม

นิรันดร์ จงวุฒิเวทย์ (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสภาพการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลของความเกี่ยวข้องดังกล่าว เป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

สุรพงษ์ ไสธนะเสถียร (2533) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การกระทำหรือพฤติกรรมใดๆ ของคนเรา ส่วนใหญ่เป็นการแสดงออกของบุคคล โดยมีพื้นฐานที่มาจากความรู้ และทัศนคติของบุคคล การที่บุคคลมีพฤติกรรมแตกต่างกัน ก็เนื่องมาจากการมีความรู้ และทัศนคติที่แตกต่างกัน เกิดขึ้นได้ก็เพราะความแตกต่างอันเนื่องมาจากการเปิดรับสื่อ และความแตกต่างในการแปลความสารที่ตนเองได้รับ จึงก่อให้เกิดประสบการณ์สั่งสมที่แตกต่างกัน อันมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของบุคคล

ประสพสุข ดีอินทร์ (2531) สรุปว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้าร่วมรับผิดชอบหรือเข้าร่วมกิจกรรม ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เพื่อดำเนินการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์การ เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

แนวความคิดเกี่ยวกับการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ นั้น ได้บังเกิดขึ้นกับชุมชนต่างๆ ทั่วโลก ซึ่งการมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิด 3 ประการ คือ (ปริศนา โกลละสุต, 2534)

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อน และความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันที่ต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมอาจจะเกิดจากแนวคิดอื่นๆ เช่น

1. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์
2. ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วยทุกๆ ที่ยังไม่มีศรัทธา หรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็จะช่วย
3. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ปวงชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เช่น การออกกฎหมาย

Rousseau (รูสโซ อ้างถึงใน บุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์, 2535) ได้เขียนทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (A Participation Theory of Democracy) ไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพในการตัดสินใจว่าจะเลือกในการมีส่วนร่วมหรือไม่ที่สำคัญคือ จะต้องไม่มีใครเป็นนายใคร หรือเป็นนายแห่งชีวิตใคร

2. กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องขึ้นอยู่กับพื้นฐานของความเสมอภาค และความสามารถพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดการตระหนักรู้ ในความสำคัญของการมีส่วนร่วมของตนเอง

จากนิยามและแนวคิดต่างๆ ที่ได้กล่าวมา และสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึงการกระทำที่สามารถสังเกตได้ และประกอบไปด้วยการร่วม และการสมยอมประพฤติตาม พฤติกรรมของกลุ่มที่คาดหวังไว้

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

วันรัศมี มิ่งมณีนาคิน(2531:11-15 อ้างถึงในปราณี หมอนทองแดง ,2533:28) ระบุว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริง ควรจะหมายถึงการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนดังนี้ คือ

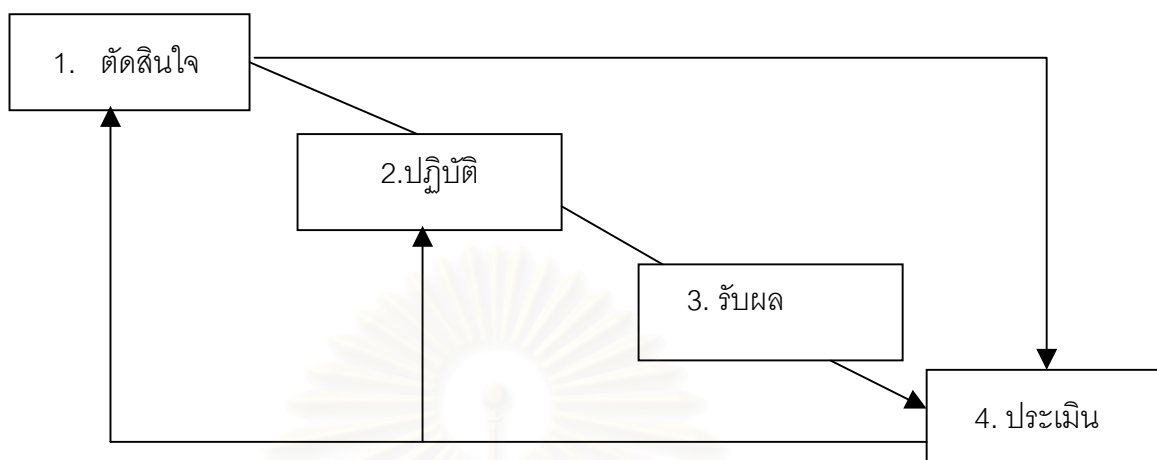
1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และการคัดเลือกปัญหาที่จะแก้ไขตามลำดับ ก่อนหรือหลัง ชาวบ้านต้องรู้ปัญหาของเขาเอง ไม่ใช่คนภายนอกชี้ปัญหา การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีและการวางแผนในการแก้ปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผน เช่น การสละแรงงานและทรัพยากรต่างๆ
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายมาเสริม และสนับสนุนการปฏิบัติงานพัฒนาในลักษณะของพหุภาคี แต่ละฝ่ายจะมีบทบาทที่แตกต่างกันไปตามหน้าที่ของตน ในกระบวนการพัฒนานั้น การมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นหัวใจ

ที่สำคัญและการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมายของการมีส่วนร่วม โดยฝ่ายที่เข้ามาร่วมกระบวนการพัฒนาคือ ชาวบ้าน นักพัฒนา นักวิชาการ

ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน (เจมส์คัตตี ปิ่นทอง, 2525) มีขั้นตอนดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาของชุมชน เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าประชาชนยังไม่สามารถเข้าใจปัญหาและสาเหตุของปัญหาด้วยตัวเอง กิจกรรมต่างๆ ที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์ และในอีกแง่หนึ่ง ประชาชนเป็นผู้ที่อยู่กับปัญหาย่อมเป็นผู้ที่รู้ปัญหาดีที่สุด
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินกิจกรรม การดำเนินการวางแผนเป็นขั้นตอนที่ขาดไม่ได้ หากประชาชนไม่ได้เข้าร่วมในการวางแผนการดำเนินกิจกรรม ประชาชนก็จะไม่สามารถดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ได้เองโดยที่ไม่มีผู้ช่วย
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติงาน ในส่วนนี้หมายถึง การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ตามความสามารถของประชาชนแต่ละคนนั่นเอง โดยที่ใครมีทุนก็สามารถช่วยเหลือด้านเงินทุน หากใครไม่มีเงินทุนก็สามารถช่วยในด้านแรงงานได้
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งประโยชน์ที่เกิดขึ้นหากประชาชนมีส่วนร่วมก็คือ การที่จะทราบข้อดีข้อเสียของตนเองได้

ภาพที่ 5 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ของชนิดการมีส่วนร่วม

อุทัยวรรณ โกศลวัฒน์ เสนอว่า การที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับการพัฒนา
ด้านต่างๆ สามารถแบ่งเป็นลำดับดังนี้

1. การโน้มน้าวจิตใจ เพื่อเปลี่ยนแปลงเจตคติ จิตสำนึก ความตระหนักของประชาชน
แต่ไม่ได้ให้ประชาชนเข้าร่วมในการวางแผน หรือในกระบวนการ ในการตัดสินใจ
2. การให้การศึกษหรือข้อมูลข่าวสาร เพื่อสร้างความเข้าใจในโครงการนั้นๆ ว่ามีความ
สำคัญอย่างไร
3. การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เจ้าหน้าที่แ่จ้งจุดยืนของตนในโครงการนั้นๆ
ให้ประชาชนทราบ และขอให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นนั้นๆ
4. การปรึกษาหารือ ทั้งฝ่ายเจ้าหน้าที่และประชาชนมาปรึกษาหารือกัน
5. การร่วมมือกัน ประชาชนมีตัวแทนอยู่ในคณะกรรมการ และมีสิทธิออกเสียงขึ้นการ
ตัดสินใจประเด็นจะต้องเข้าใจได้โดยตัวแทนประชาชนจากพื้นที่นั้นๆ

6. การมอบอำนาจหน้าที่ การมองความรับผิดชอบให้กับสาธารณชน หรือรัฐบาลท้องถิ่นที่มีความชำนาญเฉพาะเรื่องนั้นๆ
7. การให้ประชาชนตัดสินใจเอง

แมคค้ำ(Macda, อ้างในไชยชนะ สุทธิวิรัชย์, 2535) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้

3 รูปแบบคือ

1. การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน (Active) หมายถึง การมีส่วนร่วมโดยการริเริ่ม และติดตามในกระบวนการกำหนดความต้องการและแผนเข้าร่วมในกิจกรรม การดำเนินงาน ความสนใจ และผลของการพัฒนา
2. การมีส่วนร่วมแบบไม่แข็งขัน (Passive) หมายถึง การมีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยการไม่คำนึงถึงความสำคัญของการกำหนดแบบและนโยบาย และไม่สนใจผลของการกระทำในกิจกรรมด้วย
3. การมีส่วนร่วมแบบเฉื่อยชา (Inert) หมายถึง การที่เข้าร่วมโดยการถูกชักจูง จำยอมหรือบังคับ โดยสภาพแวดล้อม บุคคลหรือธรรมชาติ การมีส่วนร่วมแบบนี้แปรเปลี่ยนตามสภาพแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนไปด้วย

แชปพิน(Chapin,อ้างถึงใน อนุภรณ์ สุวรรณสถิตกร, 2529 : 24) ได้ศึกษารูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 รูปแบบดังนี้

1. การมีส่วนร่วมประชุม
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ

ในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนนั้น แต่ละคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ในรูปแบบต่างๆ มากมาย รูปแบบของการมีส่วนร่วมของบุคคลก็ต้องขึ้นอยู่กับบทบาทของบุคคลนั้นเช่นกัน เช่น หัวหน้างานก็มักจะมีรูปแบบการมีส่วนร่วมในการเป็นผู้นำ มีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการ สมาชิกก็มักจะมีส่วนร่วมในการประชุม และมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน ส่วนประชาชนทั่วไปก็อาจจะมีส่วนร่วมในการออกเงินหรือบริจาคสิ่งของ เป็นต้น

การที่ประชาชนมีโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น มีเงื่อนไขสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ลี เจ แครี่ (Lee J. Carry, อ้างใน ใจทิพย์ สอนดี, 2543) ได้สรุปเงื่อนไขของการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้คือ

1. ประชาชนต้องมีความเต็มใจ เห็นประโยชน์ในการเข้าร่วม โดยมีได้ถูกบังคับหรือผลักดัน
2. ประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วมมือ นอกจากประชาชนมีความพร้อมในระดับหนึ่งแล้ว คือ มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ภายภาคพื้นไม่ขัดขวาง มีโอกาสได้รับอำนาจการตัดสินใจในการกำหนดกิจกรรมที่ตนต้องการในระดับที่เหมาะสม
3. ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม สามารถตัดสินใจด้วยตนเอง ในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ทุกขั้นตอนหรือกระบวนการพัฒนา

ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมพัฒนา จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เอื้ออำนวย หรือมีส่วนผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยยุทธศาสตร์ที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ (ไพบุลย์ เจริญทรัพย์, 2534, น.39)

- a. ด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน
- b. ด้านประชาชน โดยประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง
- c. การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคนิควิทยากรข้อมูล ข่าวสาร การประสานงาน และอุปกรณ์

นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบที่สนับสนุนประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน คือ เงื่อนไขโครงการพัฒนา และตัวนักพัฒนา ดังที่ ไพบุลย์ เจริญทรัพย์ (2534, น.7-10 และ น.25-26) กล่าวว่า โครงการพัฒนาจะต้องมีความเรียบง่ายและมีความสะดวกต่อประชาชน ร่วมกันเป็นเจ้าของในการพัฒนา ซึ่งฝ่ายสนับสนุนประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาจะต้อง

- มีการศึกษาชุมชนร่วมกับประชาชน
- มีความตั้งใจทำงานพัฒนาและมีความพร้อมที่จะทำงานกับประชาชน
- การรับฟังปัญหาและการร่วมทุกข์สุขของประชาชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2534:7) ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า

1. ยุทธศาสตร์เกี่ยวกับกลไกของภาครัฐ ทั้งในระดับนโยบาย มาตรการและระดับการปฏิบัติ ที่เอื้ออำนวย หรือสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชน จำเป็นที่ต้องทำให้การพัฒนาเป็นระบบเปิด มีความโปร่งใส รับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย และมีการตรวจสอบได้

2. ปัจจัยด้านประชาชน มีสำนึกต่อปัญหาและประโยชน์ร่วม มีสำนึกต่อความสามารถ และภูมิปัญญาในการจัดการปัญหา ซึ่งเป็นผลมาจากประสบการณ์และการเรียนรู้ รวมทั้งมีการสร้างพลังเชื่อมโยงในรูปกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และประชาสังคม

3. ปัจจัยด้านนักพัฒนา และองค์กรพัฒนา มีบทบาทในการกระตุ้น ส่งเสริมเอื้ออำนวย กระบวนการพัฒนา สนับสนุนข้อมูลข่าวสาร และทรัพยากรตลอดจนร่วมเรียนรู้สมาชิก ชุมชนเพื่อให้เห็นถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแนวความคิด ทฤษฎี งานวิจัย และงานเขียนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแล้วนั้น พอจะสรุปแยกออกมาได้ดังนี้

ปัจจัยภายใน ได้แก่ ภายใจ พลังความคิด ความศรัทธาต่อประเพณี พิธีกรรม หรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ระดับความสามารถของบุคคล เพศ การศึกษา ตำแหน่งทางสังคม เช่น การเป็นผู้นำท้องถิ่น ลักษณะอาชีพ แรงจูงใจต่าง ๆ ฐานะทางเศรษฐกิจ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน เป็นประโยชน์แก่ประชาชน เช่น ได้พัฒนาความรู้ ทักษะความสามารถ

ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ค่านิยมทางสังคม การจูงใจจากผู้นำ การจูงใจจากเพื่อนบ้าน แรงจูงใจและร่วมกัน ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ การตกลงใจร่วมกันของกลุ่มหรือชุมชน ความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนและเจ้าหน้าที่ การสร้างองค์กรท้องถิ่น กลไกการประสานงาน วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการของโครงการ วิธีการติดต่อสื่อสารและพฤติกรรมด้านการสื่อสาร

จากแนวคิดการมีส่วนร่วมข้างต้น จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยใช้กลยุทธ์ทางการสื่อสารเป็นเรื่องที่สำคัญไม่น้อย ดังนั้นจึงได้มีการศึกษาในประเด็นของขั้นตอนการมีส่วนร่วม ว่าแต่ละฝ่ายมีบทบาทอย่างไร และมีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535; 122-124) ได้เสนอแนวคิดในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาชนบท โดยเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุดโครงการ และยังคงกล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมและบทบาทขององค์กรท้องถิ่นไว้ดังนี้

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบท จะมีความสัมพันธ์กับระดับการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในชนบทคือ

- 1) หากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในระดับสูงหรือประชาชนพร้อมมาก ระดับความช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชน จะมีน้อยมาก คือรัฐเพียงให้คำปรึกษาแนะนำหรือ ให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการเท่านั้น (assistance)
- 2) หากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในระดับปานกลางคือ มีความพร้อมในระดับปานกลางระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้ก็อยู่ในระดับปานกลางด้วยคือเป็นการช่วยเหลือสนับสนุนบางส่วน (facilitation)
- 3) หากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ โดยประชาชนไม่มีความพร้อม หรือมีน้อยมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐจะมีมาก คือรัฐต้องส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปคลุกคลีกับประชาชน มีการกระตุ้นเร่งเร้า และให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมทุกวิถีทางอย่างครบวงจร(promotion)

บทบาทขององค์กรในท้องถิ่นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเองโดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ ดังต่อไปนี้ เป็นบทบาทในการทำนุบำรุงและสงวนรักษา รวมทั้งป้องกันทรัพยากรไม่ให้ถูกทำลาย เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด เป็นบทบาทในการช่วยส่งเสริม ทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่ทำได้ บทบาทในการออกแรงออกเงินหรือวัสดุ

อุปกรณ์เพื่อร่วมพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านและตำบลเท่าที่จะทำได้และ บทบาทในการดึงหรือชักชวนบุคคลหรือหน่วยงานที่มีทุนทรัพย์และ ความสามารถมาสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านและตำบล และเพื่อให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจทางการปกครองของรัฐ ที่ส่งผลกว้างไกล แก้วสรร อติโพธิ์ (2537) เสนอให้ดำเนินการดังนี้

- 1) สร้างระบบให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 2) มีการส่งเสริมให้ประชาชนได้รวมตัวกันตามผลประโยชน์หรือแนวทางหลากหลาย ขยายย่อยไปทุกระดับทั้งระดับชาติ และระดับท้องถิ่น
- 3) มีสิทธิรับรู้ข่าวสาร กระจายอำนาจโดยการปรับปรุงองค์กรรัฐเพื่อให้ประชาชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากร
- 4) มีกระบวนการไต่สวนสาธารณะที่มีฐานะเป็นสิทธิทางกฎหมายของประชาชนผู้เกี่ยวข้อง
- 5) การกระจายอำนาจโดยการปรับปรุงองค์กรของรัฐเพื่อให้ประชาชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากร

3) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

การอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน เป็นรูปแบบหนึ่งของการพยายามจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ซึ่งมีกระบวนการในการดำเนินการอนุรักษ์ที่เน้นการจัดการโดยชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่ง แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเป็นกรอบแนวคิดที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้

การแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น จะไม่บรรลุผลได้หากยังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ (Property regimes) และอำนาจในการควบคุมทรัพยากร ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความผิดพลาดในการกำหนดนโยบาย และการวางแผนพัฒนาที่ขาดความเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงในท้องถิ่น ดังนั้นปัญหาการจัดการทรัพยากรส่วนรวมภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนนี้ จึงเป็นที่สนใจของทั้งนักวิชาการและนักพัฒนามากขึ้นเป็นลำดับ

ความหมายของทรัพยากรส่วนรวมหรือกรรมสิทธิ์ร่วม (common pool หรือ common property resources) ในทางชีวภาพ หมายถึง ประเภทของทรัพยากรซึ่งสมาชิกกลุ่มหรือชุมชนใดชุมชนหนึ่งมีสิทธิในการจัดการร่วมกันโดยที่การใช้ประโยชน์แต่ละครั้งก็ทำให้มีการหมดเปลืองไปตามส่วน และเป็นทรัพยากรที่จะกัดกันไม่ให้คนอื่นมาใช้ประโยชน์ร่วม และขณะเดียวกันการใช้ทรัพยากรประเภทนี้ก็ทำให้เกิดการหมดเปลืองไปได้เช่น ทุ่งหญ้า ป่าไม้ ที่ดิน ระบบชลประทาน ทรัพยากรลุ่มน้ำ ทรัพยากรประมง เป็นต้น กิบส์ และ บรอมลีย์ (Gibbs and Bromley, 1989)

การจัดการทรัพยากรส่วนรวมในความหมายของ ซีเรียซี วันทรูป และ ไบซอป (Ciriacy-Wantrup and Bishop) หมายถึง การจัดการทรัพยากรซึ่งต้องมีสถาบันที่จะกำหนดว่าใครมีสิทธิใช้กรรมสิทธิ์นั้น ๆ และควรปฏิบัติอย่างไรในการใช้ทรัพยากรรวมตลอดถึงการตรวจสอบพฤติกรรมของสมาชิก

แนวคิดทฤษฎีตะวันตกเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

ปัญหาในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมมีรากฐานมาจากความสับสนทางทฤษฎี และแนวความคิดซึ่งส่งผลให้เกิดความผิดพลาดทางด้านนโยบายการจัดการส่วนรวม แนวความคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวมที่ทรงอิทธิพลมาช้านานจนอาจเรียกได้ว่าเป็นภูมิปัญญาหลัก (Conventional wisdom) ของการจัดการทรัพยากรโดยรวม คือ

1) The Tragedy of the Commons เป็นบทความโดย การ์เรท ฮาร์ดิน (Garrett Hardin, 1968) เปรียบเปรยการกอบโกยทรัพยากรร่วมชาติโดยคนที่เป็นเจ้าของร่วมว่าในที่สุดจะนำไปสู่ความหายนะร่วมกัน โดยได้ยกตัวอย่าง ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุก

คนเป็นเจ้าของร่วมกัน ปรัชญาการณที่เกิดขึ้นคือ เจ้าของปศุสัตว์แต่ละคนมักจะพยายามเพิ่มจำนวนสัตว์เลี้ยงของตนเพื่อใช้ประโยชน์สูงสุดจากทุ่งหญ้าจนในที่สุดถึงจุดหนึ่งที่จำนวนปศุสัตว์มีมากเกินไปกำลังของทุ่งหญ้าที่จะรับรองได้ (carry capacity) ทุ่งหญ้าก็เสื่อมสภาพลงและนำความหายนะมาสู่ทุกคน Hardin เชื่อว่าทรัพยากรกรรมสิทธิ์ร่วม (common property resources) คือสิ่งเดียวกับทรัพยากรเปิดเสรี (open-access resources) ดังนั้น ฮาร์ดิน(Hardin) จึงชี้ลงไปว่ามีอยู่สองทางเลือกเท่านั้นสำหรับการจัดการทรัพยากรกรรมสิทธิ์ร่วม คือ ให้รัฐเป็นผู้ดำเนินการ หรือใช้กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล (private enterprise system) เข้ามาจัดการ

2) The Prisoner's Dilemma (PD) ที่มาของ PD เกมส์ คือสถานการณ์ที่ผู้ต้องหาสองคน ถูกจับกุมในฐานโจรกรรมรถยนต์ และถูกนำมาสอบสวนแยกจากกัน รันจ์(Runge,1986) ได้อธิบายว่าเป็นเกมส์การเล่นที่มีผู้เล่นสองคน แต่ละคนต่างก็เผชิญทางเลือกสองทางคือ ร่วมมือกันหรือหักหลังโดยให้แต่ละคนตัดสินใจอิสระจากกัน

แบบจำลอง PD เกมส์นี้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายในการตัดสินใจของคนทั่วไปในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งทำให้เห็นว่ามีทางเลือกเดียวที่จะแก้ไขปัญหาได้ก็คือ การใช้กลไกการบังคับจากอำนาจภายนอกหรือไม่อย่างนั้นก็ใช้กลไกตลาด (ระบบกรรมสิทธิ์ของเอกชน) นอกจากนี้ PD เกมส์ ยังถูกนำไปอธิบายและคาดคะเนปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างกว้างขวางและมีแนวโน้มสนับสนุนการใช้อำนาจรัฐแบบเผด็จการ

3) Logic of Collective Action ทฤษฎีตรรกวิทยาความร่วมมือโดย แมนเคอร์ โอลสัน (Mancur Olson,1965) มีเนื้อหาทำนองเดียวกับ The Tragedy Commons และ PD เกมส์ คือไม่เห็นด้วยกับการมองโลกในแง่ดีเกี่ยวกับความร่วมมือของคนภายในกลุ่มโดยเชื่อว่าความร่วมมือกันเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นในการใช้สินค้าสาธารณะ (public goods) คนที่มีเหตุผลโดยทั่วไป (rational person) มักจะคิดถึงประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักและไม่มีทางที่จะเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เว้นแต่ว่าเป็นกลุ่มคนขนาดเล็กหรือมีมาตรการบังคับขู่เข็ญเท่านั้น Olson จะมองความเป็นไปไม่ได้ของความร่วมมือในระดับที่ไม่สุดขั้วเหมือนสองทฤษฎีแรกเพราะได้ยกเว้นกรณีกลุ่มขนาดเล็กที่เห็นว่า พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มสามารถสังเกตเห็นได้ง่าย (noticeable) อย่างไรก็ตาม Olson มองภาพของกลุ่มสังคมในรูปแบบขององค์กรจัดตั้งขนาด

ใหญ่ เช่น สหภาพแรงงาน หรือกลุ่มวิชาชีพ ซึ่งมีสมาชิกกลุ่มกระจายไม่มีขอบเขตทางด้านภูมิศาสตร์ที่แน่นอนเหมือนดังเช่น ชุมชนหมู่บ้านทั่วไปในสังคมชานา

ทฤษฎีทั้งสามมีลักษณะคล้ายกันคือ ชี้ให้เห็นว่าคนทั่วไปมีวิถีวิเคราะห์ทางเลือกในการใช้ทรัพยากรส่วนรวมอย่างไร โดยมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า เมื่อไรก็ตามที่ไม่มีกีดกันปัจเจกบุคคลในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม แต่ละคนจะมีแรงจูงใจที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเสรี (free rider) โดยไม่ร่วมมือช่วยเหลือในการบำรุงรักษาดูแลทรัพยากร ดังนั้นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของทฤษฎีทั้งสามก็คือ การจัดการในรูปแบบกรรมสิทธิ์ของรัฐ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกลไกตลาด (ระบบกรรมสิทธิ์ของเอกชน) ซึ่งได้ถูกนำไปเป็นแนวคิดพื้นฐานในการกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรส่วนรวม ผู้กำหนดนโยบายที่ยอมรับแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวไปใช้มักเห็นว่าการแก้ปัญหาต้องใช้อำนาจนอกชุมชนหรืออำนาจรัฐเข้ามาจัดการทรัพยากร ทำให้ละเลยการพิจารณาทางเลือกอื่น ๆ ในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม ข้อจำกัดที่ถูกกำหนดตายตัวเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ปัญหา ได้ถูกนำไปใช้ในสถานการณ์จริงที่มีความหลากหลาย ทำให้ รันจ์(Runge 1986) เสนอข้อโต้แย้งสามประการของทั้งสามทฤษฎีนี้ ได้แก่ ประการแรก ข้อสมมุติฐานว่าพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างเสรี เป็นสิ่งตายตัว ไม่เปิดโอกาสให้พิจารณาถึงกฎ ระเบียบ และสถาบันที่เกิดจากความร่วมมือของชุมชน ประการที่สอง ไม่พิจารณาถึงการตัดสินใจแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของระบบเศรษฐกิจในหมู่บ้าน และประการที่สาม ไม่ให้ความสำคัญแก่ความคาดหวังซึ่งกันและกันในกระบวนการตัดสินใจของสมาชิกชุมชนแต่ละคน ออสโตรม (Ostrom, 1990) แสดงทัศนะที่ไม่เห็นด้วย โดยให้เหตุผลว่าแนวคิดทฤษฎีทั้งสามเป็นเพียงแบบจำลองที่ควรใช้ในบางสถานการณ์มากกว่าการนำไปเป็นข้อสรุปได้ทั่วไป ทฤษฎีทั้งสามอาจมีประโยชน์ในการคาดเดาพฤติกรรมของคนในการใช้ทรัพยากรกรรมสิทธิ์ร่วมที่มีขนาดใหญ่มากซึ่งระบบสถาบันที่อ่อนแอ มากกว่าการอธิบายพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของสมาชิกชุมชนขนาดเล็ก ดังเช่นสังคมชานาในระดับหมู่บ้าน

ปรัชญาแนวคิดตะวันออกเกี่ยวกับมนุษย์และธรรมชาติ

ปรัชญาแนวความคิดตะวันออกเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2541) ได้บรรยายอธิบายว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างลึกซึ้งถึงแก่นรากฐานความคิดไว้ว่า การพัฒนาที่ยึดถือการมีอุตสาหกรรมเป็นเครื่องชี้วัดตลอด 50 ปีที่

ผ่านมาได้อาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นฐาน เป็นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์เท่านั้น มนุษย์จึงมีอิทธิพลที่จะเอาชนะธรรมชาติควบคุมธรรมชาติให้เป็นไปตามที่มนุษย์ต้องการ คุณค่าของธรรมชาติถูกลดค่าลงโดยมนุษย์เอง ทำให้การพัฒนาที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่ายุคใด ๆ ในอดีต และการพัฒนาที่ละเลยธรรมชาตินั้นยังส่งผลร้ายต่อมนุษย์เอง ได้แก่ ปัญหาต่อสุขภาพร่างกาย และการสูญเสียอิสรภาพคือ มนุษย์ไม่อาจอยู่ดีมีสุขได้โดยปราศจากเทคโนโลยี เมื่อสูญเสียอิสรภาพวิถีการดำเนินชีวิต และแบบแผนทางสังคมของมนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง มนุษย์ชาติเผชิญหน้ากับปัญหาใหม่ที่มนุษย์มีส่วนก่อขึ้น ในการประชุมระดับโลกประเทศต่าง ๆ เกิดความตื่นตัวที่จะทำให้การพัฒนา และกระแสการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม (Cultural development) คือ ให้ถือคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมเป็นหลักสำคัญของการพัฒนาแทนการเน้นวิทยาศาสตร์หรือความเจริญทางวัตถุ การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมีเงื่อนไขให้เอาสิ่งแวดล้อมมากำกับทิศทางการเจริญทางเศรษฐกิจ คือ เอาสิ่งแวดล้อมหรือนิเวศวิทยาเป็นตัวควบคุม กำกับการพัฒนาอีกทีหนึ่ง มนุษย์ก็มีส่วนที่สุดที่จะทำให้การพัฒนานั้นยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืน เนื่องจากมนุษย์มีกิเลส 3 อย่างที่เป็นสิ่งกีดขวางทำให้การพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่สำเร็จ กิเลสนั้นได้แก่

- a. ตัณหา ความอยากได้ อยากบำรุงบำเรอตัวเองให้มีความสุขสะดวกสบาย พรั่งพร้อมด้วยวัตถุมากมายสมบูรณ์ หรือความอยากได้ผลประโยชน์
- b. มานะ ความต้องการยิ่งใหญ่ อยากมีอำนาจครอบงำผู้อื่นตั้งแต่ระดับบุคคลถึงระดับสังคมประเทศชาติ หรือความใฝ่อำนาจ
- c. ทิฐิ ความยึดมั่นคลั่งไคล้ในค่านิยม แนวความคิด ศาสนา ลัทธิ อุดมการณ์ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่แก้ไต่ยากกว่าตัณหา มานะ ต้องแก้ไขถึงรากฐานความคิดหรือภูมิปัญญา

หลักสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างยั่งยืนได้แก่หลักของการประนีประนอมซึ่งเทียบเคียงได้กับคำว่า compromise ซึ่งในภาษาอังกฤษหมายถึงการที่สองฝ่ายต่างยอมลดความต้องการของตนเพื่อให้แต่ละฝ่ายได้สิ่งที่ตนเองต้องการบ้างแต่ไม่เต็มที่ หรือพบกันครึ่งทาง ส่วนคำว่าประนีประนอมนั้นมีความหมายเชิงบวกมากกว่า คือให้ความรู้สึกแบบหันเข้าหากัน ละเลิก

ความขัดแย้งเพื่อเป็นทางประสานกลมกลืนต่อไป มีจุดเน้นที่ให้คนลดความขัดแย้งเพื่อให้เข้ากันได้ คำว่า ประนีประนอม จึงหมายถึงการเข้ากันได้หลังละความขัดแย้ง จึงมีความหมายกว้างกว่า compromise การประนีประนอมเป็นความจำเป็นทางจริยธรรม ในแนวคิดตะวันตกมองเพียงว่า ถ้ามนุษย์ลดความประนีประนอม ลดความต้องการของตนโดยไม่เบียดเบียนคนอื่น ธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต คือไม่แย่งชิงทรัพยากรที่ควรเหลือไว้ให้ลูกหลานมาใช้เพื่อ การพัฒนา ก็ยังยั่งยืนได้ แต่ทางพุทธศาสนานั้นเห็นว่าจริยธรรมจะยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีความสุขและอิสรภาพ คือ การยอมลดความต้องการของตนอย่างจำใจเป็นจนเป็นทุกข์นั้น มนุษย์จะยอมทนอยู่สักระยะหนึ่งแล้วเลิก การที่จะประนีประนอมด้วยใจอันเป็นสุขต้องแก้ที่ระดับทิวทัศน์ฐานความคิดหรือภูมิปัญญาถึงขั้นปฏิวัติเพื่อความอยู่ได้ยั่งยืน (sustainability revolution) เนื่องจากรากเหง้าฐานความคิดตะวันตกมองว่าธรรมชาตินั้นมีไว้เพื่อรับใช้มนุษย์ มนุษย์ได้ใช้ความคิดนี้จัดการกับธรรมชาติเป็นเวลากว่า 2000 ปีแล้ว จนกล่าวได้ว่าอารยธรรมตะวันตกของมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติและมีอำนาจครอบครองเหนือธรรมชาติ ตั้งแต่อำนาจในฐานะผู้พิทักษ์รักษาดูแล จนถึงอำนาจในฐานะผู้ที่จะจัดการเอาผลประโยชน์ความต้องการของตนได้ตามชอบใจ

ระบบความสัมพันธ์ที่ถูกต้องของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วคือ การยอมรับความจริงว่ามนุษย์เป็นส่วนร่วมอยู่ในระบบการดำรงอยู่ และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ มนุษย์พึงพัฒนาตนให้มีความสามารถยิ่งขึ้นไปในการที่จะช่วยให้มนุษย์ และสัตว์สิ่งอื่นทั้งหลายที่เป็นส่วนร่วมในธรรมชาตินั้น เอื้ออำนวยประโยชน์เกื้อกูลกัน มีการเบียดเบียนกันน้อยลง ภายในโลกที่มีสภาพอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเป็นอยู่อย่างผาสุกยิ่งขึ้น วัฒนธรรมกับการพัฒนามาเกี่ยวข้องกันตรงที่ว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคน ของชุมชน ที่มีการประพฤติปฏิบัติทำตาม ๆ กัน แม้โดยไม่รู้ตัว มีการถ่ายทอดต่อกันไปยังคนรุ่นที่ตามมา ถ้าพฤติกรรมเคยชินนั้นเป็นในทางที่เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืนก็เป็นไปได้ นับเป็นการพัฒนาคนระดับต้น ๆ ที่พื้น ๆ ที่สุดแต่หนักแน่นที่สุด มนุษย์ที่ฉลาดเอาความรู้ในกฎธรรมชาติมาจัดวางกฎมนุษย์เพื่อให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ อำนาจผลดีแก่มนุษย์ กฎมนุษย์จึงเป็นสมมติ ถ้าจะพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องมองทะลุสมมติและเข้าถึงเหตุผลจริงแท้ในธรรมชาติที่อยู่เบื้องหลัง เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยดี มนุษย์ได้วางหลักของลัทธิต่าง ๆ ไว้เพื่อเป็นหลักประกันไม่ให้มนุษย์เบียดเบียนละเมิดกัน แต่หลักลัทธิเหล่านี้ไม่ได้เป็นหลักประกันที่จะรักษาสันติภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์ผู้หลงสมมติไม่รู้เท่าทันความจริงของกฎธรรมชาติที่กว้างขวางครอบคลุม อาจใช้ลัทธิเหล่านี้เบียดเบียนธรรมชาติ

ความสับสนและคลุมเครือแยกไม่ออกระหว่างความจริงแท้ตามกฎธรรมชาติและสมมติมนุษย์ทำให้มนุษย์ทำลายตนเองโดยไม่ตระหนักรู้ การพัฒนามนุษย์จึงมิใช่เพียงการอยู่ร่วมกันด้วยดีกับสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่แท้จริงต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ และนำความรู้ในความจริงของธรรมชาติมาวางระบบในสังคมให้หมู่มนุษย์เป็นอยู่อย่างสอดคล้องกับกฎธรรมชาติในทางที่อำนวยผลดีมากที่สุดแก่มนุษย์ทั้งหลาย โดยไม่เกิดผลเสียหายต่อธรรมชาติและตนเอง แทนที่จะเกิดการเบียดเบียนกันก็เกิดผลในทางเกื้อกูลกัน

ศาสดาของศาสนาอิสลามได้สั่งสอนให้ละเว้นความโลภ ดังคำสอนขององค์อันเลาะห์กล่าวว่า การเก็บเกี่ยวใช้สอยต้องให้ถูกต้องตามหลักการไม่ใช่มีปลาเท่าไรเราจับเอามาเท่านั้น มีไม้เท่าไรเราเอามาใช้ทั้งหมด ท่านว่าให้เอามาใช้พอสมควร เราเอาคนเดียวก็ไม่ควร ต้องให้เพื่อนด้วย เราต้องไม่นึกว่าเราเก่งกว่าเพื่อน เราต้องตีค่าเราต่ำกว่าเพื่อนหมายถึงว่า ไม่โลภไม่ทำให้แบ่งปัน(เอกสารประกอบการสัมมนาสิ่งแวดล้อม 38 .ร่วมคิด ทำกันวันนี้. ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538)

การจัดการทรัพยากรส่วนรวมโดยชุมชนและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

นักวิเคราะห์เชิงสถาบัน (institutionalist) ได้แก่ กิบส์ และ บรอมลีย์เลย์ (Gibbs and bromley, 1989) อัฟฮอฟ (Uphoff, 1986) ไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอของทฤษฎี The Tragedy of the Commons, The Prisoner's Dilema และ Logic of Collective Action และเห็นว่าการแก้ปัญหาทรัพยากรส่วนรวมมีหลายวิธีด้วยกัน ซึ่งแตกต่างกันออกไปตามสภาวะแวดล้อม และลักษณะเฉพาะของชุมชนแทนที่จะแก้ไขปัญหโดยการกำหนดนโยบายที่ตั้งอยู่บนข้อสมมติฐานที่ว่า ชาวบ้านไร้ความสามารถในการแก้ไขปัญหของชุมชน นักวิเคราะห์เชิงสถาบันเสนอว่า ควรให้มีการศึกษาเรียนรู้จากข้อมูลในพื้นที่ว่า ทำไมหลาย ๆ ชุมชนจึงประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหการใช้ทรัพยากรส่วนรวม และทำไมในบางกรณีจึงประสบความสำเร็จล้มเหลว ทั้งนี้เพื่อจะได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง และสามารถบ่งชี้ถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการแก้ไขปัญหการจัดการทรัพยากรในกรณีพิเศษร่วมของชุมชน

ประเวศ วะสี (2538; 20) ให้คำนิยาม ชุมชนหมายถึง การรวมตัวของกลุ่มชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติด

ต่อสื่อสารกัน มีความเชื่ออาทรต่อกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ และมีการจัดการ

ชุมชนหมู่บ้านในบริบทของการจัดการทรัพยากรส่วนรวมนั้นที่สำคัญถือว่าเป็นกลไกการควบคุมการใช้ทรัพยากรคือ สถาบัน (institution) หมายถึง กฎ ระเบียบ ข้อตกลงซึ่งสังคมสร้างขึ้นมาเพื่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนกับทรัพยากร แปรเปลี่ยนผลประโยชน์ในทรัพยากรนั้นมาอยู่ในครอบครองและจากครอบครองเป็นกรรมสิทธิ์ กิบส์และบรอมนเลย์ (Gibbs and Bromley, 1989) ในชุมชนหมู่บ้านในทั่วไป สถาบันจะหมายถึงกลุ่มของปทัสถาน กฎ ระเบียบ ข้อตกลงร่วมกันซึ่งชุมชนสร้างขึ้นมาเพื่อกำหนดมาตรฐานของพฤติกรรมของสมาชิกหรือกลุ่มคนในชุมชนเพื่อลดความไม่แน่นอนพฤติกรรมของบุคคลในการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม สถาบันในความหมายนี้มักจะคงอยู่ได้นานเพราะตอบสนองของความมุ่งหมายร่วมกันของสังคม บรอมนเลย์ (Bromley; 1982) ซึ่งเมื่อใดที่กติกา กฎหรือระเบียบต่าง ๆ ตอบสนองความต้องการของคนและเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในสังคมนั้น ๆ ก็จะเป็นสถาบันที่มั่นคง (institutionalized) เพราะกติกา กฎ ระเบียบเหล่านี้ได้ผ่านการทดสอบและยอมรับของสังคมแล้ว อัฟฮอฟ (Uphoff; 1986) ดังนั้นจะเห็นว่าสถาบันเป็นที่รวมของสิ่งที่เป็นกิจกรรมร่วมกัน (Collective action) และอาจจะมีระบบลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบดังกล่าว โดยนัยนี้สถาบันจึงเป็นกติกาของสังคม

ชินเกโตมิ (Shingetomi, 1992) นิยามชุมชนหมู่บ้านในภาคเหนือว่าเป็น “องค์กรเชิงพื้นที่” ในความเข้าใจว่าหมู่บ้านเป็นหน่วยทางสังคม (social-unit) และหน่วยงานพื้นที่ (geographical unit) ทั้งนี้โดยพิจารณาถึงประวัติการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านทางภาคเหนือที่เริ่มจากการบุกเบิกในห้วยป่า ซึ่งถือกันว่าเป็นที่อยู่อาศัยของผีป่านานาชนิด เป็นที่เชื่อกันว่าชาวบ้านแต่ละคนโดนตัวเองแล้วไม่สามารถต่อสู้กับผีป่าได้จึงรวมเป็นกลุ่ม การตั้งบ้านเรือนมักจะรวมเป็นกลุ่ม โดยมีการสร้างศาลผีเสื้อบ้านขึ้นเพื่อคุ้มครองภัยอันตรายจากผีป่า ชาวบ้านจึงต้องมีมาตรฐานของพฤติกรรมและมีความผูกพันร่วมกันเพื่อไม่ให้ใครคนใดคนหนึ่งทำให้ผีเสื้อบ้านโกรธ เพราะถ้าผีเสื้อบ้านไม่พอใจก็จะไม่คุ้มครองหมู่บ้านชาวบ้านทั้งหมดก็จะเดือดร้อน ดังนั้นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของชาวบ้านคนใดคนหนึ่งจึงมีใช้ปัญหาของคนนั้นเพียงคนเดียว แต่เป็นปัญหาเดือดร้อนทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงมีความรู้สึกผูกพัน และมีหน้าที่รับผิดชอบต่อหมู่บ้านตนเอง กิจกรรมความร่วมมือดังกล่าวถูกนำมาใช้จัดการทรัพยากรธรรมชาติมาช้านาน หมู่บ้านทางเหนือยังมีลักษณะ

เป็นชุมชนตามธรรมชาติที่มีระบบทรัพยากรที่จะถือเอาเป็นกรรมสิทธิ์รวมของหมู่บ้านซึ่งแตกต่างจากหมู่บ้านในภาคกลาง

เวดด์(Wade, 1988) กล่าวว่า ในสมัยก่อนซึ่งทรัพยากรธรรมชาติยังมีเหลือเฟือเมื่อเทียบกับจำนวนประชากร ชาวบ้านเห็นว่าการแสวงหาความร่วมมือกันโดยการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีซึ่งกันและกันไว้นั้น ดีกว่าการใช้กฎ ระเบียบต่าง ๆ มาควบคุมพฤติกรรมของคน ในอดีตแรงงานคนเป็นสิ่งที่ขาดแคลนกว่าทรัพยากรธรรมชาติ จึงเกิดการแลกเปลี่ยนช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกัน อาศัยความร่วมมือกันอาศัยความพึงพอใจของแต่ละคนไม่มีการบังคับ ชาวบ้านมักมีความรู้สึกผูกพันรับผิดชอบที่จะต้องแสดงความจริงใจต่อเพื่อนบ้านเพื่อรักษาความสัมพันธ์แบบสองต่อสอง (Dyadic relationship) ความช่วยเหลือกันเช่นนี้จึงเป็นลักษณะ “ความสมัครใจแบบผูกพัน” (obligatory voluntarism) ความสัมพันธ์ในสังคมหมู่บ้านเช่นนี้นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นรากฐานของความร่วมมือกันในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ในเชิงทฤษฎียังมีสมาชิกชุมชนน้อยเท่าใดยิ่งทำให้การรวมกลุ่มเพื่อความร่วมมือกันทำได้ง่ายเพราะสมาชิกชุมชนทุกคนสามารถจำกันได้ว่าใครเป็นใคร ทำให้ง่ายต่อการติดตามสอดส่องซึ่งกันและกัน และเสียต้นทุนต่ำในการสร้างกลไกการบังคับใช้กฎระเบียบ

สิทธิหน้าหมู่บ้านของชุมชนล้านนา มีความเชื่อมโยงกับความเป็นชุมชนหรือสิทธิชุมชน ซึ่งหมายถึงอำนาจในการจัดการทรัพยากรเป็นวิถีชีวิตที่มีพื้นฐานมั่นคงอยู่ในวัฒนธรรมของภาคเหนือ เพราะสามารถปรับเปลี่ยนและผลัดซ้ำสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ได้โอบอุ้มหลักการสำคัญของการใช้ทรัพยากรคือสิทธิการใช้หลักการพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ คือสิทธิตามธรรมชาติ ที่มุ่งเน้นการยังชีพ หลักการดังกล่าวเป็นหัวใจที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม เพราะช่วยให้ทุกคนในชุมชนมีสิทธิในการทรัพยากรร่วมมือกันอย่างเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็รักษาความสมดุลของระบบนิเวศเอาไว้เพราะการตัดสินใจใช้ทรัพยากรของชุมชนจะเชื่อมโยงระหว่างความมั่งคั่งทางสังคมของชุมชนในระบบนิเวศกับสถานะแวดล้อมอยู่เสมอจึงทำให้เกิดความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศมากกว่าการใช้ทรัพยากรของบุคคลนอกระบบนิเวศที่มักจะไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (เสนห์ จามริก และคณะ ,2536; 60-61)

การควบคุมสังคมในชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือโดยทั่วไปจะมีการบัญญัติ “กฎหมายหมู่บ้าน” ขึ้นมาเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย ปัญหาความขัดแย้งเล็ก ๆ น้อย ๆ ภายในหมู่บ้านมัก

จะใช้กฎระเบียบในลักษณะนี้เป็นแนวทางตัดสินใจพิพาทซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน เพราะกฎระเบียบในลักษณะนี้มักมีที่มาจากความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกชุมชน ในชนบทที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐ กฎหมายหมู่บ้านเป็นกลไกควบคุมทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ เพราะชาวบ้านจะพยายามรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไว้

หลักการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

ระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมในลักษณะการถือกรรมสิทธิ์ร่วมกันจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการจัดการสถาบันที่เข้มแข็ง ในการที่จะประเมินสถานภาพสถาบันการจัดการทรัพยากรของชุมชนว่าทำหน้าที่ได้มีประสิทธิภาพเพียงใดนั้น ออสโตรม(Ostrom, 1990) ได้เสนอหลักการที่พึงประสงค์ (design principle) ของสถาบันการจัดการทรัพยากรส่วนรวมไว้ 8 ประการ

- 1) การกำหนดขอบเขตที่แน่ชัด (clearly defined boundaries) ประการแรกหมายถึงขอบเขตทางกายภาพของพื้นที่ ประการที่สอง หมายถึง ขอบเขตจำกัดของผู้ใช้ทรัพยากร หรือ สมาชิกของชุมชน ซึ่งต้องกำหนดให้แน่ชัดว่าใครมีสิทธิใช้ทรัพยากร หลักการข้อนี้จะเป็นเครื่องชี้ความแตกต่างระหว่างทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน (common property resource) กับทรัพยากรเปิดเสรี (open access resource)
- 2) กฎ ระเบียบเกี่ยวกับการใช้ และดูแลรักษาทรัพยากรมีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน
- 3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการจัดการเกี่ยวกับสถาบัน (collective choice arrangement) สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการออกกฎ ระเบียบหรือปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบ
- 4) มีการสอดส่องติดตามผล (monitoring) โดยหลักการแล้วสมาชิกทุกคนในชุมชนมีหน้าที่ในการสอดส่องดูแลพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของคนในชุมชนอยู่แล้ว บางชุมชนอาจมีการตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ติดตามตรวจสอบการละเมิดกฎระเบียบ

- 5) การลงโทษแบบค่อยเป็นค่อยไป (graduated sanction) การลงโทษบุคคลที่ทำผิดกฎระเบียบ อาจจะมีทั้งอย่างเบาไปจนถึงโทษหนักขึ้นอยู่กับความร้ายแรงของการกระทำผิด ถ้าทำผิดกฎด้วยความจำเป็นในการดำรงชีพหรือไม่ตั้งใจการลงโทษก็อาจจะเบา แต่ถ้าเจตนาทำผิดซ้ำแล้วซ้ำอีกในลักษณะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนก็อาจได้รับโทษหนัก
- 6) มีกลไกการแก้ปัญหาความขัดแย้ง (conflict resolution mechanisms) ตามประเพณีแล้วผู้นำท้องถิ่นมักจะทำหน้าที่เสมือนลูกขุนหรือคนกลางในการไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้าน โดยปกติเมื่อมีปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรหมู่บ้านมักจะพยายามแก้ไขโดยใช้เวทีระดับชุมชนหมู่บ้าน (community arena) ถ้าไม่สำเร็จก็อาจจะต้องอาศัยบุคคลที่สาม (third party) หรืออำนาจภายนอกที่เหนือกว่า เช่น เจ้าหน้าที่ปกครอง หรือใช้มาตรการทางกฎหมาย
- 7) มีการแทรกแซงสิทธิของชุมชนน้อยที่สุด (minimal intervention) หมายถึง สิทธิของชุมชนในการบัญญัติกฎ ระเบียบและก่อตั้งองค์กรในการจัดทรัพยากร ไม่มีการแทรกแซงจากอำนาจภายนอกชุมชน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือรัฐให้การยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น
- 8) สถาบันท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างระบบการตัดสินใจที่ใหญ่กว่า (nested enterprises) สถาบันการจัดการทรัพยากรระดับชุมชนอยู่ภายใต้โครงสร้างของเวทีการตัดสินใจที่ใหญ่กว่า เช่น ระดับภูมิภาค และระดับชาติ เพราะการออกกฎระเบียบหรือการจัดตั้งองค์กรระดับท้องถิ่นโดยไม่อยู่ภายใต้โครงสร้างสถาบันหรือไม่มีส่วนร่วมที่ใหญ่กว่าคอยคุ้มกันมักขาดเสถียรภาพในระยะยาว

ความเป็นผู้นำท้องถิ่นเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างระบบการจัดการและการคงอยู่ของสถาบันท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะผู้นำเหล่านี้ทำหน้าที่ตัดสินใจและบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชน ในชุมชนหมู่บ้านผู้นำถูกคาดหวังจากชาวบ้านให้มีบทบาทและหน้าที่ในการเป็นตัวแทนของชุมชนเพื่อรักษาผลประโยชน์และดูแลทุกข์สุขของสมาชิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน

ด้านการติดต่อกับหน่วยงานภายนอกชุมชน ในขณะที่รัฐคาดหวังให้ผู้นำท้องถิ่นเป็นตัวแทนของ รัฐระดับท้องถิ่น ในปัจจุบันระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองท้องถิ่นได้ถูกผนวกเข้ากับระบบ เศรษฐกิจการเมืองในระดับที่ใหญ่ขึ้นกว่าขึ้นไป บทบาทและหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นในฐานะตัว แทนของชาวบ้านได้เปลี่ยนไป ผู้นำท้องถิ่นกลับกลายเป็นตัวแทนของรัฐ และหลายายกรณีกลาย เป็นตัวแทน (Broker) ของเศรษฐกิจระบบตลาด หรือกลายเป็นแขนขาของรัฐและกลุ่มทุนภาย นอก และร่วมกันกอบโกยทรัพยากรในท้องถิ่น

การกระจายอำนาจในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

แนวความคิดนี้ได้ถูกเสนอโดยนักพัฒนาป่าไม้ที่เข้าไปทำงานในกลุ่มประเทศเอเชีย เช่น อินเดีย เนปาล ซึ่งมีแนวความคิดว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของส่วนรวมที่มีผู้ใช้ประโยชน์มีผู้ดูแลรักษาในระดับพื้นที่และควบคุมการใช้ประโยชน์ สำหรับกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังนั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ และสะดวกต่อผู้ดูแลรักษาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของท้องถิ่นโดยตรง จำเป็นต้องให้ผู้ดูแลรักษาเหล่านั้นได้รับการยอมรับอย่างถูกต้อง ให้สามารถ ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ได้ การยอมรับดังกล่าวจะเป็นในรูปแบบของการกระจาย อำนาจใจการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้จากส่วนกลางไปยังส่วนท้องถิ่น กิลล์เมอร์ และ ฟิชเชอร์ (Gilmour and Fisher, 1991) เสน่ห์ งามริก และคณะ (2536; 158-162) มองการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าชุมชน) ต้องมองอย่างเป็นองค์รวม โดยเสนอแนวคิดไว้ 5 ประการ ดังนี้

- 1) การมองการจัดการป่าชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทาง เศรษฐกิจการเมืองและระบบนิเวศ ในลักษณะนี้ป่าชุมชนมิได้เป็นปรากฏ การณ์ที่หยุดนิ่งไร้การเคลื่อนไหว หากแต่เป็นการปรับตัวของการจัดการ ทรัพยากรภายในชุมชน โดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับมหัพภาค การมองป่าชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับเปลี่ยนอำนาจในการ จัดการทรัพยากร ซึ่งมีลักษณะรวมศูนย์มากยิ่งขึ้น เป็นแนวคิดที่ทำให้เรา สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ท้องถิ่นกับเงื่อนไข ภายนอก

- 2) การมองป่าชุมชนทางมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง การมองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรอบด้าน เช่น มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน ไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งพัฒนาการทางวัฒนธรรมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในป่า ไปพร้อมกับการมองป่าชุมชนจากมิติทางด้านวัฒนธรรมเน้นการทำ ความเข้าใจกับวิถีคิดของชุมชนที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่าว่า มีความหลากหลายลึกซึ้ง ซับซ้อน และมีรากเหง้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งพัฒนา มาอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน
- 3) แนวคิดการมองป่าชุมชนว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชน (Communal property system) ระบบทรัพย์สินส่วนร่วมของชุมชนมีรากเหง้าและพัฒนาการที่แตกต่างไปจากแนวคิดเรื่องกรรมสิทธิ์ ตามระบบกฎหมายตะวันตก แต่เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชน อันประกอบไปด้วย ผู้ใช้เป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครมีสิทธิบ้าง การจัดลำดับของการใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิ และควรใช้อย่างไรควรมีบทบาทในการจัดการอย่างไรบ้างเป็นต้น
- 4) แนวคิดการมองป่าชุมชนในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม (social movement) ซึ่งอาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการรักษาชุมชนมาเนิ่นนานหรืออาจเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นใหม่อันเป็นผลมาจากการรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อต่อต้านการแทรกแซงจากภายนอกไม่ว่าจะกรณีใด
- 5) แนวคิดการมองป่าชุมชนในบริบทของการพัฒนาชนบทและอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยนัยนี้ป่าชุมชนเป็นกระบวนการในการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชนชนบท และเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมไปพร้อมๆกับ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เฉพาะบางมาตรา

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการและบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อได้ดำรงอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามกฎหมายบัญญัติ

4) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสาร

ใจทิพย์ สอนดี(2543) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารในโครงการบวชป่าชุมชน” พบว่าเนื้อหาและวิธีการนำเสนอสื่อพิธีกรรมในโครงการฯมี 2 ประเด็นคือ คน ชุมชน อยู่ร่วมกับป่าได้ ซึ่งนำแนวคิดทางศาสนาและความเชื่อ วิธีการจัดการป่าด้วยองค์กรชุมชน ผ่านการนำเสนอเนื้อหาด้วยการจัดการตามหลักกฎเกณฑ์ของชุมชน และการเฉลิมพระเกียรติ โดยเน้นการนำเสนอด้วยสื่อสัญลักษณ์แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พวงชมพู ไชยอาสา(2543) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนชนบท” พบว่า การสื่อสารในช่วงของการเตรียมงานภายในหมู่บ้านมีทิศทางการสื่อสารสองทาง ลักษณะการสื่อสารมีทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง จากล่างขึ้นบน และในระดับเดียวกัน ส่วนในครอบครัว มีลักษณะการสื่อสารที่คล้ายกันแต่ทิศทางการไหลของข่าวสารแตกต่างตามบทบาทการเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิกในครอบครัว และมีลักษณะการติดต่อสื่อสารที่ไม่เป็นทางการเพียงอย่างเดียว การสื่อสาร

ในช่วงถ่ายทอดกิจกรรมพบว่า เกิดในกลุ่มระดับหมู่บ้านมากที่สุดพบว่าการใช้ปฏิบัติจริงเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเป็นส่วนใหญ่ มีทิศทางแบบสองทาง ลักษณะแบบไม่เป็นทางการ ใช้ทั้ง วัจนะและอวัจนะภาษา มีการไหลข่าวสารจากบนลงล่างและแนวเดียวกัน

4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่ทำให้มีส่วนร่วม

จักรพันธ์ วัจนุรณาวาทย์(2531) ศึกษาเรื่อง “บทบาทหน้าที่ขององค์กรประชาชนในเรื่องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน” ผลการวิเคราะห์ที่เกี่ยวกับหัวข้อการศึกษา คือ ประชาชนในพื้นที่ที่มีความรู้ดีกว่า ควรจะได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหามากกว่าที่เป็นอยู่ปัจจุบัน และมีความพร้อมที่จะรับภาระหน้าที่นี้ และมีสภาวะแวดล้อมที่บ่งชี้ความจำเป็นของการมีส่วนร่วมของประชาชน

มนัส สุวรรณ(2531) ศึกษาเรื่อง “ การให้ความรู้ความเข้าใจระดับตำบลในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน” ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและควมสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีพค่อนข้างดี มีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่น และมีความพร้อมสูงในการมีส่วนร่วมเพื่อการแก้ไขปัญหา

สุจินต์ ดาววีรกุล(2527) ได้ศึกษาเรื่อง”ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน” พบว่ารูปแบบของการมีส่วนร่วมดังนี้คือ ร่วมประชุม, ร่วมในการแสดงความคิดเห็น, ร่วมในการเป็นผู้รับผิดชอบหรือควบคุมดำเนินงาน, ร่วมในการเป็นผู้ประสานงาน, ร่วมในการเป็นผู้ชักชวนเพื่อนบ้าน, ร่วมในการสละเงิน, ร่วมในการสละวัสดุอุปกรณ์, ร่วมในการติดตามผลการดำเนินงาน

เรบิน(Rabin,2521) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของคนไทยในชนบท” พบว่าการที่ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆเป็นเพราะมีลักษณะนิสัยของคนใน2สิ่ง คือ ความเกรงใจ และกำลังใจ กล่าวคือ ชาวชนบทเมื่อได้รับการร้องขอจากผู้อื่นที่เขาเคารพนับถือ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ไปร่วมกิจกรรมของชุมชน เขาก็จะมีความรู้สึกเกรงใจ ทำให้ต้องเข้าไปมีส่วนร่วม ถึงแม้ว่าจะไม่สนใจหรือมองไม่เห็นประโยชน์ในการเข้าไปมีส่วนร่วมเลยก็ตามถ้าหากกิจ

กรรมของชุมชนมีข้าราชการเข้าไปปรากฏตัวอยู่ด้วยก็เกิดมีกำลังใจในการทำงาน และอยากเข้าร่วมกิจกรรมนั้นด้วย

ธัญวัฒน์ นนท์ธนวิช(2537) ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสาธารณะสุขมูลฐาน” พบว่า การมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนนั้นแตกต่างกันตามลักษณะของงานที่เข้าร่วมและมีส่วนร่วมน้อยในขั้นการค้นหาปัญหาและการวางแผน ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมนั้น เกี่ยวพันกับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ บทบาทของตัวบุคคล และรายได้ของครัวเรือน

ฉลาด รมิตานนท์และคณะ(2526) ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในหมู่บ้านชาวนา รับจ้าง “ ผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยคือ การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ คือเงื่อนไขทำให้การตั้งกลุ่มชาวนาประสบความสำเร็จ คือความจำเป็นในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ความสามารถของผู้นำ การสนับสนุนจากภายนอกทั้งด้านกำลังใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านวิชาการและเทคโนโลยี ประการสุดท้ายก็คือ แรงจูงใจจากความสำเร็จจากกลุ่มอื่น

4.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

ประสาน ตั้งสิกบุตรและคณะ(2530) จากเอกสารการสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ” ผลการศึกษากลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติบ้านดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พบว่าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานจัดแบ่งเขตอนุรักษ์และใช้สอย และมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ คือ สามารถจับปลาได้ตามกฎระเบียบที่ตั้งกันเองในชุมชน โดยมีผู้นำคือ พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมกับประชาชน

จิตติพงษ์ วสานนท์(2536) เรียบเรียงกรณีศึกษา “อุทยานมัจฉาวัดพระนอนแห่งลุ่มแม่น้ำท่าจีน” เริ่มด้วยพระสงฆ์ขึ้นเขตอภัยทานห้ามจับสัตว์น้ำตรงบริเวณหน้าวัด อาศัยข้าวกันบาตรและบิณฑบาตรผักที่เหลือขายในตลาด ขนมบั้งขึ้นราคาจากโรงงาน เพื่อเป็นอาหารปลาที่มีปริมาณมากขึ้น ชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัดเห็นดังนั้นจึงเข้ามาช่วยส่งผลให้มีเงินเข้าวัดเป็นจำนวนมากจากการขายอาหารปลา และจากการบริจาคจากนักท่องเที่ยว

สุภาพ ศิริบรรสพ(2543) ศึกษาเรื่อง “การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ โดยชุมชนบ้านหาดผาชน จังหวัดน่าน” พบว่า เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ใหญ่บ้านคนเก่าและคนใหม่ทำให้นักกลุ่มเข้มแข็ง มีการกำหนดเขตอนุรักษ์ กำหนดกฎ ระเบียบ และข้อตกลงต่าง ๆ ร่วมกันภายในชุมชน เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน หลักการคือให้โอกาสสัตว์น้ำอยู่อย่างสงบในเขตอนุรักษ์ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการจัดการทรัพยากรได้ มีทั้งปัจจัยทั้งภายในคือด้านกายภาพ ความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับสัตว์น้ำ ความเชื่อ ประเพณี ความสามารถในการจัดการของผู้นำ ความเป็นเครือข่ายที่แน่นแฟ้น และภายนอกชุมชน คือ การได้รับการยอมรับ การสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานราชการ ทั้งด้านกำลังใจและเศรษฐกิจ ด้านวิชาการและเทคโนโลยี จากสถาบันการศึกษา

จากแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่วิจัยได้นำมาใช้ทั้งหมด มีความเกี่ยวเนื่องสอดคล้อง เหมาะสม ชัดเจน ที่ผู้จะนำมาเป็นกรอบและแนวทางที่ดีสำหรับการทำวิจัยเรื่อง “กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน” ได้เป็นอย่างดี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีรายละเอียดด้านระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อวิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสาร การมีส่วนร่วมของประชาชน และปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ซึ่งสามารถได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง และสะท้อนให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงของกลุ่มตัวอย่าง และเพื่อให้การศึกษานี้มีความสมบูรณ์ด้านข้อมูลเนื้อหาและการวิเคราะห์ข้อมูลมากขึ้น

ผู้วิจัยได้กำหนดแนวคิด ปรากฏการณ์นิยม มาใช้เป็นหลักสำคัญ คือ เป็นแนวคิดที่มุ่งมองว่าชีวิตสังคมมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้สร้างสถานการณ์หรือบริบท ขึ้นมา สร้างความรู้ ความคิด ความอ่านที่เป็นส่วนเฉพาะของตนขึ้นมา พฤติกรรมของมนุษย์เป็นผลมาจากวิธีการที่มนุษย์ให้ความหมายแก่โลก กฎเกณฑ์เรื่องต่างๆทางสังคมจะเกิดจากเรื่องเล็กๆไปถึงเรื่องใหญ่รวมกันเข้าเป็นความแท้จริงของสังคม มุ่งศึกษาวิเคราะห์ให้เกิดความเข้าใจตลอดจนทำให้ภาพสะท้อนมุมมองในมิติต่างๆทั้งตัวบุคคลและปัจจัยที่สนับสนุนในตัวบุคคล (ใจทิพย์ สอนดี, 2543)

การศึกษานี้จะเป็นการทำความเข้าใจแบบแผนและความหมายของพฤติกรรมมากกว่าที่จะมุ่งเน้นหาระดับความมากน้อยหรือความเข้มข้นของความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมนั้น ซึ่งจะบรรยายให้เห็นสภาพของปรากฏการณ์ประเภทกระบวนการ และขั้นตอนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

2. กลุ่มเป้าหมาย

งานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในกลยุทธ์และรูปแบบ การมีส่วนร่วมของประชาชน และปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ซึ่งถือว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายเลือกด้วยวิธีเฉพาะเจาะจง (Purpose Sample) โดยเกณฑ์ในการเลือกบุคคลจะเลือกเฉพาะบุคคลที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำทั้งในส่วนของแกนนำในการอนุรักษ์น้ำของตำบลไหล่น่าน ในส่วนของการประสานงานกับองค์กรภายนอกชุมชน และประชาชนที่เข้าร่วมและในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยเกณฑ์ในการเลือกกลุ่มเป้าหมายจะแยกตามวัตถุประสงค์ดังนี้

2.1 การศึกษากลยุทธ์การสื่อสาร

ข้อมูลด้านกลยุทธ์การสื่อสาร เทคนิคและวิธีการสื่อสารของแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านในการนำเสนอ ชักจูง สร้างความเข้าใจและเห็นความสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำร่วมกัน ประเด็นแนวคิด ความเป็นมา การวางแผน ขั้นตอนการดำเนินการ ศึกษาจากกลุ่มเป้าหมายดังต่อไปนี้

- กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน ซึ่งเป็นผู้ควบคุมการดำเนินงาน และเป็นผู้ริเริ่มแนวคิด ซึ่งประกอบไปด้วย ข้าราชการในท้องถิ่นที่เป็นผู้นำในการอนุรักษ์แม่น้ำ จำนวน 5 คน
- ตัวแทนจากมูลนิธิรักษ์เมืองน่านซึ่งเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง ให้การสนับสนุนคอยชี้แนะแต่ถือว่าเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการดำเนินงาน จำนวน 3 คน
- นักการเมืองในท้องถิ่นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์แม่น้ำและตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน กำนัน และผู้ใหญ่บ้านของเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ (วังปลา) ที่เป็นพื้นที่ตัวอย่าง 3 แห่ง คือ วังปลาบ้านไหล่น่านเหนือ วังปลาบ้านบุญเรือง วังปลาบ้านนาสา จำนวน 5 คน

- นักวิชาการและนักวิจัยผู้เคยเข้ามาร่วมศึกษาและดำเนินงานร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน จำนวน 2 คน

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ศึกษากลยุทธ์การสื่อสาร รวมทั้งสิ้น 15 คน

2.2 การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

- บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนและให้ความร่วมมือในฐานะกลุ่มประชาชนผู้เข้าร่วมดำเนินการ และสนับสนุนการดำเนินการ ได้แก่ ตัวแทนจากประชาคมตำบลไหล่น่าน ตัวแทนจากกลุ่มต่างๆในตำบลไหล่น่าน(กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเกษตรกร สตรี อาสาสมัครสาธารณสุข พระสงฆ์)
- ประชาชนทั่วไปที่มีส่วนร่วม โดยเลือกกลุ่มเป้าหมายจากพื้นที่ในเขตอนุรักษ์แม่น้ำสัตว์น้ำ(วังปลา) 3 แห่ง คือ วังปลาบ้านไหล่น่านเหนือ วังปลาบ้านบุญเรือง วังปลาบ้านนาสา ซึ่ง

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่ทำให้มีส่วนร่วม รวมทั้งสิ้น 10 คนกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน” รวมทั้งสิ้น 25 คน

3. ขั้นตอนในการทำวิจัย

การทำวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขั้นตอนการทำวิจัยดังนี้

3.1 ติดต่อขอความอนุเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น และประสานงานเพื่อการศึกษาพื้นที่วิจัย โดยการสอบถามข้อมูลจากที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน มูลนิธิฮักเมืองน่าน ผู้นำอย่างเป็นทางการแต่ละชุมชน และกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

3.2 แนะนำตัวกับแหล่งข้อมูลบุคคล เพื่อสร้างสัมพันธไมตรีเบื้องต้นพร้อมบอกวัตถุประสงค์ของการวิจัย นัดหมายวันเวลา สถานที่ที่เหมาะสมและสะดวกในการสัมภาษณ์

3.3 ผู้วิจัยเข้าพบกลุ่มเป้าหมายและเริ่มดำเนินการสัมภาษณ์ โดยใช้ภาษาถิ่นเหนือผสมผสานกับภาษาไทยกลาง เนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนในท้องถิ่นและเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้มากที่สุด

3.4 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์และนำเสนอเป็นรูปเล่ม

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

4.1 เก็บรวบรวมจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาลักษณะ และข้อมูลที่เกี่ยวข้องของกลุ่มตัวอย่างและนำมาเป็นข้อมูลเบื้องต้นช่วยในการวิจัยภาคสนามต่อไป

4.2 เก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบผสมผสาน ดังนี้

4.2.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) กับกลุ่มเป้าหมาย โดยเตรียมคำถามกว้าง ๆ มาล่วงหน้า พูดคุยกันตามจังหวะและโอกาสที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดความคุ้นเคย

4.2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มเป้าหมาย โดยผู้วิจัยเตรียมแนวคำถามในการสัมภาษณ์ เพื่อต้องการให้ได้ข้อมูลที่ตรงที่สุดของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งอาจใช้วิธีตะล่อมกล่อมเกล่า (Probe) ผสมผสานด้วย

5. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง โดยมีการกำหนดคำถามไว้ล่วงหน้า และใช้คำถามปลายเปิด(Open-Questions) ที่ไม่ขึ้นคำตอบ โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์และศึกษาเอกสารในช่วงแรกประกอบกับกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ปรากฏในบทที่ 2 มาร่วมตั้งเป็นประเด็นคำถาม ซึ่งประเด็นคำถามนี้จะใช้กับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่มที่เป็นกลุ่มบุคคล เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถเล่าเรื่องและแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ตามประเด็นที่ผู้วิจัยตั้งไว้ ประเด็นคำถามจะมีความยืดหยุ่น ซึ่งผู้วิจัยสามารถปรับคำถามได้ตามสถานการณ์ในขณะที่สัมภาษณ์

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และสมุดจดบันทึกเป็นเครื่องมือประกอบการเก็บข้อมูล ซึ่งประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยกำหนดเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย มีดังต่อไปนี้

5.1 ประเด็นคำถามที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำและกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

- จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำเกิดขึ้นได้อย่างไร /เมื่อไร/มีความเป็นมาอย่างไร/ใครเป็นผู้ริเริ่ม/จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์และปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์แม่น้ำ
- มีรูปแบบในการจัดการอย่างไร/มีกระบวนการในการดำเนินการหรือวิธีการทำงานอนุรักษ์แม่น้ำทั้งในหมู่บ้าน และกับหมู่บ้านอื่นๆอย่างไร/มีโครงสร้างการบริหารงานเป็นอย่างไรและมีการกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างไรบ้าง
- มีวิธีการ/เทคนิคอย่างไรบ้างในการทำให้ประชาชนเข้าใจ ยอมรับการอนุรักษ์แม่น้ำและเข้ามามีส่วนร่วม

- มีการสื่อสารอย่างไร/รูปแบบไหน/ด้วยเทคนิคการสื่อสารอะไร/ใช้สื่อใดบ้าง/มีเนื้อหาในการสื่อสารอย่างไรบ้าง ที่ทำให้ประชาชนเข้าใจ ยอมรับและเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ
- มีการติดต่อประสานงานทั้งในและนอกชุมชนอย่างไรบ้าง/มีการเชื่อมโยงเครือข่ายหรือสร้างเครือข่ายหรือไม่และอย่างไรบ้าง
- มีการจัดกิจกรรมอะไรบ้างที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ

5.2 ประเด็นคำถามที่เกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

- มีประชาชนภายในชุมชน/ภายนอกชุมชนกลุ่มใดบ้างเข้ามามีส่วนร่วม และเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนใดบ้าง และอย่างไรบ้าง
- ได้รับการสนับสนุน ความช่วยเหลือ จากใคร/หน่วยงานหรือองค์กรใดบ้างและอย่างไรบ้าง และผู้ที่เข้ามาสนับสนุนมีบทบาทอย่างไรบ้าง
- ท่านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำอย่างไรบ้าง(กิจกรรมใด/ขั้นตอนใด)

5.3 ประเด็นคำถามที่เกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

- เหตุผลหรือแรงจูงใจอะไรที่ผลักดันให้ท่านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ (ประชาชนทั้งในและนอกชุมชน/องค์กรหรือหน่วยงานต่างๆที่เข้ามามีส่วนร่วมทั้งภาครัฐและเอกชน)
- ภูมิหลังขององค์กรหรือบุคคลต่างๆที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ เป็นอย่างไร และมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านหรือไม่ อย่างไร

- การเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของประชาชนทั้งในและนอกชุมชน/องค์กร หรือหน่วยงานต่างๆทำให้ได้รับผลประโยชน์หรือไม่ อย่างไรบ้าง

6. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงที่มีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยใช้วิธีการ ดังนี้คือ

1. ผู้วิจัยยืนยันความเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษา ตรวจสอบ และรับรองความถูกต้องโดยการอ่านข้อมูลดังกล่าว พร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วง หรือยอมรับข้อมูลที่นำเสนอ ซึ่งบุคคลที่กล่าวถึงคือ นายชวิง ศรีแก้ว ประธานคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำบ้านนาสาตำบลไหล่น่านและคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำตำบลไหล่น่าน (สุภาวงศ์ จันทวานิช,2540)
2. การตรวจสอบสามเส้าข้อมูล(Data Triangution) คือ การพิสูจน์ว่า ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยวิธีการตรวจสอบแหล่งที่ได้มาของข้อมูลด้านบุคคล กล่าวคือ ถ้าบุคคลที่ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลที่ได้จะเหมือนเดิมหรือไม่ เช่นในประเด็นเดียวกัน ผู้วิจัยซักถามข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายหลายคน เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล
3. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangukation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี กล่าวคือ ใช้วิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ และการใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ตลอดจนการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงมากที่สุด

7. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษานี้มีการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น ซึ่งทำไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วน

จึงนำมาวิเคราะห์เพื่อสรุปผล โดยวิธีจำแนกประเภทของข้อมูล เปรียบเทียบข้อมูล และการตีความข้อมูล อาศัยเครื่องมือทางความคิด (Conceptual Tools) โดยมีกรอบการวิเคราะห์ ดังนี้

- ใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
- ใช้ภาพรวมของปรากฏการณ์ (Holistic view)
- ใช้บริบทของปรากฏการณ์ (Context)
- ใช้ทัศนะของคนใน (Emic) มาอธิบายปรากฏการณ์

โดยนำเสนอรายงาน ในรูปแบบของการพรรณนาให้เห็นสภาพเงื่อนไข กระบวนการ ขั้นตอน ความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในความหมายทางวัฒนธรรมของปรากฏการณ์ในสังคมนั้น แยกตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษากลยุทธ์และรูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการอนุรักษ์แม่น้ำของ ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
2. ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำของ ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
3. ศึกษาปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง“กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อมุ่งศึกษาใน 3 ประเด็นหลัก คือ ประเด็นที่ 1 เป็นการวิเคราะห์กลยุทธการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน ประเด็นที่ 2 เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน ประเด็นที่ 3 เป็นการศึกษาปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

โดยใช้หลักการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วย วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indept Interview) และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดย สัมภาษณ์จากกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำซึ่งเป็นคนในพื้นที่ นักการเมืองท้องถิ่น นักวิชาการ และตัวแทนจากองค์กรผู้ให้การสนับสนุนในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน จำนวน 15 คน และองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆที่เข้ามามีส่วนร่วม และประชาชนในพื้นที่ จำนวน 10 คน รวมทั้งสิ้น 25 คน ซึ่งผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 4 ส่วนดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานและพัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

แบ่งการนำเสนอข้อมูลออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของตำบลไหล่น่าน

ตอนที่ 2 พัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ส่วนที่ 2 กระบวนการในการอนุรักษ์แม่น้ำและกลยุทธการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ

แบ่งการนำเสนอข้อมูลออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ตอนที่ 2 กลยุทธการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ผลการวิจัยในส่วนนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนเฉพาะในยุคที่ 3 คือยุคของการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำเท่านั้น

ส่วนที่ 4 ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ

โดยในส่วนที่ 4 จะเป็นข้อมูลที่ศึกษาจากประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมเท่านั้นเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนให้ความสนใจ จนกระทั่งตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ผลการวิจัย

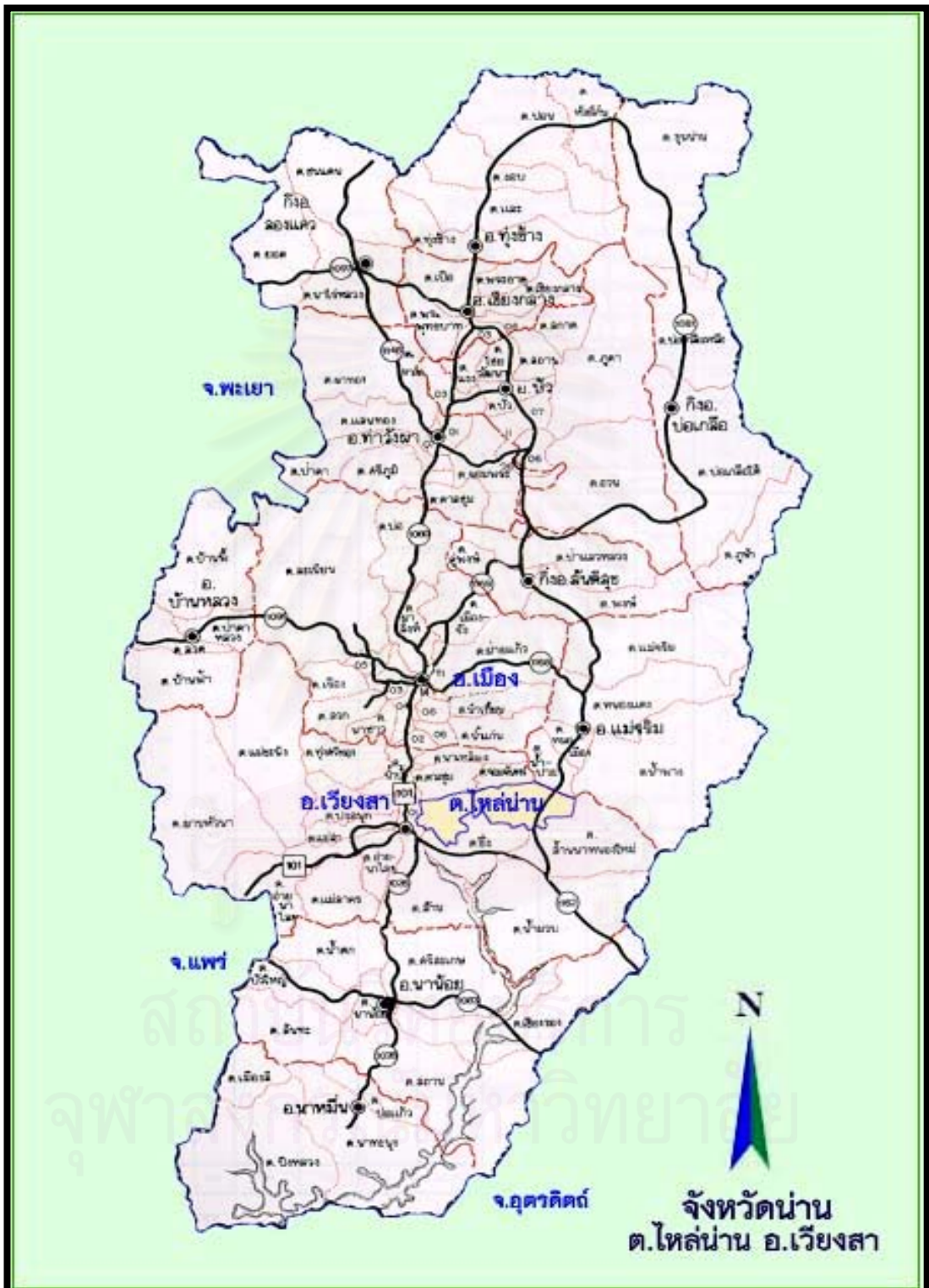
➤ ส่วนที่ 1 : ข้อมูลพื้นฐานของตำบลไหล่น่านและพัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำ

โดยแบ่งการนำเสนอข้อมูลออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของตำบลไหล่น่าน

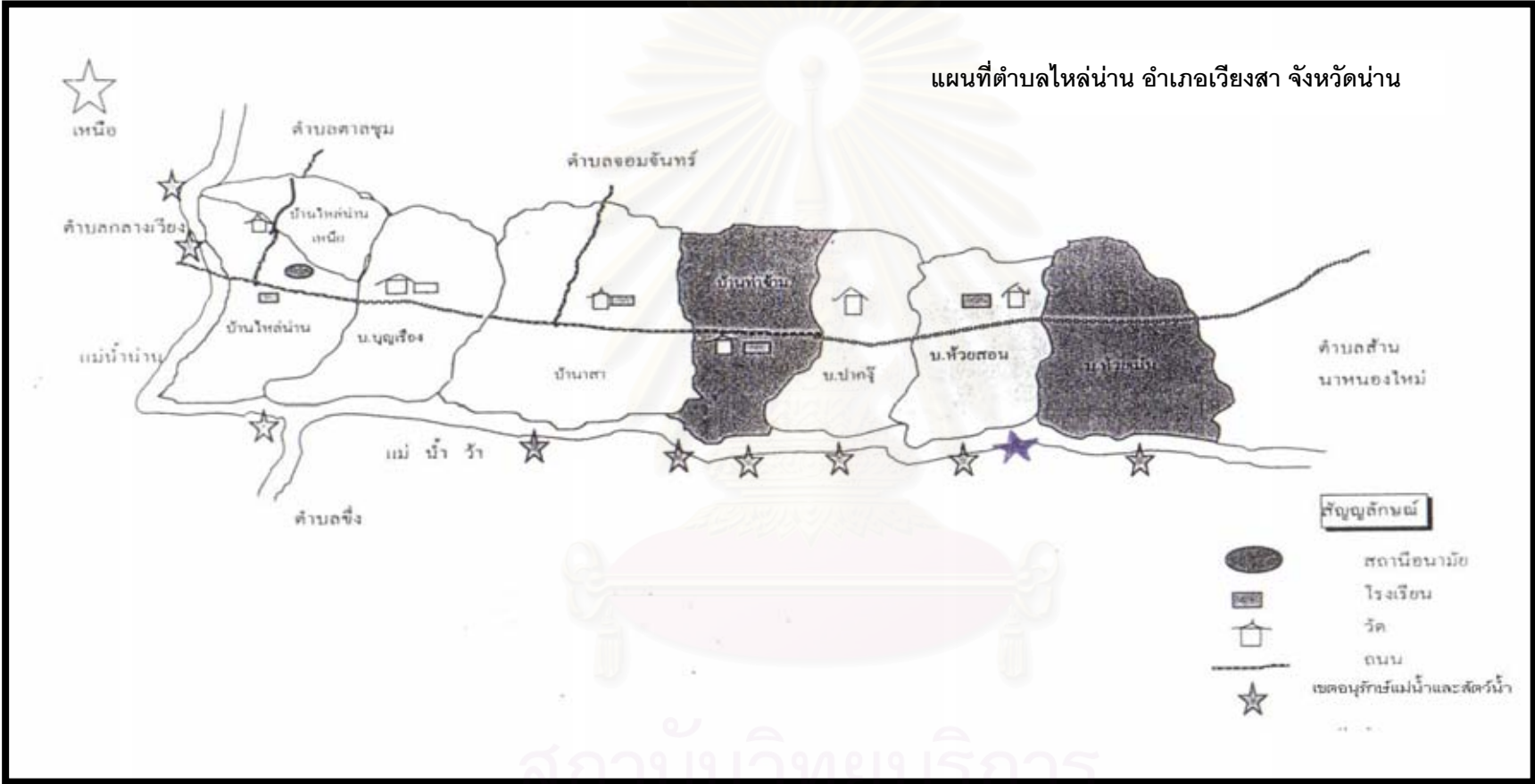
ตำบลไหล่น่าน เป็นตำบลหนึ่งในเขตอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำน่านมีพื้นที่ประมาณ 125.01 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 78,134 ไร่ สภาพพื้นที่ตำบลไหล่น่านเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่าน-แม่น้ำว้า และเป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา

ตำบลไหล่น่านแบ่งการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1, บ้านบุญเรืองหมู่ที่ 2, บ้านนาสา หมู่ที่ 3, บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4, บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5, บ้านห้วยเม้น หมู่ที่ 6, บ้านปากงู หมู่ที่ 7, บ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8 โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน เป็นหน่วยงานบริหารระดับท้องถิ่น มีจำนวนประชากรทั้งหมด 3,586 คน เป็นประชากรชายจำนวน 1,810 คน และเป็นประชากรหญิงจำนวน 1,776 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยการปลูกพืช เช่น ข้าว ข้าวโพด ยาสูบ และมีการเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาหาร (ข้อมูลปี 2545)

ภาพที่ 6 แผนที่จังหวัดน่านแสดงตำแหน่ง ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา

แผนที่ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

ภาพที่ 7 แผนที่ตำบลไหล่น่านแสดงตำแหน่งเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

ตำบลไหล่นานมีแม่น้ำไหลผ่าน 2 สายคือ แม่น้ำนาน และ แม่น้ำว่า และมีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ 10 แห่ง ซึ่งมีรายละเอียดพอสังเขป ดังต่อไปนี้คือ

ภาพที่ 8 แม่น้ำนานจุดที่ไหลผ่านตำบลไหล่นาน

แม่น้ำนาน แม่น้ำนานมีแหล่งกำเนิดจากเทือกเขาบนดอยภูคา ในเขตพื้นที่อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่านและไหลผ่านจังหวัดอุดรธานี จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดพิจิตร จังหวัดนครสวรรค์ รวมกับแม่น้ำยม แม่น้ำปิง และแม่น้ำวัง เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแม่น้ำสายที่สำคัญของประเทศไทย แม่น้ำนานไหลผ่านตำบลไหล่นานใน พื้นที่บ้าน

ไหล่นานหมู่ที่1,บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2 , บ้านไหล่นานเหนือ หมู่ที่ 8 ซึ่งมีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำหมู่บ้านละ 1 แห่ง รวมเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในเขตแม่น้ำนานของตำบลไหล่นานทั้งหมด 3 แห่ง

แม่น้ำว่า เป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำนาน ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำนานในเขตพื้นที่บ้านศรีมงคล ตำบลซึ่ง แม่น้ำว่าไหลผ่านตำบลไหล่นานในเขตพื้นที่บ้านนาสา หมู่ที่ 3, บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4, บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5, บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6, บ้านปากงู หมู่ที่ 7 โดยมีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ หมู่บ้านละ 1 แห่ง ยกเว้นในพื้นที่บ้านท่าข้าม และบ้านห้วยสอน มีการกำหนดเขต

ภาพที่ 9 แม่น้ำว่าจุดที่ไหลผ่านตำบลไหล่นาน

อนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำหมู่บ้านละ 2 แห่ง รวมเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในเขตแม่น้ำว่าของตำบลไหล่นานทั้งหมด 7 แห่ง

ปัจจุบันเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในตำบลไหล่นานทั้ง 10 แห่ง ได้ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการแล้วทั้งสิ้น แม่น้ำมีความอุดม

สมบูรณ์ ใสสะอาดปลาและสัตว์น้ำสามารถแพร่พันธุ์สู่ม้าน้ำน่านและแม่น้ำว่า ทำให้มีจำนวนมากและหลากหลาย นอกจากนี้เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำยังมีพื้นที่บริเวณรอบๆที่ร่มรื่น และมีทัศนียภาพที่สวยงาม สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจากชุมชนอื่นๆทั้งในและต่างจังหวัด และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก มีการเปิดโอกาสให้ชุมชนอื่นเข้ามาศึกษาดูงาน และยังเป็นห้องเรียนศึกษาเกี่ยวกับสัตว์น้ำให้แก่เด็กและเยาวชน ซึ่งสามารถเดินทางได้สะดวก โดยทั้งทางเรือและทางรถยนต์(ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของตำบลไหล่น่าน และหมู่บ้านต่างๆในภาคผนวก)

ภาพที่ 10 เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำบ้านนาสา หมู่ที่ 3 ตำบลไหล่น่าน

ตอนที่ 2 พัฒนาการของการอนุรักษ์แม่น้ำ

จากการศึกษาพัฒนาการของการอนุรักษ์แม่น้ำ ตำบลไหล่น่าน ผู้วิจัยสามารถแบ่งการพัฒนาของการอนุรักษ์แม่น้ำ ตำบลไหล่น่าน เป็น 3 ยุค คือ

6)	ยุคตั้งถิ่นฐาน	(ก่อนปีพ.ศ. 2506)
7)	ยุคทำลายแม่น้ำและสัตว์น้ำ	(พ.ศ.2507-2536)
8)	ยุคการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ	(พ.ศ. 2536-ปัจจุบัน)

1) ยุคตั้งถิ่นฐาน (ก่อนปี พ.ศ.2506)

เป็นยุคที่มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัย มีการสร้างบ้านเรือน และทำการเกษตร บริเวณริมที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน และแม่น้ำว่า เป็นยุคที่แม่น้ำและสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์มาก ประชากรในตำบลไหล่น่านขณะนั้นมีประชากร เพียง 100 กว่าคนเท่านั้น และการจับสัตว์น้ำมีการใช้เครื่องมือแบบท้องถิ่น เช่น สวิง แห อวน ทำให้สามารถจับปลาได้แบบพอกินพอใช้ไม่มากจนเกินไป จึงทำให้ธรรมชาติและระบบนิเวศสมบูรณ์ เกิดการเกื้อกูลกันระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัย จากตัวอย่างการให้สัมภาษณ์ที่ว่า

“สมัยพ่อแม่ของอู๋ เป็นอีกแม่น้ำกันจะตาย บ่มีไฟกล้ายะรุนแรงกับปลา กับแม่น้ำเหมือนเดี๋ยวนี้ออก เป็นเชื่อกันว่ามีฝึคุ่มน้ำ คุ่มปลา ถ้าเกิดว่าทำบ่ดีกับปลากับน้ำ จะโดนลงโทษ แม่น้ำก็จะเหือดแห้ง ปลา ก็จะหนีไปหมด เมื่อก่อนแม่น้ำก็ใส ปลา ก็เต็มไปหมด บ่เหมือนสมัยนี้หรอก”

(พ่ออู๋ปัน เทนุรักษ์ ผู้สูงอายุบ้านไหล่น่านเหนือ สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2548)

ความคิดของการเป็นเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำ ในยุคนี้ ไม่มีใครคำนึงถึงเรื่องสิทธิหรือความเป็นเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำ เนื่องจากชาวบ้านในยุคนี้ดำรงชีวิตอยู่ตามกฎธรรมชาติ คือเป็นไปตามปากท้อง ความหิว ฤดูกาล และมีความเมตตาต่อทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะแม่น้ำและสัตว์น้ำ ก่อให้เกิดความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมเกี่ยวกับแม่น้ำและสัตว์น้ำ เช่น พรานปลาจะงดหาปลาในวันพระ เป็นต้น และหากใครต้องการสัตว์น้ำในแม่น้ำน่าน-แม่น้ำว่า ไม่ว่าจะ

เป็นคนในหมู่บ้าน หรือ คนภายนอกพื้นที่ก็สามารถนำเอาทรัพยากรเหล่านี้ไปได้ตามแต่ความสามารถของแต่ละคนและหาปริมาณน้อยได้ตามความต้องการของผู้หา โดยไม่มีการแย่งชิง หรือรู้สึกหวงจากเจ้าของพื้นที่เลย

ส่วนเรื่องกฎเกณฑ์ในการจับสัตว์น้ำก็ไม่ได้มีข้อกำหนดกฎเกณฑ์ใดใดทั้งสิ้น อาศัยจิตสำนึกเรื่องศีลธรรม บาปบุญ ความสัมพันธ์แบบจริงใจต่อเพื่อนบ้าน ไม่ต้องการให้ผู้อื่นมองตนว่าเป็นคนละโมภ หรือเห็นแก่ตัวผู้ใช้แม่น้ำและทรัพยากรจากแม่น้ำถือสิทธิตามธรรมชาติที่มุ่งเน้นการยังชีพ ผู้นำชุมชนมีบทบาทไม่มากนักในการควบคุมกำกับให้การใช้สิทธิเกิดความเป็นธรรม แต่สมาชิกในชุมชนเป็นผู้ควบคุมกำกับเอง

2) ยุคทำลายแม่น้ำและสัตว์น้ำ (พ.ศ.2507-2536)

ถือว่าเป็นยุคที่แม่น้ำและสัตว์น้ำรวมถึงทรัพยากรอื่นๆ เสื่อมโทรม และถูกทำลายมากที่สุด เนื่องจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่ตำบลไหล่นาน และเกิดกระแสการพัฒนาแนวใหม่ ทำให้ มีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ โดยเฉพาะการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม และส่งผลทำให้มีการนำเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่รุนแรงมากขึ้นมาใช้ เช่น การระเบิดปลา การใช้สารเคมีเบื่อปลา การช็อตไฟฟ้า เป็นต้น ซึ่งสามารถจับสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลาได้มากกว่าการใช้เครื่องมือแบบท้องถิ่นหลายเท่าตัว ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการทั้งเพื่อยังชีพและความต้องการในเชิงพาณิชย์ นอกจากนี้สิทธิในความเป็นเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำยังมีแนวคิดเช่นเดิมที่ไม่ว่าคนในหรือนอกพื้นที่มีสิทธิเท่าเทียมกันเหนือทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ทำให้แม่น้ำมีความเสื่อมโทรม และจำนวนสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลา มีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว และแรงระเบิดจากการหาสัตว์น้ำยังทำให้ตลิ่งแม่น้ำพังทลายลงมาสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านที่มีที่อยู่อาศัยและไร่นาอยู่ริมแม่น้ำเป็นอย่างมาก จากตัวอย่างการสัมภาษณ์ที่ว่า

“หากันทั้งวันทั้งคืน วันหนึ่งหาได้เป็น 100 กว่า กิโล นิสัยของปลาก็คุ้นคนทำให้หาง่าย ไม่กลัวคน แล้วตอนนั้นก็ไม่มีใครห้ามใครได้ด้วย ใครหาได้มากแค่ไหนก็หาไปเลย”

(แม่อุ้ยสาย คำเต็ม ผู้สูงอายุนบ้านบุญเรือง สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2548)

นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำกินอยู่ริมแม่น้ำ ซึ่งริมแม่น้ำมีลักษณะเป็นตลิ่งชัน เมื่อชาวบ้านเริ่มมีการนำเอาปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงซึ่งเป็นสารเคมีมาใช้ สารเคมีเหล่านี้ก็จะถูกชะล้างลงสู่แม่น้ำ และสะสมอยู่ในแม่น้ำ ซึ่งก่อให้เกิดมลพิษในแม่น้ำทำให้แม่น้ำเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก รวมถึงในยุคนี้ความเชื่อบางอย่างถูกละเลยถูกมองว่าเป็นเรื่องมหาย ซึ่งก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำและจำนวนสัตว์น้ำทั้งชนิดและปริมาณลดลง

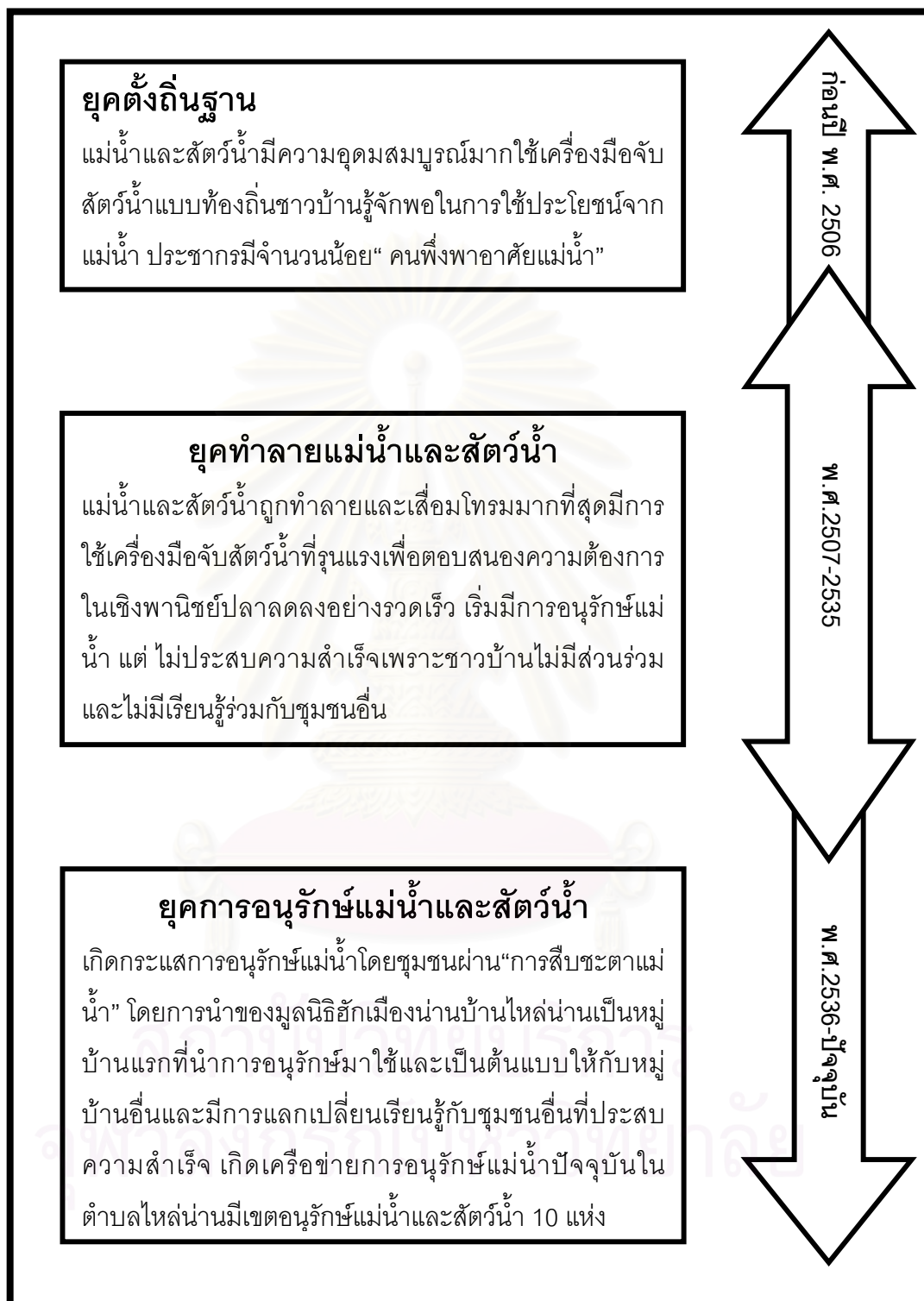
ในยุคนี้เริ่มมีการจัดการแม่น้ำ ในรูปแบบการอนุรักษ์แม่น้ำขึ้น ซึ่งเป็นการจัดการและดำเนินการโดยผู้นำหมู่บ้าน เพียงกลุ่มเดียว ไม่มีการมีส่วนร่วมจากประชาชน และไม่มีการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนอื่น ทำให้การอนุรักษ์แม่น้ำในยุคนี้ไม่ประสบความสำเร็จ

3) ยุคอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ (พ.ศ.2536-ปัจจุบัน)

ยุคนี้เป็นยุคที่หมู่บ้านต่างๆในตำบลไหล่น่าน ซึ่งนำโดยผู้นำหมู่บ้าน เริ่มนำแนวคิด “การอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน” ซึ่งมีมูลนิธิอีกเมืองน่านเป็นผู้นำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในจังหวัดน่านมีการนำเอาพิธีสืบชะตาแม่น้ำ เป็นจุดเริ่มต้นในการดึงเอาประชาชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชน

ซึ่งในการนำเอาแนวความคิดดังกล่าวมาใช้ต้องผ่านการยอมรับจากชาวบ้าน เพื่อจะดึงเอาชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำ และได้มีการดำเนินกิจกรรมต่างๆเพื่อเป็นการกระตุ้น และเปิดโอกาสให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมประกอบกับการนำเอาศาสนาและพิธีกรรมมาประยุกต์ใช้ในบริบทของการอนุรักษ์แม่น้ำ ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมกัน และมีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ขึ้นในชุมชน

การอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน เริ่มจากการอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านไหล่น่าน(หมู่ที่1 และหมู่ที่8 ในขณะนั้นยังไม่ได้แยกเขตการปกครอง) ซึ่งเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์แม่น้ำให้กับหมู่บ้านอื่นๆในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำตำบลไหล่น่าน ในปัจจุบันตำบลไหล่น่าน ซึ่งประกอบไปด้วย 8หมู่บ้าน มีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำรวมทั้งสิ้น 10 แห่ง ซึ่งสามารถสรุปพัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านทั้ง 3 ยุค ได้ตามแผนภาพดังต่อไปนี้

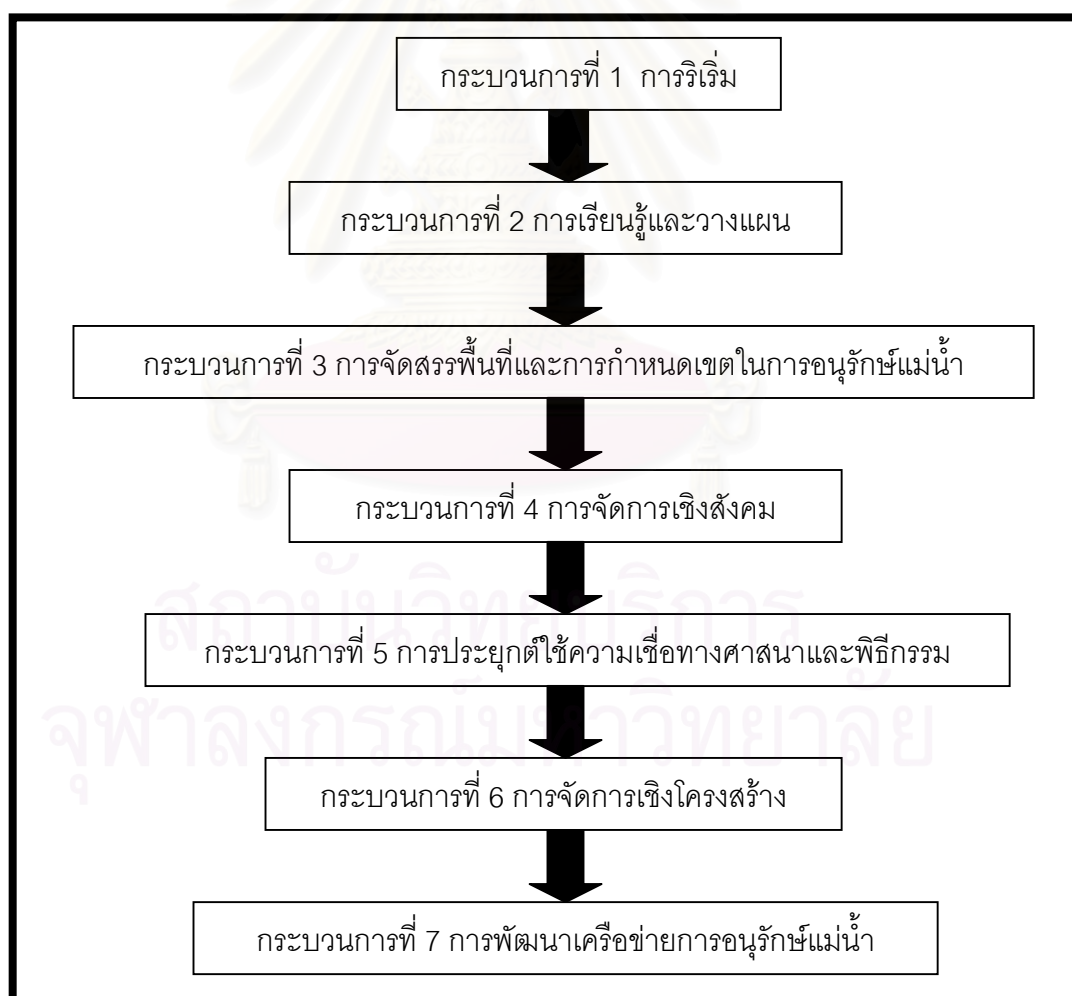
ภาพที่ 11 แผนภาพพัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

➤ ส่วนที่ 2 : กระบวนการในการอนุรักษ์แม่น้ำและกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 กระบวนการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

จากการวิจัยพบว่า การอนุรักษ์แม่น้ำของแต่ละหมู่บ้านในตำบลไหล่น่านมีกระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งประกอบด้วย 7 กระบวนการ ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 12 แผนภาพกระบวนการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

- **กระบวนการที่ 1 ริเริ่ม**

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน เริ่มจากความพยายามของกลุ่มผู้นำหมู่บ้านในการทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และแสวงหาแนวทางในการจัดการปัญหาของชุมชน คือปัญหาการขาดแคลนอาหารอันเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะแม่น้ำและสัตว์น้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน การอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำจึงเป็นทางออกที่คนกลุ่มผู้นำเห็นว่าชาวบ้านน่าจะมีศักยภาพเพียงพอและเป็นวิธีที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนเนื่องจากการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาแก้ปัญหาท้องถิ่นตนเอง

โดยเริ่มจากการใช้วิธีแสวงหาหรือสร้างแกนนำชุมชนในการขับเคลื่อนชุมชน เป็นบุคคลที่มีแนวคิดในการอนุรักษ์และเป็นที่ยอมรับของชุมชน เป็นแกนหลักในการดำเนินงาน โดยเฉพาะในระยะแรก มีความจำเป็นในการสร้างความเข้าใจให้คนในชุมชนถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของชุมชน

- **กระบวนการที่ 2 การเรียนรู้และวางแผน**

การรวบรวมข้อมูล ซึ่งข้อมูลหมายถึงความรู้ เปรียบเสมือนอำนาจ หากมีข้อมูลที่จำเป็นก็จะเป็นสิ่งที่สามารถบอกเราได้ว่าควรจะไปในทิศทางไหน และเป็นการเตรียมความพร้อมในการวางแผนงานไปสู่เป้าหมาย คือ “การอนุรักษ์แม่น้ำ” ได้ การรวบรวมข้อมูลในการอนุรักษ์แม่น้ำเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับนิเวศเกี่ยวกับแม่น้ำทั้งแม่น้ำน่าน-แม่น้ำว้า ปริมาณการบริโภคปลาในแต่ละครัวเรือน และนิเวศชุมชนซึ่งทำให้ชาวบ้านได้ทราบถึงความเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติและคนของชุมชน ชาวบ้านได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และสาเหตุของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะแม่น้ำและสัตว์น้ำ ทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำและสัตว์น้ำที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิต

การเปิดเวทีสาธารณะ เป็นการเปิดประเด็นเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำ ทำให้เกิดการคิดวิเคราะห์ ไตร่ตรอง วางแผน และการทำงานร่วมกัน เช่น การประชุมปรึกษาหารือ(อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ) เวทีสนทนา ประชุมระดมสมอง เป็นต้น

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นี้จะเป็นการศึกษาหาความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อนำความรู้ที่ได้เรียนรู้นำมาปรับปรุงและพัฒนาการจัดการการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชนและของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำเพื่อให้เกิดการพัฒนาอยู่เสมอและตลอดเวลา ซึ่งใช้วิธีการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในตำบล หรือเป็นการศึกษาดูงานนอกพื้นที่

● กระบวนการที่ 3 การจัดสรรพื้นที่แม่น้ำและกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำ

โดยการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ เป็นการแบ่งเขตน่านน้ำและเป็นการจัดสรรสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นการกำหนดการใช้ทรัพยากรและการฟื้นฟูทรัพยากร โดยการกำหนดใช้ทั้งบุคคลภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งในการกำหนดเขตอนุรักษ์ฯ เป็นการกำหนดโดยชาวบ้านในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วม โดยการนำเอาประเด็นการกำหนดเขตอนุรักษ์เข้าสู่การประชุมหมู่บ้านและให้ชาวบ้านช่วยกันแสดงความคิดเห็น ร่วมกันกำหนดอาณาเขต ซึ่งสัญลักษณ์ที่ใช้เป็นการแบ่งเขตในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไหล่นานทั้ง 10 แห่ง คือ การปักริ้วธง และการใช้เชือกซึ่งขำมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ชาวบ้านเข้าใจกันเป็นอย่างดี ในปัจจุบันเขตอนุรักษ์ฯในบางหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไหล่นานไม่จำเป็นต้องใช้การปักริ้วธงเป็นการบอกอาณาเขตในการอนุรักษ์ฯแล้วเนื่องจาก ชาวบ้านรับรู้โดยทั่วกันแล้ว และเนื่องจากในฤดูฝนหรือในช่วงน้ำหลาก น้ำก็จะพัดพาเอาริ้วธงเหล่านี้ไปด้วย ซึ่งการนำเอาริ้วธงไปปักใหม่เป็นไปด้วยความลำบาก ในการกำหนดพื้นที่ใช้สอย และพื้นที่อนุรักษ์ ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์อย่างสมดุล

การกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำมี 2 ลักษณะ คือ

- เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เป็นพื้นที่ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด ไม่ว่าจะจับด้วยเครื่องมือท้องถิ่น หรือเครื่องมือชนิดรุนแรงและด้วยวิธีการจับอื่นๆได้ทั้งสิ้น

- เขตสงวนพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์จากการอนุรักษ์ของทางชุมชน ได้กำหนดให้มีการจับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือท้องถิ่นเท่านั้น เช่น สวิง แห ยอ เบ็ด ตาข่าย ไช ฯลฯ ห้ามจับปลาด้วยเครื่องชนิดรุนแรงอย่างเด็ดขาด จุดประสงค์เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์จากการ

อนุรักษ์อย่างพอเหมาะพอควรต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ให้เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านในชุมชนที่นับวันจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นในทุกๆปีได้อย่างเพียงพอและนานที่สุดเท่าที่จะนานได้

ซึ่งการกำหนดเขตการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไหล่น่านส่วนใหญ่เป็นลักษณะการกำหนดเขตอนุรักษ์แบบที่ 1 คือ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

● กระบวนการที่ 4 การจัดการเชิงสังคม

4.1 การสร้างมาตรการทางสังคมหรือระเบียบชุมชน

ในการสร้างกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจึงต้องใช้วิธีการให้ชาวบ้านร่วมกันกำหนดมาตรการทางสังคมระเบียบชุมชน ว่าด้วยการอนุรักษ์แม่น้ำขึ้นมาบังคับใช้กันเองภายในชุมชน โดยใช้ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการกำหนดมาตรการทางสังคม การออกมาตรการทางสังคมมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- ประการแรก เพื่อให้การอนุรักษ์แม่น้ำเป็นไปตามวิธีการที่ทางชุมชนร่วมกันกำหนด
- ประการที่สอง เพื่อฝึกกระบวนการบริหารจัดการของชุมชน
- ประการที่สาม เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ซึ่งกฎระเบียบที่ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดขึ้นเกี่ยวกับเขตอนุรักษ์แม่น้ำนั้น ได้ประกาศเป็นลายลักษณ์อักษร โดยการจัดทำเป็นป้ายไม้ขนาดใหญ่ ขนาด 2 X 2 เมตร ติดบริเวณเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำให้เห็นอย่างชัดเจน โดยระบุกฎระเบียบข้อบังคับและมาตรการการลงโทษให้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างในภาพที่ 13

ภาพที่ 13 ป้ายกฎระเบียบการอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านนาสา หมู่ที่ 3
ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณเขตอนุรักษ์ฯ

การกำหนดมาตรการทางสังคมเพื่อควบคุม ดูแลเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำได้กำหนดตามลักษณะพื้นที่ของเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ 2 ลักษณะ คือ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และเขตสงวนพันธุ์สัตว์น้ำ กฎระเบียบที่กำหนดขึ้นในเขตอนุรักษ์ทั้ง 2 ลักษณะต่อผู้ที่กระทำผิด จะปรับเป็นต่อครั้งและต่อรายหัว ซึ่งจะปรับเป็นจำนวนเงินเท่าใดเป็นสิทธิของทางชุมชนเจ้าของเขตอนุรักษ์เป็นผู้กำหนด ถ้าหากว่าบุคคลดังกล่าวไม่ยอมเสียค่าปรับ จะถูกส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

คนในหมู่บ้านเห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติเปรียบเสมือนเป็นสมบัติของส่วนรวม ทุกคนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและมีสิทธิประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ไม่ต้องการให้มีการจับปลาในแม่น้ำมากเกินไปจนเกิดความจำเป็นต่อการบริโภคประจำวัน เช่น การจับปลาไปเพื่อการจำหน่าย ถ้าหากว่าต้องการจะเพิ่มรายได้ของครอบครัวน่าจะเป็นการหารายได้จากการประกอบอาชีพสุจริตอื่นๆที่ต้องเป็นการลงทุนของตนเอง ไม่ใช่การแสวงหารายได้จากการจำหน่าย ทรัพยากรทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องในแง่ศีลธรรมและข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับผู้ที่กระทำความผิด ฝ่าฝืนมาตรการทางสังคม หรือ กฎระเบียบ หลักฐานที่จะยืนยันว่าใครเป็นผู้กระทำความผิดในพื้นที่เขตอนุรักษ์แม่น้ำ ทั้ง 2 ลักษณะ ทางหมู่บ้านได้ให้ความสำคัญกับพยานบุคคลมากที่สุด เพียงแต่มีผู้มาแจ้งคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำว่ามีผู้กระทำความผิดฝ่าฝืนกฎระเบียบเท่านั้น ผู้นำหมู่บ้านและคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำก็สามารถนัดผู้กระทำความผิดและผู้

ที่แจ้งการกระทำความผิดมาไต่สวน และตัดสินคดีความท่ามกลางคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำจำนวน 2 ใน 3 ได้

ที่ผ่านมามีคดีความที่เกี่ยวกับการฝ่าฝืนกฎระเบียบของการอนุรักษ์แม่น้ำของเขตอนุรักษ์ ทั้ง 2 ลักษณะ ทางหมู่บ้านสามารถจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยความเรียบร้อย โดยไม่ต้องส่งดำเนินคดีความตามกฎหมายแม้แต่คดีความเดียว ส่วนเงินค่าปรับที่ได้รับ จะแบ่งเป็น 2 ส่วน เท่าๆกัน คือ ส่วนแรก(50%) จะแบ่งให้กับผู้ที่มาแจ้งความหรือแจ้งเบาะแส อีกส่วนที่เหลือ จะนำเข้ากองกลางหมู่บ้าน และ กองทุนการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบัน ในหมู่บ้านนาสา หมู่ที่ 3 ได้จัดตั้งกลุ่มตำรวจหมู่บ้าน เพื่อตรวจตราความเรียบร้อยของหมู่บ้านในช่วงกลางคืน คือ ตั้งแต่ 18.00 – 06.00 น โดยเฉพาะในเขตอนุรักษ์แม่น้ำทั้ง 2 ลักษณะ ซึ่งหากกลุ่มตำรวจหมู่บ้าน สามารถจับกุมผู้กระทำความผิดกฎระเบียบของการอนุรักษ์แม่น้ำได้ ทางหมู่บ้านและกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้านจะมอบเงินครึ่งหนึ่งของเงินค่าปรับให้กับตำรวจหมู่บ้าน ซึ่งกลุ่มตำรวจหมู่บ้าน เหล่านี้คือ อาสาสมัครจากคนในหมู่บ้านนั่นเอง ซึ่งในขณะที่หมู่บ้านอื่นๆในตำบลไหล่นานก็ได้ศึกษาการทำงานเพื่อนำไปเป็นตัวอย่างในการนำไปปฏิบัติในหมู่บ้านของตนเองบ้างเช่นกัน

นายคำ อนุมา กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์บ้านนาสา หมู่ที่ 3 เพิ่มเติมให้เห็นความสำคัญของการมีมาตรการของการอนุรักษ์แม่น้ำว่า

“ปัจจุบันมีการเอาจริงเอาจังกับการบังคับใช้มาตรการการลงโทษมากขึ้น มีการปรับจริง ทำให้คนที่คิดจะทำกลัว ไม่กล้าทำ หรือคนที่คิดว่าไม่เอาจริงก็ได้ขยาดไม่กล้าทำ ตอนนี้อยู่ที่หมู่บ้านก็ยังมีคนกล้าฝ่าฝืนอยู่บ้าง แต่ส่วนมากจะเป็นในเขตอนุรักษ์เพราะจะมีปลาชุกชุมมากแต่จะเป็นการใช้วิธีแบบท้องถิ่น เช่นการใช้ เบ็ด ยกยอ แต่ไม่มีการใช้วิธีแบบรุนแรงแล้ว อาจจะเป็นในพื้นที่ไกลหูไกลตา ถือว่าเป็นส่วนน้อย คนส่วนมากเดี๋ยวนี้ก็ช่วยกันดูแลรักษาเพราะว่าเห็นผลดี เดี่ยวนี้เขตอนุรักษ์ก็ยังคงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสร้างรายได้ให้ชาวบ้านได้อีกทางหนึ่งอีกด้วย ส่วนพวกที่พบเห็นผู้ที่ฝ่าฝืนแต่ไม่กล้าแจ้ง ทางกลุ่มอนุรักษ์ก็มีวิธีแก้ปัญหา คือ การตั้งตู้รับคำร้องเรียน ซึ่งก็ได้ผลทีเดียว”

ในกรณีที่มีการตั้งตู้รับคำร้องเรียนแจ้งเบาะแสผู้ที่ทำให้ผิดกฎระเบียบการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้านนั้น ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า จะทำให้มีการกลั่นแกล้งใส่ร้ายกันหรือไม่ นายคำ อนุมา ให้ข้อมูลเพิ่มเติมกับผู้วิจัยว่า

“เราสามารถแก้ปัญหาการกลั่นแกล้งใส่ร้ายกันได้จากการที่เราสามารถเรียกผู้ที่ถูกระบุชื่อลงไปในตัวร้องเรียนมาสอบถามได้ และเราจะพิจารณาจากหลายๆส่วนประกอบกัน ไม่ว่าจะเป็น ข้อมูลเก่า ความประพฤติ ประวัติการทำผิดที่ผ่านมา จำนวนครั้งที่ได้รับเรื่องร้องเรียน และที่สำคัญชุมชนให้โอกาสในการกลับตัว ถ้าหากว่าทำผิดจริง ก็ตักเตือนก่อนหากเป็นความผิดที่ไม่ร้ายแรง ถ้าไม่เลิกจริงๆก็คงต้องลงโทษอย่างเด็ดขาด หากเป็นความผิดที่ร้ายแรง เช่น การระเบิดปลา คงต้องมีการสอบสวนกันอย่างจริงจังและถึงที่สุด แต่รับรองว่าเป็นไปด้วยความยุติธรรมแน่นอน และประโยชน์ของการทำตู้ร้องเรียนนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการควบคุมการทำผิดในเขตอนุรักษ์แล้วยังสามารถรับทราบปัญหาอื่นๆของหมู่บ้านอีกทางหนึ่งด้วย”

4.2 การจัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในชุมชน

เพื่อให้ชาวบ้านได้มองเห็นคุณค่าของแม่น้ำและสัตว์น้ำในแม่น้ำน่าน-แม่น้ำว้า ต่อการดำรงชีวิตประจำวันและเกิดความรักความหวงแหนที่จะรักษาสภาพความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศแม่น้ำให้คงอยู่กับชุมชนตลอดไป โดยกิจกรรมที่สำคัญในการสร้างจิตสำนึกประกอบด้วย

- การจัดเวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน จำนวน 4 หมู่บ้าน ในตำบลไหล่น่าน คือ บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1, บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2 ,บ้านนาสา หมู่ที่ 3 ,บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6

- การจัดเวทีประชาคมระดับตำบลมีแกนนำกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำและชาวบ้านเข้าร่วม ทุกหมู่บ้าน ในตำบลไหล่น่าน(8 หมู่บ้าน)

- การจัดค่ายเยาวชนของมูลนิธิฮักเมืองน่าน “น้ำใส ปลาสวย ด้วยมือเรา” จำนวน 3 วัน 2 คืน โดยกลุ่มเป้าหมายของค่ายเยาวชนครั้งนี้คือ เยาวชน ตำบลไหล่น่าน ซึ่งเป็นตัวแทนจากหมู่

บ้านทั้ง 8 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 40 คน โดยเนื้อหา และวัตถุประสงค์ของโครงการ ค่ายเยาวชนครั้งนี้คือ เปิดโอกาสให้เยาวชนได้มาเข้าร่วมเรียนรู้กระบวนการจัดการ วิธีการจัดการ รูปแบบการจัดการ และหลักการจัดการแม่ น้ำและสัตว์น้ำของตำบลไหล่นาน เพื่อที่กลุ่มเยาวชนจะได้นำความรู้ที่ได้รับนำไปถ่ายทอดให้คนในหมู่บ้านได้รู้และเข้าใจและเป็นแนวทางในการ พัฒนาการอนุรักษ์แม่ น้ำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้เป็นการสร้างจิตสำนึกในการ อนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำให้กับเยาวชน ให้เยาวชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของแม่ น้ำและสัตว์ น้ำ และให้เยาวชนเป็นกำลังสำคัญในการสืบสานอุดมการณ์ในการอนุรักษ์แม่ น้ำของชุมชนสืบ เนื่องตลอดไป

มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านในหมู่บ้านได้มีส่วนร่วมในความเป็นเจ้าของกิจกรรมทุกๆกิจกรรมในการอนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำ ไม่ว่าจะเป็น การร่วมกันกำหนดกฎระเบียบในเขตอนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำ การพัฒนาตกแต่งสถานที่เขตอนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำ เช่น การสร้างแพ การสร้างศาลา การสร้างบันไดลงสู่แม่ น้ำ การทำความสะอาดพื้นที่โดยรอบเขตอนุรักษ์แม่ น้ำ เป็นต้น เพื่อที่จะทำให้ชาวบ้านเกิดความผูกพันกับกิจกรรมและเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของเขตอนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำ เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในความสำเร็จของการอนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำ ในวิธีการที่จะส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆที่ได้กล่าวมาข้างต้น หมู่บ้านต่างๆก็มีวิธีที่แตกต่างกันออกไป

อย่างเช่น บ้านไหล่นานเหนือ หมู่ที่ 8 ใช้วิธีการปรับเงินสำหรับชาวบ้านที่ไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ โดยท่านผู้ใหญ่บ้านราเชนทร์ คำบาง ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า

“โดยจะเป็นการเสียค่าปรับท่านละ 80 บาทต่อครั้ง ต่อหัว กับคนที่ไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้านถ้าเป็นกิจกรรมอื่นก็เข้ากองกลางหมู่บ้าน ถ้าเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่ น้ำก็จะนำเงินที่ได้รับจะนำเข้ากองทุนอนุรักษ์แม่ น้ำ ซึ่งที่ผ่านมาก็ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี มีในระยะแรกๆเท่านั้นที่ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความร่วมมือยอมจ่ายค่าปรับ แต่หลังจากที่การอนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำ ได้รับผลเป็นที่น่าพอใจ หลังจากนั้นชาวบ้านก็เริ่มให้ความร่วมมือเพราะเกิดความรู้สึกภูมิใจในการเป็นเจ้าของเขตอนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำ”

4.3 การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร

ชุมชนจัดให้มีการประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารต่างๆที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้าน เช่น การกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้าน มาตรการการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ในระยะแรกๆจะประชาสัมพันธ์ในระดับหมู่บ้าน ผ่านหอกระจายข่าว ในที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ในระดับตำบลจะนำแจ้งในที่ประชุมกลุ่มผู้นำชุมชน ตลอดจนถึงการปิดป้ายประกาศเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ และป้ายมาตรการของหมู่บ้านในบริเวณหมู่บ้าน

ในระยะต่อมามีลักษณะปัญหา มักจะเกิดจากกลุ่มคนภายนอกพื้นที่ด้วย จึงได้นำเอามาตรการและกฎระเบียบว่าด้วยการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำแจ้งในที่ประชุมประจำเดือนระดับอำเภอ และเผยแพร่เอกสารมาตรการทางสังคมในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำให้กับผู้นำชุมชนทุกหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน และหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลอื่นๆที่มีเขตแม่น้ำติดกัน เพื่อที่จะให้ผู้นำชุมชนหมู่บ้านนั้นๆ จะได้ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านทราบต่อไป การประสานงาน การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารดังกล่าว เลขานุการคณะกรรมการของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ

ส่วนการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ฯไปสูบุคคลนอกพื้นที่ อาจมีการประชาสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ เริ่มจากการพูดคุยปากต่อปากกับเพื่อนบ้านในพื้นที่ใกล้เคียงและคนภายนอกจากโอกาสต่าง เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานทอดกฐิน ฝ่าป่า เป็นต้น ทำให้ได้มีการพบเห็นการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำและมีการบอกต่อไปยังคนอื่นๆ ทำให้การอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของพื้นที่ตำบลไหล่น่านเป็นที่รู้จักมากขึ้น

การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของตำบลไหล่น่านในหมู่บ้าน ยังมีการประชาสัมพันธ์อีกหลายรูปแบบ เช่น การจัดนิทรรศการโดยนักเรียนในโรงเรียนประจำหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน การร่วมเดินขบวนรณรงค์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของอำเภอเวียงสา โดยจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับเขตอนุรักษ์ของตำบลไหล่น่าน การจัดทำป้ายนำทางไปยังเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของหมู่บ้านอย่างชัดเจนบนถนนสายหลักที่ทางผ่านหมู่บ้าน

นอกจากนี้ในเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านนาสา หมู่ที่ 3 ยังมีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน คือ หนังสือพิมพ์ และวิทยุกระจายเสียงประจำจังหวัด เนื่องจาก เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านนาสา หรือ “ห้วยงะ” เป็น “วังปลาหมออารีย์ วังแรกของประเทศไทย” (ดูข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับปลาหมออารีย์ในภาคผนวก) ซึ่งหลังจากประชาสัมพันธ์ไปแล้ว เขตอนุรักษ์ห้วยงะ ก็ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวมากขึ้น มีนักท่องเที่ยวจากทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดเข้ามาเยี่ยมชม ทั้งในลักษณะของการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจและในลักษณะของการศึกษาดูงาน นอกจากนี้ยังมีนักท่องเที่ยวต่างชาติให้ความสนใจเข้ามาท่องเที่ยวและต่างชื่นชม ในความใสสะอาดของแม่น้ำและความหลากหลายและสวยงามของปลาในเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำห้วยงะ ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชาวบ้านนาสาเป็นอย่างยิ่ง

ปลาหมออารีย์

ภาพที่ 14 ภาพปลาหมออารีย์

- **กระบวนการที่ 5 การประยุกต์ใช้ความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรม**

ในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน ได้มีการนำเอาความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อเรื่องผี วิญญาณ มาใช้ในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำเป็นกุศโลบายให้ชาวบ้านเกิดความร่วมมือในการดำเนินงาน และป้องกันการฝ่าฝืนมาตรการทางสังคมที่ตั้งขึ้น

ในการประยุกต์เอาความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม มาใช้ในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในพื้นที่ตำบล ไหล่นาน ได้แก่

5.1 การทำบุญแม่น้ำ

เป็นความเชื่อของชาวบ้านก่อนที่จะลงมือทำอะไรที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติจะต้องขอขมา ผี วิญญาณที่ปกป้องคุ้มครองพื้นที่นั้นๆก่อน การกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำก็เช่นกัน ชาวบ้านเชื่อว่า แม่น้ำ ก็จะมีผีแม่น้ำหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ผีคั้งน้ำ” ที่คอยปกป้องคุ้มครองแม่น้ำ จึงจะต้องมีการขอขมา และขออนุญาตก่อน วิธีการขอขมา หรือขออนุญาต ชาวบ้านเรียกว่าวิธีการ “วาไม้” คือการวัดไม้นั่นเอง วิธีการก็คือ จะมีตัวแทนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำพิธีกรรมต่างๆที่เราเรียกกันว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ ที่ชาวบ้านเรียกว่า “หมอเมือง” มีหน้าที่เป็นผู้นำในการทำพิธีทางศาสนา กล่าวขอขมาและขออนุญาตผีคั้งน้ำ อาหารไหว้คือ หัวหมู หลังจากกล่าวขอขมาหรือขออนุญาตแล้ว จะเว้นระยะในการทำพิธีโดยรอจนกว่ารูปที่ใช้จุดในการทำพิธีหมด ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวบ้านว่าผีคั้งน้ำ ที่เชิญมาได้รับประทานอาหารที่นำมาไหว้จนอิ่มแล้ว หลังจากนั้นหมอเมืองก็จะวัดไม้ที่เตรียมมา ถ้าหากว่าไม้ที่เตรียมมายาวกว่าเดิม ถือว่า ผีคั้งน้ำที่ได้เชิญมาอนุญาต และรับการขอขมาแล้ว หากไม้ที่เตรียมมามีความยาวเท่าเดิมหรือสั้นลง ถือว่า ผีคั้งน้ำที่เชิญมา ไม่อนุญาต หรือการขอขมาครั้งนั้นเป็นโมฆะไป กิจกรรมใดใดขออนุญาตไว้ก็ห้ามกระทำโดยเด็ดขาด

ซึ่งในพิธีนี้จะมีการนิมนต์พระสงฆ์เพื่อมาทำบุญแม่น้ำ ถือว่าเป็นการปิดเป่า สิ่งเลวร้ายๆที่จะเกิดขึ้นแก่แม่น้ำ หมู่บ้าน และชาวบ้านอีกด้วย

“วันที่เราจะเอาริ้วธงมาปักกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำเราก็นิมนต์พระสงฆ์ 5 รูป เพื่อมาทำบุญแม่น้ำ และมีการวาไม้ เพื่อขอขมา ผีค้ำน้ำ เหมือนเป็นสาปแช่งไว้ ชาวบ้านส่วนใหญ่พอเห็นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ เกี่ยวกับศาสนา ก็ไม่มีใครกล้าทำอะไรหรอก วันนั้นชาวบ้านมาร่วมงานเยอะเพราะถือว่าเป็นการทำบุญ เหมือนได้บุญไปด้วย”

(นายชวิง ศรีแก้ว ประธานกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ บ้านนาสา สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2548)

ภาพที่ 15 การทำบุญแม่น้ำพิธีกรรมทางศาสนาในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

5.2 การสืบชะตาแม่น้ำ

การสืบชะตาแม่น้ำ เป็นพิธีกรรมที่เปรียบเสมือนการต่ออายุให้แม่น้ำ และมีหลักการเดียวกันกับพิธีกรรมการสืบชะตาต่ออายุให้คน การสืบชะตาแม่น้ำเสมือนว่าชุมชนได้มอบเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำให้เป็นเขตของสงฆ์แล้วชาวบ้านผู้ใดจะจับปลาและสัตว์น้ำ หรือ ทำร้ายแม่น้ำไม่ได้ เพราะจะเป็นบาป พออุ้ย บุญช่วย ปราชญ์ชาวบ้านบ้านบุญเรือง ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำว่า

“การสืบทอดน้ำก็เหมือนกันกับการสืบทอดคนนั่นแหละ เพียงแต่เปลี่ยนจากแม่ น้ำมาเป็นคน เมื่อใดที่ป่วยเคราะห์ หรือที่เรียกว่า ชะตาขาด จะต้องทำการสืบทอดชะตา เพื่อให้หายป่วยหรือเพื่อต่ออายุให้ยืนยาว เช่นเดียวกันกับ การสืบทอดแม่ น้ำ เมื่อใดที่น้ำขาดแคลน ปลา ก็เหมือนชะตาขาด จึงต้องทำการสืบทอดชะตา เพื่อเป็นการสืบทอดอายุให้แหล่งน้ำ มีความอุดมสมบูรณ์ให้กลับมามีปลาอยู่อย่างยาวนาน เราใช้ประโยชน์จากแม่ น้ำมา มาก ก็ต้องมี การบูชาคุณแม่ น้ำ เหมือนกับ ประเพณีลอยกระทงการทำพิธีสืบทอดแม่ น้ำ จะใช้ผู้เฒ่าผู้แก่ในการทำพิธี ทำให้ ลูกหลานเห็นว่า ผู้เฒ่าผู้แก่ยังเห็นว่า การสืบทอดแม่ น้ำ เป็นสิ่งดี ก็ต้องเห็นดีตาม และทำตามด้วย พูดอะไรลูกหลานและชาวบ้านก็เชื่อถือ ผู้สูงอายุเองก็บอกกล่าว สั่งสอนแนะนำคนรุ่นหลังด้วย ไม่เช่นนั้น เขาก็อาจจะนิ่งเฉยได้”

ภาพที่ 16 กระจอมไม้สามขา เครื่องสืบทอดแม่ น้ำ

ขั้นตอนการพิธีการสืบทอดแม่ น้ำ

1) การขึ้นท้าวทั้งสี่ เป็นความเชื่อของชาวล้านนา ว่าก่อนการประกอบพิธีกรรมต่างๆ จะต้องมีการขึ้นท้าวทั้งสี่ก่อน อันเป็นการบอกกล่าวแก่ท้าวจตุรบาลที่รักษาทั้ง 4 ทิศ เพื่อให้พิธีกรรมต่างๆ ประกอบได้อย่างลุล่วง สำเร็จได้ด้วยดี เปรียบเสมือน การทำความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ที่เป็นใหญ่ให้รับรู้ เชิญมาร่วมทำพิธีด้วยกัน

2) เตรียมกระจอมไม้สามขา (เหมือนไม้สามขาจะวางสุ่มกันมีลักษณะคล้ายกระจอม), ต้นกล้วย, ต้นอ้อย, ข้าวตอก และน้ำส้มป่อย เพื่อนำมาวางในพิธี และมีเครื่องไทยทานวางอยู่รอบๆ ภายในซุ้ม พระสงฆ์จะสวดมนต์ เจริญพระพุทธมนต์ และระหว่างทำพิธีจะโยงสายสิญจน์มัด โดยจากไม้ค้ำและเครื่องสักการะต่างๆ มัดโยงกับแม่ น้ำ โยงกับคนเข้าร่วมพิธีและตั้งจิตอธิษฐานเพื่อต่อชีวิตร่วมกันตามความเชื่อทางล้านนา

3) หลังจากเสร็จพิธี ผู้อาวุโสจะนำสายสิญจน์ในบริเวณพิธี มัดข้อมือให้กับชาวบ้านและแขกที่มาร่วมงานเพื่อให้พรแก่ผู้มาร่วมงาน

ในการสืบชะตาแม่น้ำนี้เป็นเหมือนการประกาศให้ชาวบ้านในพื้นที่เขตอนุรักษ์แม่น้ำและชุมชนอื่นๆได้รับรู้อย่างเป็นทางการถึงการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ นอกจากนี้ในพิธีการสืบชะตาแม่น้ำจะมีกิจกรรมอื่นๆร่วมด้วยไม่ว่าจะเป็น การปล่อยพันธุ์ปลาลงสู่มแม่น้ำ จัดตั้งกองผ้าป่าพันธุ์ปลา โดยให้คนที่มาร่วมงานได้ร่วมบริจาคด้วยการซื้อพันธุ์ปลาเพื่อปล่อยลงสู่มแม่น้ำ โดยนำเงินที่ได้มาซื้ออาหารปลาจำหน่ายให้กับผู้ที่มาเยี่ยมชมเป็นการหารายได้เข้ากองทุนอนุรักษ์ได้อีกทางหนึ่ง

การสืบชะตาแม่น้ำของแต่ละหมู่บ้านในครั้งแรกจะเป็นการสืบชะตาแม่น้ำที่ถือว่าเป็นครั้งใหญ่ที่สุด ซึ่งจะมีการประกาศการเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ซึ่งในการสืบชะตาแม่น้ำในครั้งแรกนี้จะมีมูลนิธิอีกเมืองน่านเข้ามาสนับสนุน โดย “ท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ” ประธานมูลนิธิเป็นผู้นำพิธี ซึ่งจัดทำเช่นนี้เป็นรูปแบบการปฏิบัติที่เหมือนกันทั้ง 10 แห่ง

ภาพที่ 17 ท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ ประธานมูลนิธิอีกเมืองน่าน

ในการสืบชะตาแม่น้ำถือว่าเป็นโอกาสที่ดีมากในการที่จะรวมความร่วมมือจากองค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนทั้งในและนอกพื้นที่ตำบลไหล่น่าน ไม่ว่าจะเป็นมูลนิธิฮักเมืองน่าน การประมงจังหวัดน่าน องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล สถาบันต่างๆในหมู่บ้านและตำบล ไม่ว่าจะเป็นวัด โรงเรียน สถานีอนามัยประจำตำบลไหล่น่าน กลุ่มต่างๆในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรีและกลุ่มหมู่บ้าน เป็นต้น

การสืบชะตาแม่น้ำของเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำทั้ง 10 แห่งในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน ได้จัดทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำขึ้นทุกแห่งก่อนที่จะประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ และจัดพิธีนี้ทำขึ้นทุกปี เพราะชาวบ้านเชื่อว่า เป็นการทดแทนบุญคุณให้กับแม่น้ำและสัตว์น้ำ

5.3 การปิดตุงยันต์ป้องกันการระเบิดปลา

การปิดตุงยันต์ป้องกันการระเบิดปลานี้ จะมีการนำตุงไปปักในเขตที่ไม่ได้กำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันหรือลดความถี่ในการลักลอบการระเบิดปลาในพื้นที่ที่ปลอดการอนุรักษ์ ซึ่งตุงที่ใช้ปักป้องกันการระเบิดปลา จะมีลักษณะเหมือนตุงทางเหนือ แต่จะเป็นตุงที่ทำมาจากเศษผ้าจีวรของพระขนาดกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ยาว 70 เซนติเมตร แล้วลงอักขระตามพิธีกรรม การปักตุง เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับวิญญาณเนื่องจาก “ตุง” เป็น “**สี่สัณฐ์ลักษณะ**” ที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่า หากสถานที่ใดมีตุงปักอยู่ สถานที่นั้นจะมีวิญญาณคุ้มครองอยู่ ดังนั้นชาวบ้านก็จะเกิดความกลัวไม่มีใครกล้าเข้าใกล้บริเวณนั้น ซึ่งพ่ออุ้ยบุญตา คำชุ่ม ปราชญ์ชาวบ้านบ้านนาสา ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า

“เมื่อก่อนแม่น้ำตรงนี้มีแต่เสียงระเบิดปลา ตุม ตุมยั้งเป็นกลางคืนยังกับสนามรบ แต่พอเป็นเอาตุงตุ้เจ้านี้มาปักไม่มีใครกล้าเข้าใกล้เลย เพราะว่าตุงชาวบ้านเชื่อกันว่าผีแถวนี้เฮี้ยน ยั้งเป็นตุงตุ้เจ้า ยั้งไม่มีใครกล้ามาทำอะไรแถวๆที่ตุงปักเลย เพราะเชื่อว่าจะทำผิดไม่ผิดก็มีอันเป็นไปทั้งนั้น “

5.4 การสร้างหอเจ้าที่ ณ เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

เป็นการอัญเชิญดวงวิญญาณ หรือเจ้าที่ให้มาช่วยในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ เสมือนว่าหอเจ้าที่เป็นยามรักษาการณ์ที่เข้มแข็ง คอยปกป้องคุ้มครองปลา และแม่น้ำ และป้องกันผู้ที่จะมาลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ และเมื่อครบรอบปีชาวบ้านก็จะจัดนำเครื่องเซ่นไปสังเวยเจ้าที่ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านเรียกว่า “เลี้ยงผี” ถือว่าเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณผี วิญญาณที่ช่วยดูแลเขตอนุรักษ์ฯ รวมไปถึงดูแลหมู่บ้านด้วย พิธีกรรมนี้จะจัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปี ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์ของแม่อุ้ยสา ไชยชุมศักดิ์ ผู้สูงอายุบ้านบุญเรือง กล่าวว่

“เลี้ยงผีนี้ต้องทำทุกปีถ้าเกินเวลาไปหน่อยก็จะมีอะไรไม่ดีกับหมู่บ้านละ เหมือนปีที่แล้ว วัควายชาวบ้านล้มตายเป็น สิบๆตัว ชาวบ้านถึงว่าเกิดอะไรขึ้น ทบทวนกันไปมา ผู้ใหญ่เป็น บอกว่า บ่ได้เลี้ยงผีเจ้าที่เขตอนุรักษ์รีเปลา อาทิศย์ต่อมา หมู่บ้านก็เลยทำพิธีเลี้ยงผีปรากฏว่าเรื่องร้ายๆก็หายไป ปีต่อๆมาก็เลยจัดตรงเวลาไม่มีสายเลย”

● กระบวนการที่ 6 การจัดการเชิงโครงสร้าง

การเมืองศักรชุมชนหรือกลุ่มซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของชุมชนกับชุมชน, ชุมชนกับท้องถิ่น, ชุมชนกับรัฐ, ชุมชนท้องถิ่นกับรัฐ, เกิดการบริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการซึ่งจะสามารถบริหารจัดการปัญหาต่างๆ ในชุมชนได้ปัจจุบันหมู่บ้านต่างๆในพื้นที่ตำบลไหล่นานที่มีการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำเกิดเป็นกลุ่มอนุรักษ์ซึ่งจะมีการบริหารจัดการโดยชุมชนเองทำให้มองเห็นมิติของความยั่งยืน

6.1 คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำระดับหมู่บ้าน

ส่วนใหญ่หมู่บ้านในเขตตำบลไหล่นานจะมีโครงสร้างคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำ ประกอบไปด้วยผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน รองประธานคณะกรรมการ และเลขานุการ เป็นไปตามโครงสร้างการปกครองของหมู่บ้าน (ยกเว้นบ้านนาสา หมู่ที่ 3 มี นายชวง ศรีแก้ว เป็นประธาน

กลุ่มอนุรักษ์เนื่องจาก เคยเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านเมื่อออกจากตำแหน่งชาวบ้านก็ยังคงขอร้องให้ท่านดำรงตำแหน่งเช่นเดิม และมีผู้ใหญ่บ้านเป็นเลขานุการ) คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำมาจากผู้นำชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการ หรือมาจากตัวแทนชาวบ้านจากกลุ่มต่างๆเช่นกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ หรือบุคคลที่ชาวบ้านเห็นว่ามีความสำคัญต่อการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้าน รวมจำนวนคณะกรรมการในระดับหมู่บ้านแล้วมีประมาณ 10-15 คน

ซึ่งคณะกรรมการในหมู่บ้านจะมีหน้าที่ในการประสานงาน กับชาวบ้านและส่วนที่เกี่ยวข้องในการจัดการการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำนอกจากนี้ก็ยังมีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านอื่นๆด้วยแล้วแต่การแบ่งโครงสร้างหน้าที่ของแต่ละหมู่บ้าน

การจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ มีวิธีการจากการทาบทาม ชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้มีความคิดในการพัฒนา ชาวบ้านในชุมชนเห็นฝีมือ มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความตั้งใจในการทำงาน และมีคุณธรรม เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน ให้มาเป็นคณะกรรมการ โดยจะเสนอชื่อเข้าที่ประชุมหมู่บ้านแล้วให้ชาวบ้านร่วมลงนามแสดงความเห็นชอบในการแต่งตั้งคณะกรรมการการอนุรักษ์ ซึ่งส่วนใหญ่ในการแต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ในหมู่บ้านต่างก็ได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์อย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ คณะกรรมการจะไม่มีวาระการดำรงตำแหน่งมีการประชุมกันทุกสิ้นเดือน มีการรายงานค่าใช้จ่าย-รายได้ในการดำเนินงาน ถ้าหากว่าคณะกรรมการคนไหนที่มีประวัติการทำงานดีก็จะได้เป็นตัวแทนของชาวบ้านตลอดไป ซึ่งคุณก้อย สมนึก ชาวบ้านบ้านบุญเรือง ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการคัดเลือกคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำว่า

“คณะกรรมการที่เป็นอยู่ส่วนมากก็เป็นคนที่เห็นๆกันอยู่ว่าทำงานเพื่อหมู่บ้านมาตลอด มีงานหมู่บ้านเมื่อไหร่ก็จะเห็นหน้ากันตลอด ก็ไม่ยากที่จะเลือกหรือก แล้วที่เป็นก็จะเป็นไปเรื่อยๆเพราะส่วนมากที่ได้เลือกมาเป็นก็เป็นคนดีกันทั้งนั้น”

ซึ่งรายชื่อคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำจะขึ้นป้ายประกาศอย่างเป็นทางการบริเวณเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำใกล้ๆกับป้ายกฎระเบียบบนนั่นเอง (ดังตัวอย่างภาพที่ 18) ซึ่งชาวบ้านสามารถสอบถามหรือ แจ้งเบาะแสเกี่ยวกับผู้กระทำผิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำได้ที่คณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำได้ทุกคน

ภาพที่ 18 ป้ายรายชื่อคณะกรรมการอนุรักษ์แม่บ้านนาสา หมู่ที่ 3 ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณเขตอนุรักษ์แม่บ้านและสัตว์น้ำ

ในการดำเนินงานของคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่บ้านของหมู่บ้านนั้นเป็นการทำงานที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนและไม่มีสวัสดิการจากหมู่บ้านแต่อย่างใด ทุกคนต่างทำงานด้วยใจรักและถือว่าเป็นเกียรติของตนเองที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านให้เป็นตัวแทนของหมู่บ้านในการทำงานเพื่อส่วนรวม

6.2 คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์แม่บ้านและสัตว์น้ำระดับตำบล

เป็นการรวมตัวของหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไผ่ดำทั้งหมดทั้ง 8 หมู่บ้าน คือ บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 ,บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2,บ้านนาสา หมู่ที่ 3,บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4,บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5 ,บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6,บ้านปากงู หมู่ที่ 7 และบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8 มีคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่ในการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์แม่บ้านและสัตว์น้ำภายในตำบลไผ่ดำ และประสานกับเครือข่ายการอนุรักษ์แม่บ้าน ของชุมชนอื่นๆ คณะกรรมการการอนุรักษ์แม่บ้านประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลตำบลไผ่ดำ ประธานสภา อบต.ไผ่ดำ ประธานกลุ่มผู้สูงอายุประธานกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข ประธานกลุ่มแม่บ้าน

ประธานกลุ่มเยาวชน ผู้ทรงคุณวุฒิ ประธานประชาคม และตัวแทนประชาชนในตำบลไหล่น่าน รวมทั้งสิ้น 20 คน เพื่อเรียนรู้การจัดการและการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ เพื่อให้มีความสามารถในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ในทุกเขตอนุรักษ์และทุกหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน และวางแผนการใช้ผลประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำให้สามารถเอื้อต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านในตำบลไหล่น่านและตำบลใกล้เคียงได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ทางกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในตำบลไหล่น่านยังมีนโยบายการพัฒนาเชื่อมโยงไปยังการพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การฟื้นฟูวัฒนธรรมของท้องถิ่น การละเล่นพื้นบ้าน และพิธีกรรมความเชื่อท้องถิ่นอีกด้วย

● กระบวนการที่ 7 การพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

การจัดการแม่น้ำและสัตว์น้ำของหมู่บ้านต่างๆในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน แต่ละหมู่บ้านได้ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เป็นระยะเวลาาร่วม 30 ปี แต่ขณะนั้นเป็นการดำเนินการเฉพาะส่วนแต่ละหมู่บ้านมีวิธีการที่เป็นของตนเอง ยังไม่ได้มีการรวมตัวกันในการจัดการให้เป็นเครือข่ายทั้งในระดับหมู่บ้าน หมู่บ้านใกล้เคียง และในระดับตำบล

การเข้ามาของมูลนิธิกเม็องน่านได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชื่อมร้อยเครือข่ายได้เป็นอย่างดีโดยการนำเอาแนวคิดและการดำเนินงานรูปแบบการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำท้องถิ่น การจัดการแม่น้ำที่ตนเองทำ การที่ชุมชนได้รวมตัวกัน ทำให้มีอำนาจในการต่อรองกับภายนอกมากขึ้นแต่ไม่ได้หมายความว่าจะสามารถต่อรองได้ในทุกเรื่อง การรวมตัวของหลายหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน เป็นเครือข่ายตำบลไหล่น่านไปขยายยังพื้นที่ใกล้เคียงในปัจจุบันเกิดเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำท้องถิ่นตำบลไหล่น่าน รวมทั้ง 8 หมู่บ้าน 10 แห่ง

ภาพที่ 19 เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8 ตำบลไหล่น่าน

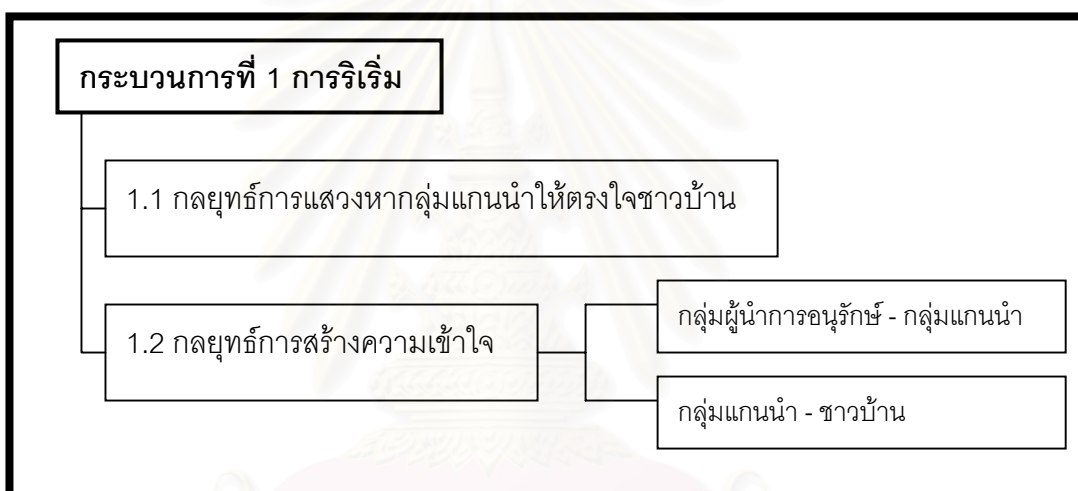
ภาพที่ 20 เขตอนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำของบ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2 ตำบลไหล่นาน

ตอนที่ 2 กลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ในตอนี่ 2 นี้ผู้วิจัยวิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสารโดยใช้กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำในตอนี่ 1 เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ซึ่งสามารถวิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสารได้ดังนี้

- กระบวนการที่ 1 การริเริ่ม

สามารถอธิบายกลยุทธ์การสื่อสารในกระบวนการที่ 1 เป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 21 แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 1

1.1 กลยุทธ์ในการแสวงหากลุ่มแกนนำให้ตรงใจชาวบ้าน

กลยุทธ์การสื่อสารนี้เป็นการใช้**คุณสมบัติของสื่อบุคคล** ในการเชื้อให้เกิดประสิทธิผลทางการสื่อสาร กล่าวคือ ในกระบวนการริเริ่มนี้กลุ่มผู้นำการอนุรักษ์กลุ่มแรกซึ่งส่วนใหญ่จะประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน จะทำการแสวงหาแนวร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ เพื่อรวมกลุ่มเป็นกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์ โดยที่คุณสมบัติของกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์จะต้องเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ ศรัทธา มีความเสียสละและจริงใจและเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน ซึ่งจะส่งผลให้การสื่อสารระหว่างชาวบ้านและกลุ่มแกนนำการอนุรักษ์บรรลุจุดประสงค์ได้โดยง่าย ดังตัวอย่างจากการให้สัมภาษณ์จากกลุ่มแกนนำ ว่า

“ตอนที่เริ่มจะทาบทาม ทุกคนก็จะมีคนที่คิดจะชวนเข้าทำงานอยู่แล้วในหัว ซึ่งก็เป็นคนที่ซ้ำๆกันทั้งนั้นแหละ เพราะคนที่ทำงานจริงๆก็เห็นๆกันอยู่ชาวบ้านเค้าก็เห็น คนเคยทำงานด้วยกันคุยกันง่าย”

(สมัย ปันตีบ ผู้ใหญ่บ้านบ้านนาสา, สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

1.2 กลยุทธ์การสร้างความเข้าใจ

กลุ่มผู้นำการอนุรักษ์ – กลุ่มแกนนำ

ในการแสวงหากลุ่มแกนนำการอนุรักษ์ฯ กลุ่มผู้นำกลุ่มแรก จะต้องมีการสร้างความเข้าใจให้กับกลุ่มแกนนำไม่ว่าจะเป็น บทบาทหน้าที่ วัตถุประสงค์และข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยในการสร้างความเข้าใจส่วนใหญ่จะเป็นการนำกลุ่มแกนนำไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์แม่น้ำในชุมชนอื่นๆที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งในการศึกษาดูงานจะศึกษาในส่วนของกระบวนการทำงานของกลุ่มแกนนำ และ การดำเนินการในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งในกลยุทธ์นี้เป็นการสื่อสารแบบสองทาง(Two-way Communication)แบบไม่ทางการ เพราะต้องมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เปิดโอกาสให้กลุ่มแกนนำใหม่ได้ซักถามเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากที่สุด จะเห็นได้จากตัวอย่างจากการสัมภาษณ์ ดังนี้

“ตอนที่เค้ามาชวนผมเข้าทำงานผมก็เห็นด้วยนะ แต่ว่าก็ยังไม่ค่อยเข้าใจเท่าไรหรอกว่ามันจะออกมายังไง เราต้องมีหน้าที่ทำอะไรบ้าง จนผู้ใหญ่เค้าพาไปดูงานที่วังปลาบ้านดอนแก้ว ผมก็เห็นภาพขึ้นมาบ้าง แล้วก็ได้คุยกับแกนนำบ้านดอนแก้วก็เลยทำให้เข้าใจแล้วก็อยากนำเขาไปทำที่หมู่บ้านบ้างเพราะผมว่ามันเข้าท่าดี ปลาเค้าเยอะแยะเลย แล้วเราก็ต้องกลับมาคุยกันอีกหลายๆครั้ง ต้องเข้าใจให้ตรงกัน เพราะว่าเราก็เหมือนเป็นตัวแทนชาวบ้านต้องไปเล่าให้เค้าฟังอีกที”

(สำราญ แ่งสี แกนนำการอนุรักษ์บ้านไหล่นาน, สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

กลุ่มแกนนำ - ชาวบ้าน

กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์มีหน้าที่หลักในการสร้างความเข้าใจกับชาวบ้าน เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในหมู่บ้าน โดยในการสร้างความเข้าใจนั้นกลุ่มแกนนำจะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารหลักโดยมีกลุ่มผู้รับสารหรือกลุ่มเป้าหมายคือชาวบ้านในชุมชน เนื้อหาที่กลุ่มแกนนำจะต้องสื่อสารให้กับชาวบ้านคือ เหตุผลในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งสาเหตุหลักก็คือเพื่อการฟื้นฟูแม่น้ำและสัตว์น้ำ ข้อดีข้อเสียของการอนุรักษ์แม่น้ำ

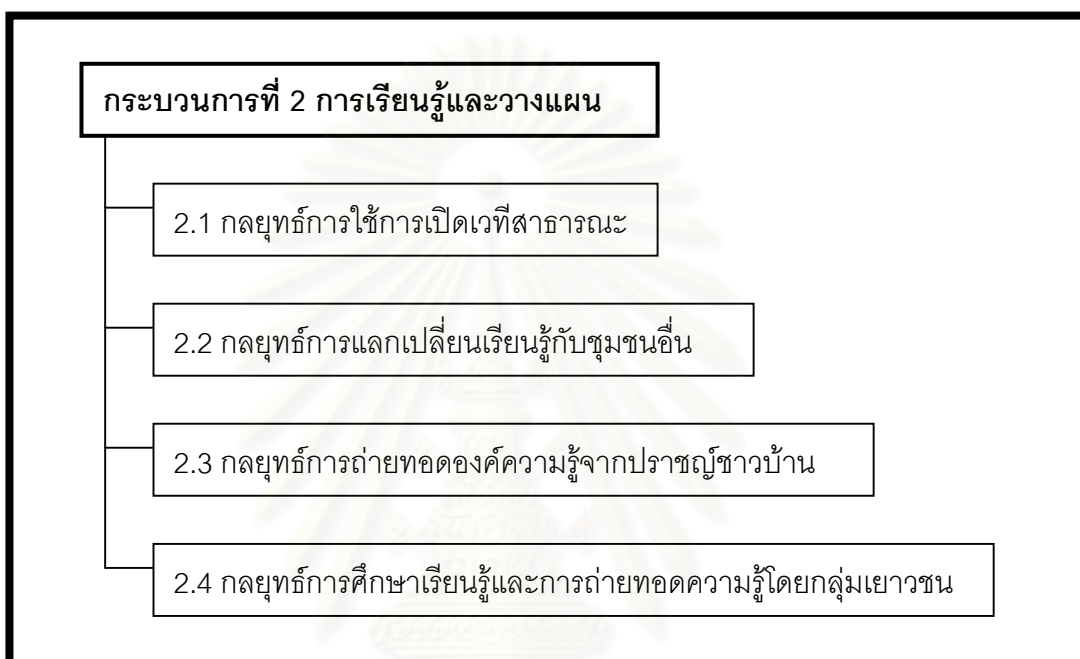
โดยส่วนใหญ่กลุ่มแกนนำจะใช้วิธีการยกตัวอย่างการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จ โดยกลุ่มแกนนำจะชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่ชาวบ้านและชุมชนจะได้รับ ซึ่งในการยกตัวอย่างอาจจะเป็นการใช้รูปภาพประกอบ วิดีโอ หรือสไลด์ หรือการเชิญตัวแทนจากชุมชนที่ดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำแล้วประสบความสำเร็จมาเป็นวิทยากร ในการนำเสนอข้อมูลและเหตุผลต่างๆในการสร้างความเข้าใจในการอนุรักษ์ให้กับชาวบ้าน กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์จะต้องมีความจริงจังในการนำเสนอข้อมูล กล่าวคือ จะต้องไม่นำเสนอข้อมูลเพียงด้านดีเพียงด้านเดียว หากมีด้านลบกลุ่มแกนนำในฐานะผู้ส่งสารก็ต้องนำเสนอข้อมูลในส่วนนั้นด้วย เพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาให้กับชาวบ้าน ซึ่งการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจกับชาวบ้าน ส่วนใหญ่กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์ใช้การสื่อสารแบบ วัจนภาษา มีการใช้คำพูดที่เข้าใจง่าย ชัดเจน และมีความสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถทำความเข้าใจกับสิ่งที่กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์ต้องการสื่อสารมากขึ้น ซึ่งชาวบ้านได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า

“ตอนแรกก็ไม่ได้สนใจผู้ใหญ่เป็นประกาศิให้มาประชุมประจำเดือน ค่อยก็มาตามปกติ พอเค้ามาเปิดทีวี แจกรูปให้ดูก็สนุกดี เห็นบ้านอื่นเค้าทำปลาเต็มไปหมดเลย เป็นก็บอกที่เราต้องช่วยกันไม่นั้นก็ทำแบบเค้าไม่ได้ ค่อยว่ามันก็ไม่ได้เห็นเยอะไรมากมายอยากให้ปลาเยอะเหมือนเมื่อก่อน”

(แม่อุ้ยศรี บันทिया ผู้สูงอายุบ้านท่าข้าม, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

- กระบวนการที่ 2 การเรียนรู้และวางแผน

สามารถอธิบายกลยุทธ์การสื่อสารในกระบวนการที่ 2 เป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 22 แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 2

2.1 กลยุทธ์การใช้การเปิดเวทีสาธารณะ

ในการเปิดเวทีสาธารณะในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน จะเป็นลักษณะของการประชุมหมู่บ้าน การประชุมระดมสมอง ซึ่งในการเปิดเวทีสาธารณะนี้จะประกอบไปด้วย กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์ฯ กรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้าน การเปิดเวทีสาธารณะนี้ทำให้เกิดรูปแบบการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านและผู้ร่วมประชุมได้แสดงความคิดเห็น ชักถามข้อสงสัย ทำให้ชาวบ้านเกิดการมีส่วนร่วม ซึ่งผลจากการสื่อสารเช่นนี้ทำให้การเปิดเวทีสาธารณะได้ข้อมูลที่แท้จริงเนื่องจากเป็นข้อมูลที่มาจากชาวบ้านซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยมีตัวอย่างที่สอดคล้องกับกลยุทธ์การใช้การเปิดเวทีสาธารณะดังนี้

“ เวลาที่มีการประชุมหมู่บ้านวาระพิเศษเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ ชาวบ้านออกความคิดเห็นเยอะ ทำให้เรารู้ว่าเค้าคิดยังไง เข้าใจเหมือนเราถูกบีบไล่ ถ้าเกิดไม่มีการเปิดการประชุมแบบนี้ ก็คงคิดเอาเองว่าชาวบ้านเค้าเข้าใจ เห็นด้วย”

(กำจัด หลักพันคำ กรรมการหมู่บ้านและแกนนำการอนุรักษ์บ้านบุญเรือง,สัมภาษณ์
22 มกราคม 2548)

“แฟนพี่เค้าชอบชวนให้มาประชุมเวลาที่เค้ามีประชุมเรื่องอนุรักษ์แม่น้ำ เพราะเค้าเป็นคนชอบแสดงความคิดเห็น พี่ก็ไปได้ ไปฟังเค้าเถียงกัน แต่ก็ไม่ได้มีอะไรบาดหมางนะ เค้าเถียงกันเพราะอยากให้มันดีชาวบ้านเค้าก็เข้าใจ”

(ศรีนุ่น คำศรีแก้ว,ชาวบ้านบ้านไหล่น่านเหนือ ,สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

2.2 กลยุทธ์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น

แกนนำจะเปิดโอกาสให้เยาวชน หรือสมาชิกในหมู่บ้าน ได้เข้าไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่ เพื่อให้สมาชิกในแต่ละหมู่บ้านเข้าไปสัมผัสกับของจริง และเล็งเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์แม่น้ำในหมู่บ้านของตน เมื่อเปรียบเทียบกับความสำเร็จในการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งถือเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำระหว่างหมู่บ้าน โดยสามารถแลกเปลี่ยนซักถามกันอย่างเปิดเผยในลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง(Two-way Communication) ซึ่งกลยุทธ์นี้ถือว่าเป็นกลยุทธ์ที่สามารถกระตุ้นให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี ซึ่งจากการสัมภาษณ์เยาวชนที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นี้ เยาวชนได้แสดงความคิดเห็น กับผู้วิจัยว่า

“ ผมชอบตอดูงานที่บ้านหาดผาขน เพราะว่าปลาเยอะดี มีแพอยู่กลางน้ำ อยากให้เขตอนุรักษ์บ้านไหล่น่านเหนือเป็นแบบนี้บ้าง ลุงสม(นามสมมุติ) เป็นบอกว่าถ้าไม่ได้มาเห็นกับตาก็ไม่อยากเชื่อหรือกว่ามันจะดีจริงๆ”

(นายธีรกร คำชุ่ม เยาวชนบ้านไหล่น่านเหนือ,สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2548)

2.3 กลยุทธ์การถ่ายทอดองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน

วิธีการดังกล่าวเป็นไปใน รูปแบบของการสื่อสารโดยใช้สื่อบุคคล โดยใช้ความน่าเชื่อถือของสื่อบุคคล นั่นก็คือ ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านจะเป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูล ที่เกี่ยวกับเรื่องราววิถีชีวิต ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กับ แม่น้ำในชุมชนที่พวกเขาได้อาศัยพึ่งพิง พากอาศัยกันมา ให้กับกลุ่มแกนนำ ชาวบ้าน ได้รับรู้เรื่องราวความเป็นมาของแม่น้ำน่าน-แม่น้ำว่า วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ และ การอนุรักษ์แบบแผนเดิมในอดีตที่ผู้เฒ่าผู้แก่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา ให้ฟังซึ่งเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกอยากให้ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมาสู่หมู่บ้าน จึงเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่างการให้สัมภาษณ์ของปราชญ์ ชาวบ้านและชาวบ้าน ดังนี้

“อู้อยู่ดีใจที่ผู้ใหญ่บ้านเป็นยังไม่ลืมคนเฒ่าคนแก่ อู้อยู่ก็ทำไม่เป็นหรอกมาเป็น วิทยากรตอนแรกก็เขินแต่ว่าเห็นว่าเป็นคนกันเองทั้งนั้น ก็เลยเล่าสบายๆเหมือน เล่านิทานให้หลานฟัง”

(พ่ออู้อยู่บ้าน แก้วนันทา ผู้สูงอายุบ้านนาสา ,สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์)

“ไม่เคยเห็นพ่อทำแบบนี้ ขึ้นบนเวทีถือไมค์ บางเรื่องที่แก่เล่าเรารู้แล้ว บางเรื่องก็ ยังไม่เคยรู้มาก่อน แต่พ่อเป็นเล่าเรื่องว่าเมื่อก่อนปลาเยอะ ขนาดตั้งหม้อแกงรอ แล้วไปจับปลาใส่ที่หลังยังทันเลย มาเทียบกับตอนนี้ก็เสียตายนึกโกรธพวกที่ เอาการระเบิดปลาตายเป็นเปื้อน คือจะอนุรักษ์ก็อยากให้ลงมือทำเลย ชาว บ้านใครๆเค้าก็อยากให้น้ำ ปลามันดีทั้งนั้นแหละ”

(จันศรี ผ่องแก้ว ชาวบ้านบ้านนาสา ,สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

2.4 กลยุทธ์การศึกษาเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้โดยกลุ่มเยาวชน

เป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนได้ศึกษานิเวศแม่น้ำและชุมชนเพื่อเป็นการให้เยาวชน เหล่านั้นได้เรียนรู้ศึกษา สำรวจสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว คือ ชุมชนของตนเอง โดยข้อมูลที่ได้มานั้น เป็นข้อ

มูลที่บ่งบอกถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำและชุมชน โดยให้เยาวชนได้รับความรู้ผ่านการลงมือ และ ประสบการณ์ ด้วยตัวของเยาวชนเอง ซึ่งถือว่าเป็นอีกวิธีการที่ดีในการถ่ายทอดข้อมูลให้กับเยาวชนแทนการที่เยาวชนเหล่านั้นจะนั่งฟังข้อมูลแต่ฝ่ายเดียวในห้องอบรม (passive audience) โดยที่วิธีการนี้จะทำให้เยาวชนเหล่านั้นเป็นทั้งผู้ที่ถ่ายทอดข้อมูล และ รับข้อมูล ในขณะเดียวกัน (active and passive audience) ซึ่งการให้เยาวชนเป็นผู้ลงมือปฏิบัติและได้รับรู้ การเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง เป็นการกระตุ้นให้เยาวชนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำมากขึ้น และ ทางกลุ่มแกนนำยังเล็งเห็นว่าวิธีการดังกล่าวยังจะทำให้เยาวชนเหล่านั้นกลายเป็นอีกช่องทางหนึ่ง (สื่อบุคคล) ในการถ่ายทอดข้อมูลไปยังบุคคลใกล้เคียง อาทิ พ่อ แม่ ญาติ ซึ่งจะทำให้แนวคิดในการอนุรักษ์แม่น้ำได้ผลมากขึ้น เพราะ ความเชื่อที่ว่า ความใกล้ชิด และ ความสัมพันธ์ ระหว่างเด็ก และ พ่อ แม่ หรือบุคคลใกล้เคียง จะเป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลเหล่านั้นจดจำ และ รับฟังข้อมูลที่เด็กเป็นผู้ถ่ายทอดได้ดีเพิ่มมากขึ้น

โดยที่หลังจากการนำรูปแบบของสื่อกิจกรรม และ สื่อบุคคลดังกล่าวมาใช้ในกลยุทธ์ในการสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์แม่น้ำดังที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้นทำให้ เยาวชนและชาวบ้านในหมู่บ้านเกิดความรู้สึกถึงบุญคุณของแม่น้ำ ซึ่งจากการสัมภาษณ์เยาวชนและแกนนำการอนุรักษ์ได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัย ว่า

“ไม่คิดว่าแม่น้ำจะเปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อก่อนมาก ถ้าหนูไม่ได้เป็นคนหาข้อมูลตรงนี้เองก็คงไม่ได้สนใจว่าเมื่อก่อนบ้านเรามีอะไร และเดี๋ยวนี้อะไรหายไป เพื่อนๆที่มาทำด้วยกันก็บอกเป็นเสียงเดียวกันว่าอยากให้มีการอนุรักษ์อย่างจริงจังไม่ต้องเฉพาะแม่น้ำก็ได้”

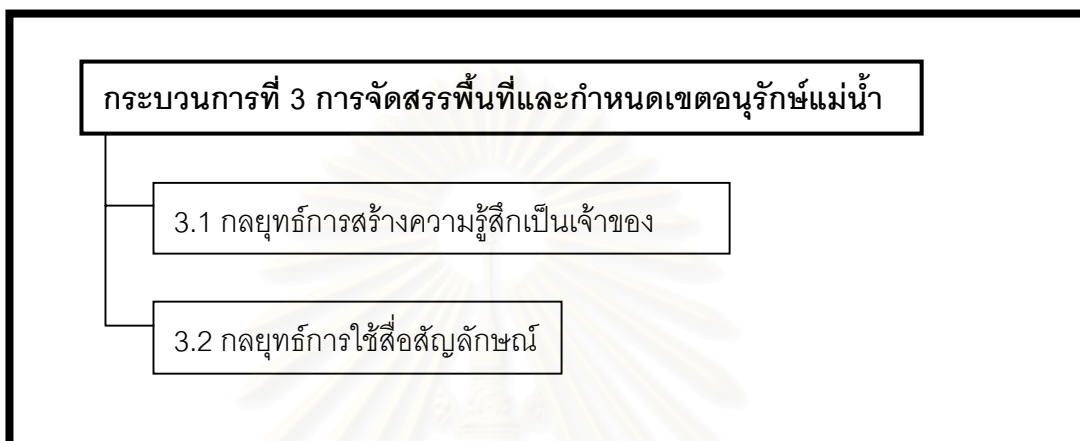
(จันทร์ภา ไชยชนะ เยาวชนบ้านบุญเรือง, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2548)

“เด็กๆเยาวชนมีความตั้งใจดีมากเลยครับ ยิ่งเค้าได้รู้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ ดูเหมือนว่าไฟแรงมากอยากจะทำมาช่วยทำงาน คนรุ่นใหม่เห็นเค้ามีความตั้งใจจริงคนทำงานรุ่นๆเก่าอย่างพวกเราก็สบายใจแล้วอย่างน้อยก็ยังมีคนสานต่อ”

(ชวิง ศรีแก้ว ประธานกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำบ้านนาสา, สัมภาษณ์ 15 มีนาคม 2548)

- กระบวนการที่ 3 การจัดสรรพื้นที่และกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำ

สามารถอธิบายกลยุทธ์การสื่อสารในกระบวนการที่ 2 เป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 23 แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 3

3.1 กลยุทธ์การสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของเขตอนุรักษ์

กลุ่มแกนนำได้ทำการจัดการประชุมหมู่บ้าน เปิดเวทีสาธารณะ ให้ชาวบ้านเข้าร่วมประชุม โดยเนื้อหาของการประชุมจะเป็นการสร้างความรู้สึกว่า แม่น้ำในท้องถิ่นนั้นเป็นของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ทุกคนในหมู่บ้านเป็นเจ้าของของแม่น้ำและสัตว์น้ำร่วมกัน ดังนั้นในการกำหนดเขตในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ก็ต้องได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ ก่อน ซึ่งชาวบ้านทุกคนจำเป็นจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องในการแสดงความคิดเห็น และ รับทราบข้อมูล ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำ โดยมีกิจกรรมในการประชุม อาทิ การร่วมแสดงความคิดเห็น การลงคะแนนเสียงกำหนดเขตในการอนุรักษ์แม่น้ำ เป็นต้น เพื่อที่จะสามารถหาข้อสรุปที่แท้จริง และเป็นข้อสรุปที่ทุกคนในชุมชนเห็นพ้องตรงกันทุกฝ่าย ซึ่งรูปแบบของกระบวนการในการสร้างความตระหนัก ความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ให้กับชาวบ้านในชุมชน ของกลุ่มแกนนำ จึงถือได้ว่าเป็นการนำเสนอในรูปแบบ **สื่อกิจกรรม** เข้ามาช่วย ซึ่งจากไปสัมภาษณ์ความคิดเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับการให้สิทธิความเป็นเจ้าของแก่ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้าน มีตัวอย่างการสัมภาษณ์ดังนี้

“เป็นการทำงานที่ให้เกียรติชาวบ้านมากซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่สร้างความพึงพอใจให้กับชาวบ้านมาก แต่ก็ไม่ใช่ทุกคนนะบางคนเป็นพวกขวางโลก บอกว่าหมั่นไส้ทำเป็นมาขอความคิดเห็นจากชาวบ้าน จริงๆแล้วก็ไม่ได้ฟังหรอก แต่ชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุมทุกคนก็จะรู้เพราะการกำหนดก็จะต้องตรงกับที่ได้ตกลงกันในที่ประชุมอยู่แล้ว”

(ครูจันทร์เพ็ญ ไชยชนะ ข้าราชการครูบ้านบุญเรือง, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2548)

3.2 กลยุทธ์การใช้สื่อสัญลักษณ์

เมื่อได้ข้อสรุปเป็นที่เรียบร้อยแล้วถึงอาณาเขตในการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้าน ทางกลุ่มแกนนำ และ ชาวบ้านในหมู่บ้านได้ร่วมกันออกแบบ สร้างสรรค์ และ นำสัญลักษณ์ เข้ามาใช้เพื่อเป็นการตกลง ทำความเข้าใจร่วมกันว่า เขตแดนใดที่มีสัญลักษณ์นี้ปรากฏอยู่ เขตแดนนั้นถือว่าเป็นเขตแดนแห่งการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ซึ่งสื่อสัญลักษณ์ที่นำมาสร้างความเข้าใจร่วมกันก็คือ การปักริ้วธง และ การใช้เชือกซึ่งขำมฝั่งแม่น้ำนั่นเอง ซึ่งเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่ใช้ร่วมกันในทุกพื้นที่ ในตำบลไหล่นาน ทำให้เป็นสื่อสัญลักษณ์ที่ชาวบ้านรับรู้กันทั่วตำบล ซึ่งรวมถึงบุคคลนอกพื้นที่อีกด้วย

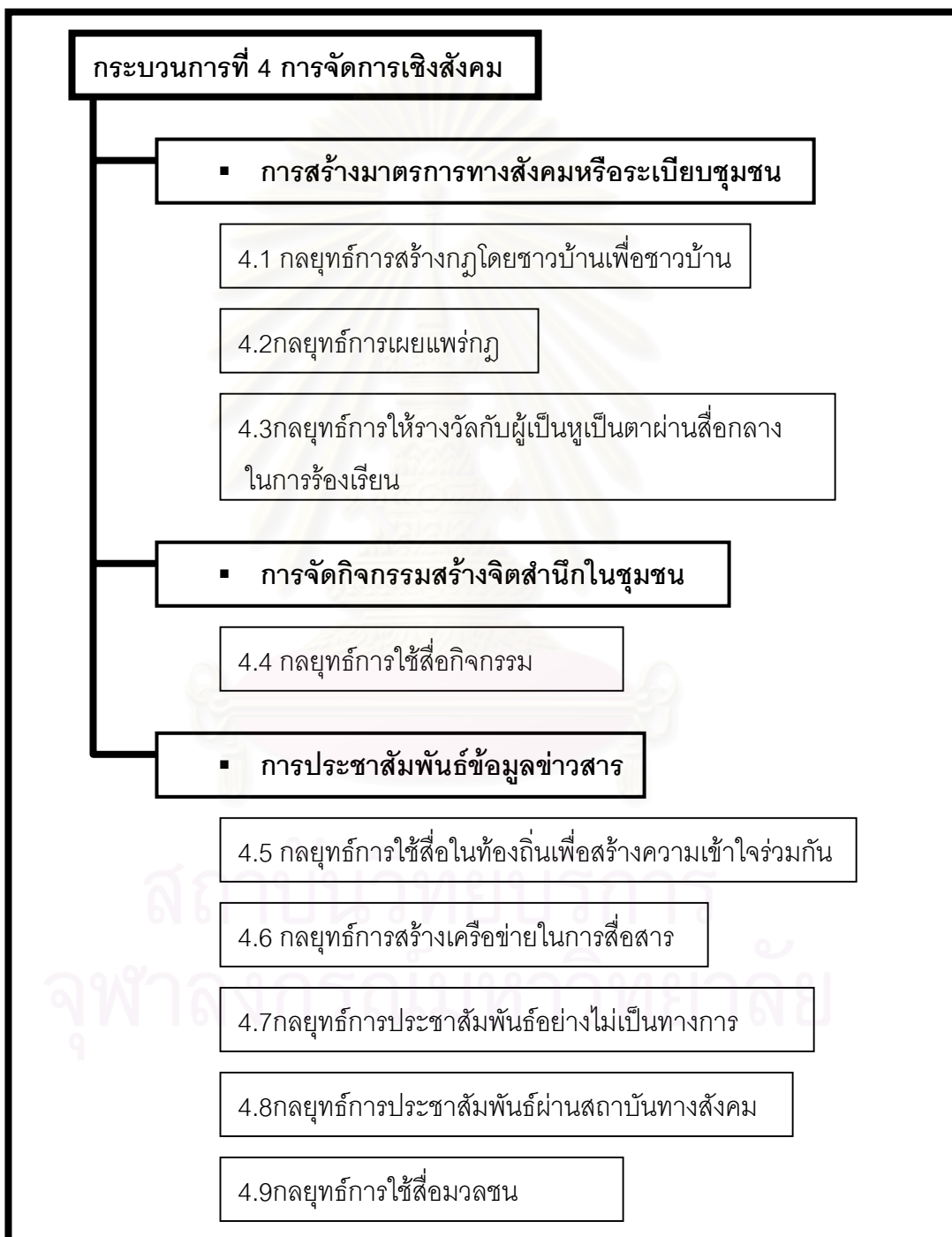
ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์

“คนแถวนี้เค้าเป็นที่รู้กันหมดแหละว่า ธง กับเชือกที่กันขำมแม่น้ำเป็นการบอกให้รู้ว่าตรงนี้เป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำ ไม่มีใครเข้ามาบุกรุกเพราะไม่รู้หรอก จะมีก็แต่เข้ามาจับปลาเพราะตั้งใจ ขนาดเขาธงกับเชือกออก เค้าก็รับรู้กันหมด”

(อาคม ชัยวัง แกนนำการอนุรักษ์แม่น้ำบ้านไหล่นานเหนือ, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

- กระบวนการที่ 4 การจัดการเชิงสังคม

สามารถอธิบายกลยุทธ์การสื่อสารในกระบวนการที่ 4 เป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 24 แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 4

■ การสร้างมาตรการทางสังคมหรือระเบียบชุมชน

การจัดสร้างมาตรการทางสังคม หรือ ระเบียบชุมชนในการอนุรักษ์แม่น้ำดังกล่าวทางกลุ่มแกนนำได้มีการนำกลยุทธ์การสื่อสารเข้ามาใช้ ดังนี้

4.1 กลยุทธ์การสร้างกฎโดยชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน

เป็นการจัดเวทีสาธารณะในลักษณะของการจัดประชุมระดมสมอง เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ร่วมแสดงความคิดเห็น ถกเถียงอภิปรายเพื่อร่วมกำหนดมาตรการและกฎระเบียบ โดยมีนักพัฒนาจากมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน และตัวแทนจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์แม่น้ำมาเป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ และมีการนำเอาตัวอย่างมาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำจากชุมชนดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการกำหนดมาตรการ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าสื่อกิจกรรมการประชุมที่ทางกลุ่มแกนนำได้นำมาใช้นั้นก่อให้เกิดผลประโยชน์ที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างความเข้าใจ และ จิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำตามมาหลายด้านด้วยกัน ซึ่งหนึ่งในนั้นคือการเคารพ มาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านเป็นผู้กำหนดขึ้นมาเอง

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“พวกเราเป็นคนกำหนดขึ้นเองก็ไม่มีใครกล้า แหกกฎหรือครับ เพราะเหมือนเป็นการกลืนน้ำลายตัวเอง นอกจากคนนอกพื้นที่นั่นแหละที่ชอบเข้ามาบุกรุกเขตอนุรักษ์”

(เกษม พูลแสง ชาวบ้านบ้านบุญเรือง ,สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

“ตอนที่ระดมสมองกันคิดกฎขึ้นมา ชาวบ้านเอาจริงเอาจังมาก เถียงกันจนผมกลัวว่าจะมีเรื่องบาดหมางกันต่อออกข้างนอกอีก แต่พอได้กฎมาแล้ว สถานการณ์ก็เย็นลง ก็ไม่มีเรื่องบาดหมางอะไรเกิดขึ้นอย่างที่กลัว”

(สงบ จันทร์คำเรือง แกนนำการอนุรักษ์บ้านบุญเรือง,สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

4.2 กลยุทธ์การเผยแพร่กฎ

นอกเหนือจากการจัดสรรพื้นที่และการกำหนดเขตอนุรักษ์โดยการนำสื่อสัญลักษณ์ประเภทธงจิว และเชือกมาใช้ ในกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของตำบลไหล่นานยังนำสื่อประเภทป้ายประกาศ มาใช้ในการสร้างความเข้าใจและเป็นการประกาศให้เกิดการรับรู้โดยทั่วกัน ในมาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยใช้วิธีการติดตั้งป้ายประกาศซึ่งมีขนาดประมาณ 2 x 2 เมตร บริเวณเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ โดยมีเนื้อหาบอกถึงมาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งป้ายดังกล่าว เสมือนเป็นสื่อที่ทำให้มาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำถูกบังคับใช้ในทางกฎหมายได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถควบคุมดูแลการอนุรักษ์แม่น้ำได้เป็นอย่างดี

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“พอมีกฎไม่ให้จับปลาแล้วออกมาเลยว่าจะปรับเท่าไร? เท่าไร ซึ่งก็เป็นจำนวนเงินที่ไม่ค่อยเลย ทำให้การบุกรุกเขตอนุรักษ์น้อยลงมาก แต่ถ้าเกิดว่ายังมีคนกล้าเข้ามาบุกรุก ผมก็ไม่ยอมเหมือนกันก็จะเอาโทษให้ถึงที่สุด เพราะถือว่าฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน”

(สมัย ปันยะ แกนนำการอนุรักษ์บ้านนาสา สัมภาษณ์ 22 มีนาคม 2548)

“ทำให้พวกที่ทำบุกรุกเขตอนุรักษ์ แล้วแก้ตัวว่าไม่รู้กฎก็อ้างไม่ได้แล้วเพราะกฎติดอยู่ตรงทางลงเขตอนุรักษ์เลย”

(นายเรียน ยานะ ชาวบ้านบ้านนาสา, สัมภาษณ์ 22 มีนาคม 2548)

4.3 กลยุทธ์การให้รางวัลกับผู้เป็นหูเป็นตาผ่านสื่อกลางในการร้องเรียน

หนึ่งในกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชน ที่ทางชาวบ้านในชุมชนกำหนดขึ้นมา ซึ่งมีผลอย่างมาก ต่อการดำเนินงานในการอนุรักษ์แม่น้ำ นั่นก็คือ การให้รางวัลกับผู้ที่เป็นหูเป็น

ตา หรือผู้ที่พบเห็นการละเมิดกฎระเบียบหรือทำลายแม่น้ำและสัตว์น้ำ โดยผู้ที่เป็นหูเป็นตาดังกล่าวจะได้รับ เงินเป็นรางวัลตอบแทน ซึ่งถือเป็นการดึงมวลชนเข้าร่วมเพื่อแจ้งเบาะแส โดยบุคคลเหล่านั้น เมื่อพบเห็นคนกระทำผิดก็จะไปรีบแจ้งต่อกลุ่มแกนนำ หรือแจ้งเบาะแสโดยผ่านสื่อกลางในการร้องเรียนผู้กระทำผิด ซึ่งสื่อกลางดังกล่าว นั่นก็คือ **ผู้รับคำร้องเรียน (ชาวบ้าน จะรู้จักกันในนาม ตู้สีแดง)** ผู้ดังกล่าวจะติดตั้งประจำ ไว้ที่หน้าบ้านคณะกรรมการการอนุรักษ์ และบริเวณเขตอนุรักษ์ ผู้ดังกล่าวนอกจากจะรับเรื่องร้องเรียนแล้ว ยังมีบทบาทเป็นผู้ที่รับความคิดเห็น ความต้องการ หรือคำแนะนำของชาวบ้าน ไปสู่คณะกรรมการของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นสื่อกลางใน **การสื่อสารแบบจากล่างขึ้นบน(Bottom-up Communication)**

ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์

“เมื่อก่อนก็มีคนพบเห็นคนบุกรุกเขตอนุรักษ์บ่อย แต่ไม่มีใครสนใจ ไม่มีใครกล้าเอาเรื่องไปบอกผู้ใหญ่บ้าน เพราะถือว่าไม่ใช่ธุระของตนเองบ้าง ไม่อยากมีหาเรื่องใส่ตัวเองบ้างและไม่คิดว่าผู้ใหญ่จะเอาจริง พอมีคนทำผิดแล้วผู้ใหญ่บ้านเอาโทษจริง แถมมีเงินเป็นค่ารางวัลให้อีก แล้วมีตู้แดงนั้นอีก ทำให้มีการแจ้งเบาะแสเยอะขึ้น”

(สำราญ แปงสี แกนนำการอนุรักษ์บ้านไหล่น่าน ,สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

“เมื่อก่อนถ้าผมเจอผมก็ไม่บอกหรอก ไม่ใช่เรื่อง แต่เดี๋ยวนี้มีเงินตอบแทนให้อีก ถ้าผมเจอผมก็บอก”

(นายเก่ง นามสมมติ,สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

■ การจัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในชุมชน

การจัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในชุมชนในการอนุรักษ์แม่น้ำดังกล่าวทางกลุ่มแกนนำได้มีการนำกลยุทธ์การสื่อสารเข้ามาใช้ ดังนี้

4.4 กลยุทธ์การใช้สื่อกิจกรรม

ในการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์ได้นำสื่อกิจกรรมมาใช้ อาทิ การจัดค่ายเยาวชนของมูลนิธิ ฮักเมื่อน่าน “น้ำใส ปลาสวย ด้วยมือเรา” เข้ามาใช้ เพื่อให้เยาวชนได้รู้ถึงกระบวนการจัดการ รูปแบบการจัดการ แม่น้ำและสัตว์น้ำ เพื่อที่กลุ่มเยาวชน จะได้นำความรู้ไปถ่ายทอดให้กับคนใกล้ชิดในหมู่บ้านต่อไป ซึ่งเป็นการให้เยาวชนได้รับความรู้และเกิดความเข้าใจผ่านการปฏิบัติงานจริง ด้วยตัวของเยาวชนเอง ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของกลุ่มเยาวชน และเป็นการปลูกจิตสำนึกในเรื่องการดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้แก่เยาวชนอีกด้วย

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“การใช้กิจกรรมเข้ามาดึงดูดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นทางที่ได้รับการมีส่วนร่วมมากที่สุดเลยที่เดียว อาจจะเป็นเพราะกิจกรรมมีหลากหลายรูปแบบ และมีความน่าสนใจ ชาวบ้านเค้าเข้ามาร่วมเค้าก็สนุก แถมได้ความรู้กลับไปอีก “

(นักพัฒนาจากมูลนิธิฮักเมื่อน่าน,สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

■ การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร

การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารในการอนุรักษ์แม่น้ำดังกล่าวทางกลุ่มแกนนำได้มีการนำกลยุทธ์เข้ามาใช้ ดังนี้

4.5 กลยุทธ์การใช้สื่อในท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน

เมื่อชุมชนมีความต้องการที่จะประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร เช่น ต้องการที่จะเผยแพร่การกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและพันธุ์สัตว์น้ำ มาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำให้เข้าใจร่วมกันขยายต่อในวงกว้าง โดยเริ่มจากการประชาสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยมี

เป้าหมายแทบทุกครัวเรือน ได้มีการนำสื่อมวลชนในระดับท้องถิ่นเข้ามาใช้ ในระยะแรก ๆ จะประชาสัมพันธ์ในระดับหมู่บ้านผ่านหอกระจายข่าว ในที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน และในที่ประชุมระดับตำบล ผ่านกลุ่มผู้นำชุมชนตลอดจนถึง สื่อป้ายกลางแจ้ง ซึ่งในการประชาสัมพันธ์ จะเป็นการการรณรงค์ที่มีในหมู่บ้าน เพื่อให้สื่อมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านรับสื่อได้ง่าย ในระยะต่อมาได้มีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ในที่ประชุมประจำเดือนระดับอำเภอ เพื่อให้ผู้นำชุมชนนำข้อมูลไปเผยแพร่ต่อระดับตำบล และระดับหมู่บ้านตามลำดับ

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“เวลาจะมีการประชาสัมพันธ์อะไร ก็จะเป็นการใช้สื่อเท่าที่มีในหมู่บ้าน เพราะสื่อที่แปลกออกไปไม่ตรงกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เค้าก็ไม่ค่อยสนใจกันเท่าไร”

(สมคิด อินนา แกนนาคารอนุรักษ์บ้านท่าข้าม, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

4.6 กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายในการสื่อสาร

ในช่วงระยะเวลาเดียวกันทางคณะกรรมการการอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ยังได้ทำการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ จำพวกเอกสาร ในการเผยแพร่การอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน ให้กับผู้เข้าร่วมประชุมในระดับอำเภอ และให้ผู้นำในระดับอำเภอทำการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวไปยังระดับจังหวัดต่อไป ซึ่งถือว่าการสร้างเครือข่ายทางการสื่อสาร ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน เพื่อให้การสื่อสารเข้าถึงยังกลุ่มเป้าหมายที่มีความหลากหลายและอยู่ในพื้นที่ที่ต่างกัน ซึ่งการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารดังกล่าว ทางเลขานุการ คณะกรรมการของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ และสัตว์น้ำของหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“ การสร้างเครือข่ายในการสื่อสารทำให้ข้อมูลข่าวสารในเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้านเราเข้าถึงหลายพื้นที่มากขึ้น ทำให้คนอื่นรู้จักวงปลาทองเรามากขึ้น”

(ลัด โนชัย ผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยสอน, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

4.7 กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ

แนวคิดของการอนุรักษ์แม่น้ำ ได้ผ่านไปสู่มวลกายนอกพื้นที่ เป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้น จากการประชาสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ เริ่มจากการพูดคุยปากต่อปากกับเพื่อนบ้านในพื้นที่ใกล้เคียงและคนภายนอกพื้นที่ ตามงานเทศกาลและงานสังสรรค์ต่าง ๆ อาทิ งานศพ งานแต่งงาน งานทอดกฐิน งานผ้าป่า เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการบอกต่อ ๆ ไปยังบุคคลอื่น ทำให้การอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของพื้นที่ ตำบลไหล่น่าน เป็นที่รู้จักมากขึ้น

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“เวลามีเพื่อนฝูงจากที่อื่นมาเที่ยวที่บ้าน หรือมางานศพ งานปอย ผมก็เห็นพวกแม่บ้านเค้าจะเอาเรื่องวังปลามาคุยกัน เหมือนเอาลูกมาอวดกัน”

(นายสม ไชยชนะ ชาวบ้านบ้านบุญเรือง, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

4.8 กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ผ่านสถาบันทางสังคม

การอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้านต่างๆในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน ได้มีการประชาสัมพันธ์ไปยังบุคคลกลุ่มกว้างมากยิ่งขึ้น โดยใช้สื่อกิจกรรม เช่น การจัดกิจกรรมโดยให้นักเรียนในโรงเรียนประจำหมู่บ้านจัดนิทรรศการเผยแพร่ข้อมูลการอนุรักษ์แม่น้ำและประโยชน์ที่ได้จากการอนุรักษ์แม่น้ำ ในขณะเดียวกันแกนนำในระดับตำบลตลอดจน ชาวบ้านในชุมชนได้มีการร่วมมือกันเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านรูปแบบต่าง ๆ เช่น การร่วมเดินขบวนรณรงค์การอนุรักษ์แม่น้ำในงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของอำเภอเวียงสาและระดับจังหวัด และมีการจัดทำป้ายบอกทางไปยังเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของหมู่บ้านอย่างชัดเจน บนถนนสายหลักระหว่างอำเภอที่ผ่านทางหมู่บ้าน ทำให้การอนุรักษ์แม่น้ำในตำบลไหล่น่านเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายมากขึ้น

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“หมู่บ้านไหล่น่านเหนือของเรามีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับอนุรักษ์แม่น้ำในหลายรูปแบบทำให้ปัจจุบันเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านไหล่น่านเหนือกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของตำบลไหล่น่านแล้ว”

(ลำดวน แข่งขัน แกนนำการอนุรักษ์บ้านนาสา ,สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2548)

4.9 กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน

สื่อมวลชนระดับจังหวัด จำพวกหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น วิทยูกระจายเสียงประจำจังหวัดได้ถูกนำมาใช้ในการประชาสัมพันธ์ แนวคิดในการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนเพื่อให้ประชาชนให้ความสนใจและเกิดความตระหนักที่จะเข้าร่วมโครงการ เพิ่มมากขึ้น จากผลของการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อดังกล่าว ทำให้เกิดความสนใจของผู้คนในพื้นที่ เพิ่มเป็นจำนวนมากขึ้น เกิดลักษณะของการเข้ามาท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ และการเข้ามาศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการจัดการสถานที่ในการอนุรักษ์แม่น้ำเพิ่มมากขึ้น

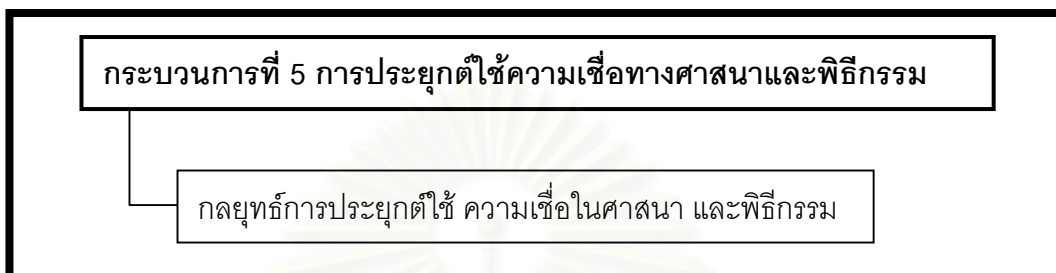
ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“พอวังปลาบ้านนาสาได้ประกาศเป็น วังปลาหมูอารีย์แห่งแรกในประเทศไทยก็มีสื่อมวลชนหลายแขนง ทั้งในท้องถิ่นและระดับประเทศสนใจเข้ามาร่วมทำข่าว ทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยว และปัจจุบันในโปรแกรมทัวร์ของบางบริษัทได้ระบุให้วังปลาหมูอารีย์บ้านนาสา ตำบลไหล่น่านเป็นหนึ่งในโปรแกรมการท่องเที่ยวอีกด้วย”

(คำ อนุมา อบต.ตำบลไหล่น่านและแกนนำบ้านนาสา,สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

- **กระบวนการที่ 5 การประยุกต์ใช้ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม**

สามารถอธิบายกลยุทธ์การสื่อสารในกระบวนการที่ 5 เป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 25 แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 5

กลยุทธ์การประยุกต์ใช้ ความเชื่อในศาสนา และพิธีกรรม

การนำความเชื่อของชาวบ้านในท้องถิ่น ผสมกับการนำ **สื่อพิธีกรรม** เป็นอีกหนึ่งวิธีการที่ทางคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำได้นำมาใช้ อาทิ การทำบุญแม่น้ำ การขอขมาผี วิญญาณที่ปกป้อง คุ่มครองพื้นที่นั้น ๆ ที่เรียกว่า ผีค้ำน้ำ พิธีการสืบชะตาแม่น้ำ การปิดตุงยันต์ ป้องกันการระเบิดปลา การสร้างหอเจ้าที่ ณ เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ซึ่งทำให้การอนุรักษ์แม่น้ำบรรลุผลตามแนวความคิด และ ตามความต้องการได้อย่างยั่งยืนและยังเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งในการใช้สื่อพิธีกรรมโดยพิธีสืบชะตาแม่น้ำ เป็นการดึงเอาบุคคลภายนอก และองค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนให้เข้ามาส่วนร่วม เนื่องมาจากอุปนิสัยพื้นฐานของคนไทยทั่วทุกภาคที่มีความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวกับเรื่องเหนือธรรมชาติที่อยู่ประจำกับทรัพยากรทางธรรมชาติประเภทต่างๆเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์

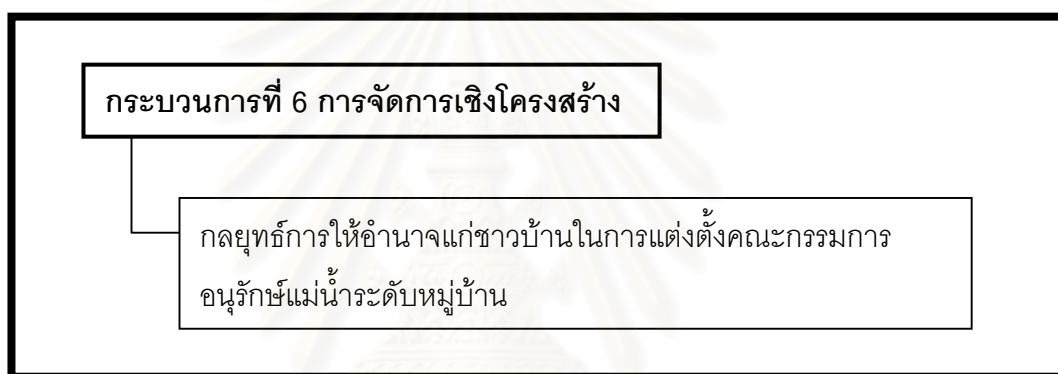
“พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีที่ปลูกกระแสการอนุรักษ์แม่น้ำในจังหวัดน่าน ดังนั้นในวันที่มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำครั้งแรกจะเป็นการประกาศเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ ซึ่งถือว่าเป็นพิธีที่มีความสำคัญ และประชาชน

ชาวบ้านต่างมีความเชื่อในพิธีกรรมนี้อยู่แล้วในวันที่มีการจัดพิธีสืบชะตาขึ้นมา คนเยอะมาก ถือว่าเป็นบุญของหมู่บ้านเลย”

(นายยอด ผ่องศรี แกนนำการอนุรักษ์บ้านนาสา, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

- **กระบวนการที่ 6 การจัดการเชิงโครงสร้าง**

สามารถอธิบายกลยุทธ์การสื่อสารในกระบวนการที่ 6 เป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 26 แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 6

กลยุทธ์การให้อำนาจแก่ชาวบ้านในการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำระดับหมู่บ้าน

ทางคณะกรรมการจะให้อำนาจโดยชอบธรรมแก่ชาวบ้านในชุมชน ในการเลือกคณะกรรมการที่จะมาดูแลขั้นตอน และกฎในการอนุรักษ์ ซึ่งวิธีการนี้เป็นการสร้าง **ความรู้สึกในการเป็นเจ้าของแม่น้ำของชาวบ้าน** เพราะทุกคนมีสิทธิ์ที่จะเลือกคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำขึ้นมาดูแล และ จัดการแม่น้ำของตน ซึ่งเป็นการสร้างจิตสำนึกในการเข้ามาร่วมอนุรักษ์แม่น้ำของชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์ได้ใจความว่า

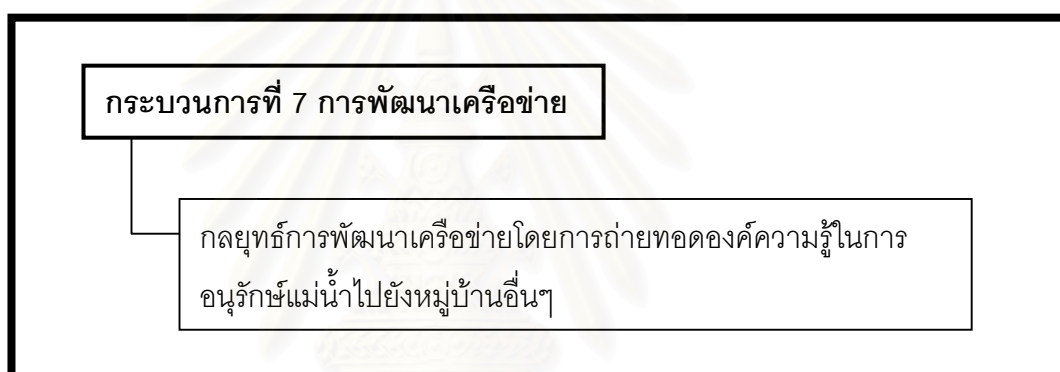
“ผมรู้สึกดีที่การแต่งตั้งคณะกรรมการต้องผ่านความเห็นชอบจากชาวบ้านก่อน เพราะถือว่าการให้เกียรติชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของชุมชนและแม่น้ำ ดังนั้น เมื่อจะตั้งกรรมการมาดูแลแม่น้ำก็ควรจะผ่านการยอมรับจากชาวบ้านก่อน ทำให้ผมรู้

ดีกว่าการดำเนินงานของคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้านมีความโปร่งใส
สร้างความสบายใจในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำงานด้วย”

(ครูต้อย ไชยชนะ ข้าราชการครูบ้านโหล่นาน ,สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

- **กระบวนการที่ 7 การพัฒนาเครือข่าย**

สามารถอธิบายกลยุทธ์การสื่อสารในกระบวนการที่ 6 เป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 27 แผนภาพกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำในกระบวนการที่ 7

กลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์แม่น้ำไปยังหมู่บ้านอื่น

โดยปกติแล้วทุกหมู่บ้านที่ได้มีการอนุรักษ์แม่น้ำจะมีการติดต่อ และคอยให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนมีการประสานงานในการอนุรักษ์แม่น้ำเป็นปกติอยู่แล้ว แต่วิธีการดังกล่าวยังเป็นวิธีการแบบไม่มีแบบแผน แต่ในระยะเวลาต่อมาทาง **กลุ่มฮักเมืองน่าน** ได้เข้ามาเป็นตัวประสาน และดูแลการประสานงานระหว่างหมู่บ้านเหล่านั้น โดยการนำกลยุทธ์ด้านการสื่อสาร ประเภท กิจกรรมเข้ามาสร้างความเข้าใจ และ ถ่ายทอดข้อมูลร่วมกัน ซึ่ง **สื่อกิจกรรม** ดังกล่าว อาทิ การไปดูงาน การเปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การทำงานร่วมกันระหว่างหมู่บ้าน เป็นต้น โดยมีกลุ่มฮักเมืองน่านทำหน้าที่เป็นผู้ฝึกสอน สนับสนุน ดูแลอยู่เบื้องหลังระหว่างหมู่บ้านเหล่านั้น

ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์

“การพัฒนาเครือข่ายให้เกิดเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำท่าบลไหล์น่าน ควรจะมีการสนับสนุนให้เกิดขึ้นเพราะทุกหมู่บ้านล้วนเป็น การดำเนินการรูปแบบ การอนุรักษ์แม่น้ำคล้ายกัน และอยู่บนแม่น้ำสายเดียวกัน ดังนั้น หากสามารถ เชื่อมโยงได้จะทำให้เกิดความร่วมมือ ที่จะผลักดันให้การอนุรักษ์แม่น้ำประสบความสำเร็จได้”

(คุณสถิตย์ บุญนำ นักวิจัย,สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2548)

➤ ส่วนที่ 3 : การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำ

จากผลการวิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล์น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ประกอบไปด้วย 2 ขั้นตอน โดยผู้วิจัยขอเสนอรายละเอียด การมีส่วนร่วมของประชาชนตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเตรียมการการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ แสวงหาทางออก สร้างแนวร่วม และรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ เปิดเวทีสาธารณะ ลงมือปฏิบัติ และพัฒนา

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเตรียมการการอนุรักษ์แม่น้ำ

จากการวิจัยพบว่า ในขั้นตอนการเตรียมการอนุรักษ์แม่น้ำ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์ ซึ่งประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น และนักพัฒนา รวมทั้งผู้นำกลุ่มชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับความเชื่อถือ และการยอมรับจากชาวบ้าน โดยกลุ่มดังกล่าวได้มีบทบาทในขั้นตอนการเตรียมการอนุรักษ์ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.1 แสวงหาทางออก

หลังจากที่เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำและสัตว์น้ำในหมู่บ้าน ซึ่งเกิดจากการใช้เครื่องมือที่รุนแรงในการจับสัตว์น้ำ เช่น การระเบิดจับปลา การใช้สารเคมี เป็นต้น จึงได้มี**กลุ่มชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง** ซึ่งนำโดยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน ต่างตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว และมีความพยายามที่จะแสวงหาทางออกในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ โดยในขณะนั้นได้มีกระแสการอนุรักษ์แม่น้ำที่เกิดขึ้นในจังหวัดน่าน ภายใต้การนำของมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน ที่ดึงเอาศักยภาพของชาวบ้านและมีวิธีการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน นั่นก็คือ **“การอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำโดยชุมชน”** ซึ่งเป็นแนวทางการแก้ปัญหาที่กลุ่มชาวบ้านดังกล่าวได้เล็งเห็นแล้วว่า เป็นแนวทางที่มีความเหมาะสมในการแก้ปัญหาคความเสื่อมโทรมของแม่น้ำและสัตว์น้ำในหมู่บ้านได้อย่างแท้จริง จึงนำมาเป็นแบบอย่างในการหาทางออกให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์ นาย ชวิง ศรีแก้ว ประธานคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำบ้านนาสา ตำบลไหล่น่าน ผู้ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำหมู่บ้านบ้านนาสาในการนำแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนมาใช้

“ตอนนั้นผมได้มีโอกาสไปดูงานที่จังหวัดสุพรรณบุรี เค้ทำการอนุรักษ์แม่น้ำและพันธุ์ปลา แล้วปลาเค้เยอะและตัวใหญ่มาก ก็เลยอยากให้มีการอนุรักษ์แม่น้ำในรูปแบบนี้ในบ้านนาสาบ้างเพราะขณะนั้นกำลังประสบปัญหาแม่น้ำแยปลาก็น้อย”

และนายสงบ จันทร์คำเรือง แกนนำการอนุรักษ์บ้านไหล่น่านได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการนำเอาแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนมาใช้ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านแรก ว่า

“...ตอนนั้นผู้ใหญ่ราเชนทร์เป็นผู้ใหญ่บ้าน เค้ไปเห็นมูลนิธิรักษ์เมืองน่านสืบชะตาแม่น้ำแล้วก็มีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ก็เลยมีความสนใจอยากจะนำแนวคิดนั้นมาใช้ในหมู่บ้าน ซึ่งตอนนั้นยังมีการระเบิดปลาอยู่เลย”

1.2 สร้างแนวร่วม

จากแนวทาง “การอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำโดยชุมชน” กลุ่มชาวบ้านที่ได้เป็นผู้นำแนวคิดนี้ได้สังเกตเห็นว่า แนวทางดังกล่าวไม่อาจกระทำได้หากขาดความร่วมมือ หรือการประสานงานจากชาวบ้านและกลุ่มต่างๆ จึงได้เริ่มทาบถามและแสวงหาแนวร่วมภายในหมู่บ้าน เพื่อให้บรรลุหลักการดังกล่าว โดยเริ่มติดต่อไปยัง **พระสงฆ์ ข้าราชการในหมู่บ้าน และนักพัฒนา รวมถึงผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ** ภายในหมู่บ้าน ซึ่งล้วนเป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับของชาวบ้านภายในหมู่บ้าน โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งมีบทบาทในการชี้แจง ให้ข้อมูล เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำกับชาวบ้าน

ดังตัวอย่างจากการให้สัมภาษณ์ของนายกำจัด หลักพันคำ คณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านบุญเรือง ว่า

“ตอนนั้นท่านผู้ใหญ่บ้านเข้ามาคุยที่บ้านมาบอกว่าจะชวนให้ช่วยกันทำงานอนุรักษ์แม่น้ำแนวใหม่ ผมก็ยังไม่แน่ใจแต่ด้วยความนับถือในตัวท่านผู้ใหญ่บ้านและเคยทำงานร่วมกันมาเลยตกลงเข้าร่วมงาน ซึ่งก็มาเข้าใจทีหลังว่าเป็นแกนนำการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้าน ก็ถือว่าได้รับความไว้วางใจจากท่านผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งผมก็ภูมิใจแล้วก็อยากทำงานเพราะเห็นว่าเป็นแนวทางที่ดีมาก”

1.3 รวบรวมข้อมูล

เมื่อเกิดการรวมตัวเป็นแกนนำการอนุรักษ์ภายในหมู่บ้านแล้ว **กลุ่มแกนนำ** เริ่มที่จะศึกษาหาข้อมูล และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยศึกษาจากการทำงานของ **มูลนิธิรักษ์เมืองน่าน** ในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน ในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน โดยให้การสนับสนุนข้อมูลและเป็นที่ปรึกษาให้กับกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำจากชุมชนอื่นๆ ที่ได้ประสบความสำเร็จ เพื่อที่จะนำเอาข้อมูลที่ได้รับเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติงานในการอนุรักษ์แม่น้ำในหมู่บ้าน และเป็นข้อมูลพื้นฐานให้ชาวบ้านใช้พิจารณาในการตัดสินใจในการยอมรับแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนชนมาประยุกต์ใช้ในหมู่บ้าน

ซึ่งนักพัฒนาจากมูลนิธิฮักเมืองน่าน ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า

“มูลนิธิฮักเมืองน่านเป็นเหมือนที่ปรึกษาที่พร้อมจะให้คำปรึกษาและให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะ
เป็นแม่น้ำ หรือป่าไม้ “

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำ

จากการวิจัยพบว่า ในขั้นตอนนี้กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์ฯ ได้เริ่มนำเอาหลักการหรือวิธีการที่ได้จากการศึกษา และการแนะนำจากผู้ที่มีประสบการณ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำที่ได้กล่าวไปแล้วในขั้นตอนที่ 1 นำมาใช้ในหมู่บ้านโดยเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ซึ่งในขั้นตอนนี้ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ เปิดเวทีสาธารณะ ลงมือปฏิบัติ และพัฒนา ดังต่อไปนี้

2.1 การเปิดเวทีสาธารณะ

การเปิดเวทีสาธารณะ เป็นการเปิดประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำให้ชาวบ้านได้รับรู้ ซึ่งการเปิดเวทีสาธารณะนี้จะไปในลักษณะการประชุมหมู่บ้าน โดยกลุ่มแกนนำจะชี้แจงถึงเหตุผลในการนำเอาหลักการ “การอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน” มาใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีตัวแทนจากชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์แม่น้ำ นักพัฒนาจากมูลนิธิฮักเมืองน่าน เข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความรู้ และข้อเสนอแนะต่างๆ ในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ดังตัวอย่างจากการให้สัมภาษณ์จากนายคำ อนุมา กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์บ้านนาสา ใจ
ความว่า

“ การจัดประชุมในครั้งนี้เป็นเหมือนการเสนอแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนให้เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาแม่น้ำให้กับชาวบ้าน โดยพวกผมจะมีหน้าที่ในการชี้แจงเหตุผลว่าทำไมควรจะต้องนำเอาแนวทางนี้มาใช้ ซึ่งเราก็ได้เชิญตัวแทนจากบ้านดอนแก้ว ซึ่งประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน และมีการสืบชะตาแม่น้ำและกำหนดเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำเป็นที่เรียบร้อย

มาเล่าประสบการณ์ให้ฟัง รวมทั้งนักพัฒนาจากมูลนิธิฮักเมืองน่านอีก 2 ท่าน คือ ทำหน้าที่คล้ายวิทยากรมาให้ความรู้กับชาวบ้านเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนนั่นเอง”

การเปิดเวทีสาธารณะนี้ เป็นลักษณะของการประชุมระดมสมองร่วมกันระหว่าง**กลุ่มแกนนำกับชาวบ้าน**อย่างเท่าเทียมกัน โดยอำนาจในการตัดสินใจยอมรับหลักการการอนุรักษ์แม่น้ำ ขึ้นอยู่กับชาวบ้านและกลุ่มแกนนำ โดยใช้การลงมติร่วมกันโดยยึดเสียงข้างมากตามหลักประชาธิปไตย

จากการวิจัยพบว่า การลงมติการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำมาใช้ในหมู่บ้านโดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการการอนุรักษ์แม่น้ำ ในทุกหมู่บ้านชาวบ้านได้ให้การยอมรับแนวทางการอนุรักษ์และพร้อมที่จะให้ความร่วมมืออย่างเป็นเอกฉันท์

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์ นายสมัย ปันตีบ กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์บ้านนาสา ให้ข้อมูลกับผู้วิจัย ดังนี้

“เป็นการโหวตกันของชาวบ้านนั่นเอง ซึ่งกลุ่มแกนนำและชาวบ้านก็คือเจ้าของหมู่บ้านเช่นกัน ซึ่งการโหวตเป็นไปโดยเอกฉันท์ รู้สึกว่าหมู่บ้านอื่นๆก็ไม่มีปัญหาอะไร ส่วนใหญ่ชาวบ้านให้การยอมรับอาจจะมีความคิดค้านนิดหน่อยแต่เสียงก็เป็นเอกฉันท์”

การเปิดเวทีสาธารณะ เป็นหลักปฏิบัติสำคัญที่กลุ่มแกนนำได้นำไปใช้ในการลงมติในการดำเนินการการอนุรักษ์แม่น้ำ ไม่ว่าจะเป็น การจัดสรรพื้นที่และกำหนดเขตในการอนุรักษ์แม่น้ำ การกำหนดมาตรการและกฎระเบียบของการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งผู้วิจัยจะอธิบายถึงรายละเอียดดังกล่าวต่อไป

2.2 ลงมือปฏิบัติ

การลงมือปฏิบัติ เป็นการนำเอาแนวทางการอนุรักษ์ที่ได้ผ่านการยอมรับจากการลงมติของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านพร้อมที่จะให้การร่วมมือมาปฏิบัติผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มแกนนำได้วางแผนไว้ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ และให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ปฏิบัติ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวประกอบด้วย

- **การจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้**

การจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยกลุ่มแกนนำได้นำกลุ่มเยาวชนและตัวแทนชาวบ้านในหมู่บ้าน เข้าไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่เพื่อให้เห็นการปฏิบัติงานจริง ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน ซึ่งเป็นผลทำให้กลุ่มที่ได้เข้าร่วมศึกษาดูงานมีความรู้ความเข้าใจการอนุรักษ์แม่น้ำมากขึ้น และเป็นกระบอกเสียงในการเผยแพร่ความรู้ดังกล่าวมายังหมู่บ้านของตน

- **การเปิดเวทีให้ปราชญ์ชาวบ้าน**

การเปิดเวทีให้ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราววิถีชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับแม่น้ำในชุมชนที่ได้พึ่งพาอาศัยกันมาในอดีตให้กับเยาวชน กลุ่มแกนนำ และชาวบ้านให้ตระหนัก และเล็งเห็นถึงประโยชน์ของการมีทรัพยากรแม่น้ำและสัตว์น้ำที่สมบูรณ์

- **การให้กลุ่มเยาวชนศึกษาระบบนิเวศของแม่น้ำและชุมชน**

การให้กลุ่มเยาวชนศึกษาระบบนิเวศของแม่น้ำและชุมชน เป็นการให้กลุ่มเยาวชนเป็นตัวแทนของชาวบ้านในการศึกษา โดยข้อมูลที่ได้มานั้น จะเป็นข้อมูลที่บ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำที่เสื่อมโทรมลงนี้ ว่ามีสาเหตุมาจากอะไร เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มากพอที่จะนำไปกระตุ้นให้เยาวชนเกิดการตื่นตัว มีจิตสำนึก และตระหนักถึงคุณค่าของแม่น้ำ และยังให้เยาวชนร่วมกันแสดงความคิดเห็น ว่าทำอย่างไรจึงจะสามารถแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมลงของแม่น้ำให้ดีขึ้นได้ นอกจากนี้ เยาวชนยังมีบทบาทในการเป็นตัวกลางในการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการศึกษาไปเผยแพร่ให้กับชาวบ้าน โดยเฉพาะสมาชิกในครอบครัว

- **การจัดเวทีระดมความคิดในการจัดสรรพื้นที่และกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำ**

การจัดเวทีระดมความคิดในการจัดสรรพื้นที่และกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำนี้ เป็นการ จัดเวทีสาธารณะในลักษณะของการประชุมหมู่บ้าน เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันในการกำหนดเขต อนุรักษ์แม่น้ำ เพื่อมิให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียประโยชน์ หรือผลประโยชน์ตกอยู่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และง่ายต่อการดูแลรักษาร่วมกัน เนื่องมาจากความคิดที่ว่า “ทรัพยากรในหมู่บ้านเป็นของส่วน ร่วม” ซึ่งในการหาข้อสรุปก็จะตัดสินใจด้วยการลงมติโดยชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นไปในลักษณะ เดียวกับการลงมติยอมรับแนวทางการอนุรักษ์นั่นเอง

ในการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำ จะต้องได้รับความร่วมมือและความยินยอมจากผู้ ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ริมแม่น้ำที่ได้ถูกกำหนดเป็นเขตอนุรักษ์ เพื่อสามารถพัฒนาพื้นที่บริเวณ นั้นๆ เช่น การสร้างบันไดทางลงสู่เขตอนุรักษ์ การสร้างศาลาเพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาวิจัยพบว่า เจ้าของพื้นที่ริมแม่น้ำเขตอนุรักษ์ทุกแห่งในพื้นที่ตำบลไหล่น่านโดยส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

ในการแสดงอาณาเขตการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำนั้น ได้ใช้การปักกรวยธงและใช้ เชือกขึงข้ามฝั่งแม่น้ำเป็นการแบ่งเขต ซึ่งเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของกลุ่มแกนนำ โดยมีชาว บ้านเป็นสักขีพยานและควบคุมดูแลการดำเนินงาน

- **การจัดเวทีในการระดมความคิดในการกำหนดมาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำ**

การจัดเวทีในการระดมความคิดในการกำหนดมาตรการและกฎระเบียบในการ อนุรักษ์แม่น้ำ มีลักษณะการดำเนินงานเช่นเดียวกับการจัดเวทีในการระดมความคิดในการจัด สรรพื้นที่และกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำ ในประเด็นนี้จะไม่มีการลงมติ แต่จะเป็นการร่วมกันคิด และกำหนดมาตรการโดยชาวบ้าน ซึ่งมีนักพัฒนาจากมูลนิธิอภัยเมื่อน่าน ตัวแทนจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์แม่น้ำ และกลุ่มแกนนำ เป็นผู้ที่มีบทบาทในการให้ คำปรึกษาและเสนอแนะแนวทางในการกำหนดมาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำ

เพื่อให้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง โดยการนำตัวอย่างมาตรการการอนุรักษ์ที่ใช้ในชุมชนอื่น มาปรับใช้เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพของชุมชน

- **การจัดกิจกรรมค่ายเยาวชน “น้ำใส ป่าสวย ด้วยมือเรา”**

ในการจัดกิจกรรมค่ายเยาวชน “น้ำใส ป่าสวย ด้วยมือเรา” เป็นกิจกรรมที่ปลูกจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำให้แก่เยาวชน ภายใต้การนำของกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์ และ **มูลนิธิฮักเมืองน่าน** เป็นการให้เยาวชนได้เรียนรู้กระบวนการจัดการ รูปแบบและวิธีการจัดการ ตลอดจนการจัดการแม่น้ำและสัตว์น้ำ ตั้งแต่ในยุคอดีตจนถึงปัจจุบัน และให้เยาวชนร่วมกันคิดโครงการในการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำและสัตว์น้ำ

- **การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ**

จากการศึกษาพบว่า **กลุ่มแกนนำ**มีบทบาทหลักในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามมาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้าน ทั้งการประชาสัมพันธ์ให้แก่กลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้าน และการประชาสัมพันธ์ในระดับตำบล ตลอดจนการประชาสัมพันธ์ในระดับจังหวัด

นอกจากนี้ **กลุ่มครู นักเรียน และชาวบ้าน** ยังได้มีบทบาทในการสนับสนุนกลุ่มแกนนำในการทำการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยการจัดนิทรรศการในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน การจัดทำป้ายผ้าและร่วมเดินขบวนรณรงค์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของอำเภอเวียงสา

- **การจัดพิธีกรรมทางศาสนา**

การจัดพิธีกรรมทางศาสนานั้น **กลุ่มแกนนำ**ได้เป็นผู้ริเริ่มในการจัดกิจกรรมขึ้น โดยเป็นการนำเอาความเชื่อทางศาสนา เรื่องผีวิญญาณ เป็นกุศโลบายเพื่อให้ชาวบ้านเกิดความร่วมมือในการดำเนินงาน และยังเป็นการป้องกันการฝ่าฝืนมาตรการการอนุรักษ์แม่น้ำที่กำหนดไว้แล้ว โดยพิธีกรรมทางศาสนาดังกล่าว ประกอบไปด้วย พิธีสืบชะตาแม่น้ำ การทำบุญ

แม่น้ำ การปิดตุงยันป้องกันการระเบิดปลา และการสร้างหอเจ้าที่ ณ เขตอนุรักษแม่น้ำ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- พิธีสืบชะตาแม่น้ำ

พิธีสืบชะตาแม่น้ำ เป็นพิธีกรรมที่เปรียบเสมือนการต่ออายุแม่น้ำและสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของทุกๆ ชุมชนในการประกาศเป็นเขตอนุรักษแม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ และถือว่าเป็นการมอบเขตการอนุรักษแม่น้ำและสัตว์น้ำให้เป็นเขตของสงฆ์ โดยเป็นการสร้างความเชื่อให้แก่ชาวบ้านว่า หากทำร้ายแม่น้ำจะเป็นบาป ในขั้นเตรียมการการจัดพิธีกรรมนี้มีกลุ่มแกนนำ คณะสงฆ์อำเภอเวียงสา ปราชญ์ชาวบ้าน และมูลนิธืักเมืองน่าน เป็นผู้ดำเนินการ

ส่วนในขั้นตอนของการทำพิธีกรรม ผู้นำหลักในการทำพิธีกรรมคือ “**ท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ**” ประธานมูลนิธืักเมืองน่าน (เจ้าของแนวคิดการอนุรักษแม่น้ำโดยชุมชนในจังหวัดน่าน) เป็นผู้นำในการทำพิธีกรรมร่วมกับ**ปราชญ์ชาวบ้าน** ซึ่งกลุ่มแกนนำ คณะสงฆ์อำเภอเวียงสา ปราชญ์ชาวบ้าน และมูลนิธืักเมืองน่าน จะเป็นผู้ควบคุมดูแลขณะประกอบพิธีกรรม ซึ่งประชาชนทั้งในและนอกชุมชนต่างมีส่วนร่วมในฐานะผู้เข้าร่วมพิธีกรรม

ในพิธีกรรมการสืบชะตาแม่น้ำจะมีกิจกรรมอื่นๆ ร่วมด้วย ได้แก่ การปล่อยพันธุ์ปลาลงสู่แม่น้ำ ซึ่งมีการ**ประมงอำเภอเวียงสา และการประมงจังหวัดน่าน** เป็นผู้สนับสนุนพันธุ์ปลา การจัดตั้งกองผ้าป่า ซึ่งดำเนินการโดยแกนนำ และประชาชนผู้ที่สนใจเข้าร่วมบริจาค นอกจากนี้ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้มอบเงินสนับสนุนให้กับเขตอนุรักษแม่น้ำทุกแห่งในเขตพื้นที่ตำบลไหล่น่าน

ภาพที่ 28 การจัดตั้งกองผ้าป่ากิจกรรมร่วมในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

- การทำบุญแม่น้ำ

กลุ่มแกนนำ ได้นำความเชื่อเรื่องผีวิญญาณ มาใช้ปกป้องคุ้มครองเขตอนุรักษ์แม่น้ำ โดยเป็นการขอขมาวิญญาณที่ปกป้องแม่น้ำ โดยที่ชาวบ้านได้เรียกว่า “ผีคั้งน้ำ” ซึ่งพิธีกรรมนี้ **กลุ่มแกนนำ ปราชญ์หมู่บ้าน และชาวบ้าน** มีส่วนร่วมทั้งในขั้นเตรียมการ และในขั้นประกอบพิธีกรรม

- การปิดตุงยันป้องกันการระเบิดปลา

จากความเชื่อของชาวบ้านที่ว่า “ตุง” เป็นสื่อสัญลักษณ์ที่บ่งบอกว่า ณ ที่แห่งนั้น มีผีวิญญาณ สิงสถิตอยู่ ดังนั้น กลุ่มแกนนำจึงมีแนวคิดในการใช้ตุงเป็นการป้องกัน เป็นกุศโลบายในการปกป้องแม่น้ำ เพื่อมิให้มีบุคคลใดเข้ามารุกล้ำเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ซึ่งในพิธีกรรมนี้ มีเพียง **กลุ่มแกนนำและปราชญ์ชาวบ้าน** เป็นผู้มีส่วนร่วมในการทำพิธีกรรม

- การสร้างหอเจ้าที่ ณ เขตอนุรักษ์แม่น้ำ

การสร้างหอเจ้าที่ ณ เขตอนุรักษ์แม่น้ำ เป็นเสมือนการอันเชิญวิญญาณให้คอยปกป้องคุ้มครองเขตอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งในพิธีกรรมนี้ในขั้นเตรียมการมี **กลุ่มแกนนำ และปราชญ์ชาวบ้าน** เป็นผู้ดำเนินการ และชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในฐานะผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเท่านั้น

การเซ่นไหว้เจ้าที่หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “เลี้ยงผี” จะมีการจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ซึ่งชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ และกลุ่มแกนนำจะมีบทบาทในการดำเนินการร่วมกัน โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำพิธี

2.3 พัฒนา

จากการจัดกิจกรรมเพื่อให้ประชาชนหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าว และเพื่อให้เกิดการพัฒนาต่อไป จึงได้มีการดำเนินการในรูปแบบต่างๆ โดยในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยพบว่า การดำเนินการในขั้นตอนการพัฒนาประกอบไปด้วย การจัดตั้งคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณเขตอนุรักษ์แม่น้ำ และการพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

- การจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล

จากการศึกษาพบว่า การจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล มีการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แตกต่างกัน โดยการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำในระดับหมู่บ้านนั้น ผู้ใหญ่บ้านจะเสนอรายชื่อคณะกรรมการ ซึ่งส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยแกนนำในการอนุรักษ์ โดยให้อำนาจแก่**ชาวบ้าน**ในฐานะเป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ เป็นผู้ลงนามแสดงความเห็นชอบในการแต่งตั้งคณะกรรมการ จากการวิจัยพบว่า คณะกรรมการอนุรักษ์ระดับหมู่บ้านได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์

ส่วนการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำในระดับตำบลนั้น คณะกรรมการประกอบไปด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน ประธานสภาอบต. ไหล่นาน ประธานกลุ่มผู้สูงอายุตำบลไหล่นาน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข ประธานกลุ่มแม่บ้านตำบลไหล่นาน ประธานกลุ่มเยาวชน และผู้ทรงคุณวุฒิในตำบลไหล่นาน รวมทั้งสิ้น 20 คน โดยได้จากการประชุมระดับตำบล ซึ่งตัวแทนในแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ลงความคิดเห็นแต่งตั้ง

จากตัวอย่างการให้สัมภาษณ์ของกำนันถวิล ปัญญาอินทร์ กำนันตำบลไหล่น่าน ได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า

“การจัดตั้งคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำซึ่งมีหน้าที่ดูแล รวมไปถึง ทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆด้วย เป็นการกำหนดจัดตั้งกันเองในกรมการระดับ ตำบล ซึ่งเป็นการประชุมแต่งตั้ง”

- การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณเขตอนุรักษ์แม่น้ำ เป็นแนวคิดที่**คณะกรรมการหมู่บ้าน**ได้เสนอในที่ประชุมหมู่บ้าน โดยชาวบ้านได้ให้ความเห็นชอบว่า ควรมีการปรับปรุงเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ เพื่อความสวยงามและสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป โดยในการดำเนินการปรับปรุง**ชาวบ้าน**ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันเองตามความเหมาะสม โดยคณะกรรมการจะทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาเท่านั้นเช่น กลุ่มเยาวชน มีหน้าที่ในการทำความสะอาด และรับผิดชอบในการขายอาหารปลา กลุ่มพ่อบ้าน และผู้สูงอายุ สร้างบันไดทางลงเขตอนุรักษ์แม่น้ำ กลุ่มแม่บ้าน รับผิดชอบเรื่องสวัสดิการ เป็นต้น ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์จากตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน นางลา ไชยชนะ ว่า

“ก็เป็นการตกลงกันตั้งแต่ในการประชุมหมู่บ้านว่าใครจะทำหน้าที่อะไร ส่วนมากก็จะเห็นชัดเจนตามความถนัดของแต่ละกลุ่มอยู่แล้ว เช่น กลุ่มแม่บ้านเอง จะให้ไปออกแรงแบบพ่อบ้านก็ได้ก็เลยต้องรับผิดชอบหน้าที่เรื่องสวัสดิการอาหารการกินไป”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 29 ภาพผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการขายอาหารปลาของบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8 ตำบลไหล่น่าน

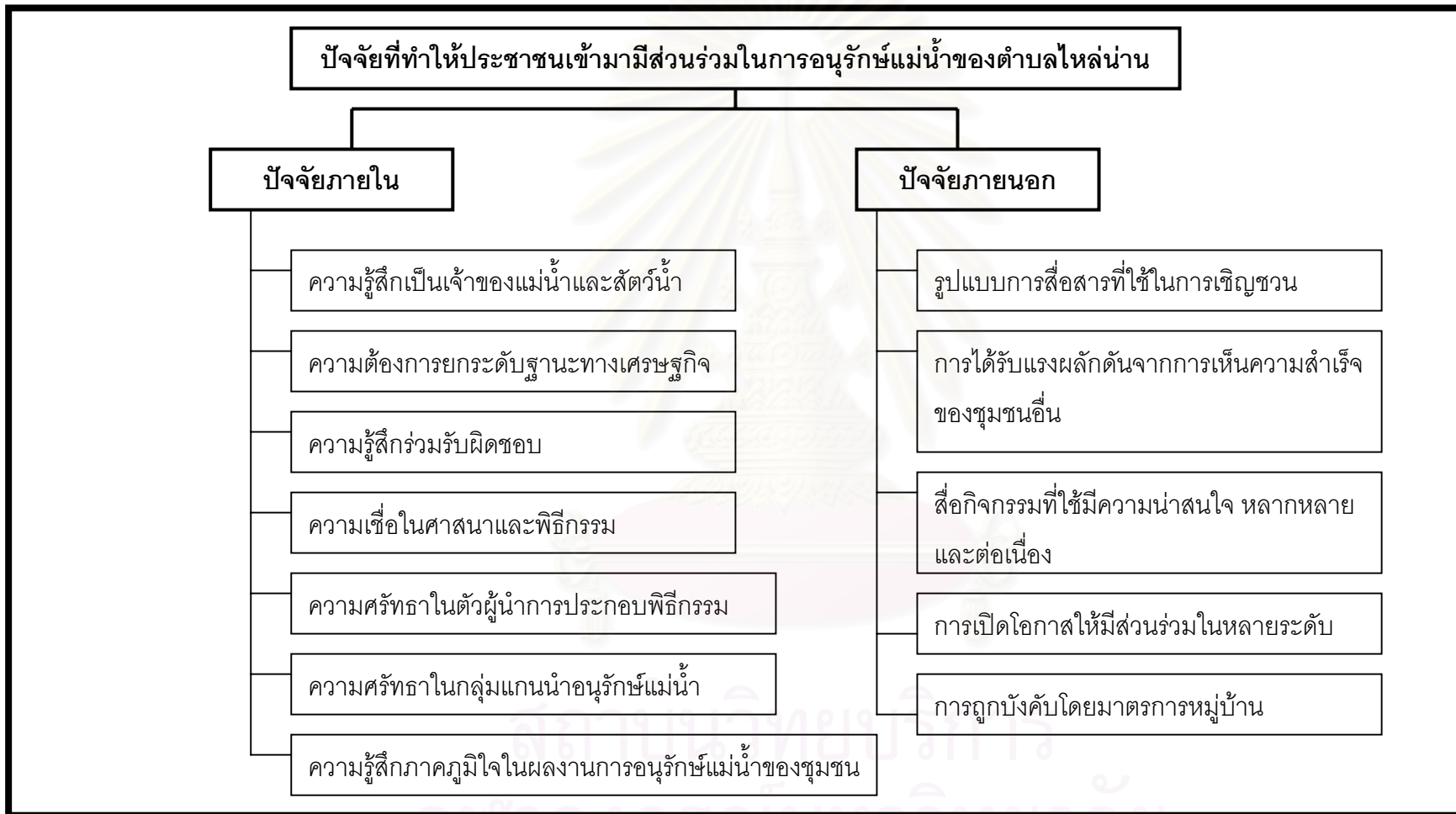
- การพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำ

จากผลที่เกิดขึ้นหลังจากการวางแผนและกำหนดมาตรการต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำของกลุ่มแกนนำ ให้ชาวบ้านในหมู่บ้านได้ลงมือปฏิบัติผ่านกิจกรรมต่างๆ ได้เป็นผลทำให้เกิดความต้องการที่จะขยายการพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหาให้แก่หมู่บ้านอื่นต่อไป โดยมีมูลนิธิอภัยภูเบศรเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญ ในการเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงและประสานการดำเนินการให้แก่ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาการอนุรักษ์แม่น้ำ และรวมตัวกันในการดำเนินงานเพื่อขยายการพัฒนาออกเป็นเครือข่ายทั้งในระดับหมู่บ้าน หมู่บ้านใกล้เคียง และในระดับตำบล

➤ ส่วนที่ 4 : ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ

การศึกษาในประเด็นปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ผู้วิจัยเน้นศึกษาเฉพาะประชาชนที่ที่ส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านเท่านั้น เพื่อต้องการศึกษาว่า การที่ประชาชนมีความสนใจ และมีการตัดสินใจเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชน มีอิทธิพลมาจากปัจจัยใดบ้าง

จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านประกอบด้วย 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 30 แผนภาพสรุปปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน

1. ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยจากตัวประชาชน โดยเป็นเรื่องที่ส่งผลต่อจิตใจ อันนำไปสู่การเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งจากการศึกษาวิจัยพบว่า ได้แก่ ความรู้สึกเป็นเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำ ความต้องการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ความเชื่อในศาสนาและพิธีกรรม ความศรัทธาในตัวผู้นำการประกอบพิธีกรรม ความศรัทธาในกลุ่มแกนนำการอนุรักษ์แม่น้ำ และความรู้สึกภาคภูมิใจในผลงานการอนุรักษ์แม่น้ำ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ความรู้สึกเป็นเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำ

จากที่ได้กล่าวในส่วนที่ 1 เกี่ยวกับพัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำ ตำบลไหล่นาน จะเห็นได้ว่าชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่ผูกพันและพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่ในยุคตั้งถิ่นฐาน ซึ่งทั้งแม่น้ำและสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง จึงไม่ได้สังเกตเห็นถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้จากการใช้เครื่องมือที่รุนแรงจากการจับสัตว์น้ำ หรือการเข้ามาหาผลประโยชน์จากแหล่งน้ำจากบุคคลนอกพื้นที่ ซึ่งจากการศึกษาวิจัยจะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันได้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำ และการลดลงของจำนวนสัตว์น้ำ ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และหวงแหนในทรัพยากรแม่น้ำและสัตว์น้ำของชุมชน มีความปรารถนาที่จะอนุรักษ์ให้แม่น้ำกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ดังเช่นในยุคตั้งถิ่นฐาน ซึ่งแนวทางในการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนนั้น เป็นแนวทางที่ชาวบ้านได้สังเกตเห็นว่าจะสามารถคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชนได้ จึงตัดสินใจยอมรับแนวทางดังกล่าวและเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“ก็เห็นว่าเมื่อก่อนน้ำมันเคยดี ปลาเต็มไปหมดแต่เดี๋ยวนี้ไม่เหลือเลยก็เลยคิดว่าการอนุรักษ์แม่น้ำอันใหม่ที่จะเอามาใช้ก็ดูเหมือนว่าจะแก้ปัญหาได้เพราะบ้านอื่นเค้าก็ทำมาแล้วแม่น้ำกับปลาที่ขึ้น ก็อยากให้แม่ลำกับปลาสมบูรณ์เหมือนเดิม”

(นางยา ไชยชนะ ชาวบ้านบ้านบุญเรือง, สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

“ปลามันหายหมดเพราะคนข้างนอกชอบมาระเบิดปลา มีการอนุรักษ์แม่น้ำให้
พระสาบแข่งคนที่มาจับปลาปลาก็คงเยอะขึ้น”

(พ่ออยู่เลื่อน คำฟู ผู้สูงอายุบ้านท่าข้าม, สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

1.2 ความต้องการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากในยุคที่ 2 ซึ่งเป็นยุคของการทำลายแม่น้ำและสัตว์น้ำ ในยุคนี้เกิดการพัฒนาที่
ผิดพลาด ทำให้เศรษฐกิจของชาวบ้านตกต่ำ ทรัพยากรแม่น้ำ และสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นที่พึ่งพิงแห่งสุด
ท้ายของชาวบ้านได้ถูกทำลาย คุณภาพชีวิตของชาวบ้านตกต่ำลง การอนุรักษ์แม่น้ำจึงเป็นอีกหน
ทางหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านได้เล็งเห็นว่า จะสามารถช่วยยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจได้ดีขึ้นได้ ทั้งนี้
เนื่องมาจาก การอนุรักษ์แม่น้ำเป็นการฟื้นฟูแม่น้ำและสัตว์น้ำ ให้กลับมีความอุดมสมบูรณ์และมี
สัตว์น้ำจำนวนมากขึ้น ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งที่ชาวบ้านจะสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว
ด้วยการจับสัตว์น้ำไปขาย

นอกจากนี้ เขตอนุรักษ์แม่น้ำยังสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นอีกช่องทาง
หนึ่งที่ชาวบ้านสามารถหารายได้เสริมได้ และยังเป็นการสร้างอาชีพใหม่ให้กับชาวบ้าน เช่น การ
จำหน่ายอาหารปลา เป็นต้น ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์

“ที่เข้าร่วมเพราะอยากให้มีปลาเยอะๆ จะได้จับไปขาย เพราะเดี๋ยวนี้ช่องทางหา
กินมันน้อยเหลือเกิน”

(นายต้า กำคำ ชาวบ้านบ้านนาสา, สัมภาษณ์ 22 มีนาคม 2548)

“ก็เห็นว่าที่อื่นเค้าทำแล้ว มีนักท่องเที่ยวเข้ามากลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว คนใน
หมู่บ้านก็มีรายได้เพิ่มขึ้น ก็เลยอยากให้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวบ้างจะได้มีราย
ได้เสริม”

(นางแก้ว ไชยชุ่มศักดิ์ ชาวบ้านบ้านนาสา, สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

1.3 ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบ

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ก่อนจะมีการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำในหมู่บ้าน ต้องผ่านการลงมติร่วมกันของชาวบ้านในการยอมรับแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน ซึ่งจะต้องได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน ซึ่งพบว่าชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ให้การยอมรับและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งถือเป็นความรับผิดชอบที่ชาวบ้านได้เป็นผู้ตัดสินใจร่วมกัน จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำตามบทบาทหน้าที่และความสามารถ

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“ที่เข้าร่วมเพราะว่าได้เข้าร่วมลงมติในยอมรับการอนุรักษ์แล้ว ก็เลยต้องรับผิดชอบ แล้วก็ผมก็เป็นคนบ้านท่าข้าม ก็ต้องมีส่วนร่วมอยู่แล้วครับ”

(นายลุน ไชยชุ่ม ชาวบ้านบ้านท่าข้าม,สัมภาษณ์ 22กุมภาพันธ์ 2548)

1.4 ความเชื่อในศาสนาและพิธีกรรม

จากการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยพบว่า ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำในขั้นตอนของการจัดพิธีกรรมมากที่สุด ซึ่งเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบที่แตกต่างออกไป เช่น ประชาชนชาวบ้านมีหน้าที่ในการเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมพิธีกรรม กลุ่มแกนนำเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การเตรียมการ จนถึงการควบคุมดูแลการประกอบพิธีกรรม เป็นต้น พิธีกรรมที่จัดขึ้นในการอนุรักษ์แม่น้ำทุกพิธีกรรม และล้วนเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งเอื้อต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านตำบลไหล่นาน เนื่องจากชาวบ้านมีการนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ และยึดถือหลักพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

พิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำ มีทั้งการชุก การให้รางวัล ด้วยความเชื่อและศรัทธาในตัวพิธีกรรมเอง และยังเป็นเรื่องของบาปบุญคุณโทษซึ่งล้วนเป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าถ้าไม่เข้าร่วมพิธีกรรมจะถือว่าไม่เชื่อ ไม่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา

เป็นคนไม่ดี โดยหากเข้าร่วมจะถือเป็นการสร้างบุญกุศลให้กับตนเอง ซึ่งล้วนเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นอย่างดี

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“ ถือว่าเป็นการทำบุญอย่างหนึ่งคะ แล้วคนทางบ้านเราก็ชอบอยู่แล้วเรื่องทำบุญไม่เคยเกี่ยง ถือสะสมบุญไว้ แล้วมาร่วมก็ไม่ต้องทำอะไรมาก ถ้ามได้บุญอีกต่างหาก”

(นางจันทน์ทิพย์ กำคำ ชาวบ้านบ้านไหล่น่านเหนือ, สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

การจัดพิธีกรรมทางศาสนา ชาวบ้านเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์เป็นอย่างมาก และต้องปฏิบัติตามขั้นตอนอย่างเคร่งครัด ไม่ว่าจะเป็นขั้นการเตรียมการจัดพิธีกรรม จะต้องจัดให้ถูกต้อง ต้องอาศัยความรู้เฉพาะด้านในรายละเอียดพิธีกรรม ชาวบ้านเชื่อว่า หากทำไม่ดีหรือผิดพลาดการทำพิธีกรรม จะส่งผลทางด้านจิตใจ ถือว่าเป็นการลบหลู่ ดังนั้น จึงทำให้ประชาชนหลายฝ่ายเข้ามาร่วมมือกันในการประกอบพิธี

ในการประกอบพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ได้มีบุคคลนอกพื้นที่เข้ามาร่วมพิธีกรรมทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่า แม้กระทั่งบุคคลภายนอกยังมีความเชื่อและยอมรับในพิธีกรรม ทำให้ชาวบ้านรู้สึกมั่นใจและมีความเชื่อมั่นอยากที่จะเข้าร่วมพิธี นอกจากนี้ยังเป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านในชุมชน จำเป็นต้องแสดงพลังในการเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรม จากตัวอย่างการสัมภาษณ์

“ก็เห็นว่ามีคนข้างนอกเข้ามาร่วมงานเยอะมาก ก็เลยคิดว่าเราเป็นคนในพื้นที่ไม่ไปร่วมงานก็จะอายเขา แล้วก็จะไปช่วยต้อนรับเค้าด้วย อุตส่าห์มา เดียวเค้าจะว่าได้ว่าหมู่บ้านนี้ต้อนรับไม่ดี”

(นางชิน ไชยชนะ ชาวบ้านบ้านบุญเรือง, สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2548)

พิธีกรรมที่นำมาประยุกต์ในการอนุรักษ์แม่น้ำ ล้วนเป็นพิธีกรรมที่ประชาชนคุ้นเคยอยู่แต่ก่อนแล้ว ทำให้ทุกคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ตามหน้าที่ที่ตนเองมีความถนัด

พิธีสืบชะตาแม่น้ำ เป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญหลักในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งได้มีการนำเอากิจกรรมอื่นเข้ามาสอดแทรก เช่น การปล่อยพันธ์ปลาลงสู่แม่น้ำ การจัดกองผ้าป่า ซึ่งเป็นการเพิ่มช่องทางในการมีส่วนร่วมของประชาชน ยกตัวอย่างเช่น กรมประมงจังหวัดน่าน ซึ่งให้ความอนุเคราะห์พันธุ์ปลา ได้ให้สัมภาษณ์กับเราว่า

“มีตัวแทนจากหมู่บ้านทำหนังสือเข้าไปขอความร่วมมือจากทางกรมประมง เราก็เห็นว่าเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจและได้ให้การสนับสนุนในลักษณะนี้อยู่บ่อยครั้ง จึงได้สนับสนุนพันธุ์ปลาตามที่ตัวแทนหมู่บ้านได้ขอความอนุเคราะห์ไป”

1.5 ความศรัทธาในตัวผู้นำการประกอบพิธีกรรม

ในพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ผู้นำหลักในการประกอบพิธีกรรมคือ ท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ ประธานมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน ซึ่งเป็นผู้มีชื่อเสียงในระดับประเทศทางด้านการอุทิศตนเองเพื่อสังคม ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้ชาวจังหวัดน่าน ซึ่งรวมไปถึงชาวบ้านตำบลไหล่น่าน นอกจากนี้ยังเป็นผู้ริเริ่มการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนในจังหวัดน่าน ซึ่งชาวบ้านมีความศรัทธาในตัวท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณเป็นอย่างยิ่ง จึงถือเป็นเหตุผลสำคัญในการเข้าร่วม

ดังตัวอย่างจากการให้สัมภาษณ์

“ผมเข้าร่วมเพราะอยากเข้าร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่ ท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณเป็นผู้นำพิธีกรรม ก็ได้ยินชื่อเสียงท่านมานานแล้ว พอรู้ว่าท่านมา ชาวบ้านเค้าก็ไปกันหมด คนเยอะมาก”

(นายสมชาย อินคำ ชาวบ้านบ้านนาสา, สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2548)

นอกจากนี้ ยังมีปราชญ์ชาวบ้านซึ่งมีส่วนร่วมในฐานะผู้นำในการประกอบพิธีกรรมอื่นๆ ในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านได้รับความศรัทธาให้แก่ชาวบ้านอยู่แล้ว เนื่องจากได้เคยมีประสบการณ์ในการประกอบพิธีกรรมอื่นๆ ในหมู่บ้าน ดังนั้น เมื่อปราชญ์ชาวบ้านได้เป็นผู้นำพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำ จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม

ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์

“ปราชญ์ชาวบ้านบ้านไหล่น่านหลายท่านมีความโด่งดัง มีคนนับหน้าถือตาอยู่แล้ว ซึ่งเป็นการเพิ่มความขลังให้กับพิธีกรรม คนข้างนอกก็เข้ามาร่วมพิธีเพราะปราชญ์ก็หลายคน”

(นายสมหวัง คำชุ่ม แกนนำการอนุรักษ์บ้านบุญเรือง ,สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

1.6 ความศรัทธาในกลุ่มแกนนำการอนุรักษ์แม่น้ำ

กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำ ส่วนใหญ่เป็นแกนนำในการทำกิจกรรมในหมู่บ้านเช่นกัน ซึ่งชาวบ้านได้เห็นถึง ความตั้งใจและจริงใจในการทำงาน ความเสียสละ ความสามารถ และผลงานที่ปรากฏ ทำให้เกิดความเชื่อถือ และนอกจากนี้ ความมุ่งมั่นและความอดทนของกลุ่มแกนนำในการนำเอาการอนุรักษ์แม่น้ำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งจะต้องเผชิญหน้ากับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม

ดังตัวอย่างการให้สัมภาษณ์

“ที่เข้าร่วมการอนุรักษ์เพราะว่าเห็นความมุ่งมั่นตั้งใจของกลุ่มแกนนำ ซึ่งตอนแรกต้องใช้อุดหนุนเผชิญหน้ากับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยที่ใช้วิธีขัดขวางหลายแบบ โยนระเบิดลงเขตอนุรักษ์ก็เคยทำ แต่เค้าก็ยังไม่ท้อนะยังทำงานกันต่อไป เห็นความตั้งใจแบบนี้ก็เลยอยากจะมีส่วนร่วมเยอะๆ”

(นางอุรา ไชยชนะ ชาวบ้านบ้านบุญเรือง,สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

1.7 ความรู้สึกภาคภูมิใจในผลงานการอนุรักษ์แม่น้ำ

การอนุรักษ์แม่น้ำในตำบลไหล่น่านในหมู่บ้านนาสาหมู่ที่ 3 ได้รับการประกาศให้เป็น “วังปลาหมออารีย์” แห่งแรกในประเทศไทย ซึ่งได้รับความสนใจจากบุคคลนอกพื้นที่ที่เข้ามาท่องเที่ยวและสื่อมวลชน นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ให้ความสนใจโดยเข้ามาขอทุนงาน ซึ่งล้วนสร้างความภาคภูมิใจให้ชาวบ้าน และยังเป็นการปลุกกระแสการอนุรักษ์แม่น้ำให้กับหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลไหล่น่านอีกด้วย จากจุดนี้ทำให้ชาวบ้านได้รับขวัญและกำลังใจในการทำงาน และยังสามารถดึงให้ชาวบ้านคนอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมได้มากยิ่งขึ้น

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“พอได้ประกาศเป็นวังปลาหมออารีย์แห่งแรกของประเทศไทย ก็มีคนเข้ามาท่องเที่ยวเยอะมาก มีชาวต่างชาติด้วย หลังจากนั้นเห็นได้ชัดเลยว่า ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมเยอะขึ้น แล้วคนที่เคยมีความคิดเห็นขัดแย้งไม่ยอมทำการอนุรักษ์ก็เงียบหายไปเลย”

(นายชวิง ศรีแก้ว ประธานคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำบ้านนาสา, สัมภาษณ์ 22 มีนาคม 2548)

2. ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอก หมายถึง ปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่ได้เกิดขึ้นภายในตัวประชาชน แต่แรงสนับสนุนที่ส่งผลให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งจากการศึกษาวิจัยพบว่า ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ประกอบด้วย รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการเชิญชวน การได้รับแรงผลักดันจากการเห็นความสำเร็จของชุมชนอื่น สื่อกิจกรรมที่ใช้มีความน่าสนใจ หลากหลาย และต่อเนื่อง การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในหลายระดับ และการถูกบังคับโดยมาตรการหมู่บ้าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการเชิญชวน

การเชิญชวนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำโดยกลุ่มแกนนำ จากการวิจัยพบว่า มีรูปแบบการสื่อสารใน 2 รูปแบบคือ การสื่อสาร 2 ทางแบบเป็นทางการ และการสื่อสาร 2 ทางแบบไม่เป็นทางการ

การสื่อสาร 2 ทางแบบบนลงล่าง(Top-Down Communication)คือ เป็นการฝากฝังให้หัวหน้าให้เข้ามาร่วมงาน จากผู้ที่มีตำแหน่งทางสังคมสูงกว่า เช่น ผู้ใหญ่บ้านให้หัวหน้าฝากฝังให้ลูกบ้านมาเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งลูกบ้านมีความเกรงใจ และมีความนับถือ และศรัทธาในตัวผู้ใหญ่บ้าน จึงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“ผมเข้ามามีส่วนร่วมเพราะว่าผู้ใหญ่บ้านเค้าฝากฝังผมอยากให้ดูแลเรื่อง กลุ่มเด็กนักเรียนให้หน่อย”

(ครูสินชัย แสนอาทิตย์ ครูโรงเรียนบ้านไหล่น่าน ,สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

การสื่อสาร 2 ทางแบบแนวนอน(Horizontal Communication) ซึ่งเป็นการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ เป็นการสื่อสารในลักษณะบังเอิญ หรือการสื่อสารในลักษณะปากต่อปาก ซึ่งเป็นการบอกผ่านเครือข่าย หรือบอกผ่านในกลุ่มเพื่อนบ้านในละแวกชุมชนเดียวกัน ซึ่งส่วนใหญ่มีสายสัมพันธ์ส่วนตัวกันในสังคม โดยปกติชาวบ้านในชุมชนจะมีปฏิสัมพันธ์กัน ทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน มักจะมาชุมนุมกันเพื่อพูดคุยกันในเรื่องต่างๆ มีการบอกกล่าวชักชวนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ตามความสามารถของแต่ละบุคคล ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“ก็เค้าชวนๆกันมา คนอื่นเค้าทำเราไม่ทำมันก็น่าเกลียด เวลาทำกิจกรรมของเค้าเหมือนได้เจอกันเยอะก็สนุกดี”

(นางยวน สอนใจ ชาวบ้านบ้านไหล่น่านเหนือ,สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

2.2 การได้รับแรงผลักดันจากการเห็นความสำเร็จของชุมชนอื่น

การอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นานเกิดขึ้นในช่วงที่มีกระแสของการอนุรักษ์แม่น้ำในพื้นที่จังหวัดน่าน และจังหวัดอื่นๆ อย่างแพร่หลาย โดยมีหลายชุมชนประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์แม่น้ำ และจากการพากลุ่มเยาวชนและตัวแทนหมู่บ้านไปศึกษาดูงานในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านได้สังเกตเห็นผลดีของการอนุรักษ์แม่น้ำ และตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการอนุรักษ์แม่น้ำในหมู่บ้านของตน ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำได้เป็นอย่างดี

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“ก็ไปเที่ยวที่บ้านหาดผาชนมา ของเค้าปลาเยอะมาก และวิวทิวทัศน์ก็สวย ก็เลยอยากให้เราเป็นแบบนี้บ้าง ก็คิดว่าเค้าทำได้ ชุมชนเราก็น่าจะทำได้ ถ้าเราช่วยกัน”

(นางปราณี คำชุ่ม ชาวบ้านบ้านนาสา,สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

2.3 สื่อกิจกรรมที่ใช้มีความน่าสนใจ หลากหลาย และต่อเนื่อง

จากการศึกษาวิจัยพบว่า สื่อกิจกรรมที่ใช้ นับว่าเป็นปัจจัยหลักปัจจัยหนึ่งในการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งกิจกรรมที่กลุ่มแกนนำนำมาใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมมีความน่าสนใจ เช่น กิจกรรมค่ายเยาวชน “น้ำใส ปลาสวย ด้วยมือเรา” ในกิจกรรมนี้มีความน่าสนใจก็คือ การให้เยาวชนได้คิดโครงการในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเอง การศึกษานิเวศแม่น้ำและชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมใหม่ที่ชาวบ้านไม่เคยได้เข้าร่วมมาก่อน เป็นต้น

นอกจากนี้กิจกรรมที่กลุ่มแกนนำนำมาใช้ยังมีความหลากหลาย และมีความต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำที่มีอยู่หลายกิจกรรมดังที่ได้กล่าวไปแล้วในส่วนที่ 3 และยังมีการจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อกระตุ้นชาวบ้านให้ตระหนักถึงประโยชน์และความสำคัญของการอนุรักษ์แม่น้ำ

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“กิจกรรมเค้าเยอะดีนะ น่าสนใจด้วยโดยเฉพาะค่ายเยาวชนเด็กๆชอบติดใจมาก
อยากให้มีอีก แล้วกิจกรรมเค้าก็มีออกมาเรื่อยๆ เด็กๆก็ตื่นตัวตลอดเวลา”

(นายผ่าน ห้วนท็อก ชาวบ้านบ้านไหล่น่านเหนือ, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2548)

2.4 การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในหลายระดับ

ในการอนุรักษ์แม่น้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน มีการดำเนินการในหลายขั้นตอน ซึ่งในแต่ละ
ขั้นตอนก็เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม มีการจัดกิจกรรมหลายกิจกรรม เพื่อกระตุ้น
การมีส่วนร่วม ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนแต่ละกลุ่ม ก็สามารถเข้ามามีส่วนร่วมตามระดับ
ความสามารถของตนเอง เช่น กลุ่มเยาวชน มีส่วนร่วมในฐานะเป็นตัวแทนของหมู่บ้านในการ
ศึกษาหาข้อมูลทั้งในและนอกพื้นที่ และยังเป็นกระบอกเสียงในการถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับมายัง
หมู่บ้านของตน บุคคลภายนอกชุมชน สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนทางด้านเงินทุน
หรือค่าใช้จ่าย เป็นต้น

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“พี่ยอมรับนะว่าบางกิจกรรมของการอนุรักษ์แม่น้ำพี่ก็ไม่ชอบไม่อยากจะเข้าร่วม แต่
พี่ก็อยากมีส่วนร่วม ซึ่งมันก็มีช่องทางอื่นให้มีเข้าไปมีส่วนร่วมได้ พี่ก็เลยช่วยเรื่อง
กองทุนการอนุรักษ์ กับบริจาคเงิน”

(นางรอยพิมพ์ ปัญญาอินทร์ แม่บ้านบ้านบุญเรือง, สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

2.5 การถูกบังคับโดยมาตรการหมู่บ้าน

ในบางหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน มีมาตรการในการกำหนดให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ด้วยการออกกฎต่างๆ มาเป็นข้อบังคับ เช่น มีการปรับเงิน หากไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้ง ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ดังตัวอย่างจากการสัมภาษณ์

“ตอนแรกพี่ไม่ได้สนใจเข้าร่วมเลย ยอมจ่ายค่าปรับ 80 บาท แต่ว่าหลายๆครั้ง มันรวมๆกันก็เยอะก็เลยเข้าร่วมกิจกรรม ตอนนั้นก็คิดว่าเป็นอะไรที่ดี ก็เลยเข้าร่วมตลอด”

(นงภัทร ไชยชนะ ชาวบ้านบ้านบุญเรือง, สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2548)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อธิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของ ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสาจังหวัดน่าน” มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งศึกษาใน 3 ประเด็นหลัก คือ

- ประเด็นที่ 1 ศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน
- ประเด็นที่ 2 ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน
- ประเด็นที่ 3 ศึกษาปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้หลักการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นการแสวงหาความรู้โดยอาศัยแนวคิดปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) เป็นการเน้นการสัมผัสข้อมูลโดยการนำมาใช้ในการศึกษา ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ซึ่งกลุ่มเป้าหมายมีจำนวนทั้งสิ้น 25 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีวิธีการดังนี้ ผู้วิจัยดำเนินการติดต่อ ความอนุเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น และขอคำปรึกษา วางแผนในการรวบรวมข้อมูล รายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ จากคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำ ตำบลไหล่น่าน ซึ่งนำโดย นายถวิล ปัญญาอินทร์ กำนันตำบลไหล่น่าน และมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน แล้วทำการลงพื้นที่พบกลุ่มเป้าหมายเพื่อเก็บข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และสัมภาษณ์ แบบไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่มย่อย นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยใช้ระยะเวลาเก็บข้อมูลตั้งแต่ เดือน พฤศจิกายน 2547 – มีนาคม 2548

➤ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยออกเป็น 4 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานและพัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของตำบลไหล่น่าน

ตอนที่ 2 พัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ส่วนที่ 2 กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำและกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ตอนที่ 1 กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ตอนที่ 2 กลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ส่วนที่ 4 ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์แม่น้ำ ของตำบลไหล่น่าน

ส่วนที่ 1 : ข้อมูลพื้นฐานและพัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของตำบลไหล่น่าน

ตำบลไหล่น่าน ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ซึ่งมีแม่น้ำไหลผ่าน 2 สาย คือแม่น้ำน่านกับแม่น้ำว้า แม่น้ำน่านไหลผ่าน บ้านไหล่น่าน บ้านบุญเรือง และบ้านไหลเหนือ และแม่น้ำว้าไหลผ่าน บ้านนาสา บ้านท่าข้าม บ้านห้วยสอน บ้านห้วยเม่น บ้านปากงู ซึ่งในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน มีเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ ทั้งหมด 10 แห่ง ในแต่ละหมู่บ้านมีเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ หมู่บ้านละ 1 แห่ง มีบ้านท่าข้ามและบ้านห้วยสอน มี 2 แห่ง

ตอนที่ 2 พัฒนาการของการอนุรักษ์แม่น้ำ ของตำบลไหล่น่าน

จากการศึกษาพัฒนาการของการอนุรักษ์แม่น้ำ ตำบลไหล่น่าน ผู้วิจัยสามารถแบ่งการพัฒนาของการอนุรักษ์แม่น้ำ ตำบลไหล่น่าน เป็น 3 ยุค ดังต่อไปนี้

1. ยุคตั้งถิ่นฐาน (ก่อนปี พ.ศ.2506)

เป็นยุคที่แม่น้ำและสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์มาก เนื่องจากการจับสัตว์น้ำใช้เครื่องมือแบบท้องถิ่นไม่ทำลายธรรมชาติ และประชากรมีจำนวนน้อย ไม่มีการจัดการกับแม่น้ำ ซึ่งชาวบ้านรู้จักพอในการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำและสัตว์น้ำ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับแม่น้ำเป็นไปในลักษณะ ฟังพาทอาศัย มีใช้ฟังฟัง

2. ยุคทำลายแม่น้ำและสัตว์น้ำ (พ.ศ.2507-2536)

ถือว่าเป็นยุคที่แม่น้ำและสัตว์น้ำ รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เสื่อมโทรมและถูกทำลายมากที่สุด เนื่องจาก เกิดกระแสการพัฒนาแนวใหม่ ทำให้ มีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ โดยเฉพาะการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม และส่งผลทำให้มีการพัฒนาเครื่องมือจับสัตว์น้ำให้มีความรุนแรงขึ้น เช่น การระเบิดปลา การใช้สารเคมีเบื่อปลา การซื้อไฟฟ้า เพื่อตอบสนองความต้องการ ในเชิงพาณิชย์ รวมถึงยาฆ่าแมลงถูกชะล้างจากการทำการเกษตรริมแม่น้ำ ไหลลงสู่แม่น้ำ ทำให้แม่น้ำมีความเสื่อมโทรม และจำนวนสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลา มีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว ในยุคนี้ เริ่มมีการจัดการแม่น้ำ ในรูปแบบการอนุรักษ์แม่น้ำซึ่งเป็นการจัดการและดำเนินการโดยผู้นำหมู่บ้านไม่มีการมีส่วนร่วมจากประชาชน และไม่เกิดการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนอื่น ทำให้การอนุรักษ์ไม่ประสบความสำเร็จ

3. ยุคอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ (พ.ศ.2536-ปัจจุบัน)

ยุคนี้เป็นยุคที่หมู่บ้านต่างๆในตำบลไหล่น่าน นำโดยผู้นำหมู่บ้าน เริ่มนำแนวคิด “การอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน” มาใช้ ซึ่งมูลนิธิรักษ์เมืองน่านเป็นผู้นำในการนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาใช้ ในจังหวัดน่าน มีการนำเอาพิธีสืบชะตาแม่น้ำมาเป็นกุศโลบายในการดึงเอาประชาชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชน

ในการนำเอาแนวความคิดดังกล่าวมาใช้ต้องผ่านการยอมรับจากประชาชนเพื่อเป็นการดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำ มีการดำเนินกิจกรรมต่างๆเพื่อเป็นการกระตุ้น และเปิดโอกาสให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมประกอบกับการนำเอาศาสนาและพิธีการ มาประยุกต์ใช้ในบริบทของการอนุรักษ์แม่น้ำ ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมกัน และมีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ขึ้นในชุมชน

การอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน เริ่มต้นจากการอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านไหล่น่าน(หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 8 ในขณะที่นั้นยังไม่ได้แยกเขตการปกครอง) และเป็นต้นแบบ ในการอนุรักษ์แม่น้ำให้กับหมู่บ้านอื่นๆในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำตำบลไหล่น่าน และเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งในปัจจุบัน ตำบลไหล่น่าน ซึ่งประกอบไปด้วย 8 หมู่บ้าน มีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ รวมทั้งสิ้น 10 แห่ง

ส่วนที่ 2 : กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำและกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

ตอนที่ 1 กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ

จากการวิจัยพบว่า การอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านเริ่มต้นจากการอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 เป็นหมู่บ้านแรกและเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์แม่น้ำให้กับหมู่บ้านอื่น ซึ่งมีกระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำที่คล้ายคลึงกัน ผู้วิจัยจึงสรุปกระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านออกเป็น 7 กระบวนการดังนี้

■ กระบวนการที่ 1 การริเริ่ม

การอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านในหมู่บ้านต่างๆ เกิดจากมีคนกลุ่มหนึ่ง(ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน) พยายามแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำและสัตว์น้ำ ซึ่งแนวทางในการแก้ปัญหาคือ “การอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน” จึงได้แสวงหากลุ่มแนวร่วม และรวมตัวเป็น”กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำ” ซึ่งจะมีหน้าที่ในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับ แนวคิดดังกล่าวให้กับชาวบ้าน และเป็นกลุ่มผู้นำในการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำ

- กระบวนการที่ 2 การเรียนรู้และวางแผน

ในกระบวนการนี้จะเริ่มมีการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของชาวบ้านในชุมชน โดยการนำเอาแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน เข้าสู่การประชุมหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านรับรู้ ยอมรับ และแสดงความพร้อมในการมีส่วนร่วม โดยในกระบวนการนี้จะมี การระดมสมองของชาวบ้านมีการเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์แม่น้ำ จัดกิจกรรมต่างๆเพื่อเป็นการหาข้อมูลในการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำ เช่น การศึกษาดูงานนอกพื้นที่ การศึกษานิเวศแม่น้ำและชุมชน โดยกลุ่มเยาวชน เป็นต้น

- กระบวนการที่ 3 การจัดสรรพื้นที่และการกำหนดเขตในการอนุรักษ์แม่น้ำ

กระบวนการที่ 3 เป็นการให้ชาวบ้านร่วมแสดงความคิดเห็นในการกำหนดอาณาเขตในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยใช้การปักรั้วธง และการใช้เชือกขึงข้ามฝั่งแม่น้ำ เป็นการแสดงอาณาเขตการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

- กระบวนการที่ 4 การจัดการเชิงสังคม

ในกระบวนการนี้เป็นการสร้างมาตรการทางสังคมหรือระเบียบชุมชนขึ้นมาเพื่อดูแลควบคุมเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ เป็นการให้ชาวบ้านร่วมกันในการกำหนดมาตรการกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำ และมีการนำมาตราการและกฎระเบียบที่ได้นำมาจัดทำเป็นป้ายขนาดใหญ่ ติดตั้งบริเวณเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำให้เห็นอย่างชัดเจน นอกจากนี้บางหมู่บ้านยังมีตำรวจหมู่บ้าน และจัดทำคู่มือคำร้องเรียน เพื่อช่วยในการควบคุมดูแลเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอีกด้วย ในกระบวนการนี้ยังมีการจัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึก เป็นเป็นการดึงให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำ เช่น การจัดค่ายเยาวชน “น้ำใส ปลาสวย ด้วยมือเรา”

นอกจากนี้ยังมีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้าน เช่น การเผยแพร่มาตรการการอนุรักษ์แม่น้ำในหมู่บ้านจะขยายวงกว้างออกไปในระดับตำบลและระดับอำเภอตลอดจนระดับจังหวัดเพื่อให้เกิดความใจร่วมกัน และ ยังมีการประชาสัมพันธ์อย่าง

ไม่เป็นทางการผ่านความสัมพันธ์ทางสังคม การประชาสัมพันธ์ผ่านโรงเรียนและการร่วมเดินรณรงค์ รวมถึงประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนอีกด้วย

■ กระบวนการที่ 5 การประยุกต์ใช้ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม

ในกระบวนการนี้เป็นการนำเอาความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมมาเป็นกุศโลบายในการดูแลเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ซึ่งประกอบไปด้วย

พิธีทำบุญแม่น้ำ เป็นพิธีกรรมเพื่อขอขมาผีวิญญาณที่คุ้มครองแม่น้ำก่อนทำการกำหนดเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

พิธีสืบชะตาแม่น้ำซึ่งถือเป็นการประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการโดยมีมูลนิธิการเมืองน่านเข้ามาร่วมดำเนินการในพิธีกรรมนี้กับชุมชน เป็นความเชื่อว่าเป็นการยึดอายุให้แม่น้ำและสัตว์น้ำ ซึ่งจะมีพิธีใหญ่ครั้งแรกเพียงครั้งเดียวและจะมีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำขึ้นทั้งปี

การปิดตุงยันต์ป้องกันการระเบิดปลา ใช้ตุงยันต์เป็นสื่อสัญลักษณ์ให้ชาวบ้านเกิดความกลัวผีวิญญาณไม่กล้าทำลายเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

การสร้างหอเจ้าที่ ณ เขตอนุรักษ์แม่น้ำ เป็นการอันเชิญดวงวิญญาณของเจ้าที่ให้มาช่วยปกป้องและคุ้มครองเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

■ กระบวนการที่ 6 การจัดการเชิงโครงสร้าง

ในกระบวนการนี้เป็นการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำในระดับตำบลและหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ซึ่งคณะกรรมการฯในระดับหมู่บ้านมีหน้าที่ในการประสานงานกับชาวบ้านในการอนุรักษ์แม่น้ำและเป็นตัวแทนในการประสานงานระดับตำบล คณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำระดับหมู่บ้านนี้ มาจากความสมัครใจ ไม่มีวาระในการดำรงตำแหน่ง และไม่มีค่าตอบแทนใดใดทั้งสิ้น

ส่วนคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำระดับตำบล มีจำนวนทั้งสิ้น 20 คน มีหน้าที่ในการจัดการผลประโยชน์จากการอนุรักษ์แม่น้ำในตำบลไหล่น่านให้เหมาะสม และเป็นตัวแทนของตำบลไหล่น่านในการเชื่อมโยงเครือข่ายในการอนุรักษ์แม่น้ำในระดับอำเภอและจังหวัดต่อไป

- กระบวนการที่ 7 การพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำ

เป็นการเชื่อมโยงการอนุรักษ์แม่น้ำของแต่ละหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน เป็นเครือข่ายระดับตำบล โดยอยู่ภายใต้การสนับสนุนของมูลนิธิอภัยภูเบศร

ตอนที่ 2 กลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

จากการศึกษาวิจัยในประเด็นกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยมีกระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำเป็นกรอบในการวิเคราะห์กลยุทธ์ ผลการวิจัยพบว่ามีกลยุทธ์การสื่อสารดังต่อไปนี้

- กระบวนการที่ 1 การริเริ่ม

1.1 กลยุทธ์การแสวงหาแกนนำให้ตรงใจชาวบ้าน

เป็นกลยุทธ์ในการใช้สื่อบุคคลให้เป็นประโยชน์ในการสื่อสารกับชาวบ้าน ทำให้มีความง่ายขึ้น เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อถือ ศรัทธาในตัวบุคคลอยู่แล้ว

1.2 กลยุทธ์การสร้างความเข้าใจ

- กลุ่มผู้นำการอนุรักษ์-กลุ่มแกนนำ เป็นการสร้างความเข้าใจในแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา โดยใช้วิธีการนำกลุ่มแกนนำไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่ในชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์แม่น้ำเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

- กลุ่มแกนนำ-ชาวบ้าน เป็นการสร้างความเข้าใจและให้ความรู้กับชาวบ้านเกี่ยวกับแนวคิด การอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน โดยการยกตัวอย่างชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการนำเอาแนว

คิดนี้ไปใช้ โดยให้ตัวแทนจากชุมชนดังกล่าวเป็นผู้เล่าเอง ในการสร้างความเข้าใจกับชาวบ้าน กลุ่มแกนนำจะต้องมีความจริงจังในการนำเสนอข้อมูล และมีการคำพูดที่ไม่ซับซ้อน ชัดเจน และเข้าใจง่าย

- กระบวนการที่ 2 การเรียนรู้และวางแผน

2.1 กลยุทธ์การใช้การเปิดเวทีสาธารณะ

เป็นรูปแบบของการประชุมหมู่บ้าน และประชุมระดับตมสมอง ทำให้เกิดรูปแบบการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) ทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นทำให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง

2.2 กลยุทธ์การใช้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น

เป็นการจัดให้มีการศึกษาดูงานนอกพื้นที่ให้ได้แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์และได้สัมผัสกับของจริงเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านเล็งเห็นถึงความสำคัญของการนำเอาแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนมาใช้ในการแก้ปัญหาคือความเสื่อมโทรมของแม่น้ำและสัตว์น้ำในหมู่บ้าน

2.3 กลยุทธ์การถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน

เป็นการใช้ความน่าเชื่อถือของสื่อบุคคล เป็นผู้นำการสื่อสาร เพื่อให้ชาวบ้านในหมู่บ้านเกิดความรู้สึกรักอยากให้ความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำและสัตว์น้ำกลับคืนมา เป็นการกระตุ้นจิตสำนึกและดึงชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ

2.4 กลยุทธ์การศึกษาเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้โดยเยาวชน

เป็นการเปิดโอกาสให้เยาวชนเป็นผู้สื่อสารหลัก โดยเริ่มจากการให้เยาวชนเป็นผู้ศึกษาข้อมูลต่างๆด้วยตนเอง และให้เยาวชนทำหน้าที่เป็นสื่อบุคคล ถ่ายทอดข้อมูลไปยังบุคคลใกล้ชิด ทำให้การอนุรักษ์แม่น้ำได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากขึ้น

- กระบวนการที่ 3 การจัดสรรพื้นที่และกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำ

3.1 กลยุทธ์การสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของเขตอนุรักษ์

คือให้ชาวบ้านเป็นผู้กำหนดเขตอนุรักษ์เอง ซึ่งต้องเกิดมาจากความเห็นพ้องต้องกันของทุกฝ่าย เนื่องจากชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของ เมื่อเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของก็ย่อมเกิดความคิดที่จะเข้าร่วมดำเนินการและพัฒนาการอนุรักษ์ให้ดีขึ้น

3.2 กลยุทธ์การใช้สื่อสัญลักษณ์

ในกระบวนการนี้หมายถึง การใช้การปักริ้วธง และ การชิงเชือกข้ามฝั่งแม่น้ำเพื่อแสดงอาณาเขตทำให้ชาวบ้านในชุมชนและคนนอกพื้นที่เข้าใจร่วมกันในอาณาเขตของการอนุรักษ์แม่น้ำ

- กระบวนการที่ 4 การจัดการเชิงสังคม

4.1 กลยุทธ์การสร้างกฎโดยชาวบ้านเพื่อชาวบ้าน

ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกมีคุณค่าและจะพร้อมยินยอมปฏิบัติตามกฎเนื่องจากเป็นสิ่งที่ตนมีส่วนคิดขึ้นมาเอง ดังนั้นจึงต้องเคารพความคิดของตนเองทำให้เกิดการฝ่าฝืนกฏน้อย

4.2 กลยุทธ์การเผยแพร่กฎ

โดยการทำป้ายมาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำให้ชัดเจน เป็นเสมือนการประกาศให้กฎดังกล่าวเป็นกฎของชุมชน ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ซึ่งถือเป็นการทำให้การควบคุมดูแลเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำทำได้ง่ายขึ้น

4.3 กลยุทธ์การให้รางวัลกับผู้เป็นหูเป็นตาผ่านสื่อกลางในการร้องเรียน

เป็นการให้รางวัลสำหรับผู้พบเห็นการกระทำผิดและแจ้งให้กับคณะกรรมการอนุรักษ์แม่ น้ำทราบ หรือ แจ้งผ่านผู้รับคำร้องเรียน และผู้นั้นได้กระทำผิดจริงเพื่อเป็นการตอบแทนและเป็นการดึงเอาชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลเขตอนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำ นอกจากนี้ผู้รับคำ ร้องเรียนยังเป็นช่องทางในการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ นอกจากการอนุรักษ์แม่ น้ำอีกด้วย ซึ่งเป็นการสื่อสารแบบจากบนลงล่าง(Bottom-up Communication)

4.4 กลยุทธ์การใช้สื่อกิจกรรม

เพื่อให้ชาวบ้านได้รู้และเข้าใจถึงกระบวนการจัดการ รูปแบบการจัดการ ในการอนุรักษ์ แม่ น้ำมากขึ้นทำให้ชาวบ้านเข้าใจการดำเนินการอนุรักษ์แม่ น้ำและสามารถนำความรู้ดังกล่าวมา ประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์แม่ น้ำของชุมชน

4.5 กลยุทธ์การใช้สื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน

เป็นการใช้สื่อในท้องถิ่นในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่ น้ำ ของหมู่บ้าน โดยเฉพาะอาณาเขตในการอนุรักษ์แม่ น้ำและสัตว์น้ำ และมาตรการและกฎระเบียบ ในการอนุรักษ์แม่ น้ำ ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันและโดยทั่วกันเพื่อลดการลุกจ้าและทำผิดมาตร การและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่ น้ำ

4.6 กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายในการสื่อสาร

เป็นการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารขยายต่อไปในระดับตำบล อำเภอ ตลอดจนถึง ระดับจังหวัด ซึ่งต้องใช้การสร้างเครือข่ายทางการสื่อสาร เป็นการให้สื่อจำพวกเอกสาร โดยฝาก ชาวประชาสัมพันธ์ต่อไปในตำบลหรืออำเภออื่น เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันกับคนนอกพื้นที่

4.7 กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ

เป็นการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ และเป็นการสื่อสารโดยบังเอิญ โดยใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมส่วนตัว คือ เป็นการพูดคุยระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านและบุคคลนอกพื้นที่ ซึ่งมีโอกาสพบปะกันในงานต่าง เช่น งานศพ งานแต่งงาน เป็นต้น ซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการประชาสัมพันธ์

4.8 กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ผ่านสถาบันทางสังคม

เป็นไปในลักษณะของการให้นักเรียนจัดนิทรรศการในโรงเรียน และชาวบ้านเข้าร่วมในการเดินขบวนรณรงค์ของทางอำเภอ ซึ่งจะทำให้คนนอกพื้นที่ได้รับรู้ข่าวสารข้อมูลการอนุรักษ์ที่ต้องการประชาสัมพันธ์ได้อีกทางหนึ่ง

4.9 กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน

ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสื่อมวลชนระดับจังหวัดทำให้กระตุ้นความสนใจจากคนภายนอกพื้นที่ และเกิดความกระตือรือร้นของคนในพื้นที่ เพื่อที่จะปรับปรุงดูแลให้เขตอนุรักษ์แม่น้ำพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไป

- กระบวนการที่ 5 การประยุกต์ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม

- กลยุทธ์การใช้ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม

เป็นการนำเอาความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชาวบ้านมากระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดการมีส่วนร่วม เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเรื่องของการได้บุญได้กุศล และนอกจากนี้ยังสามารถเป็นการสร้างเกราะป้องกันเขตอนุรักษ์แม่น้ำมิให้ใครมาทำลายเนื่องจากความกลัวเรื่องบาป บุญคุณ โทษ ผี วิญญาณและการสาปแช่ง

- กระบวนการที่ 6 การจัดการเชิงโครงสร้าง

- กลยุทธ์การมอบอำนาจในการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำระดับหมู่บ้าน

ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการคณะกรรมการมาจากความชอบธรรม โปร่งใสและมาจากชาวบ้านเอง ทำให้การดำเนินงาน ติดต่อสื่อสารกับระหว่างชาวบ้านกับคณะกรรมการเป็นไปอย่างราบรื่น

- กระบวนการที่ 7 การพัฒนาเครือข่าย

- กลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์แม่น้ำไปยังหมู่บ้านอื่น

ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายในตำบลไหล่น่าน ก่อให้เกิดความร่วมมือช่วยเหลือกันระหว่างหมู่บ้าน ในการอนุรักษ์แม่น้ำ การเชื่อมโยงสามารถจัดปัญหาหารือต่อระหว่างเขตอนุรักษ์ของแต่ละชุมชนที่มีพื้นที่ติดต่อกันได้ ทำให้เกิดอำนาจการต่อรองต่างๆตามมาก็ด้วย

ส่วนที่ 3 : การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยแบ่งขั้นตอนการเข้ามามีส่วนร่วมเป็น 2 ขั้นตอนใหญ่ คือ ขั้นตอนการเตรียมการอนุรักษ์แม่น้ำและขั้นตอนการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเตรียมการอนุรักษ์แม่น้ำ

ขั้นตอนนี้เสมือนเป็นกระบวนการริเริ่มประกอบไปด้วยขั้นตอนย่อยคือ แสวงหาทางออกสร้างแนวร่วม และรวบรวมข้อมูล ประชาชนกลุ่มที่มีส่วนร่วมหลักในทั้ง 3 ขั้นตอนย่อย คือ กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์แม่น้ำ ประกอบไปด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ องค์การบริหารส่วนตำบล ข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น นักพัฒนาในหมู่บ้านและผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับความเชื่อถือและยอมรับจากชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน

ชนคือ “มูลนิธิฮักเมืองน่าน” เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนเรื่องข้อมูลและเป็นที่ปรึกษาในการอนุรักษ์แม่น้ำตามแนวคิด “การอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน”

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการอนุรักษ์แม่น้ำ

ในขั้นตอนที่ 2 นี้ ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนย่อยได้แก่ การเปิดเวทีสาธารณะ ลงมือปฏิบัติและพัฒนา ซึ่งในขั้นตอนนี้มีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในหลายฝ่ายและหลายกลุ่ม ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 เปิดเวทีสาธารณะ

เป็นการประชุมหมู่บ้านและลงมติในการยอมรับแนวคิดการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์ซึ่งเป็นชาวบ้านคนหนึ่งหมู่บ้าน มีส่วนร่วมในฐานะผู้คิดและจัดเวทีสาธารณะ และเป็นผู้เข้าร่วมประชุมโดยมีชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้เข้าร่วมซึ่งมีสิทธิในการออกเสียงและลงมติ นอกจากนี้ ยังมีมูลนิธิฮักเมืองน่านและตัวแทนจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เข้ามามีส่วนร่วมเล็กน้อยในฐานะวิทยากร

2.2 ลงมือปฏิบัติ

เป็นการนำเอาแนวทางที่ผ่านการยอมรับจากเวทีสาธารณะ นำมาลงมือปฏิบัติผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งในขั้นตอนนี้ กลุ่มแกนนำเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดในฐานะผู้คิดวางแผนและกำหนดกิจกรรม โดยในบางกิจกรรมมีมูลนิธิฮักเมืองน่านเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะที่ปรึกษาและให้ข้อมูล โดยชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ปฏิบัติกิจกรรมซึ่งกิจกรรมในขั้นตอนการลงมือปฏิบัตินี้ประกอบไปด้วย

- การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้

มีกลุ่มเยาวชนและตัวแทนหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะคณะศึกษาดูงาน และเป็นกระบอกเสียงในการถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับสู่ชาวบ้านคนอื่น

- การเปิดเวทีให้ประชาชนชาวบ้าน

เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนชาวบ้านได้ถ่ายทอดถึงเรื่องราวเกี่ยวกับแม่น้ำในอดีต ซึ่งประชาชนชาวบ้านมีส่วนร่วมในฐานะผู้นำกิจกรรมและมีกลุ่มเยาวชนชาวบ้านและกลุ่มแกนนำ มีส่วนร่วมในฐานะผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- การให้กลุ่มเยาวชน ศึกษานิเวศแม่น้ำและชุมชน

ในกิจกรรมนี้กลุ่มเยาวชนมีส่วนร่วมในฐานะผู้เข้าร่วมกิจกรรมและเป็นกระบอกเสียงในการถ่ายทอดความรู้ให้กับชาวบ้านโดยเฉพาะสมาชิกในครอบครัว

- การจัดเวทีระดมความคิด ในการจัดสรรพื้นที่และกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำโดยในการเป็นผู้ร่วมกันกำหนดอาณาเขตการอนุรักษ์แม่น้ำ และมีผู้เข้ามามีส่วนร่วมที่สำคัญคือ เจ้าของพื้นที่ริมแม่น้ำที่จะกำหนดเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งอาจจะเป็นคนในหรือนอกพื้นที่ นอกจากนี้เมื่อกำหนดอาณาเขตได้แล้ว กลุ่มแกนนำ ยังมีส่วนร่วมในการปักรั้วจริงและใช้เชือกขึงข้ามฝั่งแม่น้ำแสดงอาณาเขตอีกด้วย และชาวบ้านมีส่วนร่วมในฐานะผู้สังเกตการณ์

- การจัดเวทีในการระดมความคิดในการกำหนดมาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ในกิจกรรมนี้ ชาวบ้านในหมู่บ้านซึ่งรวมถึง กลุ่มแกนนำมีส่วนร่วมในฐานะเจ้าของเขตอนุรักษ์ ในการเป็นผู้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการกำหนดมาตรการ นักพัฒนามูลนิธิอีกเมืองน่าน ตัวแทนจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์แม่น้ำเข้ามามีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษาและเสนอแนวทาง

- การจัดค่ายเยาวชน "น้ำใส ปลาสวย ด้วยมือเรา"

ในกิจกรรมนี้กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์และมูลนิธิฮักเมืองน่านมีส่วนร่วมในฐานะผู้จัดและวางแผนการกิจกรรมร่วมกัน โดยกลุ่มเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะ สมาชิกค่าย

- การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ

ในกิจกรรมนี้กลุ่มแกนนำเข้ามามีบทบาทหลักเป็นส่วนใหญ่ กลุ่มครู นักเรียน และชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุน การประชาสัมพันธ์เท่านั้น

- การจัดพิธีกรรมทางศาสนา

ในการจัดพิธีกรรมทางศาสนา อันได้แก่ พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นกิจกรรมที่เกิดการมีส่วนร่วมจากหลายกลุ่มและหลายฝ่าย จากประชาชนทั้งในและนอกพื้นที่ ซึ่งผู้ที่มีบทบาทหลักในการจัดพิธีคือ มูลนิธิฮักเมืองน่าน (ท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ มีบทบาทในการเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม) กลุ่มแกนนำ ประชาชนชาวบ้าน และคณะสงฆ์ อำเภอเวียงสา ซึ่งประชาชนจากทั้งในและนอกพื้นที่ มีส่วนร่วมในฐานะผู้เข้าร่วมพิธีกรรม และนอกจากนี้ยังมีองค์ภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณ และพันธุ์ปลาในการอนุรักษ์แม่น้ำ ส่วนพิธีกรรมการปักตุงยันต์ปักกันการระเบิดปลาและการสร้างหอเจ้าที่ ณ เขตอนุรักษ์ มีกลุ่มแกนนำและประชาชนชาวบ้านเท่านั้นที่เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งชาวบ้าน ประชาชนชาวบ้าน และกลุ่มแกนนำเข้ามามีส่วนร่วมเท่าเทียมกันในพิธีการทำบุญแม่น้ำ

ซึ่งในขั้นตอนนี้การเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านเกิดขึ้นทั้งชาวบ้านในพื้นที่และนอกพื้นที่ ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมมีความหลากหลายตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นซึ่งกลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรมมากที่สุดคือ กลุ่มเยาวชนและประชาชนชาวบ้าน

2.3 พัฒนา

การดำเนินการการอนุรักษ์แม่น้ำในขั้นตอนการพัฒนา ประกอบไปด้วย

การจัดตั้งคณะกรรมการแม่น้ำในระดับหมู่บ้าน และตำบล ซึ่งชาวบ้านจะเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะเป็นสมาชิกการอนุรักษ์แม่น้ำเป็นผู้ลงนามแสดงความเห็นชอบแต่งตั้งคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน ส่วนในระดับตำบลชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมเนื่องจากการตกลงแต่งตั้งในที่ประชุมตำบล

การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณเขตอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งกลุ่มแกนนำ (คณะกรรมการการอนุรักษ์ระดับหมู่บ้าน) มีส่วนร่วมในฐานะผู้คิดและร่วมแรงในการพัฒนาพื้นที่ และชาวบ้านในพื้นที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ตามความเหมาะสมและความสามารถของแต่ละกลุ่ม

การพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำผู้เข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดในการพัฒนาเครือข่ายคือ มูลนิธิอภัยภูเบศรในฐานะตัวกลางเชื่อมโยงเครือข่ายและกลุ่มแกนนำมีส่วนร่วมในฐานะตัวแทนชาวบ้านและผู้ประสานงานระหว่างหมู่บ้าน

ส่วนที่ 4 : ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน

จากการศึกษาปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมผู้วิจัยแบ่งปัจจัยออกเป็น 2 ปัจจัยคือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก สรุปได้ดังนี้

ปัจจัยภายใน ประกอบไปด้วย ความรู้สึกเป็นเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำ, ความต้องการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ, ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบ, ความเชื่อในศาสนาและพิธีกรรม, ความศรัทธาในตัวผู้นำการประกอบพิธีกรรม, ความศรัทธาในกลุ่มแกนนำอนุรักษ์แม่น้ำและความรู้สึกภาคภูมิใจในผลงานการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชน

ปัจจัยภายนอก ประกอบไปด้วย รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการเชิญชวน, การได้รับแรงผลักดันจากการเห็นความสำเร็จของชุมชนอื่น, สื่อกิจกรรมที่ใช้มีความน่าสนใจ หลากหลายและต่อเนื่อง, การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในหลายระดับและการถูกบังคับโดยมาตรการหมู่บ้าน

➤ การอภิปรายผล

1. กลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

จากการวิจัยในประเด็นของกลยุทธ์การสื่อสารในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน พบกลยุทธ์การสื่อสารที่นำมาใช้ดังนี้

กลยุทธ์การแสวงหากลุ่มแกนนำให้ตรงใจชาวบ้าน

จากการศึกษากลยุทธ์การแสวงหากลุ่มผู้นำให้ตรงใจชาวบ้าน ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า เนื่องจากกลุ่มแกนนำจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารหลัก คือ ต้องเป็นผู้ถ่ายทอดอธิบายข้อมูลในการอนุรักษ์แม่น้ำเพื่อจูงใจให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกรับแนวความคิดการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชนมาใช้ในหมู่บ้าน ดังนั้นจะต้องมีการนำเอาคุณสมบัติของกลุ่มแกนนำมาใช้ ซึ่งบุคคลที่จะมาเป็นกลุ่มแกนนำหากเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความศรัทธา เชื่อถือ เป็นที่ยอมรับทั้งในตัวบุคคลและผลงาน ย่อมเป็นการเพิ่มแรงจูงใจให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี

ซึ่งสอดคล้องกับ ปรมะ สตะเวทิน (2533) ที่กล่าวว่าผู้สื่อสารที่ความน่าเชื่อถือ และอยู่ในความสนใจของผู้รับสารย่อมทำให้การสื่อสารนั้นเกิดประสิทธิผล

กลยุทธ์การสร้างใจ

ซึ่งแบ่งออกเป็น กลยุทธ์การสร้างใจระหว่างกลุ่มผู้นำการอนุรักษ์ – กลุ่มแกนนำ ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า กลุ่มผู้นำการอนุรักษ์พยายามสร้างใจให้แก่กลุ่มแกนนำในวัตถุประสงค์ในความต้องการอยากจะทำแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำและสัตว์น้ำ และแนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชน ซึ่งวิธีการที่กลุ่มอนุรักษ์ใช้ในการสร้างใจได้เป็นอย่างดี คือ

การพากลุ่มแกนนำไปศึกษาดูงาน ซึ่งตรงกับกลยุทธ์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น เพื่อให้แกนนำได้เห็นของจริง เพื่อความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และเป็นการกระตุ้นให้กลุ่มแกนนำเกิดความ ต้องการอยากจะทำให้มีการอนุรักษ์เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ปรมะ สตะเวทิน (2533) ที่กล่าวไว้ว่า การใช้การสาธิตให้ประชาชนได้เห็นอย่างชัดเจนเป็นการทำให้การสื่อสาร เพื่อการพัฒนาเกิดประสิทธิผลเร็วขึ้น

นอกจากนี้กลยุทธ์การสร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ไปยังกลุ่มแกนนำซึ่งเป็นการ เตียมความพร้อมเพื่อที่จะรวมตัวเป็นกลุ่มแกนนำการอนุรักษ์ ซึ่งมีหน้าที่เป็นผู้ส่งสารเพื่อสร้าง ความเข้าใจให้กับชาวบ้านดังนั้นการสร้างความเข้าใจให้กลุ่มแกนนำจะต้องให้เกิดความพร้อมทั้ง ด้านข้อมูลเนื้อหา ด้านตัวบุคคล และมีความเข้าใจในสิ่งที่จะถ่ายทอดเป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้อง กับแนวคิดของพรสิทธิ์ พัฒนาศาสตร์(2526) ว่า ผู้ส่งสารที่ดีต้องมีความพร้อมในการสื่อสาร กล่าวคือ จะต้องเป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือ มีความรับผิดชอบในสาร เข้าใจวัตถุประสงค์ของการ สื่อสาร ควบคุมความรู้สึกและความเชื่อมั่นของตนเองขณะสื่อสารได้

และในส่วนของกลยุทธ์ในการสร้างความเข้าใจโดยกลุ่มแกนนำไปยังชาวบ้านมีการยก ตัวอย่างการอนุรักษ์แม่น้ำจากชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จ โดยการใช้รูปภาพ วิดีโอ หรือสไลด์ ประกอบ ซึ่งเป็นหลักฐานจริงทำให้ชาวบ้านเห็นภาพ เกิดความรู้สึกรับในแนวคิดการอนุรักษ์ แม่น้ำ ซึ่งตรงกับแนวคิดของ อรรถพรณ ปิณฑนโอบาท(2537) ได้กล่าวว่า การใช้หลักฐานจริง (Real Evidence) เป็นการสร้างสารวิธีหนึ่งที่สำคัญมาก นั่นคือ พัฒนาเรื่องราวหรือข้อความที่เรา จะโน้มน้าวที่เข้าใจแจ่มชัดขึ้น มีน้ำหนักมากขึ้น”

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ในการนำเสนอข้อมูลในการสร้างความเข้าใจให้กับชาว บ้าน ถึงแม้กลุ่มแกนนำจะมีการนำเสนอทั้งด้านบวกและด้านลบของการอนุรักษ์ แต่จากการวิจัย พบว่าการนำเสนอด้านลบ เป็นข้อมูลที่ไม่มีความกระทบกับความคิดของชาวบ้านมากนัก ซึ่ง สามารถจูงใจให้ชาวบ้านคล้อยตามแนวคิดการอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับงานวิจัยของ ใจทิพย์ สอนดี (2543) ที่พบว่า การจูงใจโดยใช้ข้อมูลด้านบวก (Positive Appeal) เป็นรูปแบบ การจูงใจโดยใช้อารมณ์ จะทำให้กระตุ้นความรู้สึกทางอารมณ์มากยิ่งขึ้น

ในการสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านของกลุ่มแกนนำมีการใช้คำพูดที่ไม่ซับซ้อนมีความชัดเจน เข้าใจง่าย ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดสารของกลุ่มแกนนำ ซึ่งสอดคล้องกับที่ เบอร์โล(Berlo, 1960) ได้กล่าวว่า การจัดโครงสร้างรหัสและเนื้อหาสารซึ่งกระทำโดยผู้ส่งสารในการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ ผู้ส่งสารจำเป็นต้องสามารถถ่ายทอดความคิดออกมาในรูปแบบที่ผู้รับสารเข้าใจได้ ดังนั้นในการส่งสารไปยังผู้รับสาร ผู้ส่งสารจะต้องคำนึงถึงความสามารถในการรับสารของผู้รับสาร โดยคำนึงถึงความยากง่ายของผู้รับสารในการตีความสารของตน สารที่จะส่งไปจะต้องไม่มีความซับซ้อนคลุมเครือ จึงจะส่งผลให้การโน้มน้าวใจเป็นไปได้อย่างขึ้น

กลยุทธ์การใช้การเปิดเวทีสาธารณะ

เป็นการเปิดเวทีให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งในการเปิดเวทีสาธารณะนี้ ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าทำให้เกิดการสื่อสารแบบ 2 ทาง (Two – way Communication) มีการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ซักถามข้อข้องใจ ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ทำให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น และทำให้ได้ความคิดเห็นและข้อมูลที่แท้จริงเพราะเป็นข้อมูลที่มาจากชาวบ้านและเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี เนื่องจากชาวบ้านรู้สึกภูมิใจและเล็งเห็นความสำคัญในการมีบทบาทในที่ประชุมของตนเอง ซึ่งการสื่อสารแบบสองทางนี้ เป็นวิธีการที่อยู่ในกลยุทธ์การสื่อสารในหลายกลยุทธ์ เช่น กลยุทธ์การสร้าง ความเข้าใจ, กลยุทธ์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า การสื่อสารสองทางจะเกิดขึ้นในการเปิดเวทีสาธารณะในทุกรูปแบบอยู่เสมอ

ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ปรมะ สตะเวทิน (2533) ที่กล่าวว่า การสื่อสารแบบสองทาง (Two – way Communication) เป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีการรับ – ส่ง ข่าวสารระหว่างกัน มีการโต้ตอบกัน ทำให้ทั้ง 2 ฝ่ายเกิดความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้การสื่อสารที่เกิดขึ้นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเพราะการให้ความสำคัญต่อการสื่อสารกลับ (Feedback) เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้รับสารมีความเสมอภาคในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเป็นอย่างดี

กลยุทธ์การถ่ายทอดองค์ความรู้จากปราชญ์หมู่บ้าน

เป็นรูปแบบการใช้ความน่าเชื่อถือของสื่อบุคคลในการกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับกลยุทธ์การแสวงหาของกลุ่มแกนนำให้ตรงใจชาวบ้าน จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า เป็นลักษณะการพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชน คือเป็นการดึงเอาวัฒนธรรมเดิม เรื่องราวการจัดการแม่น้ำในอดีตของชุมชน นำกลับมาเล่าใหม่เพื่อให้เกิดการนำเอาวัฒนธรรมเดิมมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำในปัจจุบัน โดยมีการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้มีความเข้าใจวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมอย่างลึกซึ้ง ซึ่งตรงกับแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนของ สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533) ที่กล่าวว่า ชาวบ้านเป็นเจ้าของวัฒนธรรมที่สามารถมองออกจากข้างในวัฒนธรรมได้แจ่มชัดที่สุด โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นนักฟื้นฟูประยุตต์ และประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรม ที่มีความเข้าใจในวัฒนธรรมเดิมอย่างลึกซึ้ง และรู้เท่าทันวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามากระทบเป็นอย่างดี จะต้องใช้ภูมิธรรมและภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชนในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและดำเนินอยู่ในชุมชน และใช้ปัญญานั้นพัฒนาวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมาแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนต่อไป

กลยุทธ์การศึกษาเรียนรู้ชุมชนและถ่ายทอดความรู้โดยกลุ่มเยาวชน

จากการวิจัย ผู้วิจัยพบข้อสังเกตว่า การเปิดโอกาสให้เยาวชนเป็นผู้ลงมือศึกษาเรียนรู้ในเวดแม่น้ำและชุมชน และวางแผนในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำและสัตว์น้ำด้วยตนเอง ทำให้เยาวชนเกิดจิตสำนึกและมีความกระตือรือร้นในการอนุรักษ์แม่น้ำมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งตรงกับแนวคิดของ ปรมะ สตะเวทิน (2533) ที่กล่าวว่า การทำให้เกิดการปฏิบัติเพื่อให้เกิดประสบการณ์ใหม่ จะทำให้เกิดการยอมรับได้ง่ายขึ้น

และนอกจากนี้เยาวชนยังมีบทบาทในการเป็นกระบอกเสียงในการถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับมาไปยังบุคคลใกล้ชิดไม่ว่าจะเป็น พ่อแม่ ญาติพี่น้อง สมาชิกในครอบครัว ซึ่งจะได้รับความสะดวกเป็นพิเศษทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า เป็นการสื่อสารแบบแนวนอน (Horizontal Communication) คือ การสื่อสารระหว่างเครือญาติ โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว จึงทำให้การสื่อสารเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งเป็นการสื่อสารในกลยุทธ์การประชา

สัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการอีกด้วย ตรงกับแนวคิดของ ปรมะ สตะเวทิน (2533) ซึ่งกล่าวว่า การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ที่มีระดับหรือมีตำแหน่งที่เสมอกัน ใกล้เคียงกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง การสื่อสารรูปแบบนี้จะช่วยสร้างความรับผิดชอบร่วมกันของหมู่คณะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน และเป็นการสื่อสารอีกรูปแบบหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคม

กลยุทธ์การสร้างความรู้สึกรู้สึกเป็นเจ้าของเขตอนุรักษ์

ในการใช้กลยุทธ์การสร้างความรู้สึกรู้สึกเป็นเจ้าของเขตอนุรักษ์ให้แก่ชาวบ้านเป็นไปในลักษณะของการมอบอำนาจในการตัดสินใจในการกำหนดเขตอนุรักษ์ให้กับชาวบ้านทุกคนในฐานะเป็นเจ้าของแม่น้ำ ซึ่งผู้วิจัยสังเกตพบว่า ทำให้ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจและเข้าไปใช้สิทธิการเป็นเจ้าของโดยการแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่และจากกลยุทธ์นี้ยังเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำมากขึ้น ซึ่งมีกลยุทธ์ที่มีลักษณะเดียวกัน คือกลยุทธ์การสร้างกฎโดยชาวบ้านเพื่อชาวบ้านและกลยุทธ์การให้อำนาจแก่ชาวบ้านในการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำระดับหมู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ ปาโรชาติ สถาปิตานนท์ (2542) ที่กล่าวว่า การกระตุ้นให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของจะนำไปสู่การเพิ่มพลัง (Empowerment) ตลอดจนเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการดูแลโครงการ

กลยุทธ์การใช้สื่อสัญลักษณ์, กลยุทธ์การเผยแพร่กฎ, กลยุทธ์การในการให้รางวัลกับผู้เป็นหูเป็นตาผ่านสื่อกลางในการร้องเรียน, กลยุทธ์การจัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึก, กลยุทธ์การใช้สื่อในท้องถิ่น, กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ผ่านสถาบันทางสังคมและกลยุทธ์การใช้สื่อมวลชน

ล้วนเป็นกลยุทธ์ที่นำสื่อมาเป็นกลยุทธ์การสื่อสาร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ตามที่ตั้งไว้ ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการใช้สื่อในกลยุทธ์ที่ได้กล่าวมา มีความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์และกลุ่มเป้าหมายที่ตั้งไว้ ทำให้สื่อเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ แฮริสัน (Harison, 1997) ได้กล่าวไว้ว่าการเลือกสรรสื่อที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งนับเป็นเรื่องที่จำเป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง เพื่อให้การ

สื่อสารไปยังกลุ่มเป้าหมายมีประสิทธิภาพสูงสุด เพราะเลือกสื่อที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายจะทำให้ได้รับสารเต็มทีมากขึ้น หากแต่ผู้ส่งสารตัดสินใจเลือกสื่อที่ไม่เหมาะสมก็อาจทำให้การส่งสารครั้งนั้นล้มเหลว

กลยุทธ์การให้รางวัลกับผู้เป็นหูเป็นตาผ่านสื่อกลางในการร้องเรียน

การใช้การให้รางวัลกับผู้ช่วยสอดส่องดูแลเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ เป็นวิธีในการโน้มน้าวให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยให้รางวัลเป็นแรงจูงใจ ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีความกระตือรือร้นในการดูแลรักษาแม่น้ำเป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับ อรรถวรรณ ปิณฑนโรวาท (2537) ที่ได้กล่าวว่า การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ เพื่อให้ได้ผลต้องใช้จุดจูงใจสารเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ในการโน้มน้าวใจ ผนวกกับการเตรียมสาร โดยใช้แรงจูงใจ ไม่ว่าจะ เป็นจุดจูงใจโดยใช้ความกลัว จุดจูงใจโดยใช้อารมณ์ จุดจูงใจโดยใช้รางวัล

นอกจากนี้ในกลยุทธ์ยังมีการนำผู้รับคำร้องเรียนมาใช้เป็นสื่อกลาง ในการมีส่วนร่วมจากประชาชน ซึ่งอาจจะรวมไปถึงการร้องเรียนในประเด็นอื่นที่ไม่เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ ผู้วิจัยสังเกตว่า เป็นการสื่อสารแบบจากล่างขึ้นบน(Bottom-up Communication) ซึ่งเป็นการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในหมู่บ้านได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นข้อเสนอแนะไปยัง กำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่มีตำแหน่งทางสังคมสูงกว่า และข้อมูลที่ได้รับจะเป็นข้อมูลที่มาจากชาวบ้านอย่างแท้จริง ซึ่งตรงกับแนวคิดของ ปรมะ สตะเวทิน(2533) ที่กล่าวว่า การสื่อสารจากล่างขึ้นบนเป็นการส่งข่าวสารจากผู้ส่งสารที่อยู่ในระดับหรือตำแหน่งที่ต่ำกว่าขึ้นไปสู่ผู้รับสารซึ่งอยู่ในระดับหรือตำแหน่งที่สูงกว่า ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกของสังคมได้ติดต่อสื่อสารกัน โดยมีทั้งส่งสารและรับสารอย่างเท่าเทียมกัน จะก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร เสริมสร้างให้มีความคิดสร้างสรรค์ และทำให้สมาชิกทุกคนของสังคมนั้นมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างเต็มที่

กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายในการสื่อสาร

ในการใช้กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายในการสื่อสาร ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ในการต้องการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารไปในประชาชนที่มีความแตกต่างกับทาง

ด้านพื้นที่ ซึ่งมีความต้องการให้เป็นไปอย่างทั่วถึงและเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ
 ปรมะ สตะเวทิน (2533) ได้กล่าวว่า เนื่องจากประชาชนกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนามีความ
 แตกต่างกัน ดังนั้น ในการสื่อสารจะต้องมีการจัดเตรียมเครือข่ายการสื่อสารให้เพียงพอกับการที่
 จะเผยแพร่ข่าวสารไปยังกลุ่มเป้าหมายให้ทั่วถึงและเหมาะสม

กลยุทธ์ในการประชาสัมพันธ์ผ่านสถาบันทางสังคม

เป็นการสนับสนุนการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารโดย ครู นักเรียน ในโรงเรียนประจำ
 หมู่บ้าน ในการจัดนิทรรศการและการเดินขบวนรณรงค์ของอำเภอ ซึ่งจากการสังเกตของผู้วิจัย
 พบว่าวิธีการประชาสัมพันธ์ซึ่งมาจากความร่วมมือจากประชาชนหลายกลุ่ม มีส่วนทำให้ประชา
 ชนได้รับข้อมูลข่าวสารการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นานได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งตรงกับแนวคิดของ
 ปรมะ สตะเวทิน (2533) ที่ว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหลาย
 ฝ่ายจึงจะประสบความสำเร็จ

กลยุทธ์การประยุกต์ใช้ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม

เป็นกลยุทธ์ที่นำเอาความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมมาใช้ประยุกต์เป็นสื่อพิธีกรรมใน
 การอนุรักษ์แม่น้ำโดยเฉพาะเพื่อเป็นการปกป้องดูแลเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของชุมชน
 เนื่องจากโดยความหมายของพิธีกรรม และความเชื่อของชาวบ้านในศาสนาและพิธีกรรมมีผลต่อ
 ทางจิตใจแก่ชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ชาวบ้านร่วมกันดูแลและอนุรักษ์แม่น้ำไม่มีใครกล้าทำ
 ร้ายแม่น้ำ ซึ่งเป็นผลดีต่อการอนุรักษ์แม่น้ำ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ นพนธ์ สัมมาและ
 คณะ (2534) ที่กล่าวว่า พิธีกรรมกับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งจนอาจกล่าวได้ว่า
 พิธีกรรมก็คือรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารทางสังคม อาศัยกิจกรรมเป็นสื่อกลาง เป็นเทคนิคอย่าง
 หนึ่งที่มนุษย์คิดค้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารทางสังคม เป็นกระบวนการของการกลมเกลียว
 ทางสังคม (Socialization) เป็นเครื่องมือที่ทำให้คนจำนวนมากมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 โดยการประพฤติ ปฏิบัติตามแนวคิด ความเชื่อสืบ ๆ กันมา แต่การสื่อสารโดยพิธีกรรมจะลึกซึ้ง
 กว่า เพราะนอกจากจะได้รับสารสื่อโดยตรงแล้ว ยังจะได้รับสารสื่อโดยทางอ้อมที่จะทำให้เกิด
 ความรู้สึก และอารมณ์ด้วย

กลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายโดยการถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์แม่น้ำไปยังหมู่บ้านอื่น

ในกลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายเป็นการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้เกิดเครือข่ายการสื่อสาร ซึ่งเกิดจากหมู่บ้านที่มีการอนุรักษ์แม่น้ำเหมือนกันบนแม่น้ำสายเดียวกันในพื้นที่ตำบลเดียวกัน ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า หากการพัฒนาเครือข่ายขยายเครือข่ายไปได้มาก จะทำให้แม่น้ำกลับฟื้นคืนสภาพเดิมอย่างรวดเร็ว ซึ่งในประเด็นของเครือข่ายการสื่อสารตรงกับที่ โรเจอร์ (Roger, 1995) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของเครือข่ายการสื่อสารว่า เป็นการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลโดยทิศทางกรไหลของข่าวสาร วิธีการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร เป็นการจัดกลุ่มบุคคลที่มีความหมายคล้ายคลึงกันทางการสื่อสารในการเชื่อมโยงเครือข่าย ดังนั้นบุคคลที่ใกล้ชิดกันจึงอยู่ในกลุ่มเดียวกัน ความคล้ายกันทางการสื่อสาร (Communication Proximity) เป็นระดับการเชื่อมโยงของบุคคลสองคนในเครือข่ายของการสื่อสารที่มีการซ้อนทับกัน

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน

การศึกษาวิจัยพบว่า ในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน เกิดการมีส่วนร่วมจากหลายกลุ่ม ซึ่งเข้ามามีส่วนร่วมแตกต่างกันออกไป ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเตรียมการอนุรักษ์แม่น้ำ

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการริเริ่มการอนุรักษ์แม่น้ำและมีการแสวงหากลุ่มแกนนำ มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดการอนุรักษ์แม่น้ำ ในขั้นตอนนี้ ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมหลักเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นคือ กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์ มีบทบาทของกลุ่มมูลนิธิรักษ์เมืองน่านเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในฐานะ ผู้ให้ข้อมูลและคำปรึกษา ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านยังไม่มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้เลย

ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่านยังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเนื่องจากในขั้นต้นการริเริ่ม วางแผน มีกลุ่มแกนนำการอนุรักษ์เท่านั้นที่เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งตรงกับผลการวิจัยของ ธีญวัฒน์ นนทน์นวิช(2537) ซึ่งศึกษาเรื่อง “การพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสาธารณสุข

มูลฐาน” ซึ่งพบว่า การมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนนั้น แตกต่างกันตรงลักษณะของงานที่เข้าร่วมและมีส่วนร่วมน้อยในขั้นการค้นหาปัญหาและการวางแผน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนนั้น ไม่สอดคล้องกับแนวคิดของวันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531) ที่ระบุว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนควรที่จะหมายถึงการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ดังนี้ คือ 1.การมีส่วนร่วมในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน 2.การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา 3. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการวางแผนในการแก้ปัญหา 4.การมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผน 5.การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

และยังไม่มี ความสอดคล้องกับแนวคิดของ ปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2543) ที่กล่าวไว้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในอนาคต จำเป็นที่จะต้องกระทำในรูปแบบของการร่วมคิดร่วมทำของฝ่ายต่าง ๆ อาทิ การเปิดเวทีสาธารณะ โดยเฉพาะในการเปิดโอกาสให้สาธารณชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนของการ “ค้นพบปัญหา” จนถึง “การแสวงหาทางออก” เพื่อให้ประชาชนได้ร่วมพิจารณาปัญหา ร่วมศึกษา ข้อมูลเพื่อใช้เทคนิคแก้ปัญหา ร่วมวางแผนการทำโครงการ และร่วมตัดสินใจในอนาคต และยังขัดแย้งกับแนวคิดของ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2525) ที่ว่า การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาของชุมชน เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าประชาชนยังไม่สามารถเข้าใจถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาด้วยตนเอง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ตามมา ก็ไร้ประโยชน์และในอีกแง่หนึ่งประชาชนเป็นผู้ที่อยู่กับปัญหาย่อมเป็นผู้ที่รู้ปัญหาดีที่

ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำ

ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนย่อยคือ การเปิดเวทีสาธารณะ การลงมือปฏิบัติ และการพัฒนาซึ่งจะมีการดำเนินการออกมาเป็นรูปแบบของการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งในการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กลุ่มแกนนำการอนุรักษ์จะเป็นผู้กำหนดและวางแผนกิจกรรมต่าง ๆ ไว้แล้วเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมให้แก่ประชาชน ชาวบ้านในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะ “ผู้ลงมือปฏิบัติ หรือผู้ร่วมกิจกรรม” ซึ่งจะมีบทบาทแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมและความสามารถของชาวบ้านแต่ละกลุ่ม มูลนิธิฮักเมื่องน่าน เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะที่ปรึกษาคอยให้คำปรึกษาให้กับการปฏิบัติงานในการอนุรักษ์แม่น้ำ แต่จะมีบทบาทหลักในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ นอกจากนี้ประชาชนกลุ่มอื่น ไม่ว่าจะเป็นบุคคลนอกพื้นที่ องค์การบริหารส่วนตำบล การประมงอำเภอและจังหวัด จะมีส่วนร่วมในการสนับสนุน งบประมาณและอุปกรณ์อื่น ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า

กลุ่มแกนนำได้พยายามสร้างความร่วมมือกับชาวบ้านโดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมามากมาย แต่ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมกิจกรรมเท่านั้น ซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชน

กลุ่มแกนนำนอกจากจะมีส่วนร่วมในการเป็นผู้กำหนดและวางแผนกิจกรรมให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนแล้วนั้น ในบางกิจกรรมกลุ่มแกนนำก็ยังมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมกิจกรรมเช่นกันและในกลุ่มชาวบ้านหรือประชาชนกลุ่มอื่นที่มีส่วนร่วมในอีกหลายรูปแบบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ แชปพิน(Chapin, 2529) ว่าการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ คือ 1.การมีส่วนร่วมประชุม 2.การมีส่วนร่วมออกเงิน 3.การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ 4.การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ ในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนนั้น แต่ละคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย รูปแบบของการมีส่วนร่วมของบุคคลก็ต้องขึ้นอยู่กับบทบาทของบุคคลนั้น เช่น หัวหน้างานก็มักจะมีรูปแบบการมีส่วนร่วมในการเป็นผู้นำ มีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการสมาชิกก็มักจะมีส่วนร่วมในการประชุม และมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน ส่วนประชาชนทั่วไปก็อาจจะมีส่วนร่วมในการออกเงินหรือบริจาคสิ่งของเป็นต้น และสอดคล้องกับแนวคิดของเจมส์คัตตี ปีนทอง (2525) ซึ่งกล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติงาน และการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสามารถของประชาชนแต่ละคนนั่นเอง โดยที่ใครมีทุนก็สามารถช่วยเหลือด้านเงินทุน หากใครไม่มีเงินทุนก็สามารถช่วยในด้านแรงงานได้

3. ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายใน ปัจจัยแรกคือ ความรู้สึกเป็นเจ้าของแม่น้ำและสัตว์น้ำซึ่งทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกหวงแหนอยากดูแลรักษา และไม่อยากให้บุคคลใดมาทำลาย จึงทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งเป็นเหมือนเกราะป้องกันไม่ให้ใครมาบุกรุกทำร้ายแม่น้ำและสัตว์น้ำ ซึ่งจากการสังเกตของผู้วิจัยปัจจัยของการมีความรู้สึกร่วมรับผิดชอบก็มีลักษณะเดียวกัน ซึ่งการตัดสินใจยอมรับในแนวคิดการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชน เกิดขึ้นเองโดยประชาชน ดังนั้น ประชาชนจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมเพราะเสมือนว่าชาวบ้าน

เป็นเจ้าของแนวทางการอนุรักษ์นั้นเอง สอดคล้องกับแนวคิดของ Scott Peck (สก็อต เพค, 1987) ที่ได้เสนอว่าการที่เกิดการรวมตัวของคนในชุมชนได้เมื่อเกิดภาวะวิกฤติในชุมชน หรือ คนในชุมชนเห็นปัญหาร่วมกันในชุมชนแล้วจึงรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ หมดไป การรวมตัวของคนในชุมชนจะลดลงไปด้วยเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่ายังทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกอยากจะทำปัญหาเพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับแม่น้ำและสัตว์น้ำ และมีความต้องการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยอีกข้อหนึ่ง จึงได้ตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งได้กลายเป็นการตัดสินใจของชุมชน มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ ปริศนา โกลละสุต (2534) ที่กล่าวว่า แนวความคิดที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม คือ ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกังวลร่วมกันจึงเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญเห็นพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันหาส่วนร่วม และความเดือดร้อน และความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน

ปัจจัยต่อมาคือ ความเชื่อในศาสนาและพิธีกรรม ว่ามี ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ มีความเชื่อในความหมายของพิธีกรรม ซึ่งผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ชาวบ้านไม่กล้าลบหลู่หากไม่เข้าร่วมก็กลัวบาป และที่มาเข้าร่วมเพราะถือว่าได้บุญ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ ปริศนา โกลละสุต (2534) ที่กล่าวว่า ความศรัทธาที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ และยังสอดคล้องกับ จอห์นสัน(Johnson, 1970) ที่กล่าว ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการจัดทำพิธีกรรมเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งอาจส่งผลต่อพฤติกรรมของคน กล่าวคือ ศาสนามีความสำคัญต่อระบบความเชื่อและการปฏิบัติของคน ซึ่งระบบความเชื่อเป็นสิ่งที่มีความอิทธิพลต่อพฤติกรรมทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม และ สอดคล้องกับแนวคิดของ เวเบอร์(Weber, 1930) ที่ว่า ในแต่ละสังคม ศาสนามีอิทธิพลต่อทำที่ความรู้สึกนึกคิด และการกระทำของคน และ ในด้านความเชื่อเรื่องบุญกุศล และแนวคิดของ คิงซิลล์(Kingshill, 2535) ที่กล่าวว่า พุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย จึงมีอิทธิพลในการสร้างความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญกุศล คนไทยเชื่อว่าการทำบุญนั้นเป็นกรรมดีที่หากสร้างสมไว้จะส่งผลถึงอนาคตทั้งชาตินี้และชาติหน้า

ปัจจัยต่อมาความศรัทธาในตัวผู้นำการประกอบพิธีกรรม และความศรัทธาในกลุ่มแกนนำการอนุรักษ์แม่น้ำ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ปัจจัย 2 ปัจจัยนี้มีความคล้ายคลึงกัน คือเป็นความศรัทธาในตัวผู้ซึ่งเป็นผู้นำจึงทำให้ตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ ปรมะ สตะเวทิน (2533) ที่กล่าวไว้ว่า การใช้ผู้ส่งสารที่น่าเชื่อถือและอยู่ในความสนใจของผู้รับสารจะส่งผลให้การสื่อสารเกิดประสิทธิผล และสอดคล้องกับแนวคิดของ ปริศนา โกลละสุต (2534) ที่ว่า ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

ปัจจัยต่อมาคือ ความรู้สึกภาคภูมิใจ ในผลงานการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชน ซึ่งได้รับแรงผลักดันจากบุคคลภายนอก เข้าใจความสนใจ ทำให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตัวในการเข้ามามีส่วนร่วม ในฐานะเจ้าของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัย มีลักษณะคล้ายปัจจัยภายนอก คือ การได้รับแรงผลักดันจากการเห็นความสำเร็จจากชุมชนอื่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ไพบุลย์ เจริญทรัพย์ (2532) กล่าวว่า ปัจจัยที่สำคัญ ที่ทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมคือ การได้รับแรงสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ

ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัจจัยแรกคือ รูปแบบการสื่อสารที่ใช้เชิญชวน ซึ่งแบ่งรูปแบบการสื่อสารออกเป็น 2 แบบ คือ การสื่อสารแบบจากบนลงล่าง (Top-down communication) เป็นลักษณะทางการสื่อสาร ระหว่างผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ข้าราชการที่ชาวบ้านให้การนับถือ สื่อสารลงมาถึงชาวบ้านในลักษณะไหว่หวาน หรือขอรับรองให้ช่วย ซึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความเกรงใจ จึงต้องเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งตรงกับแนวคิดของ ปริศนา โกลละสุต (2534) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจเกิดจาก ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจ ที่จะมีส่วนร่วมด้วยทั้งๆที่ยังไม่มีความศรัทธา หรือความเต็มใจ อย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรง ผู้น้อยก็จะช่วย และมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ แรบบิน (Rabin, 2521) ซึ่งการวิจัยพบว่า ชาวชนบทเมื่อได้รับการร้องขอจากผู้อื่นที่เขาเคารพนับถือ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ไปร่วมกิจกรรมของชุมชน เขาก็จะมีความรู้สึกเกรงใจ ทำให้ต้องเข้าไปมีส่วนร่วม

การสื่อสารแบบที่ 2 คือ การสื่อสารแบบแนวนอน (Horizontal Communication) เป็นการสื่อสารแบบปากต่อปาก อาจจะเป็นไปในลักษณะบังเอิญ ซึ่งส่วนใหญ่มีสายสัมพันธ์ส่วนตัว

กันในสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสาร ที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้มากอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ปรมะ สตะเวทิน (2533) ที่กล่าวว่า การสื่อสารตามแนวนอน (Horizontal communication) หมายถึง การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ที่มีระดับหรือมีตำแหน่งที่เสมอกัน ใกล้เคียงกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง การสื่อสารรูปแบบนี้จะช่วยสร้างความรับผิดชอบร่วมกันของหมู่คณะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน และเป็นการสื่อสารอีกรูปแบบหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคม

ซึ่งการสื่อสารทั้ง 2 แบบ เป็นการสื่อสารแบบ 2ทาง(Two-way Communication) ซึ่งทำให้ผู้ทำการสื่อสาร ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สอบถาม ผู้วิจัยสังเกตว่าทำให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น และทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ สอดคล้องกับแนวคิดของ กาญจนา แก้วเทพ และเสถียร ชัยประทับ (2538) ที่ว่าการสื่อสาร 2ทาง จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ในการดำเนินงานมากขึ้น

ปัจจัยต่อมาคือการได้รับแรงผลักดันจากการเห็นความสำเร็จของชุมชนอื่น ซึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่าชุมชนอื่นทำได้ ชุมชนเราก็ต้องทำได้ จึงเกิดแรงผลักดันให้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ซึ่งตรงกับงานวิจัยของ ฉลาด รมิตานนท์ และคณะ(2526) พบว่า เงื่อนไขในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของหมู่บ้านชาวนา คือ ความจำเป็นในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ความสามารถของผู้นำ การสนับสนุนจากภายนอกทางด้านกำลังใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านวิชาการและเทคโนโลยี ประการสุดท้ายก็คือ แรงจูงใจจากความสำเร็จจากกลุ่มอื่น

ปัจจัยต่อมา คือสื่อกิจกรรมที่มีความน่าสนใจ หลากหลายและต่อเนื่องในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน ประกอบไปด้วยกิจกรรม ในการเปิดโอกาสให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมอย่างหลากหลาย และส่วนของกิจกรรมที่มีความน่าสนใจ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า จะมีการจัดกิจกรรมขึ้นเสมอและอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้มีกระแสการอนุรักษ์แม่น้ำยังคงอยู่ในชุมชนเสมอ ทำให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อรวรรณ ปิลาพันธ์โอวาท(2537) กล่าวว่า การจูงใจโดยการเสนอสารซ้ำๆ (Repeative Appeals) จะทำให้ผู้รับสารสามารถจดจำข่าวสารได้ดี แต่จะต้องขึ้นอยู่กับคุณภาพในการออกแบบสารด้วย และในหลากหลายของกิจกรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ แฮริสัน(Harrison,1977) ซึ่งกล่าวว่า ความสำเร็จในการนำเสนอ จะมีผลเป็นอย่างมากในการเรียนรู้ และการโน้มน้าวต่างๆ แม้ว่าบางครั้งเนื้อหาอาจจะไม่น่าสนใจนักก็ตาม ทั้งนี้ทั้งนั้น ความสำเร็จในการนำเสนอ นี้ จะต้องมีความเหมาะสมพอควร

ฉะนั้นแล้วก็อาจจะเกิดผลในทางตรงข้ามได้ ถ้าหากมีความถี่ในการนำเสนอมากเกินไป เนื้อหาที่นำเสนอควรจะมีหลากหลาย ควบคู่ไปกับความถี่ด้วย

ปัจจัยการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในหลายระดับ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ทำให้มีประชาชนหลายกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมได้ในหลายรูปแบบที่นอกเหนือจากการเป็นผู้คิด ริเริ่ม และร่วมกิจกรรม เช่น มีการบริจาคเงินทุน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในการเข้ามามีส่วนร่วมได้หลายรูปแบบของ แชปพิน(Chapin, 2529) กล่าวว่าการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ คือ 1.การมีส่วนร่วมประชุม 2.การมีส่วนร่วมออกเงิน 3.การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ 4.การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนนั้น แต่แต่ละคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย รูปแบบของการมีส่วนร่วมของบุคคลก็ต้องขึ้นอยู่กับบทบาทของบุคคลนั้น เช่น หัวหน้างานก็มักจะมีรูปแบบการมีส่วนร่วมในการเป็นผู้นำ มีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการสมาชิกก็มักจะมีส่วนร่วมในการประชุม และมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน ส่วนประชาชนทั่วไปก็อาจจะมีส่วนร่วมในการออกเงินหรือบริจาคสิ่งของ เป็นต้น

ปัจจัยสุดท้ายของปัจจัยภายนอกคือ การถูกบังคับโดยมาตรการชุมชน ซึ่งจากการวิจัย ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า การใช้มาตรการชุมชนในการบังคับให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม เป็นการไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ต้องมาจากความสมัครใจ ซึ่งการใช้มาตรการชุมชนบังคับให้ประชาชนเข้ามาส่วนร่วม มีความขัดแย้งกับแนวคิดของ รูสโซ(Rousseau, 2531) กล่าวว่าการมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพ ในการตัดสินใจว่า จะเลือกในการมีส่วนร่วมหรือไม่ ที่สำคัญคือ จะต้องไม่มีใครเป็นนายใคร หรือเป็นนายแห่งชีวิตใคร และขัดแย้งกับแนวคิดของ ลี เจ แครี่(Lee J Carry, อ้างใน ใจทิพย์ สอนดี, 2543) ซึ่งกล่าวว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ 1) ประชาชนต้องมีความเต็มใจ 2) ประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วม 3) ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม

➤ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ผู้วิจัยพบว่าในกระบวนการในการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นาน ยังขาดกระบวนการที่สำคัญอีกหนึ่งกระบวนการ คือ การติดตามและประเมินผลโครงการ ซึ่งอาจมีการประเมินผลเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นรูปธรรมและไม่เป็นทางการ ดังนั้นผู้วิจัยคิดว่าควรมีกระบวนการการอนุรักษ์แม่น้ำควรมีกระบวนการการติดตามและประเมินผล ซึ่งควรจะต้องมีการทำอย่างเป็นทางการ และมีความต่อเนื่อง เพื่อนำผลที่ได้นำมาปรับปรุงและพัฒนาการอนุรักษ์แม่น้ำของเขตตำบลไหล่นานต่อไป
2. ควรมีการพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่นานให้มีความเชื่อมโยงกันตลอดทั้งสายแม่น้ำนาน-แม่น้ำว่าอย่างจริงจังทั้งในพื้นที่ตำบลไหล่นาน และพื้นที่ใกล้เคียง และควรมีการกำหนดนโยบายและแนวทางร่วมกันในระดับเครือข่ายตำบลและอำเภอ และวางแผนให้มีการขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน
3. ควรมีการพัฒนาประยุกต์เอาวัฒนธรรมดั้งเดิมอื่นๆในชุมชนที่สอดคล้องมาใช้สอดแทรกในการพัฒนา เพื่อส่งผลดีในการพัฒนาที่หลากหลาย มีความเหมาะสมกับหลายๆกิจกรรมมากขึ้น เช่น การจัดพิธีกรรมต่างๆเยาวชนมีช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมน้อยมาก อาจจะมีการประยุกต์เอาการฟ้อนเล็บมาเป็นช่องทางให้เยาวชนได้แสดงในการจัดพิธีกรรมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม
4. ควรจะมีการพัฒนาปรับปรุงเขตอนุรักษ์แม่น้ำและให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว เป็นต้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาการอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติประเภทอื่นในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน ซึ่งมีความน่าสนใจไม่น้อยไปกว่าการอนุรักษ์แม่น้ำ เช่น การจัดการป่า การบวชป่าชุมชน เป็นต้น
2. ควรมีการศึกษาการอนุรักษ์แม่น้ำของตำบลไหล่น่าน โดยการเจาะลึกในแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งมีความแตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อย และมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง
3. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับ “ปราชญ์ชาวบ้าน” ของตำบลไหล่น่าน เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้าน เป็นบุคคลสำคัญ ได้รับความนับถือศรัทธาจากคนหลายระดับ และมีการจัดการองค์ความรู้ และมีการประยุกต์เอาวัฒนธรรมดั้งเดิมมาใช้ในปัจจุบันได้อย่างน่าสนใจ
4. ควรมีการศึกษาในการนำเอาพิธีสืบชะตาแม่น้ำมาใช้ในการจัดการแม่น้ำของชุมชน โดยการนำของมูลนิธิฮักเมืองน่าน เนื่องจากในขณะนี้เครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำของมูลนิธิฮักเมืองน่านมีทั้งหมด 103 แห่งทั่วจังหวัดน่าน และกำลังขยายเครือข่ายออกไปเรื่อยๆ
5. ควรมีการศึกษาวิจัยการนำมาซึ่งความเชื่อมโยงของทรัพยากรธรรมชาติในจังหวัดน่าน หรือจังหวัดอื่นๆ ที่นอกเหนือจากฝีมือของมนุษย์
6. ควรมีการศึกษาในประเด็นเดียวกันกับงานวิจัยชิ้นนี้ แต่เป็นการศึกษาในพื้นที่อื่น ทั้งในและนอกจังหวัดน่าน
7. เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงกลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ในการอนุรักษ์แม่น้ำ งานวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาวิจัยประสิทธิภาพของกลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ควบคู่ไปด้วย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กวรรณิการ์ ชมดี. **การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อระบบเศรษฐกิจ : การศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ต.ท่าช้าง จ.อุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.
- กาญจนา แก้วเทพ. **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538.
- กิงกร นรินทร์ ณ อยุธยา บรรณารักษ์. **แนวคิดและทิศทาง:การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน**. เชียงใหม่: บีเอสการพิมพ์, 2543.
- เกษม จันทร์แก้ว. **หลักการจัดการลุ่มน้ำ ในพรชัย ปรีชาปัญญา ภูมิปัญญาในการจัดการลุ่มน้ำ**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539.
- ขนิษฐา กาญจนรังษิณนท์. **การประเมินสถานการณ์ชนบทอย่างมีส่วนร่วม. กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา กรมการพัฒนาชุมชน**, 2544.
- โฆเซิต บันเปียมรัฐ. **การพัฒนาประเทศไทยตามแนวคิดและทิศทาง**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, มปป.
- จำเริญ ยุติธรรมสกุล. **กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อตอบสนองยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน ภาควิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- จิราพร บุตรสันต์ . **ลักษณะและปัญหาในการสื่อสารต่างวัฒนธรรมระหว่างชาวเลกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวเล ตำบลราไวย์ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารพัฒนการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539.
- จุมพล รอดคำดี. **สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

ใจทิพย์ สอนดี. **กลยุทธ์การสื่อสารในโครงการบวชป่าชุมชน**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหา
บัณฑิต สาขานิเทศศาสตรพัฒนการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **"แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน". วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

ชนากานต์ วงศ์วารินทร์และคณะ. **คน น้ำ ป่า ฝน พยาบ: บทเรียนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มแม่น้ำอิงโดยองค์กรชุมชน**. พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, 2546.

ชัยวัฒน์ จันทิมา. **กวีานพะเยา: บทเรียนและความทรงจำ**. พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, 2545.

ชาตร เจริญศิริและคณะ. **ประชาคมนำกับการจัดการความรู้**. สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, 2547.

ชูศักดิ์ วิทยาภค. **หมู่บ้านกับการจัดการทรัพยากร: กรณีศึกษาการจัดการลุ่มน้ำชุมชนภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ในภาคเหนือ**. บทความประกอบการสัมมนาวิชาการ องค์ความรู้เกี่ยวกับหมู่บ้าน. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.

พนธ์สัมมาและคณะ. **พิธีกรรมกับการสื่อสารสังคม**. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.

เนตรดาว แพทย์กุลและคณะ. **น้ำ: การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน**. เชียงใหม่, 2543

พจน์ โชคสวัสดิ์ไพศาล. **กลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มสันติอโศก**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหา
บัณฑิต สาขานิเทศศาสตรพัฒนการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

พวงชมพู ไชยอาลา. **การสื่อสารเพื่อการสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟในชนบท**. วิทยานิพนธ์
นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตรพัฒนการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

พีระ เดชะ. **บทเรียนในการทำงานร่วมกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเครือข่ายลุ่มแม่น้ำริม** โครงการจัดการลุ่มแม่น้ำน่านตอนบน(DANCE) หน่วยจัดการต้นน้ำแห่น, 2544.

- มานิดา คอยระจับ.การแพร่ของนวัตรมระบบเงินตราชุมชน “เบี้ยกุดชุม”ในอำเภอกุดชุม
จังหวัดยโสธร.วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตรพัฒนการ ภาค
 วิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2543.
- มิ่งสรรพ์ ชาวสอาดและคณะ.ทิศทางและนโยบายการจัดการทรัพยากรน้ำสำหรับประเทศ
 ไทย เล่ม 1 ชุด โครงการการวิจัยด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ.สำนักงานกองทุน
 สนับสนุนการวิจัย,2545.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี.แนวทางในการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.
 เอกสารประกอบการสัมมนา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ
 ไทย ,2537.
- ศรินทร์ลักษณ์ สวัสดิ์มงคล.กลยุทธ์การสื่อสารของทหารในการพัฒนาชุมชน.วิทยานิพนธ์
 นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตรพัฒนการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์
 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สหทัย วิเศษและนิคม บุญเสริม.การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน.กรุงเทพฯ.โรงพิมพ์เด็อนตุลา
 ,2547.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์.รากฐานแห่งชีวิต:วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา.กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์หมู่บ้าน ,2533.
- อภิชาติ อนุกุลอำไพ.แผนการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำและแนวทางในการพัฒนาแม่
 น้ำ.เอกสารประกอบการสัมมนา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ
 ประเทศไทย ,2540.
- อัฉรา รัยยุติธรรม บรรณานิการ.เครือข่ายชาวบ้าน:การจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ โดยการ
 มีส่วนร่วมของประชาชน.เชียงใหม่:ปีเอสการพิมพ์,2543.
- อุษณีย์ ศิริสุนทรไพบุลย์.แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาขนาด
 ใหญ่ของรัฐ.วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตรพัฒนการ ภาค
 วิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

ภาษาอังกฤษ

J.;Jacobson L.T.;andWhite A.S.(eds)Participatory Communication for Social Change.New Delhi:Sage Publication,1996.

Kuafman,hurod F."Participaton in Organizaed Activities in selected Kentucky Localities".In Agricultural Experiment Station Bulletin,1949.

Miller,E.S. Introduction to Cultural Anthrology.New Jersey.Prentia-Hall Prentia-Hall,1979.

Najib M.Assif and James H.Guideline for planning Support for Development campaign.Bangkok : UNDO/DTCO,1982.

Roger,Everet M.Communication Strategies for Family Planning.New York : The free press,1983.

Roger,Everet M.ed.Diffusion of innovation.New York : The free press,1983.

Servaes,J.introduction.Participatory Communication and Research in Debelopment Setting.In Servaes,(n.d.)

Shirley A.White,K.Sadananda Nair,and Joseph Ascroft.Participatory Communication Working for Change and Development.Sage Publication India Pvt Ltd : New Delhi,1994.

Windahl,S.,Signitzer,B.,Olson,J.T.Using Communication Theory : An Introduction to Planned Communication.London:Sage,1992.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

ข้อมูลพื้นฐานของตำบลไหล่น่าน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

➤ ข้อมูลพื้นฐานของตำบลไหล่น่านอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

ตำบลไหล่น่าน เป็นตำบลหนึ่งในเขตอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำน่าน ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง เป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 125.01 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 78,134 ไร่ ตำบลไหล่น่านมีวิสัยทัศน์ว่า

“ตำบลไหล่น่านนำอยู่	ชุมชนเข้มแข็ง
เป็นแหล่งการศึกษา	พัฒนาสิ่งแวดล้อม
พร้อมรักษาดมธรรม	สูงล้ำจิตใจ
ปลอดภัยสิ่งเสพติด	เศรษฐกิจพอเพียง”

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับตำบลตาลชุม อำเภอเวียงสา
ทิศใต้	ติดกับเขตตำบลซึ้ง และตำบลสันนาหนองใหม่ อำเภอเวียงสา
ทิศตะวันออก	ติดกับเขตตำบลน้ำมวบ อำเภอเวียงสา และตำบลปาย อำเภอแม่จริม
ทิศตะวันตก	ติดกับเขตเทศบาลตำบลกลางเวียง และตำบลน้ำบัว อำเภอเวียงสา

ภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ตำบลไหล่น่านเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ได้แก่ พื้นที่ราบไหล่น่าน บ้านไหล่น่านเหนือ บ้านบุญเรือง โดยพื้นที่บ้านไหล่น่าน และบ้านไหล่น่านเหนือ เป็นพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่าน บ้านบุญเรืองเป็นพื้นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำว่า ส่วนพื้นที่บ้านนาสา บ้านท่าข้าม บ้านปากงู บ้านห้วยสอน และบ้านห้วยเม่น เป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา มีพื้นที่ราบลุ่มเพียงเล็กน้อยบริเวณริมฝั่งแม่น้ำว่า

สภาพภูมิอากาศ

ตำบลไหล่นานมีสภาพภูมิอากาศ 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว โดยฤดูร้อนจะเริ่มในเดือน มีนาคมถึงพฤษภาคม ฤดูฝนจะเริ่มประมาณเดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม ส่วนฤดูหนาวจะเริ่มประมาณต้นเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์

การปกครอง

ตำบลไหล่นานแบ่งการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน ได้แก่

1. บ้านไหล่นาน หมู่ที่ 1
2. บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2
3. บ้านนาสา หมู่ที่ 3
4. บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4
5. บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5
6. บ้านห้วยเม้น หมู่ที่ 6
7. บ้านปากงู หมู่ที่ 7
8. บ้านไหล่นานเหนือ หมู่ที่ 8

มีองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน เป็นหน่วยงานบริหารระดับท้องถิ่น

ประชากร

ตำบลไหล่นาน มีจำนวนประชากรทั้งหมด	3,586	คน
ประชากรชาย	1,810	คน
ประชากรหญิง	1,776	คน

ความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 29.26 คน ต่อ ตารางกิโลเมตร จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 895 ครัวเรือน จำแนกได้ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประชากรตำบลไหล่น่าน ปี พ.ศ.2545

หมู่ที่	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร		
		ชาย	หญิง	รวม
1	129	249	261	510
2	171	329	353	682
3	121	285	275	560
4	177	342	333	675
5	115	250	212	462
6	36	73	56	19
7	34	70	68	138
8	112	212	218	43
รวม	895	1,810	1,776	3,586

ที่มา : สถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน และสถานีอนามัยตำบลล้านนาหนองใหม่

สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรในตำบลไหล่น่านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยการปลูกพืช เช่น ข้าว ข้าวโพด ยาสูบ ถั่วลิสง มะขามหวาน ลำไย มะม่วง มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหาร เช่น เป็ด ไก่ (เลี้ยงกันเกือบทุกครัวเรือน) และสัตว์ที่เลี้ยงไว้สำหรับขาย ได้แก่ หมู วัว ควาย มีเลี้ยงกันเพียงเล็กน้อย ไม่มีฟาร์มเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีอาชีพรับจ้าง และรับราชการ อีกเพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น

รายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่านในปี พ.ศ.2545 จำนวน 3,524,52 บาท เป็นรายได้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลจัดเก็บเอง จำนวน 152,595.10 บาท รายได้ที่ส่วนราชการต่าง ๆ จัดเก็บให้ จำนวน 305,510.70 บาท เงินอุดหนุนจากรัฐบาล จำนวน 2,066,246.20 บาท หน่วยธุรกิจในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่าน มีโรงสี 19 แห่ง และท่าทราย 2 แห่ง

การศึกษา และศาสนา

ตำบลไหล่น่าน มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 5 แห่ง ระดับมัธยมศึกษา (โรงเรียนขยายโอกาสของสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ) 1 แห่ง และที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 8 แห่ง ประชาชนในตำบลไหล่น่านทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ มีวัด 6 วัด และอารามสงฆ์ 1 แห่ง

การสาธารณสุข

มีสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน ตั้งอยู่ที่บ้านไหล่น่าน หมู่ 1 ให้บริการ ประชาชน ในหมู่ที่ 1,2,3,4,7 และ 8 ส่วนประชาชนในหมู่ที่ 5,6 และ 7 รับบริการจากสถานีอนามัยตำบลบ้านนาหนองใหม่ (ตั้งอยู่บ้านหาดไร่) และมีร้านขายยาแผนปัจจุบัน 1 แห่ง อัตราการมีและใช้ส้วมราดน้ำร้อยละ 100 ของครัวเรือนทั้งหมด

การคมนาคมและการสื่อสาร

ตำบลไหล่น่าน มีถนนลาดยางเป็นถนนสายหลักตัดผ่านและเชื่อมหมู่บ้านต่าง ๆ และมีบางส่วนเป็นถนนลูกรัง ส่วนเส้นทางคมนาคมในหมู่บ้าน เป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กหรือถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ ในบางหมู่บ้านมีบางส่วนเป็นถนนลูกรัง

การสื่อสาร มีทำการไปรษณีย์ระดับตำบล 1 แห่ง มีโทรศัพท์สาธารณะให้บริการ 6 แห่ง มีโทรศัพท์บ้าน ใช้ในบ้านไหล่น่าน (หมู่ที่ 1 และ 8) และบ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2

การสาธารณสุขโรค

ทุกหมู่บ้านในตำบลไหล่น่าน มีไฟฟ้าใช้ มีประปาในหมู่บ้าน จำนวน 5 หมู่บ้าน มีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ดังนี้ ฝ่าย 1 แห่ง ทำนบกั้นน้ำ 2 แห่ง บ่อน้ำตื้น 220 บ่อ บ่อบาดาลใช้คนโยก 229 แห่ง

ทรัพยากรธรรมชาติ

ตำบลไหล่น่าน มีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ และประชาชนในท้องถิ่นก็มีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้มีความอุดมสมบูรณ์

1) ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้

ป่าไม้ในตำบลไหล่น่าน ปัจจุบันมีจำนวนลดน้อยลง เพราะในอดีตที่ผ่านมา มีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อนำไปขาย สร้างบ้านเรือน และตัดไม้เพื่อทำไร่เลื่อนลอยกันมาก แต่ปัจจุบันหลังจากที่มีโครงการไหล่น่านตำบลน่าอยู่ ได้มีการอบรมสัมมนาประชาชนในชุมชน มีการปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติในการเป็นเจ้าของร่วมกันและช่วยกันแก้ไขปัญหาในชุมชน ปัญหาในการตัดไม้ทำลายป่าจึงลดน้อยลง

ป่าไม้ในตำบลไหล่น่านมีหลายชนิด เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้มะค่า และไม้สัก ซึ่งไม้เหล่านี้ยังเหลืออยู่ในเขตป่าชุมชน ซึ่งเป็นป่าเขตอนุรักษ์ของหมู่บ้าน

2) ทรัพยากรดิน

ดินในตำบลไหล่น่านแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1. ดินร่วน ดินประเภทนี้มีความร่วนซุย มีธาตุอาหารสำหรับพืชมากเหมาะแก่การเพาะปลูก ดินประเภทนี้ส่วนมากจะอยู่บริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่าน แม่น้ำว่าและที่ราบระหว่างหุบเขา
2. ดินทราย ดินประเภทนี้ มีเม็ดหยาบ เก็บน้ำไม่ได้ดี น้ำซึมผ่านได้ง่ายเหมาะแก่การปลูกพืชมีหัวและมีอายุในการเก็บเกี่ยวสั้น เช่น มันแกว ถั่วลิสง ดินประเภทนี้ส่วนมากจะอยู่บริเวณติดกับแม่น้ำน่านและแม่น้ำว่า
3. ดินเหนียว ดินประเภทนี้มีเม็ดหยาบ เก็บน้ำได้ไม่ดี เนื้อดินละเอียด คุ่มน้ำได้ดี เหมาะในการเพาะปลูกข้าว ดินประเภทนี้จะอยู่บริเวณที่เป็นทุ่งนา ส่วนดินเหนียวที่มีสีขาวเหมาะสำหรับนำมาปั้นหม้อ ดินประเภทนี้จะอยู่บริเวณทุ่งนาบางส่วนที่บ้านไหล่น่านเหนือ ซึ่งแต่ก่อนชาวบ้านนิยมใช้หม้อที่ทำ

ด้วยดินในการทำอาหาร ชาวบ้านไหล่น่านจะไปขุดในบริเวณนี้มาปั้นหม้อ และเผานำไปขายเป็นอาชีพ แต่ปัจจุบันไม่นิยมใช้หม้อดินในการทำอาหาร อาหารปั้นหม้อเลยเลิกไป

3) ทรัพยากรธรณี

หินที่นำมาใช้ในการก่อสร้างในตำบลไหล่น่าน เป็นหินแม่น้ำที่ได้มาจากแม่น้ำน่านและแม่น้ำว้า ส่วนทรายในตำบลไหล่น่านที่ใช้ในการก่อสร้างส่วนมากนำทรายจากแม่น้ำน่านเพราะมีคุณภาพดี จะไม่ใช้ทรายจากแม่น้ำว้าเพราะเป็นทรายสีแดงซึ่งเป็นทรายปนดิน ในอดีต 10 ปีที่ผ่านมา มีการนำหินและทรายแม่น้ำ มาใช้ในตำบลไหล่น่านโดยใช้แรงงานคนตัดจากแม่น้ำแล้วบรรทุกเกวียน นำไปขายเป็นอาชีพอีกอย่างหนึ่งของประชาชนในตำบลไหล่น่าน แต่ปัจจุบันมีอุตสาหกรรมดูดทรายโดยอาศัยเครื่องจักร ตำบลไหล่น่านมีการดูดทราย 2 แห่ง ทำให้พื้นที่ในการเกษตรเหลือน้อยลง เพราะนำพื้นที่เหล่านี้ไปใช้ในการดูดหินและทราย

4) ทรัพยากรน้ำ

น้ำเป็นทรัพยากรที่มีความจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก แหล่งน้ำที่สำคัญในตำบลไหล่น่าน ได้แก่ แม่น้ำน่าน และแม่น้ำว้า ซึ่งประชาชนในตำบลไหล่น่านได้อาศัยแม่น้ำทั้ง 2 สาย ใช้ในการบริโภคและการเกษตร นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งอาหาร เช่น กุ้ง ปลา หอย เป็นต้น

แม่น้ำน่าน แม่น้ำน่านมีแหล่งกำเนิดจากเทือกเขาบนดอยภูคา ในเขตพื้นที่อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ไหลย้อนขึ้นทางทิศเหนือ เขตพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ไหลลงสู่เขตพื้นที่อำเภอทุ่งช้าง อำเภอเชียงกลาง อำเภอท่าวังผา อำเภอนาหมื่น ในเขตจังหวัดน่าน และไหลผ่านจังหวัดอุตรดิตถ์ จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดพิจิตร

จังหวัดนครสวรรค์ รวมกับแม่น้ำยม แม่น้ำปิง และแม่น้ำวัง เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแม่น้ำสายที่สำคัญของประเทศไทย จากการไหลผ่านพื้นที่อำเภอยะยา ได้สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้

แก่บริเวณพื้นที่ตำบลนาเหลือง ตำบลตาลชุม ตำบลน้ำบัว ตำบลไหล่น่าน ตำบลกลางเวียง ตำบลซึ้ง และตำบลล้าน ประชาชนบางส่วนในพื้นที่ดังกล่าวได้ใช้แม่น้ำน่านในการทำเกษตร และทำน้ำประปาเพื่อใช้เป็นน้ำดื่ม น้ำใช้ และยังใช้ในการประมงน้ำจืดของประชาชนที่อาศัยอยู่ติดกับแม่น้ำน่านและบริเวณใกล้เคียง

แม่น้ำว่า แม่น้ำว่ามีแหล่งกำเนิดจากเทือกเขาในเขตพื้นที่อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่านเช่นเดียวกับแม่น้ำน่าน แต่ไหลลงมาทางทิศตะวันออก ผ่านอำเภอบ่อเกลือ อำเภอสันติสุข อำเภอแม่จริม ผ่านท้องที่อำเภอเวียงสาในเขตพื้นที่บ้านหาดไร่ ตำบลล้านหนองใหม่ บ้านห้วยเม่น บ้านห้วยซอน บ้านปากงู บ้านท่าข้าม บ้าน

นาสา และบ้านบุญเรือง ตำบลไหล่น่าน ตำบลซึ้ง ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำน่านในเขตพื้นที่บ้านศรีมงคล ตำบลซึ้ง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่แม่น้ำว่าไหลผ่านได้อาศัยแม่น้ำว่าในการทำเกษตรและสำหรับบริโภคและอุปโภค

แหล่งท่องเที่ยวและโบราณสถาน

แหล่งท่องเที่ยวในตำบลน่าน ที่เป็นที่เคารพบูชาและรู้จักดี คือ พระธาตุจอมแจ้ง และพระธาตุเจดีย์ปิด นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีธรรมชาติที่สวยงามอีกหลายแห่งด้วยกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พระธาตุจอมแจ้ง ตั้งอยู่บนใน หมู่ที่ 8 บ้านไหล่น่านเหนือ องค์เจดีย์เป็นรูปโอคว่ำ มีฐานกว้างด้านละ 13 เมตร ความสูง 16 เมตร สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2390 แต่ไม่พบหลักฐานบันทึกผู้สร้าง ต่อมาได้รับการบูรณะซ่อมแซมและเป็นที่เคารพบูชาของประชาชนในตำบลไหล่น่านและในอำเภอเวียงสาเป็นอย่างมาก ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 มีการ

นมัสการองค์พระธาตุจอมแจ้ง โดยจะมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า และมีการจุดบั้งไฟและการละเล่นพื้นบ้านในตอนบ่าย

พระธาตุเจดีย์ปิด

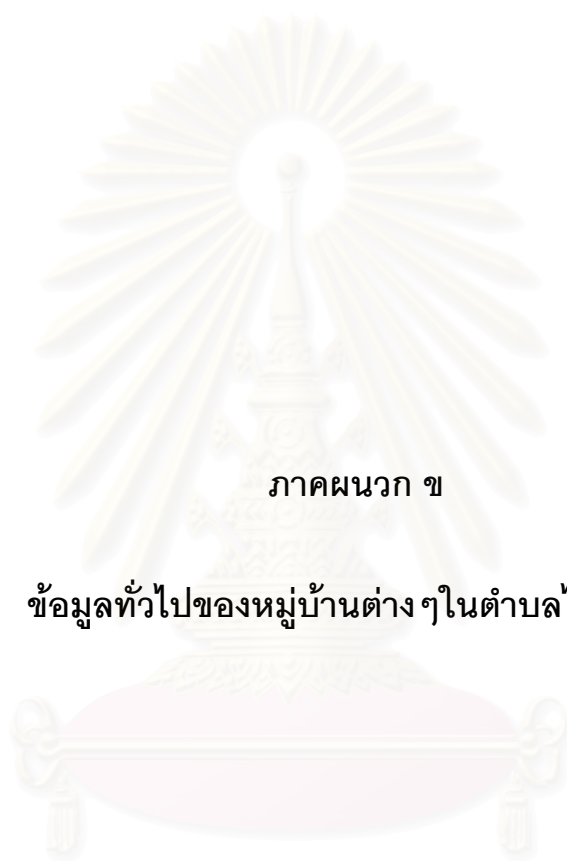
พระธาตุเจดีย์ปิดเป็นปูชนียสถานอันเก่าแก่ของตำบลไหล่น่าน ตามตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา พระธาตุเจดีย์ปิดไม่ได้จารึกไว้ว่าถูกสร้างขึ้นเมื่อใดแน่ชัด พระธาตุเจดีย์ปิดองค์เดิมนั้นตั้งอยู่ที่ริมแม่น้ำน่าน ต่อมาตลิ่งบริเวณที่เป็นที่ตั้งพระธาตุถูกน้ำกัดเซาะพังจนเกือบถึงองค์พระธาตุ พระชยานันทมุนี (สิทธิ) อดีตเจ้าคณะตำบลไหล่น่าน จึงได้ปรึกษากับคณะศรัทธาชาวบ้านในอำเภอเวียงสา โดยมีบ้านบุญเรืองเป็นหลัก ทำการรื้อถอนมาไว้ที่วัดบุญเรือง เมื่อปี พ.ศ. 2484-2489 โดยกำหนดงานนมัสการองค์พระธาตุเจดีย์ปิดขึ้นในวันที่ 16 เมษายน ของทุกปี

เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ (วังปลา)

แม่น้ำน่านมีเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่านทั้งหมด 3 แห่ง คือ วังปลาบ้านไหล่น่านเหนือ บ้านไหล่น่าน บ้านบุญเรือง

แม่น้ำว่ามีเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่านทั้งหมด 7 แห่ง คือ วังปลาบ้านนาสา (วังปลาหมูอารีย์), บ้านท่าข้าม, บ้านหาดข้าวสาร (สาขาของบ้านท่าข้าม), บ้านห้วยสอน (มี 2 แห่ง), บ้านห้วยเม่น, และบ้านปากงู

ดังนั้นในตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน มีเขตอนุรักษ์แม่น้ำและพันธุ์สัตว์น้ำ (วังปลา) ทั้งหมด 10 แห่ง ปัจจุบันมีปลาอยู่มากมาย สามารถแพร่พันธุ์สู่แม่น้ำน่าน-แม่น้ำว่า นอกจากนี้เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ(วังปลา)ยังมีบริเวณที่ร่มรื่น มีทิวทัศน์สวยงาม ดึงดูดนักท่องเที่ยวจากจังหวัดและชุมชนอื่นๆมาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก การคมนาคมสามารถเดินทางได้สะดวกโดยทั้งทางเรือและทางรถยนต์ ยังเป็นห้องเรียนศึกษาเกี่ยวกับสัตว์น้ำให้แก่เด็กและเยาวชน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านได้ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการแล้วทั้งสิ้น

ภาคผนวก ข

ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านต่างๆในตำบลไหล่น่าน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

➤ ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านต่างๆในตำบลไหล่นาน

บ้านไหล่นาน หมู่ที่ 1

ประวัติของหมู่บ้าน

“บ้านไหล่นาน” หมู่ที่ 1 ตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำนานทางทิศตะวันออก เดิมมีชื่อว่าบ้านห้วยนาน เพราะตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำนาน ชาวบ้านกลุ่มแรกที่มาก่อตั้งขึ้นมาเป็นบ้านไหล่นานอพยพมาจากบ้านบุญยืน อำเภอเวียงสา ข้ามแม่น้ำนานมาอาศัยอยู่บนฝั่งแม่น้ำนานทางทิศตะวันออก ทางราชการจึงตั้งชื่อให้ว่า “บ้านไหล่นาน” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2401 มาจนถึงปัจจุบัน

พื้นที่และอาณาเขต

พื้นที่ประมาณ 3,481-ไร่ เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำนานมีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับบ้านไหล่นานเหนือ

ทิศใต้ ติดกับแม่น้ำนาน

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านบุญเรือง

ทิศตะวันตก ติดกับแม่น้ำนาน

ประชากร

จำนวนประชากรทั้งหมด 510 คน

เป็นประชากรชาย 249 คน

เป็นประชากรหญิง 261 คน

(ข้อมูลปี พ.ศ.2545)

อาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ มีบางส่วน คือ ประมาณ 20% ประกอบอาชีพค้าขาย และรับราชการ

สถานศึกษาและศาสนา

โรงเรียนบ้านไหล่น่านเปิดสอนระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งเด็กนักเรียนส่วนใหญ่ คือบุตรหลานของคนในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียงนั่นเอง ส่วนใหญ่ระชากรนับถือศาสนาพุทธ

การปกครอง

บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 แบ่งการปกครองออกเป็นละแวกหรือคุ้ม โดยให้แต่ละคุ้มปกครองและพัฒนาตนเอง มีการตั้งผู้ปกครองคุ้มและกำหนดกฎระเบียบภายในคุ้มโดยสมาชิกโดยไม่ขัดกับกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม

บ้านไหล่น่าน อยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง ประมาณ 3 กิโลเมตร การคมนาคมติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลไหล่น่านและตำบลใกล้เคียงได้สะดวกมีสะพานข้ามคอนกรีตข้ามแม่น้ำเชื่อมโยงกับหมู่บ้าน 3 แห่ง

การสาธารณสุข

บ้านไหล่น่านใช้บริการด้านสุขภาพจากสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน ห่างจากโรงพยาบาล อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ประมาณ 7 กิโลเมตร การเดินทางสะดวก

บ้านบุญเรืองหมู่ที่ 2

ประวัติของหมู่บ้าน

“บ้านบุญเรือง” เดิมมีชื่อว่า บ้านดอนมูลเพราะพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นดอนแหลมออกไปและอยู่ระหว่างแม่น้ำ 2 สาย คือ แม่น้ำน่านและแม่น้ำว้า ต่อมาแม่น้ำน่านเกิดกัดเซาะตลิ่งพังมาถึงบ้านเรือนของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงย้ายหมู่บ้านห่างจากแม่น้ำน่านออกมา และตั้งชื่อหมู่บ้าน

ว่า “บ้านห้วยบง” ต่อมาราวปีพ.ศ. 2452 – 2470 นายกาวิชัย สิทธิวัง เป็นผู้ใหญ่บ้านได้ร่วมกับประชาชนสร้างอุโบสถขึ้น 1 หลัง เมื่อปี พ.ศ. 2456 ใช้เวลาก่อสร้าง 4 ปี สร้างเสร็จในปีพ.ศ. 2460 และได้ร่วมกันเปลี่ยนชื่อบ้านใหม่ว่า “บ้านบุญเรือง” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

พื้นที่และอาณาเขต

บ้านบุญเรืองมีพื้นที่ทั้งหมด 10,481 ไร่ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	ตำบลตาลชุม
ทิศใต้	ติดกับ	แม่น้ำว่า
ทิศตะวันออก	ติดกับ	บ้านนาสา ตำบลไหล่น่าน กับบ้านท่าลี่ ตำบลซึ้ง
ทิศตะวันตก	ติดกับ	บ้านไหล่น่าน

ประชากร

บ้านบุญเรืองมีจำนวนประชากรทั้งหมด	682	คน
เป็นประชากรชาย	329	คน
เป็นประชากรหญิง	353	คน

(ข้อมูลปี 2545)

อาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ทำสวนและเลี้ยงสัตว์ ส่วนอาชีพอื่นๆ เช่น รับราชการ ค้าขายและรับจ้างมีเพียงเล็กน้อย ประมาณ 15%

สถานศึกษาและศาสนา

โรงเรียนบ้านบุญเรือง เปิดสอนระดับอนุบาล ถึง ประถมศึกษาชั้นปีที่ 6 ซึ่งเด็กนักเรียนส่วนใหญ่ คือบุตรหลานของคนในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียงนั่นเอง ส่วนศาสนาประชาชนร้อยละ 100 นับถือศาสนาพุทธ สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดบุญเรือง

การปกครอง

บ้านบุญเรืองมีลักษณะการปกครองคือ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครอง แบ่งการปกครองในหมู่บ้านออกเป็น 4 คุ่ม โดยแต่ละคุ่มจะมีการเลือกหัวหน้าคุ่ม และตั้งกฎระเบียบต่างๆ ปกครองและพัฒนาตนเอง โดยมีข้อแม้คือ จะต้องไม่ขัดกับกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม

บ้านบุญเรืองอยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา ประมาณ 5 กิโลเมตร สามารถติดต่อและเดินทางไปยังตัวอำเภอและหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวก เนื่องจากมีถนนคอนกรีตตัดผ่านหมู่บ้าน

การสาธารณสุข

ประชากรในพื้นที่บ้านบุญเรืองใช้บริการด้านสาธารณสุขจากสถานีตำบลไหล่น่าน ซึ่งมีระยะทางเพียง 1 กิโลเมตร และห่างจากโรงพยาบาล อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน 7 กิโลเมตร การเดินทางสะดวก

บ้านนาสา หมู่ที่ 3

ประวัติของหมู่บ้าน

“บ้านนาสา” เดิมชื่อว่า “บ้านลาสา” เป็นภาษาท้องถิ่นแปลว่าความประมาท ในปีพ.ศ. 2437 นายโท่น และนาง สี แก้วใส ชาวบ้านบ้านไหล่น่าน ได้ปลูกสร้างกระท่อมเพื่อเลี้ยงควาย และทำไร่ที่ลำห้วยแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ไกลจากบ้านไหล่น่านประมาณ 8 กิโลเมตร ต่อมานายคำ และนางมุด สองสามีภรรยาชาวบ้านปาสัก ตำบลน้ำบัว อำเภอเวียงสา ได้มาสร้างกระท่อมเลี้ยงควาย อยู่บริเวณใกล้เคียง หลังจากนั้นไม่นาน นายใจและนางแรดสองสามีภรรยา เป็นชาวบ้านบ้านห้วยแก้ว มาเลี้ยงควายบริเวณเดียวกัน เพิ่มเป็น 3 ครอบครัว เวลาผ่านไปไม่นานมีวัวโพง(วัวชนิดหนึ่งซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวัวที่มีวิญญาณสิงในร่างจึงชอบกินเนื้อสัตว์ดิบๆ) ออกมาจากป่าทำร้ายชาวบ้าน และ สัตว์เลี้ยงของชาวบ้านล้มตายและบาดเจ็บ เป็นจำนวนมาก จนชาวบ้านต้องใช้

ดาบและปืนออกมาฆ่า วัวตัวดังกล่าววิ่งหนีตาย จนไปเสียชีวิตที่ลำห้วยถัดไปทางเหนือ ชาวบ้านจึงเรียกลำห้วยนั้นว่า “ห้วยน้ำฮ้ำ” และเรียกลำห้วยที่นำวัวไปเลี้ยงและโดนวัวโพงทำร้ายว่า “ห้วยลาสา” ต่อมา มีชาวบ้านที่อาศัยอยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำว่า ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บริเวณใกล้ห้วยลาสา ต่อมาได้จัดตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้าน ชื่อ “บ้านห้วยลาสา” มีนายโท่น ศรีแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ภายหลังได้มีการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็น “บ้านห้วยนาสา” และเมื่อปี พ.ศ. 2525 เปลี่ยนชื่อมาเป็น “บ้านนาสา”

พื้นที่และอาณาเขต

บ้านนาสามีพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 9,850 ไร่ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลตาลชุม

ทิศใต้ ติดกับ แม่น้ำว่า

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลตาลชุมและบ้านบุญเรือง ตำบลไหล่น่าน

ทิศตะวันตก ติดกับ แม่น้ำว่าและบ้านท่าข้าม

ประชากร

บ้านนาสามีจำนวนประชากรทั้งหมด	560	คน
ประชากรชาย	285	คน
ประชากรหญิง	275	คน

(ข้อมูลปี 2545)

อาชีพ

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ อาชีพรับจ้างทั่วไปมีเล็กน้อย รับราชการและค้าขายมีน้อยมากประมาณ 3%

สถานศึกษาและศาสนา

โรงเรียนบ้านนาสา เปิดสอนระดับชั้นอนุบาล ถึง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่เป็นบุตรหลานของชาวบ้านในหมู่บ้าน ประชาชนบ้านนาสานับถือศาสนาพุทธร้อยละ 100 สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดนาสา

การปกครอง

มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน การปกครองในหมู่บ้านแบ่งออกเป็นคุ้มต่างๆ โดยมีหัวหน้าคุ้มเป็นหัวหน้า ออกกฎระเบียบและการพัฒนาโดยสมาชิก คือ ชาวบ้านในคุ้มแต่ละคุ้มนั้นเอง โดยกฎระเบียบต่างๆต้องไม่ขัดต่อกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม

บ้านนาสาอยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา ประมาณ 7 กิโลเมตร สามารถติดต่อและเดินทางไปยังตัวอำเภอและหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวก เนื่องจากมีถนนคอนกรีตตัดผ่านหมู่บ้าน แต่การเดินทางไปยังพื้นที่ทำการเกษตรไม่สะดวกเนื่องจากพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่อยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำว่า ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีสะพานตัดผ่านแม่น้ำว่า ชาวบ้านจึงต้องใช้วิธีการพายเรือ

การสาธารณสุข

ชาวบ้านบ้านบุญเรืองใช้บริการด้านสาธารณสุขจากสถานีตำบลไหล่น่าน ซึ่งมีระยะทางเพียง 4 กิโลเมตร และห่างจากโรงพยาบาล อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน 10 กิโลเมตร การเดินทางสะดวก

บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4

ประวัติหมู่บ้าน

“บ้านท่าข้าม” หมู่ที่ 4 ตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำว่า ประชากรกลุ่มแรกของบ้านท่าข้าม ย้ายถิ่นฐานมาจากตำบลซึ่ง อ.เวียงสา มาทำไร่ทำสวน โดยเดินทางข้ามลำน้ำว่ามาทางทิศเหนือ ต่อมาได้รวมกลุ่มเป็นหมู่บ้านขึ้น ตั้งชื่อว่า บ้านท่าข้าม

พื้นที่และอาณาเขต

บ้านท่าข้ามมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 15,788 ไร่ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับตำบลจอมจันทร์
ทิศใต้	ติดกับแม่น้ำว่าและตำบลชิง
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้านปากงู
ทิศตะวันตก	ติดกับบ้านนาสา

ประชากร

บ้านท่าข้ามมีจำนวนประชากรทั้งหมด	675	คน
เป็นประชากรชาย	342	คน
เป็นประชากรหญิง	333	คน

(ข้อมูลปี พ.ศ. 2545)

อาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ทำสวน และประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ มีเพียงส่วนน้อยที่ประกอบอาชีพค้าขาย และรับราชการประมาณ 5%

สถานศึกษาและศาสนา

โรงเรียนบ้านท่าข้ามเปิดสอนระดับอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่6 ประชาชนในหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธโดยมีวัดท่าข้ามเป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

การปกครอง

มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน โดยการปกครองในหมู่บ้านแบ่งเป็นคุ้มต่างๆ โดยมีหัวหน้าคุ้มเป็นหัวหน้า ออกระเบียบการปกครองและการพัฒนาโดยสมาชิก โดยกฎระเบียบต่างๆ ต้องไม่ขัดต่อกฎระเบียบหมู่บ้าน

การคมนาคม

บ้านท่าข้ามอยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง ประมาณ 8 กิโลเมตร สามารถเดินทางไปหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวกเนื่องจากมีถนนคอนกรีต ส่วนการเดินทางไปในพื้นที่ที่ทำการเกษตรไม่สะดวก เพราะไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำว่า ต้องอาศัยการเรือพาย

การสาธารณสุข

บ้านท่าข้ามใช้บริการด้านสาธารณสุขจากสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน และห่างจากโรงพยาบาล อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน 11 กิโลเมตร การเดินทางสะดวก

บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5

ประวัติของหมู่บ้าน

“บ้านห้วยสอน” ตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำว่า ติดกับภูเขาและป่าสงวน ประชากรกลุ่มแรกที่มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านห้วยสอน ย้ายมาจากบ้านคือเวียง ตำบลล้าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน มีประมาณ 7 ครอบครัว มีนายอินตา เป็นผู้นำในหมู่บ้าน และก่อตั้งเป็นหมู่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2459

พื้นที่และอาณาเขต

บ้านห้วยสอนมีพื้นที่ทั้งหมด 10,380 ไร่ มีอาณาเขตดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	ติดป่าสงวนและภูเขา
ทิศใต้	ติดกับแม่น้ำว่า
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้านห้วยเม่นและแม่น้ำว่า
ทิศตะวันตก	ติดกับบ้านปากงู

ประชากร

บ้านห้วยสอนมีจำนวนประชากรทั้งหมด	462	คน
ประชากรชาย	250	คน
ประชากรหญิง	212	คน

(ข้อมูลปี พ.ศ.
2545)

อาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยการทำไร่ ทำสวน และประกอบกร
เลี้ยงสัตว์ ประมาณ 1% ประกอบอาชีพค้าขายและรับราชการ

สถานศึกษาและศาสนา

โรงเรียนริมฝั่งวิทยา เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ประชาชนส่วน
ใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดห้วยสอน

การปกครอง

มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า การปกครองในหมู่บ้านแบ่งออกเป็นคุ้มต่างๆ โดยมีหัวหน้าคุ้ม
เป็นหัวหน้า ออกระเบียบปกครองและการพัฒนาของแต่ละคุ้มโดยสมาชิก ซึ่งระเบียบกฎเกณฑ์
ต่างๆต้องไม่ขัดกับระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม

บ้านห้วยสอน อยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียงประมาณ 13 กิโลเมตร
สามารถเดินทางไปหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวก ยกเว้นในฤดูฝนเนื่องจากถนนส่วนใหญ่เป็นลูกรัง

การสาธารณสุข

บ้านห้วยสอนให้บริการสาธารณสุข ร่วมกับสถานีตำบลบ้านนาหนองใหม่ และห่างจากโรงพยาบาล อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน 16 กิโลเมตร การเดินทางสะดวก

บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6

ประวัติของหมู่บ้าน

“บ้านห้วยเม่น” ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2513 โดยประชากรเกิดจาก 3 หมู่บ้าน คือบ้านเวียงบ้านดอยไทย บ้านไผ่งาม อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน โดยการนำของนายอินดี๊ะ ต๊ะน้อย, นางคำซ่าย บ้อฝั้น, นายพรม ต๊ะน้อย, นางจันตา เพ็ญคำ, นายปัญญา ยะดวงแปง, นายอินดี๊ะ อูปคำ และนายยะ วงศ์ศรี ย้ายมาประกอบอาชีพทำไร่ทำสวนตามบริเวณแม่น้ำว่า ซึ่งสมัยก่อนบริเวณริมฝั่งแม่น้ำว่ามีสัตว์ป่าและสัตว์น้ำอาศัยอยู่มากมาย โดยเฉพาะ เม่น จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านห้วยเม่น ในปี พ.ศ. 2517 และยังมีลำห้วยเล็กๆไหลผ่านทางตอนเหนือของหมู่บ้าน

ประชากร

บ้านห้วยเม่นมีจำนวนประชากรทั้งหมด	129	คน
ประชากรชาย	73	คน
ประชากรหญิง	56	คน

(ข้อมูลปี พ.ศ.2545)

อาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยการไร่ทำสวน และรับจ้างทั่วไป

สถานศึกษาและศาสนา

โรงเรียนบ้านริมฝั่งว่าวิทยา เปิดสอนชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ประชาชนร้อยละ 100 นับถือศาสนาพุทธ และประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดห้วยเม่น

การปกครอง

ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า การปกครองแบ่งออกเป็นคุ้มต่างๆ โดยมีหัวหน้าคุ้มเป็นหัวหน้า ออกระเบียบปกครองและการพัฒนาของแต่ละคุ้มโดยสมาชิก โดยกฎระเบียบต่างๆไม่ขัดต่อกฎ ระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม

บ้านห้วยเม่นห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง ประมาณ 15 กิโลเมตร แต่การ คมนาคมยังไม่สะดวกเท่าที่ควรเนื่องจากถนนยังแคบและเป็นดินลูกรัง

การสาธารณสุข

ประชาชนบ้านห้วยเม่นใช้บริการด้านสาธารณสุขร่วมกับตำบลล้านนาหนองใหม่ และ ห่างจากโรงพยาบาล อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน 18 กิโลเมตร การเดินทางสะดวก

บ้านปากงู หมู่ที่ 7

ประวัติของหมู่บ้าน

“บ้านปากงู” ประชาชนย้ายมาจากบ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5 ตำบลไหล่น่าน เมื่อ พ.ศ. 2500 มีนายตีบ อูปคำ, นายใจ กันอินทร์, และนายจิม วังศรี เป็นผู้เริ่มก่อตั้งบ้านห้วยงู ต่อมาปี พ.ศ. 2534 ได้ขอก่อตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้น เป็นหมู่บ้านหมู่ที่ 7 ของตำบลไหล่น่าน ตั้งอยู่บริเวณลำห้วยงู จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านปากงู

พื้นที่และอาณาเขต

บ้านปากงูมีพื้นที่ 9,960 ไร่ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอแม่จริม

ทิศใต้ ติดกับแม่น้ำว่า

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านห้วยสอน

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านท่าข้าม

ประชากร

บ้านปากงูมีจำนวนประชากรรวมทั้งหมด	138	คน
ประชากรชาย	70	คน
ประชากรหญิง	68	คน

(ข้อมูลปี พ.ศ. 2545)

อาชีพ

ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และรับจ้างทั่วไป

สถานศึกษาและศาสนา

โรงเรียนบ้านริมฝั่งว่าวิทยา เปิดสอนชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ประชาชนร้อยละ 100 นับถือศาสนาพุทธ สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ อารามสงฆ์บ้านปากงู

การปกครอง

มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า ปกครองออกเป็นแบบคุ้มต่างๆ โดยมีหัวหน้าคุ้มเป็นหัวหน้า ออกระเบียบการปกครองและการพัฒนาของแต่ละคุ้มโดยสมาชิก โดยกฎระเบียบต่างๆไม่ขัดต่อกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม

บ้านปากงูอยู่ห่างจากเทศบาลตำบลกลางเวียง ประมาณ 17 กิโลเมตร การคมนาคมติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวก

การสาธารณสุข

ประชาชนบ้านปากงูใช้บริการสาธารณสุขของสถานีอนามัยตำบลไหล่น่าน และห่างจากโรงพยาบาล อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน 20 กิโลเมตร การเดินทางสะดวก

บ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8

ประวัติของหมู่บ้าน

บ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8 เดิมรวมกับบ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1 ต่อมาได้แยกออกเป็น 2 หมู่บ้าน เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2542

พื้นที่และอาณาเขต

บ้านไหล่น่านเหนือมีพื้นที่ 10,444 ไร่ มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ บ้านครกคำ ตำบลตาลชุม

ทิศใต้ ติดกับ บ้านไหล่น่าน หมู่ที่ 1

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านจอมจันทร์ ตำบลตาลชุม และบ้านบุญเรือง

ทิศตะวันตก ติดกับ แม่น้ำน่าน

ประชากร

บ้านไหล่นานเหนือ มีจำนวนประชากรทั้งหมด	430	คน
ประชากรชาย	212	คน
ประชากรหญิง	218	คน

(ข้อมูล ปี2545)

อาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์บ้างเล็กน้อย และส่วนน้อยประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง และรับราชการ ประมาณ 20%

สถานศึกษาและศาสนา

โรงเรียนบ้านไหล่นาน เปิดสอนระดับชั้นอนุบาล ถึง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่เป็นบุตรหลานของชาวบ้านในหมู่บ้าน ประชาชนบ้านไหล่นานเหนือนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 100 สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ วัดไหล่นาน

การปกครอง

มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน การปกครองในหมู่บ้านแบ่งออกเป็นคุ้มต่างๆ โดยมีหัวหน้าคุ้มเป็นหัวหน้า ออกกฎระเบียบและการพัฒนาโดยสมาชิก คือ ชาวบ้านในคุ้มแต่ละคุ้มนั้นเอง โดยกฎระเบียบต่างๆไม่ขัดต่อกฎระเบียบของหมู่บ้าน

การคมนาคม

บ้านไหล่นานเหนืออยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสาเพียง 3 กิโลเมตร สามารถติดต่อและเดินทางไปยังตัวอำเภอและหมู่บ้านใกล้เคียงได้สะดวก เนื่องจากมีถนนคอนกรีตตัดผ่านหมู่บ้าน มีสะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำน่านเชื่อมโยงกับหมู่บ้านถึง 3 แห่ง

การสาธารณสุข

ชาวบ้านบ้านบุญเรืองใช้บริการด้านสาธารณสุขจากสถานีตำบลไหล่นาน ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านไหล่นานเหนือ และห่างจากโรงพยาบาล อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน 7 กิโลเมตรแต่การเดินทางสะดวก

ภาคผนวก ค

การอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้านต่างๆในตำบลไหล่น่าน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

➤ การอนุรักษ์แม่น้ำของหมู่บ้านต่างๆในตำบลไหล่น่าน

ในปี พ.ศ.2536 ภาวะที่สังคมชาวไร่ชาวนากำลังล่มสลาย ชาวบ้านสูญเสียการพึ่งตนเอง เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากความล้มเหลวในการทำการเกษตรแผนใหม่ ตามที่ได้กล่าวไว้ในยุคที่ 2 ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ชาวบ้านส่วนหนึ่งเริ่มอพยพออกไปหางานต่างถิ่น เข้าไปเป็นลูกจ้างในตัวอำเภอ ซึ่งส่วนใหญ่รับจ้างเกี่ยวกับการก่อสร้าง บางส่วนเข้าไปทำงานในตัวเมือง และมีบางส่วนอพยพเข้ามาหางานในกรุงเทพมหานคร วิถีชีวิตของชุมชนได้เปลี่ยนไป กรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของคนภายนอกและนายทุนเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านผันตัวเองจากการทำไร่ทำนา เป็นการประกอบอาชีพอิสระ โดยเฉพาะเป็นลูกจ้าง

ในปี พ.ศ.2536 มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในบ้านไหล่น่าน ตำบลไหล่น่าน นำโดยผู้ใหญ่บ้านไหล่น่านได้พยายามทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและแสวงหาทางเลือกให้กับชุมชน โดยมีได้อยู่นิ่งเฉยหรือเป็นฝ่ายรอรับผลกระทบจากภายนอกแต่เพียงอย่างเดียว ในทางตรงกันข้ามชาวบ้านกลุ่มนี้ได้พยายามสะท้อนสำนึกของชุมชนที่พยายามหาทางออกท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง โดยเสาะหารูปแบบและแนวทางในการจัดการปัญหาของชุมชน ทางเลือกที่ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้เลือกเพื่อที่จะใช้ในการแก้ปัญหาปากท้อง การขาดแคลนอาหาร และความสัมพันธ์ของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะแม่น้ำและสัตว์น้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาหลักของสังคมชาวนาในขณะนั้น คือ การอยู่รอดของผู้อ่อนแอต้องรวมกลุ่มกันเพื่อผนึกกำลังต่อสู้ปัญหา ทางเลือกที่ชาวบ้านกลุ่มนี้เห็นว่าชาวบ้านน่าจะมีศักยภาพเพียงพอและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนเป็นการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาแก้ปัญหาของท้องถิ่นเอง นั่นคือ “การอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำโดยชุมชน”

ซึ่งในขณะนั้นกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนในจังหวัดน่าน กำลังได้รับความสนใจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากพื้นที่อื่นๆในจังหวัดน่าน ได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เช่นกัน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ของแม่น้ำและการลดลงของจำนวนสัตว์น้ำจนอยู่ในขั้นวิกฤติ มีชุมชนพยายามนำเอาการจัดการโดยชุมชนเข้ามาแก้ปัญหา ซึ่งในขณะนั้นมีองค์กรเอกชนกลุ่มหนึ่งเกิดขึ้นและมีบทบาทอย่างยิ่งในประเด็นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน คือ “มูลนิธิรักษ์เมืองน่าน” ซึ่งมีพระครูพิทักษ์นันทคุณ เป็นประธาน

มูลนิธิ ได้จัดทำพิธีการสืบชะตาแม่น้ำน่านครั้งแรกขึ้น ในปีพ.ศ. 2536 ที่บ้านหาดเค็ด ตำบลเมืองจัง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน มีชาวบ้านที่มีจิตศรัทธามาร่วมพิธีเป็นอย่างมากทั้งนี้เนื่องจากความศรัทธาโดยส่วนตัวของชาวบ้านในตัวท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ ที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำในครั้งนี้ทำให้กลุ่มฮักเมืองน่านเกิดความมั่นใจในความร่วมมือของประชาชนในพิธีสืบชะตาแม่น้ำและการอนุรักษ์แม่น้ำ จึงมีความคิดที่จะขยายการรับรู้และการมีส่วนร่วมสู่สาธารณชนในวงกว้าง หลังจากนั้นได้มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำขึ้นในหลายพื้นที่ในจังหวัดน่านโดยการนำของมูลนิธิฮักเมืองน่าน ซึ่งได้รับความสนใจจากองค์กรพัฒนาทั่วประเทศ และได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนหลายแขนง เป็นการปลุกกระแสวิพากษ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำในจังหวัดน่านได้เป็นอย่างดี

การอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของจังหวัดน่าน ในรูปแบบของการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำได้เกิดขึ้นครั้งแรกที่บ้านดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา ซึ่งผู้นำหมู่บ้านได้รับแนวคิดมาจากการไปร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่มูลนิธิฮักเมืองน่านจัดขึ้นนั่นเอง โดยการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านดอนแก้ว เกิดจากความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชนและเป็นการจัดการโดยส่วนรวม มีการกำหนดกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยการประยุกต์เอาการสืบชะตาแม่น้ำของมูลนิธิฮักเมืองน่านมาใช้ ผสมกับการจัดกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์แม่น้ำเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการอนุรักษ์แม่น้ำโดยเกิดขึ้นโดยการจัดการของชุมชนเอง ซึ่งมูลนิธิฮักเมืองน่านเป็นเพียงผู้สนับสนุน กิจกรรมในพิธีสืบชะตาแม่น้ำเพื่อกาอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ได้แก่ การกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ การปล่อยพันธุ์ปลาลงสู่แม่น้ำ (ได้รับการสนับสนุนจากประมงจังหวัดน่าน) การตั้งกองผ้าป่าเพื่อหารายได้เข้าสู่กองทุนการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและการจัดการโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

การสืบชะตาแม่น้ำของมูลนิธิฮักเมืองน่าน โดยมีการนำพิธีโดยท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ และกิจกรรมต่างๆที่ตามมาเปรียบเสมือนเป็นประเพณีปฏิบัติในการประกาศการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของชุมชนต่างๆในจังหวัดน่าน กล่าวคือ หลังจากที่มีการสืบชะตาแม่น้ำจากการสนับสนุนของมูลนิธิฮักเมืองน่าน โดยท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณแล้วจะถือว่าได้ประกาศเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ ซึ่งถือว่าการสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของชุมชนต่างๆในจังหวัดน่าน โดยมีมูลนิธิฮักเมืองน่าน เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยง

เครือข่ายการอนุรักษ์ ในปัจจุบันจังหวัดน่านมีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในแม่น้ำน่าน และแม่น้ำสาขา รวมกว่า 103 แห่งด้วยกัน

ในช่วงที่มีกระแสการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำโดยมีการใช้การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นกลไกในการสร้างการรับรู้การประกาศตัวในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำนั้น นายราเชนทร์ คำบาง ผู้ใหญ่บ้านบ้านไหล่น่านในขณะนั้น มีโอกาสได้เข้าร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำของชุมชนบ้านดอนแก้ว และชุมชนอื่นๆ 2-3 ครั้ง ได้เล็งเห็นประโยชน์ เกิดความสนใจ อยากจะนำไปปฏิบัติในหมู่บ้านของตนบ้าง รวมทั้งกลับมาที่หมู่บ้านของตนเอง ก็พบเห็นการระเบิดปลา และการใช้เครื่องมือรุนแรงในการจับสัตว์น้ำของชาวบ้าน และชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียง และเห็นว่าการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำที่ได้พยายามทำมาเป็นเวลากว่า 20 ปี ไม่ประสบความสำเร็จ จึงได้พยายามศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำที่มูลนิธิอภัยภูเบศรเมืองน่านได้เป็นผู้สนับสนุนจัดทำขึ้น และได้ศึกษาดูงาน ณ เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ซึ่งเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำแห่งแรกของจังหวัดน่าน และ เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ บ้านหาดผาชน ตำบลเมืองจันท์ กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ซึ่งในขณะนั้น เขตอนุรักษ์ฯ 2 แห่งนี้ ได้มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ และเป็นต้นแบบการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชนต่างๆทั้งในและนอกพื้นที่จังหวัดน่าน

หลังจากความพยายามในการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของผู้ใหญ่ราเชนทร์ คำบางและกลุ่มแกนนำได้นำประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำที่มีต้นแบบมาจากชุมชนบ้านดอนแก้ว และบ้านหาดผาชน ซึ่งเป็นการอนุรักษ์ฯโดยชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และการประยุกต์เอาความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมมาใช้ในการจัดการการอนุรักษ์ นำมาประจักษ์ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับประเด็นการอนุรักษ์ฯให้คณะกรรมการได้รับรู้ และได้นำเอาประเด็นดังกล่าวเข้าสู่การประชุมหมู่บ้าน โดยที่ผู้ใหญ่บ้านได้แจ่มแจ้งให้เห็นถึงเหตุผลในการคิดที่จะริเริ่มทำการอนุรักษ์ฯ ว่า “หากชาวบ้านจับปลากินกันทุกวันโดยที่ปลาไม่มีโอกาสวางไข่หรือสืบพันธุ์จะทำให้ปลาสูญพันธุ์จึงขอมติให้กันที่บริเวณหน้าหมู่บ้านไว้ช่วงหนึ่งเพื่อที่ให้ปลามาขยายพันธุ์กันที่นี่ และชาวบ้านเองก็จะมีปลาไว้กินตลอดปี” ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วยจากความคิดในการอนุรักษ์ฯ จึงได้ดำเนินการอนุรักษ์ฯอย่างจริงจัง ในปีพ.ศ. 2539

รูปธรรมของการอนุรักษ์แม่น้ำและลำต้วน้ำของบ้านไหล่นาน ตำบลไหล่นาน เริ่มจากมีผู้นำหัวก้าวหน้าจุดประกายความคิดให้ชาวบ้านในชุมชนมองเห็นปัญหา และชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ ว่าสามารถจัดการแก้ปัญหาของชุมชนได้เองโดยการประยุกต์เอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมาแต่เดิม ได้แก่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับชนิด นิสัยของลำต้วน้ำ ความสามารถและวิธีการจับลำต้วน้ำ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ระบบนิเวศของแม่น้ำ มาผนวกกับความรุ้ที่เกิดจากการเรียนรู้ ผ่านสื่อ ผ่านนักพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน และจากการรับรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวทีต่างๆทำให้เกิดการแสวงหาความร่วมมือจากภายนอกชุมชน ซึ่งมีใ้การรอรับความช่วยเหลือเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นความร่วมมือในลักษณะของผู้ที่มีอุดมการณ์ร่วมกัน จนกลายเป็นพลังทางปัญญานำไปสู่การแก้ไขปัญหาเรื่องแม่น้ำ ลำต้วน้ำ และสิ่งแวดล้อมในชุมชน การได้มาซึ่งความศรัทธาความเชื่อมั่นในกลุ่มแกนนำนั้น ชาวบ้านกล่าวว่า “ พวกแกนนำการอนุรักษ์มีความมีความเด็ดเดี่ยว และมีความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากในระยะแรกของการเริ่มต้นในการอนุรักษ์กลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์มีอยู่ประมาณ 7-8 คนเท่านั้น ต้องเผชิญหน้ากับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย จำนวนกว่า 20 คน ในบรรยากาศที่เคร่งเครียด “ เป็นการแสดงความมุ่งมั่นของกลุ่มแกนนำการอนุรักษ์ในการนำเอาความคิดของการอนุรักษ์แม่น้ำและลำต้วน้ำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนบ้านไหล่นานอย่างแท้จริง

นอกจากความมานะอดทน แล้วความซื่อสัตย์ เสียสละมีคุณธรรม ตั้งใจทำงานและการให้เกียรติซึ่งกันและกัน เป็นคุณสมบัติของกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์ที่ชาวบ้านให้การยอมรับการนำประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำและลำต้วน้ำเข้าสู่การประชุมสภาตำบลเป็นจุดที่สามารถเชื่อมโยงกับองค์กรท้องถิ่นที่รัฐสนับสนุน มีความมั่นคง มีบทบาทมากขึ้นทุกที ทำให้การอนุรักษ์แม่น้ำและลำต้วน้ำถูกนำไปโยงกับสถาบันที่เข้มแข็งมั่นคง เป็นการรับประกันความต่อเนื่องยั่งยืน

ในการกำหนดพื้นที่ในการอนุรักษ์แม่น้ำและลำต้วน้ำของบ้านไหล่นานนั้น ได้ผ่านการประชุมหมู่บ้าน โดยให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น ซึ่งข้อตกลงที่ได้คือกำหนดเขตอนุรักษ์จากเขตอนุรักษ์แม่น้ำและลำต้วน้ำเดิมที่มีอยู่แล้ว 200 เมตร โดยห้ามจับลำต้วน้ำทุกชนิด

หลังจากที่ได้รับความยินยอมจากชาวบ้านในการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำและลำต้วน้ำ และได้กำหนดอาณาเขตในการอนุรักษ์แล้ว ก็ได้มีการนำเอาการกำหนดมาตรการและกฎระเบียบเข้ามาเป็นประเด็นในการประชุมหมู่บ้าน โดยให้ชาวบ้านช่วยกันระดมสมองในการ

กำหนดกฎระเบียบต่างๆในเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ โดยมีตัวอย่างกฎระเบียบจากชุมชนอื่นที่ได้กำหนดขึ้น โดยมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับหมู่บ้าน โดยในการกำหนดกฎระเบียบถือว่าเป็นการระเบียบที่มาจากชาวบ้านเพื่อบังคับใช้ในพื้นที่ที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของเช่นกัน โดยกฎระเบียบและมาตรการต่างที่ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดขึ้นนั้นได้จัดทำเป็นป้ายบอกอย่างเป็นทางการลักษณะอักษร และติดตั้งให้เห็นอย่างชัดเจน ใกล้เคียงบริเวณที่กำหนดเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

ในขณะที่มีการดำเนินการการอนุรักษ์ของบ้านไหล่นาน ผู้ใหญ่บ้านราชนทร์ ได้นำกลุ่มเยาวชนและตัวแทนชาวบ้านที่สนใจการอนุรักษ์แม่น้ำเดินทางไปศึกษาดูงานตัวอย่างการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำที่ เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำบ้านหาดผาชน จังหวัดน่าน ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

การจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ จากการทาบทามผู้ซึ่งไม่มีภาระเรื่องหาเลี้ยงชีพ ไม่ต้องไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน มีความคิดในการพัฒนา สมาชิกในชุมชนเห็นฝีมือ ให้มาเป็นคณะกรรมการ โดยจะเสนอชื่อเข้าที่ประชุมหมู่บ้านแล้วให้ชาวบ้านร่วมลงนามแสดงความเห็นชอบในการแต่งตั้งคณะกรรมการการอนุรักษ์ ซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านอย่างเป็นเอกฉันท์ คณะกรรมการการอนุรักษ์ของบ้านไหล่นานกลุ่มแรกประกอบด้วยคณะกรรมการทั้งหมด 8 คนต่อมามีการรวมคณะกรรมการเข้ากับการอนุรักษ์ป่าชุมชน เนื่องจากการอนุรักษ์ป่าไม่มีมีรายได้ แต่การอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำมีรายได้มาจากการขายอาหารปลา จึงได้รวมคณะกรรมการดังนั้นก็จะมีคณะกรรมการอย่างเป็นทางการจำนวน 13 คน ซึ่งได้รับเสียงสนับสนุนจากชาวบ้านอย่างเป็นเอกฉันท์ คณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำเป็นการอาสาเข้ามาทำงานเอง เนื่องจากไม่มีผลประโยชน์ตอบแทนใดใดทั้งสิ้น คณะกรรมการอนุรักษ์ทุกคนที่เข้ามาทำงานในการอนุรักษ์ต่างทำงานด้วยความจริงใจ มีความเสียสละ ไม่จำกัด เพศ อายุ ซึ่งสมาชิกในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ คือ ชาวบ้านในหมู่บ้านทุกคน คณะกรรมการอนุรักษ์ จะมีการประชุมกันทุกสิ้นเดือน มีการรายงานค่าใช้จ่าย-รายได้ในการดำเนินงาน

เมื่อการดำเนินการการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำได้ดำเนินการมาจนพร้อมที่จะประกาศเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำอย่างเป็นทางการแล้ว ในปี 2539 ผู้ใหญ่ราชนทร์ คำบาง ได้เข้าไปขอคำปรึกษา แนะนำ เกี่ยวกับการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำจากมูลนิธิอีกเมืองน่าน และ ต้องการจะ

ประกาศเขตอนุรักษ์อย่างเป็นทางการ จึงได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน นำโดยพระครูพิทักษ์นันทคุณ ในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการในวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2539 ซึ่งในพิธีการสืบชะตาแม่น้ำก็ได้มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ เช่น การปล่อยพันธุ์ปลา การตั้งกองผ้าป่า เป็นต้น ซึ่งได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี โดยมีชาวบ้านและผู้มาร่วมงานจากชุมชนใกล้เคียง และ ประชาชนจากกลุ่มต่างๆในตำบลไหล่น่านเข้ามาร่วมงานเป็นจำนวนมาก

หลังจากที่มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการของบ้านไหล่น่าน ได้มีกิจกรรมต่างๆตามมา คือ

- การขายอาหารปลา ซึ่งได้มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบโดยมาจากความคิดของชาวบ้านจากการประชุมหมู่บ้าน
- การพัฒนาพื้นที่เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ไม่ว่าจะเป็น การทำความสะอาด การสร้างแพให้อาหารปลา การสร้างศาลาเพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ
- เขตอนุรักษ์ฯได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ใหม่ของเด็กและเยาวชน
- ได้รับความสนใจจากชุมชนอื่น ในการเข้ามาศึกษาดูงานการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

ในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์อย่างเป็นทางการถือว่าเป็นการประชาสัมพันธ์ให้สังคมหรือชุมชนอื่นได้รับรู้ถึงการอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านไหล่น่าน นอกจากนี้ยังมีการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เริ่มจากการพูดคุยปากต่อปากกับเพื่อนบ้านในพื้นที่ใกล้เคียงและคนภายนอกจากโอกาสต่าง เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานทอดกฐิน ผ้าป่า เป็นต้น ทำให้ได้มีการพบเห็นการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำและมีการบอกต่อไปยังคนอื่นๆ เมื่อมีคนให้ความสนใจเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้น ได้มีการนำเสนอผ่านหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และสถานีวิทยุท้องถิ่นทำให้เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านไหล่น่าน เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น

ในระยะแรก กลุ่มแกนนำอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำจะเป็นผู้ริเริ่มคิด และดำเนินการเอง จนเกิดเป็นรูปธรรมให้สมาชิกในชุมชนเห็นผล แต่ในยุคนี้คณะกรรมการอนุรักษ์ฯ เล็งเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนและความยั่งยืนของกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา การให้ชาวบ้าน

ได้มีส่วนร่วม เริ่มตั้งแต่ การเริ่มออกเสียง แสดงความคิดเห็น สนับสนุน เสนอแนะหรือคัดค้าน ความคิดของกลุ่มแกนนำการอนุรักษ์ฯ การออกเสียงแสดงความคิดเห็นชอบแต่งตั้งคณะกรรมการ การระดมสมองในการกำหนดกฎระเบียบและมาตรการในการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ การร่วม กิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ เช่น การพัฒนาพื้นที่แควล้อมเขตอนุรักษ์ การขายอาหาร ปลา การช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้มีผู้กระทำผิดกฎระเบียบในการอนุรักษ์

การอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านไหล่น่านเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำและ สัตว์น้ำของหมู่บ้านอื่นๆในพื้นที่ ตำบลไหล่น่าน ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์ น้ำกับทุกหมู่บ้าน กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในยุคนี้ของหมู่บ้านอื่นๆในตำบลไหล่ น่านมีกระบวนการที่คล้ายคลึงกันกับบ้านไหล่น่าน ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดการอนุรักษ์ แม่น้ำของหมู่บ้านต่างๆในตำบลไหล่น่านพอสังเขปดังนี้

บ้านไหล่น่าน หมู่ 1 และบ้านไหล่น่านเหนือ หมู่ที่ 8

■ จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำ

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านไหล่น่าน เนื่องจากในอดีตชาวบ้านมีวิธีการจับ ปลาด้วยการระเบิด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ตลิ่งพัง สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านที่ อาศัยอยู่ริมแม่น้ำ และผู้ที่มีที่ทำกินอยู่ริมแม่น้ำ การจับปลาด้วยวิธีการระเบิดปลาทำให้ปลาตาย เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นปลาน้อย ปลาใหญ่ ซึ่งเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่ร้ายแรง มาก และนอกจากนี้ยังมีวิธีการจับปลาที่รุนแรงอีกวิธีหนึ่งคือ การช็อตด้วยไฟฟ้า ซึ่งจะได้ปลา จำนวนมาก จาก 2 วิธีดังกล่าวทำให้ปลาในแม่น้ำน่านสูญพันธุ์เป็นจำนวนมาก และ ลดจำนวน ลงอย่างรวดเร็ว สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านและทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมาก

จากสาเหตุดังกล่าวดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น เป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำและ สัตว์น้ำในแม่น้ำน่านของบ้านไหล่น่าน โดยเริ่มจากนายสวิง คำมอญ ผู้ใหญ่บ้านบ้านไหล่น่าน ใน ขณะนั้นได้เริ่มทำการอนุรักษ์แม่น้ำน่าน ในปี พ.ศ. 2518 โดยกำหนดเขตอนุรักษ์ตั้งแต่ทำนน้ำหน้า บ้านของผู้ใหญ่บ้านเอง ไปจนถึงวังปูลุง มีอาณาเขตทั้งหมด 800 เมตร โดยมีกฎระเบียบคือ ห้าม ทำการระเบิดปลา ห้ามช็อตด้วยไฟฟ้า และวางยาเบื่อ แต่ชาวบ้านยังสามารถจับปลาด้วยวิธีทาง

ธรรมชาติวิธีอื่นตามปกติได้ โดยมีมาตรการลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบคือ ปรับและยึดของกลาง โดยปรับคนละ 200 บาท ในขณะนั้นยังไม่มีคณะกรรมการดูแล มีเพียงท่านผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำในบริเวณที่กำหนด เป็นผู้ช่วยกันควบคุม ดูแล

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ คือ ความต้องการป้องกันการพังทลายของตลิ่งแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านและไร่นาของชาวบ้าน และนอกจากนี้ชาวบ้านบ้านไหล่น่านยังมีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำน่านโดยเฉพาะปลายังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญที่สุดของชาวบ้าน ซึ่งการจับปลาที่ผิดวิธี ไม่ว่าจะเป็น การระเบิดปลา การช็อตไฟฟ้า หรือการใช้ยาเบื่อ เป็นวิธีที่ทำให้ปลาในแม่น้ำลดจำนวนลงมาก และ ทำร้ายแม่น้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆอย่างมหาศาล จึงทำให้เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์แม่น้ำ ขึ้นมา

- พัฒนาการของการอนุรักษ์แม่น้ำตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน

การอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านไหล่น่านเริ่มต้นเมื่อปีพ.ศ.2518 โดยการนำของผู้ใหญ่บ้าน คือ สวิง คำมอญ ได้เกิดผลดีกับชาวบ้านมากมาย ไม่ว่าจะเป็นลดการพังทลายของตลิ่งริมแม่น้ำน่าน โดยเฉพาะเป็นการเพิ่มปริมาณปลาในแม่น้ำน่านมากขึ้น ดังนั้น ในปีพ.ศ. 2524 นายเป็ง เทนุรักษ์ ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ในขณะนั้น ได้ทำการขยายเขตอนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น โดยกำหนดเขตเพิ่มเติมจากทำนน้ำหน้าบ้านผู้ใหญ่สวิง คำมอญ ขยายไปจนถึงทำน้ำป่าเข้าบ้านไหล่น่าน มีอาณาเขตรวมกันทั้งหมด 2 กิโลเมตร โดยมีกรรมการชุดเดิมและมาตรการในการลงโทษเหมือนเดิม ต่อมาในปี พ.ศ.2539 ผู้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านไหล่น่าน คือ นายราเชนทร์ คำบาง ได้นำกลุ่มเยาวชนและตัวแทนชาวบ้านไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้และประสบการณ์การอนุรักษ์แม่น้ำที่ เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ(วังปลา)บ้านหาดผาชน กิ่งอำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน และนำความรู้ต่างๆที่ได้รับนำมาปรับปรุงและพัฒนาและทำการอนุรักษ์แม่น้ำอย่างจริงจัง

โดยเริ่มจากการแบ่งเขตอนุรักษ์แม่น้ำเดิม และออกเป็น 2 เขต โดยทำรั้ววงกันไว้ 200 เมตร ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ และประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ อย่างเป็นทางการ เมื่อ วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2539 ต่อมาในปี พ.ศ.2542 ได้มีการแบ่งเขตปกครองบ้านไหล่น่านออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่1 บ้านไหล่น่าน และหมู่ที่8 บ้านไหล่น่าน

เหนือ จึงมีการอนุรักษ์แม่น้ำเพิ่มขึ้น อีก 1 แห่ง ในอาณาเขตบ้านไหล่นาน หมู่ที่ 1 ในขณะนั้น ผู้ใหญ่สงบ จันทร์คำเรือง เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ และประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ.2544 ซึ่งถือว่าเป็นการแบ่งหน้าที่ในการรับผิดชอบเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำรับผิดชอบหมู่บ้านละ 1 แห่ง

■ กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ

- รูปแบบการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ

ในระยะเริ่มต้นการอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านไหล่นานเหนือยังไม่มี การแต่งตั้งคณะกรรมการอย่างเป็นทางการและเป็นรูปแบบ เนื่องจากใน ชั้นเริ่มต้นเกิดขึ้นจากเจตนารมณ์ส่วนบุคคลและกำหนดเขตยังไม่กว้างขวาง ซึ่งผู้ดูแลควบคุมการอนุรักษ์แม่น้ำคือ ผู้ใหญ่บ้าน(สวิง คำมอญ) และ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ในขณะนั้น และผู้ที่ มีที่พักอาศัยและไร่นาอยู่ในบริเวณที่กำหนดเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำนั่นเอง

ต่อมาได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการดูแลอย่างเป็นทางการหลังจากที่ได้มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็นบ้านไหล่นานหมู่ที่ 1 และ บ้านไหล่นานเหนือ หมู่ที่ 8 โดยได้มีการประชุมร่วมกันเพื่อออกกฎระเบียบและมาตรการร่วมกันในการควบคุมดูแลเขตอนุรักษ์แม่น้ำ

- การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ

หลังจากที่ได้มีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำแล้ว มีการพัฒนาสถานที่ ตกแต่งปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสวยงามและความร่มรื่น สร้างศาลาที่พักสร้างแพให้อาหารปลา จัดเวรทำความสะอาด ทำบันไดทางลงสู่แม่น้ำ ปล่อยพันธุ์ปลา จัดจำหน่ายอาหารปลาโดยเป็นหน้าที่รับผิดชอบของกลุ่มผู้สูงอายุ มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ

นอกจากนี้ยังมีการตั้งกองผ้าป่าเพื่อหาทุนในการดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านและชุมชนใกล้เคียงเป็นอย่างดี และยังมี การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์กับชุมชนอื่น พร้อมทั้งมีการ ประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนอื่นทราบและรู้จักมากขึ้นและเปิดโอกาสให้ชุมชนอื่นเข้า มาศึกษาดูงานอีกด้วย

- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นเพื่อศึกษาหาความรู้และแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยมีการเดินทางไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์แม่ น้ำของชุมชนอื่น เช่น การศึกษาดูงานแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านหาดผาชน กิ่ง อำเภอกัญเพียง จังหวัดน่าน ,ศูนย์ปฏิบัติธรรมวังวิโมกข์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน , บ้านดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

นอกจากนี้เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำบ้านไหล่น่านเหนือยังได้รับความ สนใจโดยมีการขอเข้ามาศึกษาดูงานจากคณะดูงานจากทั้งในจังหวัดและ ต่างจังหวัด เพื่อศึกษารูปแบบการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ วิธีการควบคุมดูแล และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งมีคณะศึกษาดูงานจากต่างจังหวัดจากหลาย จังหวัด เช่น คณะศึกษาดูงานจากจังหวัดกาญจนบุรี ,จังหวัดสระบุรี ,จังหวัด สุพรรณบุรี ในจังหวัดน่าน เช่น บ้านดอนไชย ตำบลกลางเวียง ,บ้านคือ ตำบลสัน อำเภอเวียงสา ,บ้านพันต้น ตำบลในเวียง อำเภอเมือง เป็นต้น

- การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ

กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำมีการสร้างความเข้มแข็งในกลุ่ม โดยการสร้างความ เข้าใจ ร่วมกันคิด และร่วมกันทำในการทำงาน มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้าน ต่างๆ ในตำบลไหล่น่านและหมู่บ้านใกล้เคียง มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยให้กลุ่มเด็กและกลุ่มเยาวชน ได้ร่วมกันคิดและ ทำงานร่วมกับผู้ใหญ่ โดยมีกลุ่มผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา

ท้องถิ่น ซึ่งเป็นปลุกจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยมีผู้ใหญ่และผู้สูงอายุเป็นต้นแบบและเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชนในการอนุรักษ์แม่น้ำ

■ ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ

ในที่นี้หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นหรือมีการเปลี่ยนแปลงกับชุมชน ในทั้งแง่ของแม่น้ำและสัตว์น้ำ ยังส่งผลต่อการพัฒนาการพัฒนาด้านอื่น ๆ รวมทั้งด้านคุณภาพของชาวบ้านในชุมชน มีดังนี้

- 1) ปลาเพิ่มมากขึ้นทั้งในเขตอนุรักษ์และนอกเขตอนุรักษ์
- 2) ปลาที่เกือบจะสูญพันธุ์กลับมีมากขึ้น เช่น ปลาอ่าว ปลาแก่งก่าน ปลาควาย ปลาแม่เปิบ เป็นต้น
- 3) ชาวบ้านในชุมชนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์แม่น้ำ
- 4) ผู้สูงอายุ ผู้ใหญ่และเด็กทำงานร่วมกันและได้พบปะพูดคุย
- 5) การคมนาคมในชุมชนสะดวกขึ้น
- 6) เป็นแหล่งการศึกษาดูงานของชุมชนใกล้เคียงและต่างจังหวัด
- 7) ชาวบ้านมีการพัฒนาและตื่นตัวในการพัฒนาบ้านเรือนที่อยู่อาศัยให้หน้าอยู่เกิดกลุ่มต่าง ๆ เพิ่มขึ้นในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มอนุรักษ์น้ำ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น

■ ปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงาน

- 1) ระยะเวลาที่ชาวบ้านบางกลุ่มที่เคยหาปลาบริเวณเขตอนุรักษ์มีปฏิภานไม่เห็นด้วย ภายหลังเมื่อเห็นผลดีของการอนุรักษ์ สามารถจับปลานอกเขตได้มากขึ้น ก็หันมาสนับสนุนการอนุรักษ์
- 2) ชาวบ้านจากชุมชนอื่นมีการลักลอบใช้ไฟฟ้าช็อตปลาในเขตอนุรักษ์ในเวลากลางวัน
- 3) สารพิษจากการกำจัดหอยเชอรี่ในทุ่งนาไหลลงสู่แม่น้ำนานทำให้ปลาเป็นโรคและตายและสร้างมลพิษให้แก่แม่น้ำ

- การแสวงหาแนวทางแก้ปัญหา
 - 1) ชาวบ้านร่วมกันขวางป่า ชับไล่ให้หลาบจำ โดยใช้หนังสือและใช้ปืนแก๊ปยิงขู่ขึ้นฟ้า ซึ่งแก้ปัญหาได้ดีมาก และไม่เคยมีผู้ใดกล้าเข้ามาละเมิดอีกเลย
 - 2) ทำความเข้าใจในเรื่องการใช้สารเคมีและการล้างภาชนะพ่นยาที่ถูกต้องให้แก่ชาวบ้าน
- สิ่งที่จะดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำต่อไป
 - 1) สร้างโป๊ะและบันไดลงสู่เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ
 - 2) พัฒนาเขตอนุรักษ์ให้ร่มรื่นสวยงามมากขึ้นและจัดเวรยามทำความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ
 - 3) มีการวางแผนในการพัฒนาไว้ล่วงหน้าและปฏิบัติตามแผนอย่างจริงจัง
 - 4) นำไปสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นและแหล่งเรียนรู้สำหรับนักเรียนในโรงเรียน

บ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2

- จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำ

สาเหตุที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์แม่น้ำ เนื่องจากชาวบ้านในหมู่บ้านและละแวกใกล้เคียงมีวิธีการจับปลาโดยการวางระเบิดทำให้ตลิ่งพัง ทำให้เกิดความเสียหายแก่ไร่นาของชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณริมแม่น้ำนาน-แม่น้ำว่า

ซึ่งจุดกำเนิดในการอนุรักษ์แม่น้ำครั้งแรกเกิดจากการอนุรักษ์ห้วยตุน โดยรูปแบบการอนุรักษ์เป็นการสร้างฝายห้วยตุนจากไม้ลูกเหล่านำโดยพ่ออุ้ยนนท์ สุริยะห้วยหน้าฝาย โดยมีจุดประสงค์เพื่อกั้นน้ำไว้ทำนา โดยผู้ที่เป็นสมาชิกคือเจ้าของนาที่ได้รับประโยชน์จากฝายเท่านั้น

การอนุรักษ์แม่น้ำในเขตบ้านบุญเรือง หมู่ที่ 2 ซึ่งมีแม่น้ำน่านและแม่น้ำว่าไหลผ่าน เริ่มประมาณ ปีพ.ศ. 2522-พ.ศ.2523 ในสมัย กำนันบุญจรรย์ สมนมา ได้เป็นแกนนำนำชาวบ้านในหมู่บ้านไปกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำว่าที่ไหลลงสู่แม่น้ำน่าน รวมเขตอนุรักษ์แม่น้ำทั้งหมดประมาณ 3 กิโลเมตร โดยมีกฎระเบียบคือ ห้ามทำการระเบิดปลาและใช้สารเคมี โดยมีชาวบ้านบ้านบุญเรืองทุกคน เป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ

- พัฒนาการการอนุรักษ์แม่น้ำตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน

นับตั้งแต่มีการอนุรักษ์แม่น้ำโดยการสร้างฝายห้วยตุนเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ทำนา จนกระทั่งมีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำทั้งแม่น้ำน่านและแม่น้ำว่า ห้ามจับปลาด้วยวิธีการระเบิดปลาและการใช้สารเคมี จนกระทั่งปีพ.ศ 2543 เยาวชนบ้านบุญเรืองเห็นตัวอย่างการอนุรักษ์แม่น้ำจากชุมชนอื่นและนำมาปรึกษากับผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งได้แนวทางร่วมกันในการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำโดยการนำริ้วธงมาปักเป็นแนวเขตอนุรักษ์แม่น้ำน่านบริเวณปากหนองแบนไปถึงร่องปู่ฮ้อ อาณาเขตประมาณ 200 เมตร อนุรักษ์ไว้เป็น เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านบุญเรือง ต่อมาได้จัดให้มีสืบชะตาแม่น้ำร่วมกับมูลนิธิอีกเมืองน่านและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ.2544 ซึ่งเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ แห่งที่ 9 ของตำบลไหล่น่าน

- กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ

- รูปแบบการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ

สมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ คือ ชาวบ้านบ้านบุญเรืองทุกคน โดยแต่งตั้งคณะกรรมการการอนุรักษ์แม่น้ำ จำนวน 20 คน โดยมีนายแสวง อินวาทย์เป็นประธาน นายสมหวัง ปัญญาอินทร์ และนายสำราญ ปัญญาอินทร์ เป็นรองประธาน และมีการกำหนดมาตรการร่วมกันกับชาวบ้านบ้านบุญเรือง

- การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ

หลังจากที่กลุ่มเยาวชนและแกนนำการอนุรักษ์ได้กำหนดเขตอนุรักษ์ โดยใช้การปักริ้วธงเป็นเครื่องหมายแสดงอาณาเขตในอนุรักษ์แม่น้ำ ร่วมมือกันพัฒนาตกแต่งวังปลา และมีการจัดพิธีการสืบชะตาแม่น้ำ ปลอยพันธุ์ปลาและประกาศให้ชุมชนใกล้เคียงทราบเพื่อขอความร่วมมือในการร่วมกันอนุรักษ์ และมีการแลกเปลี่ยนความรู้ และเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชนใกล้เคียง ตลอดจนชุมชนจากต่างจังหวัดด้วย เช่น การไปศึกษา ดูงาน และเปิดโอกาสให้ชุมชนอื่นเข้าศึกษาดูงานด้วย

- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

กลุ่มเยาวชนและกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์ได้มีการศึกษาหาความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์โดยการไปศึกษาดูงาน จากหลายชุมชน เช่น การศึกษาดูงานจากเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา ในพ.ศ. 2542 ได้เดินทางไปเยี่ยมชมท่าปลาจากหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่นาน และมีการแลกเปลี่ยนความรู้และ เรียนรู้ต่างๆร่วมกัน นอกจากนี้แล้วยังมีการเปิดโอกาสให้ชุมชนอื่นเข้ามาดูงาน ศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำร่วมกัน เช่น คณะผู้ดูงานจากจังหวัดกาญจนบุรี คณะผู้ดูงานจากอำเภอเสนาให้จังหวัดสระบุรี และคณะดูงานจากอำเภอท่าวังผา เป็นต้น

- การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ

นอกจากการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของร่วมกันแล้ว ได้เปิดโอกาสให้เยาวชนเป็นแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยมีผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้ให้การสนับสนุนเพื่อเป็นเกราะไม่ให้มีผู้มาละเมิด นอกจากนี้ยังมีการเสริมกำลังใจให้กับกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำโดยมีการประชาสัมพันธ์ความสำเร็จของกลุ่มผู้อนุรักษ์ และ ประชาสัมพันธ์ในการเปิดโอกาสให้ชุมชนอื่นเข้ามาศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งแก่กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำและก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

- ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)
 - 1) เป็นแหล่งเพาะและขยายพันธุ์ปลาจึงทำให้ปลามีมากขึ้น
 - 2) ชาวบ้านสามารถหาปลานอกเขตอนุรักษ์ได้มากขึ้น
 - 3) แม่น้ำนานสะอาดไม่มีตะไคร่น้ำ และสารเคมีตกค้างในแม่น้ำลดน้อยลง
 - 4) สามารถพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ
 - 5) เป็นการอนุรักษ์ที่เห็นผลในรูปธรรมเร็วมาก จึงเป็นการจูงใจให้ชุมชนเกิดจิตสำนึก ในการอนุรักษ์แล้วนำไปสู่การรวมพลังในปัญหาอื่นๆ ได้ง่าย เช่น ยาเสพติด เป็นต้น
 - 6) คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจที่เห็นผลงานการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของตนเอง
 - 7) ปลาที่ใกล้สูญพันธุ์ได้กลับมาอาศัยอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ เช่น ปลาอ่าว ปลาหมู ปลามะแปบ เป็นต้น
 - 8) เกิดความสามัคคี รวมพลังกันง่ายขึ้นในการทำกิจกรรมอื่นๆ ในหมู่บ้าน

- ปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงาน และแนวทางแก้ไข

ส่วนใหญ่จะไม่มีปัญหา จะมีบ้างเนื่องจากมีผู้ลักลอบตกเบ็ดนอกเขตอนุรักษ์แต่สายเบ็ดล้าเข้ามาในเขตอนุรักษ์ แก้ไขโดยการว่ากล่าวตักเตือนและขอความร่วมมือจากหมู่บ้านใกล้เคียงในการอนุรักษ์แม่น้ำ

- ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานต่อไป

ร่วมกันปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา) แก่นักเรียน เยาวชน และทุกคนในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง

บ้านนาสา หมู่ที่ 3

- จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำ

สาเหตุที่เป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านนาสา เนื่องจาก จำนวนปลาในแม่น้ำว่ามีจำนวนลดลงมาก หาปลาได้ยาก ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างยิ่งเนื่องจาก ปลาจากแม่น้ำเป็นแหล่งอาหารสำคัญของชาวบ้าน และนอกจากนี้เนื่องจากได้มีกระแสการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำเกิดขึ้นในหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ดังนั้นจึงเป็นแรงจูงใจในการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำขึ้นในบ้านนาสา นอกจากนี้ยังมีสาเหตุอีกประการหนึ่งคือ ชาวบ้านต้องเพาะพันธุ์ปลาที่นอกจากเพื่อเป็นแหล่งอาหารแล้วยังมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการหาเงินทุนให้กับกองกลางหมู่บ้าน โดยการระเบิดปลาขายในฤดูแล้ง โดยมีชาวบ้านนาสาทุกคนเป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำ(แม่น้ำว้า)ในพื้นที่บ้านนาสา เริ่มต้นขึ้นในปีพ.ศ. 2515 โดยนายผ่อง ศรีแก้ว ผู้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น ได้กำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาไว้เพื่อระเบิดปลาหาเงินเข้ากองกลางหมู่บ้านในฤดูแล้ง ซึ่งทำให้หมู่บ้านมีรายได้ปีละประมาณ 10,000-18,000 บาท และได้จำหน่ายแก่ชาวบ้านในราคาถูก ครอบครัพละ 1 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 20 บาท

- พัฒนาการของการอนุรักษ์แม่น้ำตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน

หลังจากมีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำในสมัย นายผ่อง ศรีแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในปีพ.ศ. 2515 เป็นต้นมา จนมาถึงปี พ.ศ. 2540 มีนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง การกินอาหารจากปลา นายชวิง ศรีแก้ว ผู้ใหญ่บ้านบ้านนาสา จึงได้ดำเนินการอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำต่ออย่างจริงจัง และทำการระเบิดปีละ 1 ครั้ง ต่อมาในปีพ.ศ.2541 ผู้ใหญ่ชวิง ศรีแก้ว ได้เดินทางร่วมกับคณะศึกษาดูงาน ไปดูงานการอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์มากมายในการดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์ปลา และสิ่งที่น่าสนใจมากที่สุด คือ ปลาจำนวนมากในแม่น้ำในเขตอนุรักษ์ จึงได้นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้และได้รับมานั้นนำมาใช้ที่หมู่บ้านนาสา โดยการกลับมาประชุมกับชาวบ้านเพื่อหาแนวทางร่วมกันในการพัฒนาเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ โดยเสนอแนวทางในการ

อนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ โดยไม่ต้องทำการระเบิดปลาเพื่อหาเงินเข้ากองกลางหมู่บ้านเหมือน
เช่นที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาทุกปี แต่ชาวบ้านไม่เห็นด้วย

ต่อมาแกนนำหมู่บ้าน มีนายชวิง ศรีแก้ว นายสอน ใจคำ และนายคำ อนุมา ได้มีการ
ปรึกษาหารือเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ และได้ข้อตกลงร่วมกันว่าควรจะกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำ
และสัตว์น้ำไว้สักแห่ง โดยเลือกที่ “ห้วยงะ” หลังจากนั้นได้ทำการประชุมชาวบ้าน ซึ่งก็มีชาวบ้าน
บางกลุ่มไม่เห็นด้วย แต่เสียงประชาธิปไตยจากการลงมติจากการประชุมได้ข้อตกลงร่วมกันว่า
จะมีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ โดยกำหนดเป็นเขตสงวน ห้ามจับปลาโดยการ
ระเบิด ใช้ไฟฟ้าช็อต ใช้ยาเบื่อ ด้ายยิง ลากอวน แต่สามารถหาปลาโดยวิธีธรรมชาติวิธีอื่น ๆ ได้

ในการดำเนินการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ มีการนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป มาทำ
พิธี และมีการปักริ้วธงแสดงอาณาเขต แต่ชาวบ้านกลุ่มที่ไม่พอใจได้แสดงวาทะเย้ยหยันว่า “ปลา
มันไม่ยอมอยู่ มันกลัวธง” หลังจากนั้นก็มีการลักลอบขว้างระเบิดลงในแม่น้ำในเขตอนุรักษ์แม่น้ำ
และสัตว์น้ำบ่อยครั้ง แต่หลังจากนั้นไม่นานความขัดแย้งเหล่านี้ก็เริ่มลดน้อยลงและหมดไปในปี
สุดท้าย เนื่องจาก กลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยกับการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและพันธุ์ปลา ได้เล็งเห็นผลดี
ของการกำหนดเขตอนุรักษ์ และมีความเข้าใจมากขึ้น

ต่อมานายคำ อนุมา ได้รับเลือกเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน(อบต.)
และได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานที่อำเภอ พรหมพิราม จังหวัด พิษณุโลก และในการศึกษาดูงานการ
อนุรักษ์พันธุ์ปลา พบปลาจำนวนมาก และได้นำเรื่องราวและประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้มากลับมา
ปรึกษาผู้ใหญ่บ้านและแกนนำในหมู่บ้านเพื่อหาแนวทางเพิ่มจำนวนปลาให้ได้เท่าที่เห็นมาจาก
การดูงาน และนำมาประชุมชาวบ้าน ได้ข้อสรุปและข้อตกลงร่วมกันว่าควรจะมีการจัดพิธีสืบ
ชะตาแม่น้ำ และกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำให้ชัดเจน ซึ่งห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิดและ
กำหนดกฎระเบียบต่างๆให้เคร่งครัดและมีมาตรการลงโทษที่เข้มงวดมากขึ้น ซึ่งเป็นไปตาม “โครง
การไหล่นานตำบลนำอยู่” ซึ่งเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำของบ้านนาสามมีชื่อว่า “วังห้วยงะ” มี
อาณาเขต 500 เมตร ทำการสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่าง
เป็นทางการ เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ.2543

นอกจากนี้“วังห้วยชะ” เขตอนุรักษ์แม่น้ำและพันธุ์สัตว์น้ำของบ้านนาสา ได้รับการประกาศ สัมพันธ์ว่าเป็น “วังปลาหมออารีย์ วังแรกของประเทศไทย”

“ปลาหมออารีย์” ชาวบ้านเรียกว่า ปลาเสือ เป็นปลาท้องถิ่นหายากที่ใกล้จะสูญพันธุ์ เป็น ดัชนีหนึ่งในการวัดคุณภาพของน้ำ เพราะปลาชนิดนี้จะอาศัยอยู่ตามพื้นที่ท้องน้ำของลำธารที่มี กระแสน้ำไหลเชี่ยว ที่มีหินกรวดและพีชน้ำ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีน้ำคุณภาพดี มีปริมาณออกซิเจน ละลายอยู่ในน้ำสูง ปัจจุบันมีการสำรวจพบปลาหมออารีย์อาศัยอยู่ในแม่น้ำสายเดียวในประเทศไทย คือ “แม่น้ำว่า” จึงถูกจัดว่า เป็นปลาหายากหนึ่งใน 4 ชนิดที่อยู่ในบัญชีสัตว์ป่าและสัตว์ คุมครองตาม พ.ร.บ.การประมงปี 2535 ซึ่งใน“วังห้วยชะ”สามารถพบปลาหมออารีย์ได้ง่าย และมีเป็นจำนวนมาก เนื่องจาก ปลาหมออารีย์เป็นปลาตัวเล็ก ชาวบ้านจึงไม่นิยมรับประทาน

■ กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ

- รูปแบบการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ

ในการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ ควบคุม ดูแล ซึ่งมีชาวบ้านบ้านนาสาทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ ช่วยกัน สอดส่องดูแลและมีการแบ่งเขตอนุรักษ์ออกเป็น 2 ส่วน คือ เขตอนุรักษ์ มีอาณาเขต 500 เมตร ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด อีกส่วนเป็นเขตสงวนมีระยะทาง 3 กิโลเมตร ห้าม จับปลาโดยการระเบิด ใช้ไฟฟ้าช็อต ใช้สารเคมี ด้ายิง ลากอวน แต่สามารถหาปลา โดยวิธีธรรมชาติวิธีอื่นๆได้การประสานงานในกลุ่มมีการประชุม ปรึกษาหารือร่วมกัน ในหมู่บ้าน มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้านต่างๆในตำบลไหล่นาน และหมู่บ้าน ใกล้เคียง เช่น บ้านท่าข้าม บ้านห้วยสอน มาศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำว่า

- การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ

นอกจากจะมีการกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ โดยการสืบชะตาแม่น้ำแล้ว ยังได้มีการพัฒนาสถานที่เพื่อให้เป็นสถานที่พักผ่อน หย่อนใจและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เช่น การสร้างแพให้อาหารปลา สร้าง ศาลา และบันไดทางสู่แม่น้ำ มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ พัฒนาบริเวณเขตอนุรักษ์

ให้สวยงาม นอกจากนี้ยังมีการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์และความรู้ต่างๆกับชุมชนอื่นๆ จังหวัดอื่นๆเพื่อนำมาพัฒนาและปรับใช้กับหมู่บ้านให้ดีขึ้น และเปิดโอกาสให้ชุมชนอื่นเข้ามาศึกษาดูงานอีกด้วย

- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ได้มีการศึกษาดูงานในหลายที่แต่ที่สำคัญและมีอิทธิพลในการอนุรักษ์แม่น้ำของบ้านนาสามมากที่สุดคือการดูงานของบุคคล 2 ท่าน คือนายชวง ศรีแก้ว เดินทางไปศึกษาดูงาน ที่จังหวัดสุพรรณบุรี และนายคำ อนุมา เดินทางไปอบรมเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่กรุงเทพฯ และที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

- การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม

กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำมีการสร้างความเข้มแข็งในกลุ่ม โดยการสร้างความเข้าใจ ร่วมกันคิด และร่วมกันทำในการทำงาน มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไหล่น่านและหมู่บ้านใกล้เคียง มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยให้กลุ่มเด็กและกลุ่มเยาวชน ได้ร่วมกันคิดและทำงานร่วมกับผู้ใหญ่ โดยมีกลุ่มผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยมีผู้ใหญ่และผู้สูงอายุเป็นต้นแบบและเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชนในการอนุรักษ์แม่น้ำ

■ ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ

- 1) จำนวนปลามีมากและมีความหลากหลายขึ้นทั้งในเขตอนุรักษ์และนอกเขตอนุรักษ์
- 2) ปลาที่เกือบสูญพันธุ์กลับมามีมากขึ้น เช่น ปลาบอก (ปลาสร้อย) ปลาหมออารีย์ เป็นต้น
- 3) ชาวบ้านสามารถหาปลาจากแม่น้ำว่านำมาเป็นอาหารได้มากขึ้น เป็นการประหยัดรายจ่ายในครอบครัว
- 4) แม่น้ำว่า ไส้ตะกาด และสารเคมีที่สะสมอยู่ในแม่น้ำมีปริมาณลดลงมาก
- 5) ชาวบ้านมีความสามัคคี มีความร่วมมือมากขึ้น

- 6) จากการสืบชะตาแม่น้ำและการจัดพิธีกรรมต่างๆในการอนุรักษ์แม่น้ำทำให้ชาวบ้านมีความเกรงกลัวต่อบาป ไม่กล้าจับปลาในเขตอนุรักษ์
 - 7) ตะไคร่น้ำ จอกเห่น ในเขตอนุรักษ์มีน้อยลง เพราะปลาเป็นอาหารของปลา
 - 8) มีประปาหมู่บ้าน เป็นผลทางอ้อม เป็นชุมชนที่เข้มแข็งที่ได้มีโอกาสเสนอของบประมาณในการจัดสร้างจากผู้รับผิดชอบที่ได้ทำงานร่วมกัน
- ปัญหาหรืออุปสรรค และแนวทางการแก้ไข
 - 1) ระยะเวลาที่มีการถกเถียงกันในที่ประชุมเกี่ยวกับการกำหนดเขตอนุรักษ์ เพราะวังปลาห้วยจะอยู่ไกลจากหมู่บ้าน ยากแก่การดูแลรักษา ได้ใช้การแก้ปัญหาโดยมีการอภิปรายข้อดี ข้อเสียในหัวข้อถกเถียงกันในที่ประชุม
 - 2) มีคนจากชุมชนอื่นมาทำการระเบิดบริเวณรอยต่อของหมู่บ้าน ได้ประสานกับผู้นำในหมู่บ้านที่มีเขตติดต่อกัน เช่น บ้านซึ้ง ในแนวทางร่วมกันอนุรักษ์และแบ่งเขตให้ชัดเจน

บ้านท่าหุ่มข้าม หมู่ที่ 4

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำ

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์แม่น้ำ คือ ด้วยเหตุที่มีชาวบ้านทั้งในบ้านท่าข้ามและจากหมู่บ้านอื่นๆมาทำการระเบิดปลาในแม่น้ำว่าวันละหลาย ๆ ครั้ง ทำให้ปลามีจำนวนน้อยลง และหายากซึ่งชาวบ้านใช้เครื่องมือจับปลาโดยใช้ตาข่าย (แฉ่ง) สวิง เบ็ด ทำให้หาปลาไม่ได้เลย ทางหมู่บ้านจึงได้กำหนดเขตสงวนขึ้น โดยห้ามทำการระเบิดหรือใช้เครื่องมือที่รุนแรง เพื่อเป็นการเพาะพันธุ์ปลาและ ทำการระเบิดปลา และนำไปจำหน่ายหาเงินเข้ากองกลางหมู่บ้านและวัด

ในการอนุรักษ์แม่น้ำว่าในเขตบ้านท่าข้าม เริ่มมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2517 ซึ่งนายยศชัยนันตะ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้นำชาวบ้านไปกำหนดเขตสงวนปลาตั้งแต่ห้วยสะลาวมาถึงห้วยสามอาณาเขต 2 กิโลเมตร โดยห้ามระเบิด ห้ามไฟฟ้าช็อต และใช้สารเคมี มีมาตรการและกฎระเบียบในการอนุรักษ์แม่น้ำ คือ การปรับผู้ที่ฝ่าฝืนที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน แต่ไม่มีคณะกรรมการโดย

เฉพาะ ใช้กรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ควบคุม ดูแล แล้วทำการระเบิดร่วมกันทั้งหมู่บ้านในฤดูแล้ง ปี ละ 1 – 2 ครั้ง

- การพัฒนาการของการอนุรักษ์แม่น้ำตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่ผู้ใหญ่ศ ชัยนันตะ เริ่มก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำ ต่อมานายเปลี่ยน ปัญญา ณะ ผู้ใหญ่บ้านคน ต่อมาได้ทำการอนุรักษ์แม่น้ำบริเวณเดิมซึ่งมีอาณาเขต 2 กิโลเมตร ห้ามใช้ เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่รุนแรง แต่สามารถใช้เครื่องมือแบบท้องถิ่นได้ และไม่มีกการระเบิดในฤดูแล้ง มีกรรมการ 7 คนมีหน้าที่ควบคุมดูแล ทำการอนุรักษ์ได้ 3 ปี ต่อมาสมัยผู้ใหญ่แสวง อินฤณา ปลานในเขตอนุรักษ์มีจำนวนมากขึ้นชาวบ้านจึงเรียกร้อง ให้ทำการระเบิดปลาปีละ 1 ครั้ง เพื่อขาย ปลานำเงินเข้ากองกลางหมู่บ้าน ได้เงินปีละ 7,000 – 10,000 บาท

ในปี พ.ศ.2543 นายวิชัย ชัยนันตะ เริ่มต่อดังกลุ่มอนุรักษ์ โดยการเปลี่ยนจากเขตสงวน มาเป็นเขตอนุรักษ์อีกครั้งหนึ่ง ตามนโยบายของโครงการไหล่น่านตำบลนาอยู่ และเห็นตัวอย่าง จากบ้านนาสา ในตอนแรกใช้เขตอนุรักษ์เดิม อาณาเขต 2 กิโลเมตร ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิดใน เขตอนุรักษ์แต่ต่อมาชาวบ้านต่อรองให้เหลือ 1 กิโลเมตร ที่เหลืออีก 1 กิโลเมตรกำหนดไว้เป็นเขต สงวนปลาของหมู่บ้านเพราะชาวบ้านไม่มีที่หาปลากิน จึงเหลือเขตอนุรักษ์ที่วังคดและวังสะลาว (ละแวกบ้านหาดข้าวสาร)และได้ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำว่า ประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์ น้ำอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2543

- กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ

- รูปแบบการทำงานของกลุ่ม

เนื่องจากบ้านท่าข้าม หมู่ที่ 4 มีเขตปกครองเป็น 2 ละแวก คือ ละแวก บ้านท่าข้าม และละแวกบ้านหาดข้าวสาร บ้านหาดข้าวสารซึ่งเป็นอีกชุมชน หนึ่งที่อยู่ห่างจากบ้านท่าข้ามออกไปเป็นระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร แต่ใน การอนุรักษ์แม่น้ำว่าจะทำร่วมกัน ดังนั้นการแต่งตั้งคณะกรรมการจึงมีคนของ ทั้งสองชุมชนร่วมกัน ได้แก่ คณะกรรมการจากบ้านท่าข้ามจำนวน 10 คน คณะ กรรมการจากบ้านหาดข้าวสาร จำนวน 5 คน และมีมาตรการที่ชัดเจน คือ ถ้ามี ผู้ฝ่าฝืนจะปรับ 10,000 บาท ตามมติของตำบลไหล่น่าน เงินค่าปรับทั้งหมดจะ แบ่งให้ผู้ที่มาแจ้งร้อยละ 50 เข้ากองทุนของหมู่บ้าน ร้อยละ 50 การทำงานของ กลุ่มจะเน้นการมีส่วนร่วมของทุกหลังคาเรือน ทุกคนในหมู่บ้านมีความเป็นเจ้า

ของของเขตอนุรักษ์ร่วมกัน จึงยึดหลักการทำงานที่เท่าเทียมกัน ซึ่งภาษาเหนือ เรียกว่า “ตักน้ำหัวเปียงกัน” เช่น มีการเก็บไม้ซางจากชาวบ้านหลังคาเรือนละ 2 ลำ หน่ายาคาที่ถักแล้วสำหรับมุงหลังคา 2 แผ่น นำมาทำแพ มีการยืมเงินกองทุนหมู่บ้านมาลงทุนสืบชะตาแม่น้ำ กลุ่มแม่บ้านจัดงานร่ำวงหาเงินมาสนับสนุนการอนุรักษ์แม่น้ำ กลุ่มเยาวชนพัฒนาตักแต่งสถานที่และบ้านหาดข้าวสาร สร้างสะพานเพื่อลงไปให้อาหารปลา เป็นต้น

- การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์

เริ่มตั้งแต่กำหนดเขตอนุรักษ์ฯ ปรับปรุงตกแต่งสถานที่ สร้างแพ สร้างสะพานให้อาหารปลา มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำว่าประกาศเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ สร้างศาลาพักผ่อน มีการหาทุนเพิ่มเติม และที่สำคัญมีกิจกรรมปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ฯ ไปสู่การเรียนการสอนในโรงเรียนด้วย

- การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์

โดยการเข้าร่วมอบรมและสัมมนา ตามโครงการไหล่น่านตำบลน้ำอยู่ การศึกษาดูงานสืบชะตาแม่น้ำที่บ้านนาสา การเชื่อมโยงเครือข่ายกับหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลไหล่น่าน โดยการยึดกฎ กติกาที่คล้ายคลึงกัน

■ ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ

- 1) มีแหล่งแพร่พันธุ์ปลา ทำให้ปลามีจำนวนมากขึ้น สามารถหาปลานอกเขตอนุรักษ์ได้ง่ายและได้มากขึ้น
- 2) พันธุ์ปลาที่ใกล้สูญพันธุ์กลับคืนมาสู่แม่น้ำ เช่น ปลาเพี้ย เป็นต้น
- 3) เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของนักเรียน เยาวชนและบุคคลทั่วไปเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เยาวชนมักจะมาเล่นน้ำในเขตอนุรักษ์
- 4) ชาวบ้านมีความสามัคคีกันมากขึ้น นำไปสู่การพัฒนาด้านอื่น ๆ
- 5) ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในการอนุรักษ์แม่น้ำของชุมชนเพราะเห็นผลและให้ประโยชน์เร็วมาก
- 6) มีตัวบ้วน (นากเล็บสั้น) กลับมาอยู่ประมาณ 2 -3 ตัว
- 7) ทำให้สิ่งแวดล้อมบริเวณเขตอนุรักษ์ฯ มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เช่น มีนก มีงูมากเขตอนุรักษ์ฯ เป็นต้น
- 8) ชาวบ้านมีจิตสำนึกเกรงกลัวบาปมากขึ้น

- ปัญหาหรืออุปสรรค และแนวทางแก้ไข
 - 1) มีผู้พยายามจะละเมิด กฎ กติกา นอกจากเขตอนุรักษ์แต่อยู่ในเขตสงวน แก้ปัญหาโดยมีการปรับผู้ที่ละเมิดตามมาตรการที่ตั้งไว้
 - 2) มีสารพิษจากสวน ไร่ นา ไหลลงสู่แม่น้ำทำให้ปลาเป็นโรคแล้วตายเป็นบางส่วน ได้ใช้วิธีตกเตือนชาวบ้านไม่ให้ล้างเครื่องพ่นยาลงสู่แม่น้ำลำคลอง
 - 3) แพที่ให้อาหารปลาถูกน้ำพัดไหลไปที่อื่นในฤดูน้ำหลาก

บ้านห้วยสอน หมู่ที่ 5

- จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำ

การอนุรักษ์แม่น้ำบ้านห้วยสอนเริ่มต้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2513-2518 ในสมัยผู้ใหญ่จำลอง เกียงคำ ได้กำหนดเขตสงวนแม่น้ำว่าไว้เป็นเขตสงวนปลาของหมู่บ้าน มีอาณาเขตประมาณ 300 เมตร ห้ามใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบรุนแรง พอถึงฤดูแล้งก็ร่วมกันระเบิดเอาปลามาแบ่งกันกิน ทุกครัวเรือน ส่วนปลาที่เหลือนำไปขายเอาเงินเข้ากองกลางของหมู่บ้านสำหรับเป็นทุนในการสร้างวิหาร ซึ่งได้เงินปีละประมาณ 8,000 บาท

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์แม่น้ำ คือในระยะแรกมีชาวบ้านห้วยสอนและหมู่บ้านอื่น ๆ มาทำการระเบิดปลาทุกวันจนปลาหายากมากขึ้น จึงต้องการสงวนไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารของหมู่บ้านและต้องการหาทุนสร้างวิหาร

- พัฒนาการของการอนุรักษ์แม่น้ำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่ผู้ใหญ่จำลอง เกียงคำได้ร่วมกับชาวบ้านกำหนดเขตสงวนแม่น้ำว่าไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านและเพื่อหาเงินสร้างวิหาร ต่อมาสมัยผู้ใหญ่จำลอง อุบจินะ ได้ดำเนินการต่อ และได้ทำการระเบิดปลาเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ 3 ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน ส่วนที่สองเป็นกองกลางของหมู่บ้าน และส่วนที่สามใช้จุกเงินสำหรับเป็นอาหารรับรองแขกของชุมชน ต่อมาเมื่อโครงการไหล่น่านตำบลน่านอยู่จึงได้กำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างจริงจัง มีอาณาเขต 200 เมตร และจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2543 โดยในเขตอนุรักษ์ห้ามจับสัตว์น้ำ

ทุกชนิดถ้าฝ่าฝืนปรับ 30,000 บาท นอกจากนี้ยังได้ขยายเขตสงวนปลาออกไปอีก 3 กิโลเมตร ห้ามระเบิด ห้ามไฟฟ้าช็อต ห้ามใช้ยาเบื่อแต่ใช้เครื่องมือท้องถิ่นได้ ถ้ามีการฝ่าฝืนเขตสงวนปรับ 1,000 บาท ภายหลังได้กำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำบริเวณลำห้วยเขียว และจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ ของโรงเรียนริมฝั่งว้าวิทยา ซึ่งเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำแห่งที่ 10 ของตำบลไหล่น่าน

■ กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ

- รูปแบบการทำงานของกลุ่ม

ระยะแรกของการตั้งกลุ่ม ไม่มีการตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำ ทุกคนในหมู่บ้านช่วยกันดูแลรักษา ถ้ามีการละเมิดปรับ 500 บาทแต่ไม่มีผู้ใดฝ่าฝืนระยะหลังมีการตั้งคณะกรรมการ มีกฎ ระเบียบ มีมาตรการที่ชัดเจน เช่น ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิดในเขตอนุรักษ์ถ้าฝ่าฝืนปรับ 30,000 บาท ส่วนเขตสงวนห้ามระเบิด ห้ามช็อตด้วยไฟฟ้า ห้ามใช้ยาเบื่อ ถ้าฝ่าฝืนปรับ 1,000 บาท นอกจากนี้ทางกลุ่มยังได้ไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ๆ เพื่อนำมาพัฒนากลุ่มอนุรักษ์ของตนเอง และมีการประชุมปรึกษาหารือทำกิจกรรมร่วมกันในกลุ่มและประสานกับหมู่บ้านใกล้เคียงให้ทราบถึงกฎ กติกาโดยชาวบ้านช่วยสอนทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์มีหน้าที่ช่วยกันสอดส่องดูแล

- การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์

มีการกำหนดเขตสงวนปลา เขตอนุรักษ์ แม่น้ำและสัตว์น้ำ และจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ สร้างศาลาทำแพสำหรับลงไปให้อาหารปลา และพัฒนาบริเวณวังปลาให้สวยงามและมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น

- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์

ตัวแทนของกลุ่มอนุรักษ์ไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์แม่น้ำที่บ้านหาดผาชน กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน บ้านดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน และบ้านไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

- การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์

การสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์ร่วมกันกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นประโยชน์ของการอนุรักษ์ และปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด มีการถ่าย

ทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการจัดทำกิจกรรมการอนุรักษ์ร่วมกันระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ มีการแนะนำเยาวชนลูกหลานให้ช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์แม่น้ำสืบต่อไป

- ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)
 - 1) มีปลามากขึ้นและแพร่พันธุ์ออกมานอกเขตอนุรักษ์ ทำให้ปลาหาง่ายและมากขึ้น
 - 2) ปลาที่เกือบจะสูญพันธุ์กลับคืนมา เช่น ปลาเพี้ย ปลาแก้ง เป็นต้น
 - 3) พัฒนาเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ท่องเที่ยว และเป็นสถานที่พักผ่อนของลูกเสือ
 - 4) ชาวบ้านมีความสามัคคีและทำงานร่วมกันได้ดี
 - 5) เป็นแหล่งเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ ระบบนิเวศ และการปลูกพืชแบบขึ้นบันได
 - 6) มีปลาตัวใหญ่ที่ลูกหลานไม่เคยเห็นมาก่อน
 - 7) มีนักท่องเที่ยวสนใจมาล่องแพ แต่ภายหลังเนื่องจากกระแสน้ำหลากพัดเอาแพไหลไปตามน้ำ การท่องเที่ยวจึงหยุดไป
 - 8) มีการนำแนวคิดไปพัฒนาในเรื่องอื่น ๆ และทำให้เกิดความสามัคคีและการตื่นตัวในการพัฒนาหมู่บ้าน
- ปัญหาหรืออุปสรรคในการอนุรักษ์ และแนวทางแก้ปัญหา
 - 1) บริเวณแหล่งอนุรักษ์ปลามีพื้นที่น้อย เพราะติดกับที่ดินและบ้านเรือนของชาวบ้าน พัฒนาได้ยากควรสร้างทางเดินสำหรับดูปลาและให้อาหารปลาเป็นสะพานยื่นออกไปในแม่น้ำต่อไป
 - 2) เขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำลำห้วยเขียวของโรงเรียนริมฝั่งว่า ขาดอาหารปลาและผู้ดูแลรักษา ควรมอบหมายวังปลาช่วยเขียวให้ชาวบ้านเป็นช่วยกันดูแล

บ้านห้วยเม่น หมู่ที่ 6

- จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำ

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ ได้แนวคิดมาจากการที่เห็นหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านท่าข้าม บ้านหาดไร่ บ้านห้วยสอน จึงได้เกิดความต้องการจะสงวนตามเพื่อหาทุนสร้างวิหารของหมู่บ้าน และเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงแขกหรือเจ้าหน้าที่จากอำเภอ หรือหน่วยราชการที่มาเยี่ยมเยียนหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านห้วยเม่นทุกคนร่วมกันเป็นสมาชิกในการอนุรักษ์

จุดเริ่มต้นการอนุรักษ์แม่น้ำที่บ้านห้วยเม่น มีการกำหนดเขตสงวนปลา ในสมัยผู้ใหญ่ถวิล ทองดี ในปี พ.ศ. 2519 โดยกำหนดเขตสงวนปลาไว้ 500 เมตร บริเวณลำน้ำว่าพื้นที่บ้านห้วยเม่น โดยห้ามจับสัตว์น้ำโดยใช้เครื่องมือที่รุนแรง แต่สามารถใช้เครื่องมือท้องถิ่นได้ พอถึงฤดูแล้งก็ทำการระเบิดปลาที่สงวนไว้ นำปลามาแบ่งกันและนำปลามาขายได้เงินปีละ 5,000-6,000 บาทเพื่อเป็นทุนในการสร้างวิหาร ในฤดูฝนชาวบ้านจะนำกิ่งไม้ที่ยูริมน้ำลงแช่ในน้ำเพื่อให้ปลามาอยู่

- พัฒนาการของการอนุรักษ์แม่น้ำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่หมู่บ้านห้วยเม่นได้กำหนดเขตสงวนปลา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา ทางหมู่บ้านก็ทำการสงวนปลาสืบต่อมา จนถึงปี พ.ศ. 2543 นายลัด โนชัย ผู้ใหญ่บ้าน นายแต่ง ทองดี และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประชาคมหมู่บ้าน ได้ไปศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำที่บ้านนาสา จึงมีแนวคิดที่จะทำการอนุรักษ์แม่น้ำที่บ้านห้วยเม่น มีการประชุมชาวบ้าน และทำการสืบชะตาแม่น้ำ และประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2543

- กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ

- รูปแบบการทำงานของกลุ่ม

ระยะแรกที่มีการสงวนปลา ไม่มีการตั้งคณะกรรมการ ต่อมาเพื่อพัฒนาเป็นเขตอนุรักษ์น้ำและสัตว์น้ำ จึงได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ 2 ชุด คือ คณะกรรมการดำเนินงาน คณะกรรมการที่ปรึกษา และมีมาตรการที่ชัดเจน ปฏิบัติกันอย่างจริงจัง เช่น หากมีการจับสัตว์น้ำโดยใช้เครื่องมือที่รุนแรง ปรับ 1,000 บาท มีการชี้แจง ตักเตือนและใช้เยาวชนเป็นแนวร่วมในการสอดส่องดูแลเขตอนุรักษ์ ถ้ามีผู้ฝ่าฝืน เยาวชนจะแจ้งให้คณะกรรมการทราบ และใช้คนส่วนใหญ่เป็นแรงผลักดันให้ผู้ที่

กระทำการฝ่าฝืนสำนึกผิด มีการประสานงานในกลุ่ม มีการประชุมหารือกันและมีการแจ้งให้หมู่บ้านใกล้เคียงทราบ

- การจัดการของกลุ่มอนุรักษ์

มีการกำหนดเขตสงวนปลา และกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำ โดยการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ สร้างแพสำหรับให้อาหารปลาและเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชนและคนต่างหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังได้สร้างศาลาพัฒนาเขตอนุรักษ์ให้สวยงาม และได้ไปศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำและการอนุรักษ์แม่น้ำจากหมู่บ้านใกล้เคียงและต่างจังหวัด

- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ตัวแทนของชาวบ้านบ้านห้วยเม่นได้ไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำที่จังหวัดกาญจนบุรีและศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำที่บ้านนาสา ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

บ้านปากงู หมู่ที่ 7

■ จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำ

สาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์ ในระยะแรกนั้นเป็นการกำหนดเขตสงวนปลาไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารของหมู่บ้าน และเพื่อทำการระเบิดปลาเพื่อนำไปขายและหาเงินเข้ากองกลาง ซึ่งมีสาเหตุมาจากมีชาวบ้านจากชุมชนอื่นมาทำการระเบิดปลาทุกวันจนเกือบจะไม่มีปลา ทำให้ปลาหายากมาก ใช้ตาข่ายหรือสวิงในการหาปลาไม่ได้เลย นอกจากใช้การระเบิดเท่านั้น จึงเป็น

ปัจจัยหลักในการผลักดันให้เกิดการกำหนดเขตสงวนปลาไว้ ซึ่งชาวบ้านปากงูทุกคนนั้นเห็นด้วย และทุกคนร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ ช่วยกันดูแลรักษาเขตสงวนปลาของแม่น้ำว่า

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แม่น้ำว่าที่บ้านปากงูมีประมาณเกือบ 20 ปีมาแล้ว ขณะนั้น บ้านปากงูยังไม่ได้แยกออกจากบ้านห้วยสอนซึ่งมีนายเจริญ นันทะย้อย เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ห้วยสอน(สาขาปากงู) และนายหว่าน อุปคำ แกนนำด้านอนุรักษ์และพัฒนาของบ้านปากงู ได้นำไม่ไปปักหลักบริเวณทิศเหนือ – ใต้เพื่อกันเขตสงวนของปลาในแม่น้ำว่าไว้ เพื่อไม่ให้มีการระเบิดปลา เมื่อถึงฤดูแล้งก็เก็บรวบรวมเงินจาก ชาวบ้านมาซื้อระเบิด เพื่อทำการระเบิดปลาแบ่งให้ทุกหลังคาเรือน และขายปลาที่เหลือ แล้วนำเงินเข้ากองกลางเพื่อนำมาสมทบการพัฒนาวัด ห้วยสอน บางที่มีการประมูลทำการระเบิดปลา จะได้เงินปีละ 1,500 – 2,000 บาท โดยทำการระเบิดปีละ 1 ครั้ง

- พัฒนาการของการอนุรักษ์แม่น้ำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

หลังจากมีการกำหนดเขตสงวนปลาในแม่น้ำว่า และทำการระเบิดปลาปีละครั้ง จนถึงปี พ.ศ.2540นายเจริญ อนุมา ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านปากงูได้เป็นแกนนำในการอนุรักษ์แม่น้ำว่า โดยมีกำหนดเขตแม่น้ำว่าบริเวณที่ไหลผ่านบ้านปากงูประมาณ 1 กิโลเมตร โดยทำป้ายปักไว้ห้ามระเบิด ใช้ไฟฟ้าช็อต ด้าย แต่สามารถเครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบท้องถิ่นได้ ซึ่งมีคณะกรรมการอนุรักษ์ปลา 7 คน ทำการอนุรักษ์ได้ 3 ปีจนถึงปี พ.ศ. 2543 ได้มีการอนุรักษ์อย่างจริงจัง โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เรียกว่า เขตอนุรักษ์ ตามนโยบายของโครงการไหล่น่าน ตำบลน่าอยู่ มีระยะทางยาว 600 เมตร และอีกส่วนหนึ่งเรียกว่า เขตสงวน มีระยะทางยาว 1 กิโลเมตร แล้วทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำว่าและประกาศเป็นเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2543 โดยได้ระดมทุนจากในหมู่บ้าน และภายหลังได้งบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่น่านจำนวน 18,000 บาท ซึ่งแต่ละเขตมีมาตรการควบคุมดูแลโดยคณะกรรมการคณะเดียวกัน

- กระบวนการอนุรักษ์แม่น้ำ

- รูปแบบการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์

ชาวบ้านทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์โดยแบ่งการทำงานเป็น 2 เขต คือ เขตสงวนปลาและเขตอนุรักษ์ โดยแต่งตั้งคณะกรรมการจำนวน 7 คน มีหน้าที่สอดส่องดูแลผู้ที่ละเมิด ซึ่งมีกฎระเบียบ มาตรฐานที่ชัดเจน ดังนี้ เขตอนุรักษ์ (วังปลา) มีอาณาเขต 600 เมตร ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด เขตสงวนปลา อาณาเขต 1 กิโลเมตร ห้ามระเบิด ห้ามใช้ไฟฟ้าช็อต ห้ามลากอวน ห้ามดำยิง แต่ใช้เบ็ดหรือสวิงได้ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนมีมาตรการปรับ ดังนี้ ลากอวน ดำยิง ปรับ 200 บาท ช็อตด้วยไฟฟ้าและระเบิดปรับ 500 บาท

- การจัดกลุ่มของกลุ่มอนุรักษ์

เริ่มตั้งแต่การกำหนดเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำและเขตสงวนปลา ใช้การปักรั้วธงแสดงอาณาเขต ปรับปรุงสถานที่เขตอนุรักษ์ ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ประกาศเขตอนุรักษ์แม่น้ำและสัตว์น้ำอย่างเป็นทางการ สร้างศาลาพักผ่อน และให้อาหารปลาโดยกลุ่มเยาวชน

- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

แกนนำชุมชนได้เข้ารับการอบรมสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีชาวบ้านตามโครงการไหล่น่านตำบลน่าอยู่ และมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มอนุรักษ์หมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลไหล่น่าน รวมทั้งมีชาวบ้านหาตไร่ ตำบลล้าน

หนองใหม่ อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน มาศึกษาดูงานการสืบชะตาแม่น้ำว่า และการอนุรักษ์แม่น้ำ

- การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์

มีการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มโดยการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ให้ทุกคนตระหนักถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน ร่วมกันคิดร่วมกันทำตั้งกฎระเบียบ มาตรการ คณะกรรมการร่วมกันปฏิบัติตามระเบียบอย่างเคร่งครัด ทำกิจกรรมร่วมกันด้วยความสามัคคี เอื้ออาทรกัน ช่วยเหลือกันเหมือนระบบเครือญาติ มีการเรียนรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่ผู้รู้ลูกหลาน

■ ผลที่เกิดจากการอนุรักษ์แม่น้ำ (วังปลา)

- 1) มีปลามากขึ้น ปลาตัวโต และสามารถหาปลานอกเขตโดยกรรมวิธีธรรมชาติได้ปลาจำนวนมากขึ้น
- 2) ปลาที่หายไปไม่ค่อยพบเห็นได้กลับคืนมา เช่น ปลาเพี้ย ปลาแก้ง ปลาหมอ ปลางวง และปลาหมออารีย์ เป็นต้น
- 3) ชาวบ้านมีความสามัคคี และมีความตื่นตัวในการพัฒนา
- 4) เยาวชนมีความภูมิใจที่เกิดมาเป็นลูกหลานของตำบลไหล่น่าน ได้เห็นและมีจิตสำนึกในการสืบสานในการอนุรักษ์ต่อไป
- 5) ชาวบ้านมีความเกรงกลัวต่อบาปและคำแช่งไม่กล้ากินปลาในเขตอนุรักษ์

- 6) มีการพัฒนารั้วบ้าน ปลูกไม้ดอกไม้ประดับทำให้หมู่บ้านสวยงามเพื่อเป็นเส้นทางไปสู่เขตอนุรักษ์ฯ
- 7) แมงอีแล้วหรือแมงอีโปัด (ลูกอี๊ดของกบชนิดหนึ่งชอบวางไข่ในแม่น้ำว่า) มีมากขึ้น จนล้นออกมานอกเขตอนุรักษ์มากมายเป็นอาหารและสินค้าใหม่ของหมู่บ้าน

■ อุปสรรคหรือปัญหา และแนวทางแก้ไข

ในเขตอนุรักษ์ไม่มีปัญหา จะมีเฉพาะในเขตสงวนปลา โดยมีชาวบ้านอื่นและไม่ทราบเขตของหมู่บ้าน แก้ไขปัญหาโดยการประสานกับผู้ใหญ่บ้านใกล้เคียง แบ่งเขตหาปลาในแม่น้ำให้แน่นอน ไม่ให้ล่วงล้ำกัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ง

ปลาหมูอารีย์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปลาหมออารีย์ (Botia Sidthimunki)

ปลาหมออารีย์

ชื่อวิทยาศาสตร์ Botia sidthimunki Klausewitz, 1659

ชื่อสามัญ Dwarf clown loach

ปลาหมออารีย์ (Botia Sidthimunki) เป็นปลาในวงศ์ปลาหมอ (Cobitidae) พบในประเทศไทยครั้งแรก โดยนายอารีย์ สิทธิมังค์ Dr.Von W. Klausewitz ได้ตั้งชื่อปลาชนิดใหม่นี้ตามสกุลของนายอารีย์ เพื่อเป็นเกียรติผู้ค้นพบ

ปลาหมออารีย์มีรูปร่างค่อนข้างยาวและแบนข้างเล็กน้อย ขนาดเมื่อโตเต็มที่ยาวประมาณ 10 เซนติเมตร จะอวบปากค่อนข้างเรียวเป็นสีน้ำตาลคล้ำ มีหนวดสามคู่ รอบปาก ตาเล็ก มีกระดูกใต้ตาเป็นหนามโค้งพับเก็บอยู่ในร่องใต้ตาและกางออกได้ใช้เป็นอาวุธป้องกันตัว เกล็ดมีขนาดเล็กมาก ครีบอยู่เยื้องไปข้างหน้า สีของปลาหมออารีย์สดใสมาก มีสีเหลืองอ่อนบริเวณส่วนหัว ส่วนหลังและบริเวณลำตัวด้านท้ายมีสีเหลืองนวล คล้ายสิ่งขี้ผึ้ง มีแถบสีดำรูปสามเหลี่ยมบริเวณแก้ม ส่วนหลังมีแถบสีดำคู่ขนานกัน จากส่วนท้ายทอยไปสุดที่โคนครีบหางและมีแถบสีดำพาดจากด้านหลังลงมาถึงด้านท้อง 10-11 แถบ

ปลาหมออารีย์อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ของน้ำของลำธารซึ่งมีกระแสน้ำไหลเชี่ยว และพื้นที่น้ำมีหินกรวดและพี้น้ำ เป็นบริเวณที่มีคุณภาพน้ำดี มีปริมาณออกซิเจนละลายน้ำสูงและอุณหภูมิน้ำต่ำประมาณ 20-22 องศาเซลเซียส ปลาหมออารีย์เป็นปลากินเนื้อ กินตัวอ่อนแมลงน้ำ แมลงน้ำ และไข่เดือนน้ำ วางไข่ครั้งละ 2,000 ฟอง ช่วงปลายเดือนเมษายน-กรกฎาคม

ปลาชนิดนี้เคยพบชุกชุมแถวต้นแม่น้ำแควน้อย จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดราชบุรี และต้นน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น แต่ปัจจุบันประเทศไทยพบเฉพาะในแม่น้ำแคว จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำน่าน

สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดน่านได้ศึกษาเพื่อเพาะขยายพันธุ์ปลาหมออารีย์ได้สำเร็จในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2542 ปลาหมออารีย์เป็นปลาหนึ่งในสี่ชนิดที่อยู่ในบัญชีสัตว์ป่าและสัตว์คุ้มครองตาม พ.ร.บ. การประมง พ.ศ. 2535 (ที่มา ปลาหมออารีย์ โดย ดร.ชวลิต วิทยานนท์, นิตยสารสารคดี, กุมภาพันธ์ 2543, หน้า 2-3)

ประวัติผู้วิจัย

ข้าพเจ้านางสาวนิลุลบล แสนอาทิตย์ เกิดเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2524 ปัจจุบันอายุ 23 ปี เป็นคนจังหวัดน่าน จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ วิชาโท พัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปีการศึกษา 2545 และเข้าศึกษาระดับปริญญาโท สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2546

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย